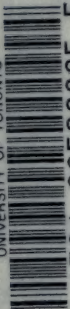

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 00583335 5

PA
6278
A2
1923
v. 14
pt. 2

ROBA

5684 At
M. TULLI CICERONIS

SCRIPTA QUAE MANSERUNT OMNIA

[Vol. 14²] (FASC. 46)

DE DIVINATIONE
DE FATO / TIMAEUS

OTTONIS PLASBERG† SCHEDIS USUS

RECOGNOVIT

W. AX

370473
21.8.39

LIPSIAE IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI MCMXXXVIII

2.15
A

PA
6278
A2
1923
v.14
pt.2

ET+OT
EC.8.15

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI

PRINTED IN GERMANY

PRAEFATIO

Cicero ipse, quo consilio libellum de divinatione conscripsisset, satis luculentis verbis indicavit (p. 64, 28—65, 2) neque non professus est cur non una cum natura deorum in eodem libro de divinatione fatoque disseruisset (p. 5, 8—13 et 128, 11—15).

Sed si, quando hic liber compositus sit, quaeremus, non inutile erit reminisci ea ipsa quae Cicero de ordine librorum suorum exposuit (p. 64, 12 ss.). Anno enim a. Chr. n. 45 libris de finibus confectis uno eodemque tempore occupatus erat in componendis libris Tusculanis librisque de natura deorum agentibus, ut apparet ex epistulis ad Atticum illis mensibus datis: *Epitomen Bruti Caelianorum velim mihi mittas et a Philoxeno Παναετίου περί προνοίας* (Att. 13, 8; die 8. Iun. a. 45). Caelius enim cum nat. 2, 8, tum nonnullis locis libri de divinatione a Cicerone adhibitus est: 1, 48. 49. 55. 56. 78 et Panaeti nomen nobis ut nat. 2, 118 ita div. 2, 97 occurrit. eiusdemque philosophi sententias a Cicerone etiam div. 2, 87—99, cum contra astrologiam disputet, pronuntiari veri simile est. Atque etiam ex aliis duobus locis posse concludi videtur Ciceronem illis diebus in libris de natura deorum scribendis versatum esse: *libros mihi de quibus ad te antea scripsi velim mittas et maxime Φαίδρον περί θεῶν et † ΠΑΛΙΑΟΣ* (Att. 13, 39, 2; die 5. Aug. a. 45) et: *ante lucem cum scriberem contra Epicureos* (ib. 38, 1; circa die 4. Aug. a. 45). Hoc quidem dubium esse non potest quin Cicero aestate autumnoque anni 45 studuerit sententiis opinionibusque philosophorum Graecorum et de natura deorum et de fato et de divinatione agentium. Conferas autem epistolam quam die 29. Mai eiusdem anni misit e Tusculano ad Atticum: *Dicaearchi περί ψυχῆς utrosque velim mittas eqs.* (Att. 13, 32, 2), quem philosophum et alibi et Tusc. 1, 21 et 77 ad opus perficiendum adhibuit. Neque tamen, quando Tusculanae disputationes ad lucem prodierint, pro certo asseverare audemus. nam nos quidem eas perfectas esse non nisi die 18. Mai a. 44 ex Ciceronis epistulis colligere possumus (Att. 15, 2, 4 et 15, 4, 2). neque vero ex his paucis verbis concludere debemus Ciceronem usque ad

Maium a. 44 occupatum fuisse in his disputationibus. nam ne uno quidem verbo in toto opere mortem Caesaris a Cicerone esse commemoratam tenendum est.

Quibus disputationibus *editis libri perfecti sunt de natura deorum* (p. 64, 29). Ne hi quidem libri Caesarem interfectum esse indicant, ut concedes, simodo legeris, quae Cicero de monarchia Caesaris cautissime depressa voce dixit in exordio primi libri: *nam cum otio langueremus et is esset rei p. status ut eam unius consilio atque cura gubernari necesse esset eqs.* (nat. 1, 7). neque igitur temere agemus, cum et libros de natura deorum et Tusculanas disputationes Caesare vivo conscriptos esse contendemus.

Nunc demum redeamus ad quaestionem supra ortam, quando nostrum, de quo agimus, opusculum de divinatione compositum sit. Maximo autem momento est, quod Cicero in huius libri initio (p. 5, 25—31) non minus caute de statu rei p. locutus est quam loco modo laudato. Nonne cum his consentiunt quae in libro altero scripsit: *nunc quidem propter intermissionem forensis operae et lucubrationes detraxi et meridiationes addidi* (p. 125, 15)? quae verba quin aptissime quadrent in dictaturam Caesaris neque illo mortuo re publica labante scripta esse possint, dubium non est.

Plurimum autem ab his verbis differt exordium alterius libri. Ibi enim Cicero inde ab Hortensio suo totam seriem opusculorum suorum philosophicorum enumeravit quae quidem a se illis temporibus *cum esset in unius potestate res publica* perfecta esse admonuit. Deinde autem pergit: *nunc quoniam de re p. consuli coepti sumus* (p. 66, 25). Ergo exordium huius libri non nisi Caesare mortuo scriptum esse potest. Accedunt nonnulli loci eodem tempore compositi: *quid vero Caesarem putamus si divinasset fore ut ... trucidatus ... iaceret ...?* (p. 73, 10—15). sed tenendum est haec verba commemorata e contextu exsecari posse sensu integro. Non aliter iudicandum esse de ceteris locis facile cognoscas velut de duobus locis inter se conexis qui sacrificium paulo ante interitum Caesaris perpetratum referunt. conferas igitur p. 57, 7—22 cum p. 79, 3—15; invenies utrumque locum non ita cohaerere cum contextu ut non eximi possit. immo omissis lineis 7—22 paginae 57 vocem *eadem* l. 22 melius coniungas cum tribus verbis *aut adfingit aut mutat aut detrahit* l. 6 s. quam cum illa una sententia ll. 18—22. — Item facile comprobaveris verba *quam multa huic ipsi Caesari* (p. 106, 24) non nisi Caesare interfecto scribi potuisse, etsi quando caput ipsum ortum sit non constat, nam verba modo commemorata sine ullo labore a Cicerone operi perfecto inseri potuerunt. — Sed caput illud

(2,110) quod de Sibyllae versibus agit, qui eum appellandum quoque fuisse regem, quem re vera regem haberent, voluerunt, cum sermone sequenti tam arte consociatum coniunctumque est ut separari non possit. quod si hic fieri non potest, totam hanc partem alterius libri nisi Idibus Martiis praeteritis non absolutam esse verisimile est.

Sed quid de toto libro?

Dubium esse non potest quin et praefatio alterius libri et in toto opere nonnullae partes Caesare mortuo scriptae sint, ceteris partibus ante Idus Martias absolutis. sed hic oritur quaestio valde difficilis quando maiorem partem libri sui Cicero composuerit. Renatus Durand¹⁾ totum fere opus mensibus Ianuario Februarioque anni a. Chr. n. 44 compositum, deinde Caesare interfecto nonnullis locis retractatum, denique a. d. 8. Id. Apr. editum esse studuit comprobare. Sed Wilhelmus Falconer²⁾ postquam optimo iure omnia, quae Renatus Durand attulerat, argumenta refellit diluitque, ipse sibi persuasit Ciceronem, cum priorem librum ante Idus Martias usque ad caput 119 confecisset, postea nonnumquam, cum his studiis vacaret, paulatim ad reliqua conscribenda redisse et opusculum in rudem formam, qua id nunc praeditum videmus, redegissee. Sin autem haec duo commentariola et Gallici et Britannici viri doctissimi comparaveris, utrumque causis non probabilibus nisum esse elucebit. nimium enim cum comprobare volunt, de tempore quidem nihil comprobant.

Satis autem ex locis supra allatis constare mihi videtur magnam vel potius maiorem partem duorum librorum conscriptam esse ante interitum C. Caesaris. quo necato Cicero corrigendo opus conficere studuit, neque vero libros ad umbilicum videtur perfecisse ita ut dubitare liceat sintne ab eo ipso editi.³⁾

Ut ad unum **de fato** librum accedamus: de rebus ut ita dicam impossibilibus Cicero iam anno a. Chr. n. 46 ludibundus ad Atticum amicum scripserat: *Περὶ θνητῶν με σcito κατὰ Διόδωρον κρίνειν*. quapropter si venturus es, scito necesse esse te venire; sin autem non es, ἀδύνατον⁴⁾ est te venire. nunc vide utra te κρίσις magis delectet, Chrysippi an

1) R. Durand *La Date du „De Divinatione“ in Mélanges Boissier, Paris 1903 p. 173—183.*

2) W. Falconer *A Review of M. Durand's La Date du De Divinatione in Classical Philology, Chicago 1923 p. 310—327.*

3) Sander diss. Göttingen 1908.

4) ἀδύνατον C -άτων cdd.

haec quam noster Diodotus non concoquebat. sed de his etiam rebus, otiosi cum erimus, loquemur; hoc etiam κατὰ Χρόειπον δυνατόν est. (epist. 9, 4 in Tusc. inter VIII et IV Id. Iun. a. 46 scriptum) necnon in libris de natura deorum et de divinatione componendis Cicero se de fato acturum esse professus (nat. 3, 19 et div. p. 60, 25 et 71, 26) in prooemio alterius libri de divinatione sese adiuncturum esse librum de fato promisit (p. 65, 1). quod promissum exsolvit Cicero post Idus Martias fatales anni 44 (cf. p. 130, 20).

Prooemium **Timaei** Academicis exaratis, quae a se et ad Varronem amicum translata et ex duobus libris in quattuor collata esse a. d. VII. Kal. Iul. 45 ad Atticum scripserat (Att. 13, 13, 1), confectum esse ex primis verbis ipsius prooemii elucet (p. 154, 1). P. Nigidius Figulus autem renovator, ut ait Cicero, disciplinae Pythagoreae, quem in sermone dialogi loquentem introducturus erat, eodem anno mortuus est (Hier. Chron. a Abr. 1972 — 2 p. 137 Sch.). Haud scio an eiusdem anni aestate Cicero in Tusculanis disputationibus hunc librum se compositurum esse promiserat: *Pythagoras... cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi* (Tusc. 5, 10). Paucis autem mensibus ante Cicero nondum vertendis libris Graecis ad philosophiam pertinentibus studuerat (fin. 1, 7 cf. hic p. 154). Neque igitur dubium est quin et libri de finibus et Tusculanae disputationes fragmentum nostrum praecesserint. Sed quid de libris de natura deorum? Cicero postquam in opere nostro (p. 164, 6 ss) rotundam globi speciem describens sententias e Graecis versas suis verbis ornavit atque auxit, in secundo de natura deorum libro eadem verba adhibuit ad pulchritudinem globi explicandam: *figura... quaeque nihil asperitatis habere nihil offensionis potest, nihil incisum angulis nihil anfractibus, nihil eminens nihil lacunosum* (2, 47). Simillime Cicero locum quem ex Platonis Phaedro (245 c—246 a) translatus Somnio Scipionis, quod dicitur, (rep. 6, 27 s) inseruerat, in Tusculanarum disputationum libro primo (Tusc. 1, 53) repetivit: *ratio... Platonis quae... a me... posita est in sexto libro de re p.*¹⁾ Errant igitur qui in Timaeo verba a Cicerone verbis Platonis addita nescio cui interpolatori ascribenda esse putant minime laborantes ea verba sermonem Ciceronianum sapere. Neque dubito quin Cicero in scribendo libro de natura deorum primo additamentum e Timaeo suo prompserit; nam in Timaeo sententiam *κυκλωτέρες αὐτὸ ἐτορνεύσατο* vertit ita tornavit ut nihil efficere pos-

1) Ziegler, K. *Hermes* 66, 1931, 270 ss.

set rotundius, ut quadraret cum sequenti verbo *nihil* sexies repetito. Quae si recte disputata sunt, Cicero huic Timaeo vertendo operam dedit antequam scripsit de natura deorum libros.

Libros de divinatione, de fato, Timaeum Ciceronianos, quos hic fasciculus continet, cum permulti codices inferioris aetatis tum tres locupletissimi testes noni vel decimi saeculi servaverunt in corpore ut dicunt philosophico Ciceronis: Vossiani **A** et **B** et Vindobonensis **V**, quos quidem omnes ex uno archetypo fluxisse iam diu cognitum est.

A = codex Vossianus bibliothecae academiae Lugdunensis Lat. Fol. 84, formae oblongae, a Plasbergio saeculo IX. exeunti vel X. ineunti assignatus. qui codex litteris Carolinianis minusculis scriptus est, nisi omnia fallunt, in Gallia et monasterio vel ecclesiae cuidam datus est ab episcopo Rudolpho sedis et aetatis incertae. continet libros de natura deorum, de divinatione, Timaeum, de fato, topica, Lucullum, de legibus.¹⁾

V = Vindobonensis codex 189 ex bibliotheca Vindobonensi, olim Caesarea Palatina. formae quadratae est, sed iisdem fere annis et iisdem litteris scriptus quibus **A**, quocum artiore quadam cognatione coniunctus est. in hoc codice, qui olim eosdem libros continebat quos **A**, nunc foliis deperditis nonnulli libri vel librorum partes amissa sunt; de quibus infra accuratius agetur.²⁾

B = codex Vossianus bibliothecae Lugdunensis Lat. Fol. 86 horum trium codicum recentissimus est, fortasse saeculo X. ortus et litteris Carolinianis scriptus. qui non tam iacturis quam traiectionibus differt a gemellis fere codicibus **A** **V**.

Saeculo XI. exeunte scriptus est in monasterio Cassinensi litteris Beneventanis **H** Heinsianus (Leidensis 118), nunc in bibliotheca Lugduni Batavorum, olim Nicolai Heinsii. continet de natura deorum libros, quorum partes eodem ordine sese excipiunt, quo in **A** scriptae sunt. In libris de divinatione traditae sunt §§ 1, 1—128 et 2, 1—47,

1) *Codices Graeci et Latini photographice depicti duce Scatone de Vries, tom. XIX. Ciceronis operum philosophicorum Codex Leidensis Voss. L.F. 84. Praefatus est Otto Plasberg. Lugduni Batavorum 1915.*

2) *Detlefsen Über eine Cicerohandschrift der k. k. Hofbibliothek, Sitzungsberichte Wien phil.-hist. Kl. 21, 1856, 110—129.*

deinde accedunt libri de legibus usque ad paragraphum duodecimam libri tertii; cetera desunt.¹⁾

Recentiores codices, quorum auctoritas non multum valet, collegit et breviter descripsit A. St. Pease p. 602—619.²⁾

Omnes hos codices ad unum archetypum redire et A. C. Clark³⁾ et Otto Plasberg⁴⁾ multis argumentis denuo comprobaverunt. Cum Plasberg satis luculenter hanc cognationem ex lacunis traiectionibusque, quarum in libris de natura deorum et in Lucullo omnes codices participes sunt, probari posse docuerit, nobis breviter et presse dicentibus liceat in hac praefatione ea tantum tractare, quae ex nostris tribus libris huius fasciculi de divinatione, de fato, Timaeo praesto sunt. nam non modo nat. 3, 13 post verba *a te rationes requiro* et ibidem 3, 65 ante verba *videamus ea* et post finem eiusdem paragraphi lacunae in omnibus codicibus inveniuntur, sed etiam in nostris tribus libris codices omnes hiant nonnullis locis. finis enim prioris libri de divinatione ubique deest. neque enim mihi persuadere potui virum illum ignotum, qui post mortem Ciceronis libros de divinatione in publicum edidisset, hunc locum imperfectum reliquisse, ut ait Sander l. l. p. 5, etsi concedo Ciceronem ipsum hos libros non perfecisse. itemque et initium et finis libri de fato perierunt atque in § 4 post *considamus ici* et in § 45 post *fatum abesse* hiat textus. Item Timaeus non modo in fine paragraphi 2, in § 28 post verbum *continentur*, 48 post verba *modo illuc* in omnibus codicibus corruptus est, sed etiam in § 52 post verba *neque dabitur* imperfectus liber relinquitur. qui consensus lacunarum quin omnes codices inter se propinqua cognatione coniunctos esse comprobet, nemini dubium est. de lacunis, quae singulorum codicum propriae sunt, mox dicendum erit.

Accedunt traiectiones. quas quidem in libris de natura deorum inventas, cum eas Plasberg p. VII ss tractaverit, hic repetere longum est. restat ergo, ut de lacunis et permutationibus in nostris libris ortis dicamus: post tres libros de natura deorum in codicibus AV (de Vossiano B infra agen-

1) *ibidem* tom. XVII *Cicero de natura deorum, de divinatione, de legibus* codex Heinsianus (Leidensis 118). Praefatus est Otto Plasberg, Lugduni Batavorum 1912.

2) *M. Tulli Ciceronis de divinatione with commentary* by A. St. Pease University of Illinois 1920, 1923.

3) *The descent of manuscripts* by A. C. Clark Oxford 1918.

4) *Cicero de natura deorum recognovit* O. Plasberg Lipsiae 1917 et 1933 (Bibl. Teubn. fasc. 45); *Academicorum reliquiae cum Lucullo*. Edidit O. Plasberg Lipsiae 1922 (fasc. 42).

dum erit) conscriptum est initium prioris de divinatione libri. cuius operis textus inde ab initio usque ad exitum posterioris libri in Vossiano A integer — ut de lacuna, quam supra commemoravi, omnibus codicibus inserta taceamus — perducitur. quodsi in uno codice Vindobonensi V tres lacunae nobis occurrunt, non est cur codicem illum ex alio fonte atque A fluxisse existimemus. neque enim hae lacunae: p. 69, 21 *plerumque* ... 83, 30 *non posse casu* et p. 94, 17 *verunt parendum* ... 99, 19 *multa* et p. 125, 28 *somniorum* ... 128, 13 *fere animos* ex errore scribarum aut mendis archetypi extiterunt: sed in ipso codice V amissa sunt non modo folia sex quaternionis duodecimi, sed etiam quaternionis tertii decimi duo folia et quarti decimi ultimum folium, in quibus verba nunc in illis lacunis desiderata scripta erant.

Ad finem alterius de divinatione libri annexus est Timaeus in omnibus codicibus. cuius libri textum iam in archetypo parte satis magna excissa et falso loco codici inserta pessumdatum esse consensus omnium codicum demonstrat. tali enim modo partes alias aliae excipiunt et in AV et in B:

154, 1 *multa sunt* 178, 7 *confirmatur sed*

181, 11 *sed cum duplex* 184, 12 *modo illuc*

178, 7 *quia de suis* 181, 11 *aptissimum*

185, 1 *tispendore consedit* ... usque ad finem *neque dabitur*: sed in V quaternionis sexti decimi folium primum periit ita ut ultima verba Timaei — tres vel quattuor lineae — post *spatium temporis* amissa sint.

Etiam tertium eorum quae hic tractamus opus, liber de fato, in archetypo mutilum erat et in initio et in fine. cuius libri initium in omnibus codicibus coniunctum est cum ultimis verbis libri Timaei. deinde librum de fato sequuntur in A topica 1, 4 *non potui igitur* ... 5, 28 *edictis magis* et 19, 73 *ergo argumento* usque ad finem, tum paradoxa, Lucullus, de legibus. In V topicis omissis post librum de fato adduntur paradoxa et Lucullus 1, 1 ... (acad. 2) 32, 104 *aut etiam aut non*.

Sed haec hactenus de gemellis codicibus AV. quos unius eiusdem stirpis testes esse lacunae traiectionesque satis declarant. A quibus Vossianus B tantopere differt, ut eum alterius stirpis testem esse appareat. neque vero quin etiam Vossiani B stirps ex archetypo supra commemorato fluxerit, dubium esse potest. sed ut et cognationem et differentiam harum stirpium comprobemus, fusius de hoc lacerato et quasi dissecto codice agere utile erit. in enumerandis his partibus libri de divinatione, de fato, Timaeus typis maioribus exscribentur ceteris libris minuta forma impressis:

- nat. 1, 1 — 63
 div. 2, 127 *deus siquidem* usque ad finem *surreximus*.
 nat. 1, 91 — 2, 16
 2, 86 — 2, 156
 2, 16 — 2, 86
 2, 156 usque ad finem libri tertii.
 div. 1, 1 *vetus opinio* — 2, 127 *quam directo*
 fat. 41 *eae causae* usque ad finem *naturaliter*
 top. 4 — 28
 top. 72 usque ad finem
 parad. 1 — 37
 Lucull. 2 — 13
 parad. 37 usque ad finem.
 Lucull. 1 — 2
 Lucull. 13 usque ad finem.
 leg. 1, 1 — 21
 fat. 5 *quorum in* — 41 *diceremus ut cum*
 leg. 2, 4 — 2, 13
 leg. 1, 21 — 2, 4
 Tim. 1 *multa sunt* — 38 *confirmatur sed*
 Tim. 44 *sed cum duplex* — 48 *modo illuc*
 Tim. 38 *quia de suis* — 43 *aptissimus*
 Tim. 49 *tis splendore* usque ad finem *neque dabitur*.
 fat. 1 *quia pertinet* — 4 *consideramus ici*
 nat. 1, 64 — 91
 leg. 2, 13 — 3, 38
 leg. 3, 42 — 3, 48
 3, 38 — 3, 42.

Qui ordo, quamvis implicatus confususque videatur, archetypum codicum **AV** et **B** communem unumque esse lucide probat. nam ut in **AV** etiam in codice **B** finem libri de natura deorum tertii sequitur initium librorum de divinatione. Timaeus quoque, cuius partes singulae ad verbum cum partibus alterius stirpis congruunt, item ut in **AV** cum initio libri de fato coniunctus est. Ultima autem verba huius libri cum initio topicorum cohaerent scil. cum illa particula (1, 4 *non potui igitur* . . . 5, 28 *edictis magis*) quae librum de fato sequitur in **A** solo, nam in **V** topica omissa sunt. cetera ceterorum librorum hic omittenda sunt, postquam Plasberg nonnulla in praefationibus supra commemoratis fasciculorum 42 et 45 tetigit.

Eiusdem stirpis, cuius **AV**, est Heinsianus **H**. nam eodem ordine, quo in **A** et **V**, partes librorum de natura inter se coniunctae sunt, quin etiam frustulum illud 2, 156 *largitate*

fundit ea ferarumne an hominum causa gignere videtur, quod in uno Vossiano A miro modo post 2, 16 *quam deum* irrepsit, in Heinsiano invenitur eodem loco. ad finem horum librorum de natura deorum adiunctus est in H prior de divinatione liber, cuius in fine duae fere paginae desunt, nec alter liber integer est qui in paragrapho 47 in media sententia post verba *radicem quarum causam* explicit. deinde praeter libros de lege 1, 1 . . . 3, 12 *nostris nichil* cetera opera desunt omnia.

De ratione autem qua Ciceronis verba constituerentur, Otto Plasberg egit in editione sua minore librorum de natura deorum (fasc. 45 p. VIII ss) et in praefatione Academicorum (fasc. 42 p. XXIV).

Otto Plasberg, qui per multos annos laborem adsiduum et cotidianum in edendo corpore philosophico quod dicunt Ciceroniano consumpserat, annis 1908 et 1911 fasciculos duos, qui continent Paradoxa Stoicorum, Academicorum reliquias cum Lucullo, Timaeum, edidit. Huic editioni maiori tertium fasciculum, quo libri de divinatione et de fato divulgarentur, addi voluit; sed dum haec parat, lugubri morte ereptus est. Quem fasciculum eodem pleno accuratissimoque apparatu critico, qui fasciculis primo et secundo additus erat, instruere coeperat, nondum perfecerat. Cum igitur schedulas a Plasbergio relictas inspicerem, in iis etsi erant intentissima cura conscriptae, nonnullis locis in errores mendaeque, quae ut corrigeret viro doctissimo non iam licuerat, incidi. Quare cum et apparatus et textum denuo excutiendum putarem, ipse codices et vetustissimas editiones iterum exquisivi, cum Plasberg horum testium lectiones apparatusi inserere curavisset. Maximas ergo gratias ago bibliothecis Vindobonensi — tum Austriacae, nunc Germanicae — et Leidensi, quod mihi ut Hamburgi codices Vindobonensem V et Vossianum B recognoscerem, sua liberalitate permiserunt. Codicum Vossiani A et Heinsiani H mihi exemplaria photographice depicta, quae edidit Scato de Vries, praesto fuerunt necnon editiones Venetae 1471 et 1496, Ascensianae 1511 et 1521, Aldina 1523, Cratandrina 1528, Marsi, Pauli Manuti, Lambini, Davisi. Quare — nunquam oblitus quot et quantas res maximi momenti schedis v. d. Plasbergi debeam — profiteor meo periculo non solum esse apparatus conscriptum sed etiam textum constitutum.

Pohlenzio qui huic quoque fasciculo favit, libentissime pro merito gratias singulares agimus.

Hamburgi, Id. Mart. MCMXXXVIII.

W. A x.

CONSPECTUS SIGLORUM

A = Vossianus 84

H = Heinsianus 118

P = Palatinus 1519

V = Vindobonensis 189

B = Vossianus 86

F = Florentinus Marcianus 257

A¹ = A prima manusA² = A recentior manusA^p = A primitusA^c = A e correctione vel primae vel recentioris manus[A¹] = A quid habuerit, obscurum

A 1 = Ascensiana 1511

A 2 = Ascensiana 1521

C = Cratandrina 1528

B 1 = Veneta 1471

B 2 = Veneta 1496

t = Ciceronis opera edd. Orelli - Baier - Halm Turici 1862 (div.

b = „ „ „ Baier-Kayser Lips. 1863 [ed. Christ)

m = „ „ ed. C. F. W. Müller Lips. 1910

ad l. = ad locum*agn.* = agnovit*cas.* = casus*ci.* = coniecit*cl.* = collato*coni.* = coniectura*def.* = defendit*mg* = margo, in margine*obloqu.* = obloquitur*pos.* = posuit*pr.* = prior vel prius*rad.* = radendo*rec.* = recens*red.* = redintegratum*stat.* = statuit

NOTAE

- Ald.* = Aldina 1523
ALL. = Archiv für lateinische Lexikographie
Ar. = Aratus ed. EMAas 1893
Arat. = Arateorum Ciceronis fragmentum
Ast = in editione Orelliana
Auratus = in editione Lambiniana
Balliolensis = Codex Oxfordensis in editione Davisiana. Cf. Pe. p. 613
Christ: ed. div. et fat. in editione virorum dd. Orelli-Baiter-Halm Turici 1862
Clark = ACClark The descent of manuscripts Oxford 1918
Dav. = Davisius 1730
Diels = Diels-Kranz Vorsokratiker⁵
Dox. Gr. = Doxographi Graeci ed. HDiels
Eliensis = Codex Britannicus. Cf. Pe. p. 619
Eng. = Engelbrecht Wiener Studien 34, 1912, 216 ss
Ernesti = Ed. Cic. opp. 1776
Fleck.Jb. = Fleckeisens Jahrbücher
Gercke = Gercke, Chrysippea Jahrb. f. class. Philol. 1885 14. Suppl. Band p. 689 ss
Guliel. = Jan Gulielmus et Jan Gruterus Hamburgi 1618–19
Had. = Hadoardi excerpta ed. PSchwenke, Philologus Suppl. Bd. 5
Herm. = CFHermann de interpretatione Timaei Platonis dialogi a Cicerone relictis. Prgr. univ. Göttingen 1842
Hofm. = JBHofmann Lateinische Syntax und Stilistik 1928
K.Holzw. = Kühner-Holzweibig Lateinische Grammatik³ 1912
Hot. = Cic. div. ed. J. J. Hottinger Lips. 1793
Kroll Brutus = Cic. Brut. edd. Jahn-Kroll 1908
Lachm. = Lachmann commentarius ad Lucretium
Lamb. 1 = Lambinus 1565
Lamb. 2 = Lambinus 1573
Lebreton = JLebreton Études sur la langue et la grammaire de Cicéron, Paris 1901
Lörcher I = diss. Halenses 1907
Lörcher II = Bursians Jahresber.
Man. = Paulus Manutius 1541 ss
Mar. = Marsus 1508
Mdv. = Cic. fin. ed. Madvig³ 1876
Moser = ed. Cic. div. et fat. 1828
Muret. = Muretus apud Man. vel in Variis lectionibus
nat.Pl. 1911 = Cic. nat. ed. Plasberg 1911 (editio maior)
nat.Pl.-Ax 1933 = Cic. nat. recogn. Plasberg, iterum ed. Ax 1933 (editio minor)
Neue = Neue-Wagener Formenlehre der lateinischen Sprache⁵
N.Jb. = Neue Jahrbücher für klassische Philologie
Nutting = University of California Publ. in class. phil. VIII 1924–28

Olivetius: Cic. opp. 1740—42
Or. = Orelli 1828
parad. = Cic. paradoxa ed. Plasberg 1908
Pe. = Cic. div. ed. A. St. Pease, University of Illinois 1920—23
Pl. = Plasberg
Pohl. = MPohlenz litteris ad editorem datis 1937
P.W. = Paulys Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung
Rom. = editio Romana 1471
*Schmalz*⁴ = Lateinische Grammatik⁴ 1910
Schütz = Cic. opp. philos. 1816
Sjö. = Sjögren commentationes Tullianae Upsala 1910
Snell = BSnell Hermes Einzelheft 5 1937
Stegm. = Kühner - Stegmann Grammatik der lateinischen Sprache² 2. Band 1912. 1914
Steph. = HStephanus, in M. T.

Ciceronis quam plurimos locos castigationes Paris 1557
StvFr. = Stoicorum veterum fragmenta coll. I. ab Arnim 1921—24
Theil. = WTheiler Vorbereitung des Neuplatonismus (Problemata I) 1930
Thor. = Thoresen Nordisk Tidsskrift 3. ser. 2. 1894. — Idem ed. div. 1894
Thorm. = Thormeyer de Valerio Maximo et Cicerone quaestiones criticae. Diss. Gött. 1902
Turneb. = Turnebus, Adversaria. Vel in editione Davisiana
Ursinus: ed. 1584
Usener = Epicurea ed. HUsener
Va. = Vahlen [1887
Victorius = edidit Iuntinam 1536. Vel in Variis lectionibus
Wiss. = GWissowa, Religion und Kultus der Römer 1912
Zoe. = Zoechbauer Prgr. Hernalis bei Wien 1877

M. TULLI CICERONIS

DE DIVINATIONE

LIBER PRIMUS

Vetus opinio est iam usque ab heroicis ducta tem-¹
poribus eaque et p. Romani et omnium gentium firmata¹
consensu, versari quandam inter homines divinationem,
quam Graeci *μαντικήν* appellant id est praes-
sensionem et scientiam rerum futurarum. magnifica
quaedam res et salutaris, si modo est ulla, qua-
que proxime ad deorum vim natura mortalis possit
accedere. itaque ut alia nos melius multa quam Graeci,
sic huic praestantissimae rei nomen nostri a divis,
Graeci ut Plato interpretatur a furore duxerunt. Gen-²
tem quidem nullam video neque tam humanam atque
doctam neque tam inmanem tamque barbaram, quae
non significari futura et a quibusdam intellegi prae-
dicique posse censeat. principio Assyrii, ut ab ultimis
auctoritatem repetam, propter planitiam magnitu-
dinemque regionum quas incolebant, cum caelum ex
omni parte patens atque apertum intuerentur, tra-
iectiones motusque stellarum observitaverunt, quibus
notatis quid cuique significaretur memoriae prodide-
runt. qua in natione Chaldaei non ex artis sed ex

Cicero divinarum *Prob. Verg. ecl. 9, 13*

1 eroicis AV¹ herocis H 6 quidem *Dav. sed cf. p. 55, 19;*
Tusc. 1, 95; off. 1, 47 quaque *Mar. quaeque AV¹B siq; V²*
7 proxime *U* 1 -a AVB mortalis *Mar. -i AVB* 9—10 huic
... duxerunt *Serv. cod. Dresd. D 136 in Aen. 3, 443* 10 Plato
Phaedr. 244d dixerunt (*Serv.*) 14 assirii AV 15 plani-
tiam V² in ras.

- gentis vocabulo nominati diuturna observatione siderum scientiam putantur effecisse, ut praedici posset quid cuique eventurum et quo quisque fato natus esset. eandem artem etiam Aegyptii longinquitate temporum innumerabilibus paene saeculis consecuti putantur. Cilicum autem et Pisidarum gens et his finitima Pamphylia, quibus nationibus praefuimus ipsi, volatibus avium cantibusque certissimis signis declarari res
- 3 futuras putant. quam vero Graecia coloniam misit in Aeoliam Ioniam Asiam Siciliam Italiam sine Pythio aut Dodonaeo aut Hammonis oraculo, aut quod bellum susceptum ab ea sine consilio deorum est?
- 2 Nec unum genus est divinationis publice privatimque celebratum. nam ut omittam ceteros populos, noster quam multa genera complexus est. principio huius urbis parens Romulus non solum auspicato urbem condidisse sed ipse etiam optumus augur fuisse traditur. deinde auguribus et reliqui reges usi et exactis regibus nihil publice sine auspiciis nec domi nec militiae gerebatur. cumque magna vis videretur
- esse et inpetriendis consulendisque rebus et [in] monstribus interpretandis ac procurandis in haruspicum disciplina, omnem hanc ex Etruria scientiam adhibebant, ne genus esset ullum divinationis quod neg-
- 4 lectum ab iis videretur. et cum duobus modis animi sine ratione et scientia motu ipsi suo soluto et libero incitarentur, uno furente altero somniantes, furoris divinationem Sibyllinis maxime versibus contineri arbitrati eorum decem interpretes delectos e civitate esse voluerunt. ex quo genere saepe hariolorum etiam et vatum furibundas praedictiones, ut Octaviano bello

3 cuique] quoque B^p 8 ante certissimis add. et V² B¹ ut Lamb. 1; obloqu. Zoe. I p. 3 10 Aeoliam P Aetol- AVB
 11 Ammonis VB, item nat. 1, 82; cf. Gramm. VII 201, 13 21 inpetriendis Man. ad 1, 28; inpetrandis AV^pB -pert- V^c in del. Dav. 22 in] sine V^c 27—28 furoris . . . arbitrati Serv. cod. Dresd. D 136 in Aen. 3, 443

Cornelii Culleoli, audiendas putaverunt. nec vero somnia graviora, si quae ad rem p. pertinere visa sunt, a summo consilio neglecta sunt. quin etiam memoria nostra templum Iunonis Sospitae L. Iulius, qui cum P. Rutilio consul fuit, de senatus sententia refecit ex Caeciliae Baliarici filiae somnio.

Atque haec, ut ego arbitror, veteres rerum magis eventis moniti quam ratione docti probaverunt. philosophorum vero exquisita quaedam argumenta cur esset vera divinatio collecta sunt; e quibus, ut de antiquissimis loquar, Colophonius Xenophanes unus qui deos esse diceret divinationem funditus sustulit, reliqui vero omnes praeter Epicurum balbutientem de natura deorum divinationem probaverunt, sed non uno modo. nam cum Socrates omnesque Socratici Zenoque et ii qui ab eo essent profecti manerent in antiquorum philosophorum sententia vetere Academia et Peripateticis consentientibus, cumque huic rei magnam auctoritatem Pythagoras iam ante tribuisset, qui etiam ipse augur vellet esse, plurimisque locis gravis auctor Democritus praesensionem rerum futurarum conprobaret, Dicaearchus Peripateticus cetera divinationis genera sustulit, somniorum et furoris reliquit, Cratippusque familiaris noster, quem ego patrem summis Peripateticis iudico, isdem rebus fidem tribuit, reliqua divinationis genera reiecit. sed quomodo Stoici omnia fere illa defenderent, quod et Zeno in suis commentariis quasi semina quaedam sparsisset et ea Cleanthes paulo uberiora fecisset, accessit acerrimus vir ingenio Chrysippus, qui totam de divinatione duobus libris explicavit sententiam, uno praeterea de oraculis, uno de somniis; quem subsequens unum librum Babylonius Diogenes edidit eius auditor, duo Anti-

10 Diels 21 (11) A 52 12 deos] deum H StvFr. 1, 173 et passim
 17 veteri Academiae Per. cons. Dav. sed cf. 1, 87 Diels 68 (55) A 138
 24 patrem A^{PV} 26 quom Pl. quem V¹ cum V^cBH et in ras.
 ampliore A 27 quom Weidner Philol. 38 (1879) 84

pater, quinque noster Posidonius. sed a Stoicis vel princeps eius disciplinae, Posidoni doctor, discipulus Antipatri degeneravit Panaetius nec tamen ausus est negare vim esse divinandi, sed dubitare se dixit. Quod illi in aliqua re invitissimis Stoicis Stoico facere licuit, id nos ut in reliquis rebus faciamus a Stoicis non concedetur? praesertim cum id, de quo Panaetio non liquet, reliquis eiusdem disciplinae solis luce videatur clarius. sed haec quidem laus Academiae praestantissimi philosophi iudicio et testimonio con-
 7 probata est. etenim nobismet ipsis quaerentibus, quid
 4 sit de divinatione iudicandum, quod a Carneade multa acute et copiose contra Stoicos disputata sint, verentibusque ne temere vel falsae rei vel non satis cognitae adsentiamur, faciendum videtur ut diligenter etiam
 15 atque etiam argumenta cum argumentis comparemus, ut fecimus in iis tribus libris quos de natura deorum scripsimus. nam cum omnibus in rebus temeritas in
 20 adsentiendo errorque turpis est tum in eo loco maxime, in quo iudicandum est quantum auspiciis rebusque divinis religionique tribuamus; est enim periculum ne aut neglectis iis impia fraude aut susceptis anili superstitione obligemur.
 5
 8 Quibus de rebus et alias saepe et paulo accuratius nuper cum essem cum Q. fratre in Tusculano disputatum est. nam cum ambulandi causa in Lyceum venissemus (id enim superiori gymnasio nomen est), 'perlegi' ille inquit 'tuum paulo ante tertium de natura deorum, in quo disputatio Cottae quamquam labefactavit sententiam meam, non funditus tamen sustulit.' 'Optime vero' inquam; 'etenim ipse Cotta sic disputat ut Stoicorum magis argumenta confutet quam hominum

1 possidonius AV possyd- B 2 princeps Mar. -ipes A^pV¹B^pP
 -pe A^c -pibus B^c a pr- V¹ Neue II³ p. 67 17 facimus V iis
 Man. his AVB 28 inquit ille Lamb. ille om. H del. m cf.
 Mdv. 2, 4; Hofm. 615; de orat. 2, 367; Kroll Brutus 91 32 con-
 futet H computaet ex -tat ft. A^c -tet VB

deleat religionem.' Tum Quintus 'dicitur quidem istud' inquit 'a Cotta et vero saepius, credo ne communia iura migrare videatur; sed studio contra Stoicos disserendi deos mihi videtur funditus tollere. eius ora-
 5 tioni non sane desidero quid respondeam; satis enim defensa religio est in secundo libro a Lucilio, cuius disputatio tibi ipsi, ut in extremo tertio scribis, ad veritatem est visa propensior. Sed quod praetermissum est in illis libris, credo quia commodius arbi-
 10 tratus es separatim id quaeri deque eo disseri, id est de divinatione, quae est earum rerum quae fortuitae putantur praedictio atque praesensio, id si placet videamus quam habeat vim et quale sit. ego enim sic existimo, si sint ea genera divinandi vera de qui-
 15 bus accepimus quaeque colimus, esse deos, vicissimque si di sint, esse qui divinent.' 'Arcem tu quidem Stoicorum' inquam 'Quinte defendis, siquidem ista sic reciprocantur, ut et si divinatio sit, di sint, et si di sint, sit divinatio. quorum neutrum tam facile quam
 20 tu arbitraris conceditur. nam et natura significari futura sine deo possunt, et ut sint di, potest fieri ut nulla ab iis divinatio generi humano tributa sit.' Atque ille 'mihi vero' inquit 'satis est argumenti et esse deos et eos consulere rebus humanis, quod esse clara
 25 et perspicua divinationis genera iudico. de quibus quid ipse sentiam si placet exponam, ita tamen si vacas animo neque habes aliquid quod huic sermoni praevertendum putes.' 'Ego vero' inquam 'philosophiae
 30 Quinte semper vaco; hoc autem tempore cum sit nihil aliud quod lubenter agere possim, multo magis aveo audire de divinatione quid sentias.'

'Nihil' inquit 'equidem novi nec quod praeter ceteros ipse sentiam; nam cum antiquissimam sententiam tum omnium populorum et gentium consensu conpro-

batam sequor. duo sunt enim divinandi genera, quo-
 12 rum alterum artis est alterum naturae. quae est autem
 gens aut quae civitas, quae non aut extispicum aut
 monstra aut fulgora interpretantium aut augurum aut
 astrologorum aut sortium (ea enim fere artis sunt) 5
 aut somniorum aut vaticinationum (haec enim duo
 naturalia putantur) praedictione moveatur? Quarum
 quidem rerum eventa magis arbitror quam causas
 quaeri oportere. est enim vis et natura quaedam, quae
 tum observatis longo tempore significationibus tum 10
 aliquo instinctu inflatuque divino futura praenuntiat.
 7 quare omittat urgere Carneades, quod faciebat etiam
 Panaetius, requirens Iuppiterne cornicem a laeva cor-
 vum ab dextera canere iussisset. observata sunt haec
 tempore inmenso et in significatione eventus animad- 15
 versa et notata. nihil est autem quod non longinquitas
 temporum excipiente memoria prodendisque monu-
 13 mentis efficere atque adsequi possit. Mirari licet quae
 sint animadversa a medicis herbarum genera, quae
 radicum ad morsus bestiarum ad oculorum morbos 20
 ad vulnera, quorum vim atque naturam ratio num-
 quam explicavit, utilitate et ars est et inventor pro-
 batus. age ea quae quamquam ex alio genere sunt
 tamen divinationi sunt similia videamus:

‘atque etiam ventos praemonstrat saepe futuros 25
 inflatum mare, cum subito penitusque tumescit
 saxaque cana salis niveo spumata liquore
 tristificas certant Neptuno reddere voces

1 cf. *Serv. Aen.* 3, 359; cf. *div.* 1, 34 et v. m. ad part. IV vol. III
 p. 312, 24 3 extispicum *Mercer* (1826) ad *Non.* p. 16, 9. Cf. 2,
 26. 42 extis pecudum ABV^c -codum V^p 5 astralogorum
 AV¹ artes ABV¹ 6 vaticinationum AB^p 15 et in signi-
 ficatione eventus AVB, cum cruce b, dubitans Pe. (vel et in
 s. eventis). Recte significatio eventus cf. p. 53, 1 s.; 13, 17 s.; 125, 27.
Pl.o verum videtur, quod traditum est, ut dicat Cic. illas res
 animadversas et notatas esse ratione habita significationis
 eventus, i. e. id spectatum esse, qui quaque re significaretur
 eventus. — De voce in *Mdv.* 4, 37 25—p. 7, 2 Ar. 909—912

aut densus stridor cum celso e vertice montis
ortus adaugescit scopulorum saepe repulsus.'

atque his rerum praesensionibus prognostica tua re- 8
ferta sunt. quis igitur elicere causas praesensionum
5 potest? etsi video Boëthum Stoicum esse conatum,
qui hactenus aliquid egit, ut earum rationem rerum
explicaret quae in mari caelove fierent. illa vero cur 14
eveniant quis probabiliter dixerit:

'cana fulix itidem fugiens e gurgite ponti
10 nuntiat horribilis clamans instare procellas
haud modicos tremulo fundens e guttere cantus.
saepe etiam pertriste canit de pectore carmen
et matutinis acredula vocibus instat,
vocibus instat et adsiduas iacit ore querellas,
15 cum primum gelidos rores aurora remittit.
fuscaque non numquam cursans per litora cornix
demersit caput et fluctum cervicē recepit.'

videmus haec signa numquam fere mentientia nec 9
tamen cur ita fiat videmus. 15

20 'vos quoque signa videtis, aquai dulcis alumnae,
cum clamore paratis inanis fundere voces
absurdoque sono fontis et stagna cietis.'

2 saepe *cas. sextus Ov. trist. 4, 1, 81* 5 video Boethum
Mar. videb^o eo thum A videbo eo tum V v- eo thum H v- euthum
B St. V. Fr. 3 p. 265 7 cur in *ras. ampliore B ft. quor*
9—11 *Ar. 913—915* 9 cana fulix itidem *Mar. c. fluxit item AV^p*
cano fl. i. V^c canoidem fluxit o ex a, idem add. fluxit in ras. B
10 enuntiat *AV^p* nuntiat horribiles clamans in- in *ras. XXVI*
litt. B nescio quando, nam et miniatura in initio vv. erasum
cl. nun. horribilis AVH quem ordinem Pl. etsi caesura caret,
servari maluit cf. W. Meyer-Speyer, SB. München 1884 p. 1075 s.
1056 et hic l. 14; Arat. 173. 182 11 gutture *V* 12—17 *Ar.*
948—952 13 acredula *31 -is AVB^p accredulis B^c cf. Isid.*
orig. 12, 7, 37. Harder Glotta 12, 1923, 137ss. instat *31 -ant*
AVB 18 mentientia *Mar. cf. nat. 3, 14 em- AVB* 20—22
Ar. 946 s.

quis est, qui ranunculos hoc videre suspicari possit? sed inest in ranunculis vis et natura quaedam significans aliquid per se ipsa satis certa, cognitioni autem hominum obscurior.

‘mollipedesque boves spectantes lumina caeli
naribus umiferum duxere ex aëre sucum.’

5

non quaero cur, quoniam quid eveniat intellego.

‘iam vero semper viridis semperque gravata
lentiscus triplici solita grandescere fetu

ter fruges fundens tria tempora monstrat arandi.’

10

16 ne hoc quidem quaero, cur haec arbor una ter flo-
reat aut cur arandi maturitatem ad signum floris ac-
commodet; hoc sum contentus, quod etiamsi quor quid-
que fiat ignorem, quid fiat intellego. Pro omni igitur
divinatione idem quod pro rebus iis quas com- 15
10 memoravi respondebo. quid scamnoneae radix ad
purgandum, quid aristolochia ad morsus serpentium
possit, quae nomen ex inventore repperit, rem ipsam
inventor ex somnio, — posse video, quod satis est; cur
possit nescio. sic ventorum et imbrium signa quae 20
dixi rationem quam habeant non satis perspicio; vim
et eventum agnosco scio adprobo. similiter quid fis-
sum in extis quid fibra valeat accipio; quae causa
sit nescio. atque horum quidem plena vita est; extis
enim omnes fere utuntur. Quid, de fulgurum vi du- 25
bitare num possumus? nonne cum multa alia mira-
bilia tum illud in primis: cum Summanus in fastigio
Iovis optumi maxumi, qui tum erat fictilis, e caelo

25

mire

2 in ranunculis] inrevis et ranunculis V inrevis et ~ mg. mire H
in ranis et ran- A in rivis et ran- B corr. Va. Ges. phil. Schr. 1, 566
5—6 Ar. 954 s. cum scholio 6 ex aere] ex nare V^p 8—10 Ar.
1051—56 Plin. nat. 18, 228 9 solita est (Plin.) 11 ne Dav. nec
AVB 12 cur <natura> Kasten, sed cf. Pe. ad loc. 13 quo
AVB quo modo B 2 quor Christ b 18. 19 quae—somnia
om. Mar. sed v. schol. Nicandri therap. 937; Androm. ap. Galen.
XIV 41 K. 19 posse del. Mar.; sed v. leg. 3, 14 puto posse
27 sumamus B^p sub manus B^c summa manus V²

ictus esset nec usquam eius simulacri caput inveniretur, haruspices in Tiberim id depulsum esse dixerunt, idque inventum est eo loco qui est ab haruspicibus demonstratus. Sed quo potius utar aut auctore aut teste 11
 5 quam te, cuius edidici etiam versus et lubenter quidem, quos in secundo <de> consulatu Urania Musa 17
 pronuntiat:

'principio aethereo flammatus Iuppiter igni
 vertitur et totum conlustrat lumine mundum
 10 menteque divina caelum terrasque petessit,
 quae penitus sensus hominum vitasque retentat
 aetheris aeterni saepta atque inclusa cavernis.
 et si stellarum motus cursusque vagantis
 nosse velis, quae sint signorum in sede locatae,
 15 quae verbo et falsis Graiorum vocibus errant
 re vera certo lapsu spatioque feruntur,
 omnia iam cernes divina mente notata.
 nam primum astrorum volucris te consule motus 18
 concursusque gravis stellarum ardore micantis
 20 tu quoque, cum tumulos Albano in monte nivalis
 lustrasti et laeto mactasti lacte Latinas,
 vidisti et claro tremulos ardore cometas
 multaque misceri nocturna strage putasti,
 quod ferme dirum in tempus cecidere Latinae,
 25 cum claram speciem concreto lumine luna
 abdidit et subito stellanti nocte perempta est.
 quid vero Phoebi fax tristis nuntia belli
 quae magnum ad columnen flammato ardore volabat
 praecipitis caeli partis obitusque petessens;

5 et H ut AB ut V 6 de *add. Man.* 10 petessit *Mar.*
cf. Tusc. 2, 62 petisset AVB^c petesset B^pH petissere *Fest. 206*
Paul. Fest. 214 11 retentat B 2 -ant AVB 15 *Plat. leg. 7*
p. 821 b 24 cecidere *mg. C* -nere AVB 26 et stellanti
 subito A ab**dit et stellanti subito, de nocte per emptā est
 [in ras. di] V (de *add. V^c*) 27 *Catil. 3, 8, 18* trixtis A¹
 28 columnem AB^p 29 petessens t peti- *Hof. petisset AVB*

- aut cum terribili percussus fulmine civis
 luce serenanti vitalia lumina liquit;
 aut cum se gravido tremefecit corpore tellus.
 iam vero variae nocturno tempore visae
 terribiles formae bellum motusque monebant 5
 multaque per terras vates oracula furenti
 pectore fundebant tristis minitancia casus
 19 atque ea, quae lapsu tandem cecidere vetusto,
 haec fore perpetuis signis clarisque frequentans
 ipse deum genitor caelo terrisque canebat. 10
 12 nunc ea, Torquato quae quondam et consule Cotta
 Lydius ediderat Tyrrhenae gentis haruspex,
 omnia fixa tuus glomerans determinat annus.
 nam pater altitonans stellanti nixus Olympo
 ipse suos quondam tumulos ac templa petivit 15
 et Capitolinis iniecit sedibus ignis.
 tum species ex aere vetus venerataque Nattae
 concidit elapsaeque vetusto numine leges
 et divom simulacra peremit fulminis ardor.
 20 hic silvestris erat Romani nominis altrix 20
 Martia, quae parvos Mavortis semine natos
 uberibus gravidis vitali rore rigabat;
 quae tum cum pueris flammato fulminis ictu
 concidit atque avolsa pedum vestigia liquit.
 tum quis non artis scripta ac monumenta volutans 25
 voces tristificas chartis promebat Etruscis?
 omnes civilem generosa stirpe profectam
 volvier in gentem cladem pestemque monebant.

1 percussus B^p 8 lapsus AH lausus V^p lapsus stantem
 B^p 9 frequentans H³ 1 -as AVB Catil. 3, 18 11 Catil.
 3, 19 12 lidius VH lidyus B 14—16 iterantur 2, 45 Lact.
 inst. 3, 17, 14 15 i. suas arces atque inclyta templa pet. (Lact.)
 17 venerataque Guliel. g- AVB Nattae Mar. cf. 2, 21, 47
 natae AVB 18 vetusto V^c -e V^p A -ae BH elapsaeque ve-
 tustae aeramine (aerumine Guliel.) leges ci. Pl. 25 Catil. 3, 8,
 19. 9, 21 27 civilem generosa H³ -ile -osam AV^p -illi -osam
 V^c B^c -ilem -osam ft. B¹ H¹ 28 sq. inverso ordine in codd., sed
 ut eorum initia pristinae formae reliquias servant 28 vir-

- tum legum exitium constanti voce ferebant
 templa deumque adeo flammis urbemque iubebant
 eripere et stragem horribilem caedemque vereri;
 atque haec fixa gravi fato ac fundata teneri,
 5 ni prius excelsum ad columnen formata decore
 sancta Iovis species claros spectaret in ortus.
 tum fore ut occultos populus sanctusque senatus
 cernere conatus posset, si solis ad ortum
 convorsa inde patrum sedes populique videret.
 10 haec tardata diu species multumque morata 21
 consule te tandem celsa est in sede locata
 atque una fixi ac signati temporis hora
 Iuppiter excelsa clarabat sceptrum columna
 et clades patriae flamma ferroque parata
 15 vocibus Allobrogum patribus populoque patebat.
 rite igitur veteres quorum monumenta tenetis 13
 qui populos urbisque modo ac virtute regebant,
 rite etiam vestri quorum pietasque fidesque
 praestitit et longe vicit sapientia cunctos,
 20 praecipue coluere viginti numine divos.
 haec adeo penitus cura videre sagaci,
 otia qui studiis laeti tenuere decoris,
 inque Academia umbrifera nitidoque Lyceo 22
 fuderunt claras fecundi pectoris artis.
 25 e quibus ereptum primo iam a flore iuventae

ingentem AV^p viri ing- H vire ing- B^p vir *del. et in mg.* vel diram
 add. V^c vitare ing- B^c 1 voltum legum AV^pB^c (voltum in
 ras. B) vel legum V^c vultum legum H *verum ordinem rest.*
Aldus (Ven. 1523) cf. Bährens (fr. poes. Rom.: ingentem) et Pl.
Rh. M. 53, 1898, 95 2 urbemque Dav. -is- AVB v. Cic. dom.
 140 4 teneri BH -e AV 5 ni prius *Guliel.* excelsum Lamb.
 v. *Catil. 3, 20* nepos excessum AV¹B¹; *corr.* nepost ~ V² nepost
 excisum B² ni post excessum H 10 *Catil. 3, 20 s.* 12 *versum*
 add. *mg.* B hora *ft. ex cura* B 14 et *Hot.* ad A at VB
 parata B^cH pat- B^pAV^p put- V^c patr- P 15 populoque B1
 -usque AV^pB^p -isque V^cB^cH 17 populus AV^pB^p 20 vi-
 ginti VB¹ ingenti H nomine B 22 tenere AVB v. *leg.*
agr. 2, 103; Liv. 1, 28, 8 trivere (*vel* *teruere*) Thor. 26 s. 23 Aca-
 demia de prosodia Th. l. L. s. v. 245, 74 ss.

te patria in media virtutum mole locavit.
 tu tamen anxiferas curas requiete relaxans
 quod patriae vacat his studiis nobisque sacraſti.'

tu igitur animum poteris inducere contra ea, quae a
 me disputantur de divinatione, dicere, qui et gesseris 5
 ea quae gessisti, et ea quae pronuntiavi accuratis-
 23 ſume ſcripſeris? quid, quaeris, Carneades, cur haec
 ita fiant aut qua arte perſpici poſſint? nescire me
 fateor, evenire autem te ipſum dico videre. 'caſu' in-
 quis. itane vero, quidquam poſteſt caſu eſſe factum, 10
 quod omnes habet in ſe numeros veritatis? quattuor
 tali iacti caſu Venerium efficiunt: num etiam centum
 Venerios, ſi quadringentos talos ieceris, caſu futuros
 putas? aſperſa temere pigmenta in tabula oris linia- 15
 menta efficere poſſunt: num etiam Veneris Coae pul-
 chritudinem effici poſſe aſperſione fortuita putas?
 ſus roſtro ſi humi A litteram inpreſſerit, num propter-
 ea ſuſpicari poteris Andromacham Enni ab ea poſſe
 deſcribi? fingeſbat Carneades in Chiorum lapidinis
 ſaxo diffiſſo caput extitiſſe Paniſci: credo aliquam 20
 non diſſimilem figuram, ſed certe non talem ut eam
 factam a Scopa diceres. ſic enim ſe proſecto res ha-
 bet, ut numquam perfecte veritatem caſus imitetur.
 14 'At non numquam ea quae praedicta ſunt minus
 24 eveniunt.' quae tandem id ars non habet, earum dico 25
 artium, quae coniectura continentur et ſunt opinabiles.
 an medicina ars non putanda eſt? quam tamen multa
 fallunt. quid, gubernatores nonne falluntur? an Achi-
 vorum exercitus et tot navium rectores non ita pro-
 ſecti ſunt ab Ilio, ut 'profectione laeti piſcium laſci- 30

2 relaxans *Mdv.* -as AVB 3 vocatis ſtudiis AV^pB vo-
 cis ~ V^c q. patria vacat his ſt. *Dav. cl.* 2, 7 q. -ae vacat id ſt.
Mdv. 5 et de div. AVB 10 quicquam B^cV^c 12 caſu H^cſ1
 -um AVH^pB 13 ieceris ſ1 eieceris AVB 15 Coae C
 quo que A coaeque V coeque B 18 Ennii A^cV^c 19 lapi-
 didinis AV¹B *add.* vel cidi V² 20 diffiſſo AB¹V^p 21 eam]
 eſſe H 23 imitatur A 30—p. 13, 5 *Pacuv. trag.* 409—412

viam intuerentur', ut ait Pacuvius, 'nec tuendi satietas capere posset?

interea prope iam occidente sole inhorrescit mare,
tenebrae conduplicantur noctisque et nimbum oc-
caecat nigror.'

- num igitur tot clarissimorum ducum regumque nau-
fragium sustulit artem gubernandi? aut num impera-
torum scientia nihil est, quia summus imperator nuper
fugit amisso exercitu? aut num propterea nulla est
10 rei p. gerendae ratio atque prudentia, quia multa
Cn. Pompeium quaedam M. Catonem non nulla etiam
te ipsum fefellerunt? similis est haruspicum respon-
sio omnisque opinabilis divinatio; coniectura enim
nititur, ultra quam progredi non potest. ea fallit for- 25
15 tasse non numquam, sed tamen ad veritatem sae-
pissime dirigit; est enim ab omni aeternitate repetita,
in qua cum paene innumerabiliter res eodem modo
evenirent isdem signis antegressis, ars est effecta ea-
dem saepe animadvertendo ac notando.
- 20 Auspicia vero vestra quam constant, quae quidem 15
nunc a Romanis auguribus ignorantur (bona hoc tua
venia dixerim), a Cilicibus Pamphyliis Pisidis Lyciis
tenentur. nam quid ego hospitem nostrum clarissu- 26
mum atque optimum virum Deiotarum regem com-
25 memorem, qui nihil umquam nisi auspicato gerit.
qui cum ex itinere quodam proposito et constituto
revertisset aquilae admonitus volatu, conclave illud,
ubi erat mansurus si ire perrexisset, proxima nocte
corrui. itaque, ut ex ipso audiebam, persaepe revertit 27

1 Pacuvius V^cH · p · quius AB (p add. B²) p · cuius V^p
2 posset B 1 -sit AVB 3—5 inhorrescit . . . nigror de orat.
3, 157 4 occecat A obcecat V ex -cic- B 11 · C · N A · CN
corr. · gn · V · Cn · supra add. B 13 opinabilis del. Dav.;
sed v. Pe. et 1, 72 15 ad veritatem V¹ vel a -e V² 16 di-
rigitur V¹ derigit m sed cf. Th. l. L. s. v. 1250, 50 ss. 22 pam-
filiis AV -ph- B Pisidis Mar. f- AV ph- B liciis VB
luciiis A 26 ss. cf. Val. Max. 1, 4 ext. 2

- ex itinere, cum iam progressus esset multorum die-
rum viam. quoniam quidem hoc praeclarissimum est,
quod posteaquam a Caesare tetrarchia et regno pecu-
niaque multatus est, negat se tamen eorum auspicio-
rum quae sibi ad Pompeium proficiscenti secunda 5
evenierint paenitere; senatus enim auctoritatem et po-
puli Romani libertatem atque imperii dignitatem suis
armis esse defensam, sibi quae eas aves quibus auctori-
bus officium et fidem secutus esset bene consuluisse;
antiquiorem enim sibi fuisse possessionibus suis glo- 10
riam. ille mihi videtur igitur vere augurari. nam
nostri quidem magistratus auspiciis utuntur coactis:
necesse est enim offa obiecta cadere frustum ex pulli
28 ore cum pascitur; quod autem scriptum habetis * aut
tripudium fieri, si ex ea quid in solidum ceciderit, 15
hoc quoque quod dixi coactum tripudium solistimum
dicitis. itaque multa auguria multa auspicia, quod
Cato ille sapiens queritur, negligentia collegii amissa
plane et deserta sunt.
- 16 Nihil fere quondam maioris rei nisi auspicato ne 20
privatim quidem gerebatur, quod etiam nunc nuptia-
rum auspices declarant, qui re omissa nomen tantum
tenent. nam ut nunc extis, quamquam id ipsum ali-
quanto minus quam olim, sic tum avibus magnae res
inpetriri solebant. itaque sinistra dum non exquirimus, 25
29 in dira et in vitiosa incurrimus. ut P. Claudius Appi
Caeci filius eiusque collega L. Iunius classis maximas
perdiderunt, cum vitio navigassent. quod eodem modo
evenit Agamemnoni, qui, cum Achivi coepissent

2 quoniam A¹V¹B cuius A² quo eius V² 3 tetrarchia et
regno Dav. -ae regno AVB 5.6 secundevenierint V^pB -da-
V^c 13 frustum B¹V^p 14.15 auttripudium AV¹B hinc tr- V²
avi trip. Turn. adv. 5, 20. cf. div. 2, 73 15 ex ea scil. ex offa
v. Paul. Fest. p. 244: ex ea (scil. puls) nisi in lacuna plures voces
perierunt 20—23 cf. Val. Max. 2, 1, 1 22 auspices Ald. -is
AV^p -ils V^cB v. Lachm. p. 56 s. 25 impetriri H Mar. inper-
tiri A imp- V imperti*ri ex -rri B; idem mendum p. 78, 9 et
Val. Max. 2, 1, 1 27 classis A^pV -es A^c clas B 29 Aga-

‘inter se strepere aperteque artem obterere extispicum,
 solvere imperat secundo rumore adversaque avi.’

sed quid vetera? M. Crasso quid acciderit, videmus,
 5 dirarum obnuntiatione neglecta. in quo Appius collega tuus bonus augur, ut ex te audire soleo, non satis scienter virum bonum et civem egregium censor C. Ateium notavit, quod ementitum auspicia subscriberet. esto, fuerit hoc censoris, si iudicabat ementitum;
 10 at illud minime auguris, quod adscripsit ob eam causam populum Romanum calamitatem maximam cepisse. si enim ea causa calamitatis fuit, non in eo est culpa qui obnuntiavit, sed in eo qui non paruit. veram enim fuisse obnuntiationem, ut ait idem augur
 15 et censor, exitus adprobavit; quae si falsa fuisset, nullam adferre potuisset causam calamitatis. etenim dirae, sicut cetera auspicia ut omina ut signa, non causas adferunt cur quid eveniat, sed nuntiant eventura nisi provideris. non igitur obnuntiatio Atei cau-
 20 sam finxit calamitatis, sed signo obiecto monuit Crassum quid eventurum esset nisi cavisset. ita aut illa obnuntiatio nihil valuit, aut si, ut Appius iudicat, valuit, id valuit ut peccatum haereat non in eo qui monuerit, sed in eo qui non obtemperarit.

25 Quid, lituus iste vester, quod clarissimum est in- 17
 signe auguratus, unde vobis est traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum cum urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, id est incurvum et leviter

memnoni B¹ -nnoni AVB 1—3 *trag. inc. 88s.* 1 extispiscium V² B¹ 8 Ateium *Man. v. v. 19* aeteium AVB
 15 fuisset Mar. -ent AVB 16 potuissent B^c 17 dirae Mar. -a AVB sicut et ABH ut omina V² *ft. H* utinomnia
 AV¹ uttn omnia B *scil. in archetypo* ut omniaⁱⁿ, deinde *pes-*
sumdatum utinomnia 19 aetei B¹ etei AV 27 direxit
 A² [A¹] dixerit VB 28—p. 16, 2 id est... invenit *del. Lamb.*
sed lituum ex usu humano translatum esse ad solemnia reli-

a summo inflexum bacillum, quod ab eius litui quo
 canitur similitudine nomen invenit, cum situs esset
 in curia Saliorum quae est in Palatio eaque defla-
 31 gravisset, inventus est integer. quid, multis annis
 post Romulum Prisco regnante Tarquinio quis vete- 5
 rum scriptorum non loquitur, quae sit ab Atto Navio
 per lituum regionum facta discriptio. qui cum propter
 paupertatem sues puer pasceret, una ex iis amissa
 vovisse dicitur, si recuperasset, uvam se deo daturum
 quae maxima esset in vinea; itaque suae inventa ad 10
 meridiem spectans in vinea media dicitur constitisse
 cumque in quattuor partes vineam divisisset trisque
 partis aves abdixissent, quarta parte quae erat reli-
 qua in regiones distributa mirabili magnitudine uvam,
 ut scriptum videmus, invenit. qua re celebrata cum 15
 vicini omnes ad eum de rebus suis referrent, erat in
 32 magno nomine et gloria. ex quo factum est ut eum
 ad se rex Priscus arcesseret. cuius cum temptaret
 scientiam auguratus, dixit ei cogitare se quiddam; id
 possetne fieri consuluit. ille augurio acto posse re- 20
 spondit. Tarquinius autem dixit se cogitasse cotem
 novacula posse praecidi. tum Attum iussisse experiri.
 ita cotem in comitium allatam inspectante et rege et
 populo novacula esse discissam ex eo evenit ut et
 Tarquinius augure Atto Navio uteretur et populus de 25
 33 suis rebus ad eum referret. cotem autem illam et
 novaculam defossam in comitio supraque inpositum
 puteal accepimus.

Negemus omnia, comburamus annales, ficta haec
 esse dicamus, quidvis denique potius quam deos res 30

gionum demonstrare voluit Cicero cf. nat. 2,9 p. 15, 28—16, 4 cf.
Val. Max. 1, 8, 11 5 *Torquinio AV¹* 6 *Atto Or. attio B^pt*
atio AVB^c P.-W. s. v. Navius p. 1933 7 *discriptio Halm de-*
AVB Buecheler Kl. Schr. 1 p. 135 ss. 10 *sue A^cV^cB^c sive A^pV^p*
suae B^p 13 *partes VB obduxissent V* 14 *regiones*
Lamb. bm -ne AVB^t 22 *attium AVB^c attum B^p v. supra*
v. 6 expediri AV ex -riri B 25 *attio AVB*

humanas curare fateamur; quid, quod scriptum apud
 te est de Tiberio Graccho nonne et augurum et haru-
 spicum conprobat disciplinam? qui cum tabernacu-
 lum vitio cepisset inprudens, quod inauspicato pome-
 5 rium transgressus esset, comitia consulibus rogandis
 habuit. nota res est et a te ipso mandata monumentis.
 sed et ipse augur Tiberius Gracchus auspicio-
 rum auctoritatem confessione errati sui conprobavit et
 haruspicum disciplinae magna accessit auctoritas, qui
 10 recentibus comitiis in senatum introducti negaverunt
 iustum comitiorum rogatorem fuisse.

Iis igitur adsentior qui duo genera divinationum 18
 esse dixerunt, unum quod particeps esset artis, alte- 34
 rum quod arte careret. Est enim ars in iis qui no-
 15 vas res coniectura persequuntur, veteres observatione
 didicerunt. Carent autem arte ii qui non ratione aut
 coniectura observatis ac notatis signis sed concitatione
 quadam animi aut soluto liberoque motu futura
 praesentiunt, quod et somniantibus saepe contigit et
 20 non numquam vaticinantibus per furorem, ut Bacis
 Boeotius ut Epimenides Cres ut Sibylla Erythraea.
 cuius generis oracla etiam habenda sunt, non ea quae
 aequatis sortibus ducuntur, sed illa quae instinctu
 divino adflatuque funduntur; etsi ipsa sors contem-
 25 nenda non est, si et auctoritatem habet vetustatis, ut
 eae sunt sortes quas e terra editas accepimus; quae
 tamen ductae ut in rem apte cadant, fieri credo posse
 divinitus. quorum omnium interpretes, ut grammatici

1. 2 apud te *nat.* 2, 10s. 4 cepisset B¹ coep- AVB
 5 consulimus AV^c rogantis AV^p -atis V^c 12 iis B¹ his
 AVB *item in v.* 14 15 coniectura] conluctare V¹ 15—17 per-
 secuntur . . . coniectura *in mg. infer. add.* A 19 contingit Hm;
cf. Tusc. 5, 15 20 Bacis] bacchis A^cVB bacchi A^p de
nominat. v. p. 36, 1 Calchas *et parad.* 44 (*Pl.* 1908 p. 23, 5)
 21 boetius B sybilla ex sibu- V si bullae AB^p sibyllae B^c
 erythraea V aeritr- A^p aerythr- A^c aerythrea B *cf. Lact. inst.*
4, 15, 27 25 et *del. Schütz m, sed alterum et inest in illis*
 quae tamen *eqs.* 26 hae ae A haeae V

poetarum, proxume ad eorum quos interpretantur
 35 divinitatem videntur accedere. Quae est igitur ista
 calliditas res vetustate robustas calumniando velle
 pervertere? 'Non reperio causam.' latet fortasse ob-
 scuritate involuta naturae; non enim me deus ista 5
 scire sed his tantum modo uti voluit. utar igitur nec
 adducar aut in extis totam Etruriam delirare aut
 eandem gentem in fulgoribus errare aut fallaciter por-
 tenta interpretari, cum terrae saepe fremitus saepe
 mugitus saepe motus multa nostrae rei p., multa 10
 36 ceteris civitatibus gravia et vera praedixerint. quid,
 qui inridetur partus hic mulae nonne, quia fetus ex-
 titit in sterilitate naturae, praedictus est ab haruspi-
 cibus incredibilis partus malorum? quid, Tib. Grac-
 chus P. filius qui bis consul et censor fuit idemque et 15
 summus augur et vir sapiens civisque praestans, nonne,
 ut C. Gracchus filius eius scriptum reliquit, duobus
 anguibus domi comprehensis haruspices convocavit?
 qui cum respondissent, si marem emisisset, uxori brevi
 tempore esse moriendum, si feminam, ipsi, aequius 20
 esse censuit se maturam oppetere mortem quam
 P. Africani filiam adulescentem: feminam emisit, ipse
 19 paucis post diebus est mortuus. Inrideamus haruspi-
 ces, vanos futtiles esse dicamus, quorumque discipli-
 nam et sapientissimus vir et eventus ac res conpro- 25
 bavit, contemnamus, <condemnemus> etiam Babylo-
 nem et eos qui e Caucaso caeli signa servantes numeris
 et * motibus stellarum cursus persequuntur, condem-
 nemus inquam hos aut stultitiae aut vanitatis aut inpu-

2 divinitatem *Hot. b* divinationem AVB 7. 8 aut eandem
 ...errare in *mg.* add. B 12 fetus hic V² 14 Tib. *Pl.* tibi
 AVB 14—23 *Val. Max.* 4, 6, 1 *Plin. nat.* 7, 122 *Vir. ill.* 57, 4
 (*Pichlmayr*) 17 C B¹ .g. AVB reliquid AV^p 21 matu-
 rum *Dav. b* cl. *Plut. Tib. Gr.* 1, 5; sed v. *Liv.* 7, 1, 8; *Hor. carm.*
 3, 15, 4; *Cic. Brut.* 125; *Phil.* 2, 119 26 condemnemus *Va. Ges.*
philol. Schr. 1, 573 27. 28 et motibus *del. tb* et modis *m*;
 numeris stellarum cursus et motus *Dav.* et motus cursusque *Or.*
 29 impudentiae *Lamb.* inpr- AVB

dentiae qui quadringenta septuaginta milia annorum
ut ipsi dicunt monumentis comprehensa continent, et
mentiri iudicemus nec saeculorum reliquorum iudi-
cium quod de ipsis futurum sit pertimescere. age bar- 37
5 bari vani atque fallaces; num etiam Graiorum historia
mentita est? quae Croeso Pythius Apollo, ut de na-
turali divinatione dicam, quae Atheniensibus quae
Lacedaemoniis quae Tegeatis quae Argivis quae Co-
rinthiis responderit quis ignorat. collegit innume-
10 rabilia oracula Chrysippus nec ullum sine locuplete
auctore atque teste; quae quia nota tibi sunt relin-
quo, defendo unum hoc: numquam illud oraculum Del-
phis tam celebre et tam clarum fuisset neque tantis
donis refertum omnium populorum atque regum, nisi
15 omnis aetas oraculorum illorum veritatem esset ex-
perta. 'Idem iam diu non facit.' Ut igitur nunc minore 38
gloria est, quia minus oraculorum veritas excellit, sic
tum nisi summa veritate in tanta gloria non fuisset.
potest autem vis illa terrae quae mentem Pythiae di-
20 vino adflatu concitabat evanuisse vetustate, ut quos-
dam evanuisse et exaruisse amnes aut in alium cur-
sum contortos et deflexos videmus. sed, ut vis, acci-
derit, magna enim quaestio est; modo maneat id quod
negari non potest nisi omnem historiam perverteri-
25 mus, multis saeculis verax fuisse id oraculum.

Sed omittamus oracula, veniamus ad somnia. de 20
quibus disputans Chrysippus multis et minutis som- 39
niis colligendis facit idem quod Antipater ea conqui-
rens, quae Antiphontis interpretatione explicata decla-
30 rant illa quidem acumen interpretis, sed exemplis

1. 2 cf. *Lact. inst.* 7, 14, 4 1 quadraginta B (*Lact.*) septua-
ginta *supra add.* B 6 chroeso AVB 8 Tegeatis *Mar.*
thaygetis A ta- V tagyeatis B 10 oracula VB *StvFr.* 2, 1214
16 facit] fit *Dav.*; sed cf. p. 24, 26; 42, 7; *Tusc.* 5, 90 in mi-
nore *Dav. v.* quo periculo *Cic. epist.* 4, 15, 2 (*ubi v. Sjögren*)
17 oraculorum V 22 occiderit ABV¹; sed in B *vid. aliquando*
correctum fuisse acc- 25 oraculum VB 27 *StvFr.* 2, 1199;
3 *Ant.* 41 29 *Diels* 87 (80) B 79

grandioribus decuit uti. Dionysi mater eius qui Syracosiorum tyrannus fuit, ut scriptum apud Philistum est et doctum hominem et diligentem et aequalem temporum illorum, cum praegnans hunc ipsum Dionysium alvo contineret, somniavit se peperisse satyriscum. huic interpretes portentorum, qui galeotae tum in Sicilia nominabantur, responderunt, ut ait Philistus, eum quem illa peperisset clarissimum Graeciae diuturna cum fortuna fore. Num te ad fabulas revoco vel nostrorum vel Graecorum poetarum? narrat enim et apud Ennium Vestalis illa:

'Et cita cum tremulis anus attulit artubus lumen. talia tum memorat lacrimans exterrita somno:
 "Eurydica prognata, pater quam noster amavit, vires vitaeque corpus meum nunc deserit omne. nam me visus homo pulcher per amoena salicta et ripas raptare locosque novos; ita sola postilla, germana soror, errare videbar tardaeque vestigare et quaerere te neque posse corde capessere; semita nulla pedem stabilibat. exim compellare pater me voce videtur his verbis: "O gnata, tibi sunt ante gerendae aerumnae, post ex fluvio fortuna resistet." haec ecfatus pater, germana, repente recessit nec sese dedit in conspectum corde cupitus, quamquam multa manus ad caeli caerula templa

1—9 cf. Val. Max. 1, 7 ext. 7 2 fillistum AVB item v. 7
 6 galleatae A -te VB Galeotae 'vetus codex' Ursini 7 tunc B^c 11 et Mdv. p. 791 Ennium annal. 35—51 Va. Vestalis Illia Columnia 12 Etcita AV¹B excita V²H eccita Klotz N. Jb. 71, 1855, 203; 'et cita tenui et post lumen plenius distinxi cum Vahleno' Pl. attu artubus (om. -lit) V¹ artubus Attii V²
 15 vitaeque corpus meum V^p vitaeque m- c- V^c vita m- c- B^c in utroque metri causa correctum 17 novas B¹ 21 exin A^cV^c 22 cognata AVB o gn- A² versuum 23 et 24 verum ordinem — in AVB inversum — restituit A² 24 efatus pater AV^pB^p pater effatus V^cB^c corr. metri causa, ut haec fatus pater et H

tendebam lacrumans et blanda voce vocabam.
vix aegro cum corde meo me somnus reliquit.”

haec etiamsi ficta sunt a poeta, non absunt tamen a ²¹
consuetudine somniorum. sit sane etiam illud com- ⁴²
5 menticium quo Priamus est conturbatus, quia

‘... mater gravida parere <ex> se ardentem facem
visa est in somnis Hecuba; quo facto pater
rex ipse Priamus somnio mentis metu
perculsus curis sumptus suspirantibus
10 exsacrificabat hostiis balantibus.
tum coniecturam postulat pacem petens,
ut se edoceret obsecrans Apollinem
quo sese vertant tantae sortes somnium.
ibi ex oraclo voce divina edidit
15 Apollo puerum primus Priamo qui foret
postilla natus temperaret tollere:
eum esse exitium Troiae, pestem Pergamo.’

sint haec ut dixi somnia fabularum, hisque adiunga- 43
tur etiam Aeneae somnium, quod in nostri Fabi Pic-
20 toris Graecis annalibus eius modi est ut omnia quae
ab Aenea gesta sunt quaeque illi acciderunt ea fuerint
quae ei secundum quietem visa sunt.

Sed prop[r]iora videamus. cuiusnam modi est Su- 22
perbi Tarquini somnium, de quo in Bruto Acci[us] lo-
25 quitur ipse?

2 aegrotum A egro cum VB aegro cum *Th. l. L. s. v. aeger*
p. 941, 24 somnus relinquit V^p somne -is V^c 5 quia *Ennio*
libri, Ciceroni attribuunt Ribb. (trag. ex inc. inc. fab. V) et Va.
(trag. 35) 6—17 *Enn. trag. 35—46 (Alexander) Snell p. 4*
6 ex add. *Bücheler ap. Ribb. v. Hofm. p. 422* 7 fato *Ribb.*
8 mentem *Lamb. sed Cic. epist. 9, 16, 9 animi ... metum* 10 et
sacr- H egsacr- t *Ribb. v. p. 24, 16* 14 ubi B 16 tempora
extollere V^c 19 nostri *Hertz (philol. klin. Feldzug 1828 p. 33)*
numerus AVB 23 propiora P propiora AVB propria H
v. p. 72, 28 24 Accil *Mar.*

44 'quoniam quieti corpus nocturno inpetu
 dedi sopore placans artus languidos,
 visust in somnis pastor ad me appellere
 pecus lanigerum eximia pulchritudine;
 duos consanguineos arietes inde eligi 5
 praeclarioremque alterum immolare me;
 deinde eius germanum cornibus conitier
 in me arietare eoque ictu me ad casum dari;
 exin prostratum terra, graviter saucium,
 resupinum in caelo contueri maximum ac 10
 mirificum facinus: dextrorsum orbem flammeum
 radiatum solis linquier cursu novo.'

45 eius igitur somnii a coniectoris quae sit interpre-
 tatio facta, videamus:

'rex, quae in vita usurpant homines cogitant curant 15
 vident

quaeque agunt vigilantes agitantque, ea si cui in
 somno accidunt,

minus mirandum est; sed in re tanta haut temere in-
 proviso offerunt. 20

proin vide ne quem tu esse hebetem deputes aequae
 ac pecus

is sapientia munitum pectus egregium gerat
 teque regno expellat; nam id quod de sole ostentum
 est tibi, 25

populo commutationem rerum portendit fore
 perpropinquam. haec bene veruncent populo. nam
 quod ad dexteram

1—12 *Acc. praetext.* 17—28 1 quom iam *mg. Ctb; v. Fest.*
p. 261, Paul. 262 2 sopere B^p dedis opere V^p 3 visus est
 H -m est AVB -m est...pastorem Ribb. 4 et 5 *inverso or-*
dine AVB corr. Lamb. 4 lanigerum *supra add. B* 10 maxime
 B^p *quam formam ft. rectam esse dicit Ribb. qui delet ac*
 12 linquier AVB *sensu obscuro liquer Balliolensis teste Dav.,*
non minus obscure 18 accidant V^c 19 sed rem tantam *Pohl.;*
mirandum est; di rem tantam t; visa se offerunt Dav. sed in re
tanta AVB. Tradita tueretur Pl. ratus (cum Giesio) offerunt re-
flexive positum esse v. Ter. Andr. 188 21 deputas H 27 per-

cepit cursum ab laeva signum praepotens, pulcher-
rume
auguratum est rem Romanam publicam summam
fore.'

23

46

5 Age nunc ad externa redeamus. matrem Phalaridis
scribit Ponticus Heraclides doctus vir auditor et dis-
cipulus Platonis visam esse videre in somnis simu-
lakra deorum quae ipsa [Phalaris] domi consecravis-
set; ex is Mercurium e patera quam dextera manu
10 teneret sanguinem visum esse fundere, qui cum ter-
ram attigisset refervescere videretur sic ut tota do-
mus sanguine redundaret. quod matris somnium in-
manis filii crudelitas conprobavit. quid ego quae magi
Cyro illi principi interpretati sint ex Dinonis Persicis
15 libris proferam? nam cum dormienti ei sol ad pedes
visus esset, ter eum scribit frustra adpetivisse mani-
bus, cum se convolvens sol elaberetur et abiret; ei
magos dixisse, quod genus sapientium et doctorum
habebatur in Persis, ex triplici adpetitione solis XXX
20 annos Cyrum regnaturum esse portendi. quod ita con-
tingit, nam ad septuagesimum pervenit, cum quadra-
ginta natus annos regnare coepisset.

Est profecto quiddam etiam in barbaris gentibus 47
praesentiens atque divinans, siquidem ad mortem pro-
ficiscens Callanus Indus cum inscenderet in rogam
ardentem 'o praeclarum discessum' inquit 'e vita, cum,
ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem
animus excesserit'; cumque Alexander eum rogaret
si quid vellet ut diceret, 'optume', inquit 'propediem
30 te videbo'. quod ita contigit, nam Babylone paucis

propinquam Turn. V 21 -qua AVB veruncent AVB vel in-
dicent in mg. add. V² 1 cursum] cas- V² [V¹] 8 phalaris
AVB^c -aridis B^p ipse -is Dav. Phal- del. Mar. t b m 14 sunt
A^p dinonis B^p dinonisi AV^pB^c dynonisi V^c 15 libris
del. Guil. t b m quia fuerint Περσικά, sed cf. Lesbiaci scil. libri
Tusc. 1, 77. 20 contingit B^p 25—p. 24, 1 cf. Val. Max. 1, 8
ext. 10 26 inquitvita B^p

post diebus Alexander est mortuus. (discedo parumper a somniis, ad quae mox revertar.) qua nocte templum Ephesiae Dianae deflagravit, eadem constat ex Olympiade natum esse Alexandrum, atque ubi lucere coepisset clamitasse magos pestem ac perniciem 5 Asiae proxima nocte natam. Haec de Indis et magis.

24 redeamus ad somnia.

48 Hannibalem Coelius scribit, cum columnam auream, quae esset in fano Iunonis Lacinae, auferre vellet dubitaretque utrum ea solida esset an extrinsecus in- 10 aurata, perterebravisse cumque solidam invenisset statuisset tollere; ei secundum quietem visam esse Iunonem praedicere ne id faceret, minarique si fecisset se curaturam ut eum quoque oculum quo bene videret amitteret, idque ab homine acuto non esse neg- 15 lectum, itaque ex eo auro quod exterebratum esset buculam curasse faciendam et eam in summa columna 49 conlocavisse. hoc item in Sileni, quem Coelius sequitur, Graeca historia est (is autem diligentissime res Hannibalis persecutus est): Hannibalem, cum cepisset 20 Saguntum, visum esse in somnis a Iove in deorum concilium vocari; quo cum venisset, Iovem imperavisse ut Italiae bellum inferret, ducemque ei unum e concilio datum, quo illum utentem cum exercitu progredi coepisse; tum ei ducem illum praecepisse 25 ne respiceret; illum autem id diutius facere non potuisse elatumque cupiditate respexisse; tum visam beluam vastam et immanem circumplicatam serpenti-

1 dies B^p 2 ad quae M¹ atque ABH atq. ex -que vel
 quæ V 2—6 cf. nat. 2, 69 4 ibi A¹B¹ 8 annibalem
 B coelius AV caelius B^tb v. p. 24, 18; 27, 9. 27; 28, 4; 38, 11
 nat. 2, 8 9 Lacinae Mar. v. Liv. 24, 3, 3 luciae AV^p -e B^pV^c
 -ine B^c 12 statuisset B^p -tque V² 13 manarique A¹ mi-
 nitarique M¹ 16 et terebratum H unde ect- cl. t v. p. 21, 10
 18 item Lamb. 2 isdem A^pV^pB^p idem A^cV^cB^c coelius AV
 cae- B 20—p. 25, 5 cf. Liv. 21, 22, 6—9 ex quo Val. Max. 1, 7
 ext. 1 28 immanam A^pV^p

bus quacumque incederet omnia arbusta virgulta tecta
 pervertere; et eum admiratum quaesisse de deo quod-
 nam illud esset tale monstrum; et deum respondisse
 vastitatem esse Italiae praecepisse[t]que ut pergeret
 5 protinus, quid retro atque a tergo fieret ne laboraret.
 Apud Agathoclem scriptum in historia est Hamilcarem 50
 Carthaginiensem, cum oppugnaret Syracusas, visum
 esse audire vocem se postridie cenaturum Syracusis;
 cum autem is dies inluxisset, magnam seditionem in
 10 castris eius inter Poenos et Siculos milites esse
 factam; quod cum sensissent Syracusani, inproviso
 eos in castra inrupisse Hamilcaremque ab iis vivum
 esse sublatum. ita res somnium conprobavit. (Plena
 exemplorum est historia, tum referta vita communis.)
 15 At vero P. Decius ille Quinti f., qui primus e De- 51
 ciis consul fuit, cum esset tribunus militum M. Va-
 lerio A. Cornelio cos. a Samnitibusque premeretur
 noster exercitus, cum pericula proeliorum iniret auda-
 cius monereturque ut cautior esset, dixit, quod extat
 20 in annalibus, <se> sibi in somnis visum esse, cum in
 mediis hostibus versaretur, occidere cum maxuma
 gloria. et tum quidem incolumis exercitum obsidione
 liberavit; post triennium autem cum consul esset de-
 vovit se et in aciem Latinorum inrupit armatus. quo
 25 eius facto superati sunt et deleti Latini. cuius mors
 ita gloriosa fuit, ut eandem concupisceret filius.

Sed veniamus nunc, si placet, ad somnia philoso- 52
 phorum. Est apud Platonem Socrates, cum esset in 25
 custodia publica, dicens Critoni suo familiari sibi post
 30 tertium diem esse moriendum; vidisse se in somnis

1 incederet H ex -cid- AVB tesca Or. b 4 praecepis-
 seque B¹ -etque V^cB^c praecipissetque V^pA -coept- B^p
 6—13 cf. Val. Max. 1, 7 ext. 8 8 posttridie VB 15—26 cf.
 Liv. 8, 9 ex quo ft. Val. Max. 5, 6, 5 Thorm. 84 16 fuit
 consul B 17 cos Pl. consule AVB -ibus B¹ 19 mo-
 nereturque V^pB^p 20 se add. m 28 Platonem Crit. 44 a
 v. Hom. Il. 9, 363

pulchritudine eximia feminam, quae se nomine appellans diceret Homericum quendam eius modi versum:

‘Tertia te Phthiae tempestas laeta locabit.’

quod ut est dictum sic scribitur contigisse. Xenophon Socraticus, qui vir et quantus, in ea militia, qua cum 5
Cyro minore perfunctus est, sua scribit somnia quorum 53
eventus mirabiles extiterunt. mentiri Xenophontem an delirare dicemus? Quid, singulari vir ingenio Aristoteles et paene divino ipsene errat an alios vult errare, cum scribit Eudemum Cyprium familiarem 10
suum iter in Macedoniam facientem Pheras venisse, quae erat urbs in Thessalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu tenebatur; in eo igitur oppido ita graviter aegrum Eudemum fuisse, ut omnes medici diffiderent; ei visum in 15
quiete egregia facie iuvenem dicere fore ut perbrevis convaleretur, paucisque diebus interitum Alexandrum tyrannum, ipsum autem Eudemum quinquennio post domum esse reditum. atque illa quidem prima statim scribit Aristoteles consecuta et convaluisse 20
Eudemum et ab uxoris fratribus interfectum tyrannum; quinto autem anno exeunte, cum esset spes ex illo somnio in Cyprium illum ex Sicilia esse reditum, proeliantem eum ad Syracusas occidis; ex quo ita illud somnium esse interpretatum, ut cum animus 25
Eudemi e corpore excesserit tum domum revertisse videatur.

54 Adiungamus philosophis doctissimum hominem, poetam quidem divinum Sophoclem; qui, cum ex aede Herculis patera aurea gravis subrepta esset, in som- 30

3 Phthiae Mar. pythlae AV pythele B locabit V^cB² -vit V^pB¹ 4 ut om. AB add. V² B¹ Quod eius dictum H exonophon B^p 7 Xenophon *anab.* 3, 1, 11—13; 4, 3, 8 10 eum demum B^p v. vers. 26 19 illa (quod ci. Halm) B^p ista Dav. ita AVB^ct b m 20 Aristotelis AV¹ 23 cyprium AV exicilia B¹ 25 interpretandum Rath 26 eundem B^p revortisse B^p

nis vidit ipsum deum dicentem qui id fecisset. quod semel ille iterumque neglexit. ubi idem saepius, ascendit in Arium pagum detulit rem; Areopagitae comprehendi iubent eum qui a Sophocle erat nominatus; is quaestione adhibita confessus est pateramque rettulit. quo facto fanum illud Indicis Herculis nominatum est.

Sed quid ego Graecorum: nescio quo modo me magis nostra delectant. Omnes hoc historici, Fabii Gellii sed proxume Coelius: cum bello Latino ludi votivi maximi primum fierent, civitas ad arma repente est excitata itaque ludis intermissis instaurativi constituti sunt. qui ante quam fierent, cumque iam populus consedisset, servus per circum, cum virgis caederetur, furcam ferens ductus est. exin cuidam rustico Romano dormienti visus est venire qui diceret praesulem sibi non placuisse ludis, idque ab eodem iussum esse eum senatui nuntiare; illum non esse ausum. iterum esse idem iussum et monitum ne vim suam experiri vellet; ne tum quidem esse ausum. exin filium eius esse mortuum, eandem in somnis admonitionem fuisse tertiam. tum illum etiam debilem factum rem ad amicos detulisse, quorum de sententia lecticula in curiam esse delatum, cumque senatui somnium enarravisset, pedibus suis salvum domum revertisse. itaque somnio comprobato a senatu ludos illos iterum instauratos memoriae proditum est. Gaius vero Gracchus multis dixit, ut scriptum apud eundem Coelium est, sibi in somnis quaesturam petenti Ti. fratrem visum esse

1 dicentem] indicantem *Jahn ad vitam Soph. Electr. praemissam p. 12 ed. III* 3 ario- (o ex corr.) A t b areo- H et ita Cic. alibi ariopagitae V^cB^c 5 retulit AVB 9 supra proxime add. vel maxime V² caelius A 9—26 cf. Liv. 2, 36 ex quo Val. Max. 1, 7, 4 11 excitata quae B excita itaque H 14 cuiquam B^p 15 quid A^pB^p 18 iussum B1 visum AVB 19 exin AV^cH -m V^pB 24 domum B Liv. Val. Max. om. AV t b 26—p. 28, 4 Plut. C. Gracch. 1, 7 cf. Val. Max. 1, 7, 6 28 petenti om. V petere dubitanti Halm t b m non pet- Klotz; sed v. Usener Fleck. Jb. 139, 1889, 392. Zoe I 17

dicere, quam vellet cunctaretur, tamen eodem sibi leto quo ipse interisset esse pereundum. hoc ante quam tribunus plebi C. Gracchus factus esset et se audisse scribit Coelius et dixisse multis. quo somnio quid inveniri potest certius?

- 27 Quid, illa duo somnia, quae creberrime commemorantur a Stoicis, quis tandem potest contemnere: unum de Simonide, qui cum ignotum quendam proiectum mortuum vidisset eumque humavisset haberetque in animo navem conscendere, moneri visus est, 10 ne id faceret, ab eo quem sepultura adfecerat; si navigavisset, eum naufragio esse periturum; itaque Simonidem redisse, perisse ceteros qui tum navigassent.
- 57 Alterum ita traditum clarum admodum somnium: cum duo quidam Arcades familiares iter una facerent et 15 Megaram venissent, alterum ad coponem devertisse, ad hospitem alterum. qui ut cenati quiescerent, concubia nocte visum esse in somnis ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare ut subveniret, quod sibi a copone interitus pararetur; eum primo perterritum 20 somnio surrexisse, dein cum se conlegisset idque visum pro nihilo habendum esse duxisset recubuisse; tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare ut, quoniam sibi vivo non subvenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur; se interfectum in plaustrum 25 a copone esse coniectum et supra stercus iniectum;

3 plebis V^c 4 et illum dix. *tb* et dix. eum *m*; sed *v. Sen. clem.* 2, 1, 1 8—13 *cf. Val. Max. 1, 7 ext. 3 Thorm. 82s.* 9 humanavisset B 11 affecerat V^c 13 redisse] credidisse V^p navigavissent B 14—p. 29, 6 *cf. Val. Max. 1, 7 ext. 10 StvFr. 2, 1204*

cau
16 **ponem A² coponem V¹ vel caup- add. V² cauponem ex cop- B cop- semper *bt*, caup- *mPe. v. p. 122, 25*; eandem fere variationem in eadem narratione habent Valerii codd. opt.

17.18 concubia *supra* cu add. vel nu V² 19.20 sibi * pone ^{acau}

[a?] A² sibi ^{ac} opone V¹ vel acaupone add. V² sibi ^{cau} apone B 22 dixisset B 26 acopone AV¹ vel cau *suprascr.* V² *acau pone B³ [B¹]

petere ut mane ad portam adesset prius quam plaustrum ex oppido exiret. hoc vero eum somnio commotum mane bubulco praesto ad portam fuisse, quae-
 5 fugisse, mortuum erutum esse, cauponem re patefacta
 poenas dedisse. quid hoc somnio dici potest divinius? 28 58

Sed quid aut plura aut vetera quaerimus: saepe tibi
 meum narravi, saepe ex te audivi tuum somnium: me,
 cum Asiae pro cos. praeessem, vidisse in quiete, cum
 10 tu equo advectus ad quandam magni fluminis ripam
 provectus subito atque delapsus in flumen nusquam
 apparuisses, me contremuisse timore perterritum; tum
 te repente laetum extitisse eodemque equo adversam
 ascendisse ripam nosque inter nos esse complexos.
 15 facilis coniectura huius somnii mihi a peritis in
 Asia praedictum est fore eos eventus rerum qui acci-
 derunt. Venio nunc ad tuum. audivi equidem ex te 59
 ipso, sed mihi saepius noster Sallustius narravit, cum
 in illa fuga nobis gloriosa patriae calamitosa in villa
 20 quadam campi Atinatis maneres magnamque partem
 noctis vigilasses, ad lucem denique arte et graviter
 dormire te coepisse; itaque quamquam iter instaret
 tamen silentium fieri iussisse <se> neque esse pas-
 sum te excitari; cum autem expectatus esses hora
 25 secunda fere, te sibi somnium narravisse: visum tibi
 esse, cum in locis solis maestus errares, C. Marium
 cum fascibus laureatis quaerere ex te quid tristis esses,

1 plostrum B 4 plustro B^p 9 procos B^p procons B^c
 procis AV unde provinciis H et multi provinciae B 1
 10 aequo AB^p ft. V^p 12 contrivisse B^p preterritum V^p
 15 mihique V² 16 rerum dictum est qui A quia V^pB^p
 17—p. 30, 13 cf. Val. Max. 1, 7, 5 18 mihci V^c salustius
 V^cB te cum Zoe. I 18 v. ad vers. 22 s. 22 dormire AVB
 dormire Lamb. Th. l. L. s. v. 2027, 4 dormire te m coepisse
 te Dav. v. ad vers. 18 coepisse B 1 -ses AVB 23 te ta-
 men AVB iussisse se m omisso te ante tamen 24 ora A
 26 C B 1 G AVB 27 tristis A^cV^cB^c -es A^pV^pB^p

cumque tu te patria vi pulsum esse dixisses, prehendisse eum dextram tuam et bono animo te iussisse esse lictorique proxumo tradidisse, ut te in monumentum suum deduceret, et dixisse in eo tibi salutem fore. tum et se exclamasse Sallustius narrat reditum tibi 5 celerem et gloriosum paratum et te ipsum visum somnio delectari. nam illud mihi ipsi celeriter nuntiatum est, ut audivisses in monumento Marii de tuo reditu magnificentissimum illud senatus consultum esse factum referente optumo et clarissimo viro consule idque frequentissimo theatro incredibili clamore et plausu comprobatum, dixisse te nihil illo Atinati somnio fieri posse divinius.

29 'At multa falsa.' immo obscura fortasse nobis. sed
60 sint falsa quaedam; contra vera quid dicimus? quae 15 quidem multo plura evenirent, si ad quietem integri iremus. nunc onusti cibo et vino perturbata et confusa cernimus. vide quid Socrates in Platonis politia loquatur. dicit enim 'cum dormientibus ea pars animi quae mentis et rationis sit particeps sopita langueat, 20 illa autem in qua feritas quaedam sit atque agrestis inmanitas, cum sit inmoderato obstupefacta potu atque pastu, exsultare eam in somno inmoderateque iactari. itaque huic omnia visa obiciuntur a mente ac ratione vacua, ut aut cum matre corpus miscere vi- 25 deatur aut cum quovis alio vel homine vel deo saepe belua atque etiam trucidare aliquem et impie cruentari multaque facere impure atque taetre cum temeritate et inprudencia. at qui salubri et moderato cultu

1 te tu AVB tu te Moser 5 cum B¹ [A¹] Salustius
AV^cB 6 celerem v. dom. 24, 64 epist. 6, 6, 2 8 marii AV^cB^c
mari V^pB^p 12 antinati V 15 dicemus B^c 16 plureveni-
rent V^pB^p 18 polytia AV politya ex -tica B 19 Plato 9
p. 571 b 21—22 agrestis ... atque in mg. inf. add. A¹ 22 cum
delendum putat t, cf. Graeca obstupefacta AVB^c extupo-
facta B^p unde extumefacta tb (πλησθέν Plato) tumefacta Dav.
ex Eliensi, II 2 29 pergit Plato 571 d at quum Rath propter
tum — tum p. 31, 8. 11

atque victu quieti se tradiderit ea parte animi quae
 mentis et consilii est agitata et erecta saturataque
 bonarum cogitationum epulis, eaque parte animi quae
 voluptate alitur nec inopia enecta nec satietate afluente
 5 (quorum utrumque praestringere aciem mentis solet,
 sive deest naturae quippiam sive abundat atque af-
 fluit), illa etiam tertia parte animi, in qua irarum
 existit ardor, sedata atque restincta, tum eveniet dua-
 bus animi temerariis partibus compressis ut illa tertia
 10 pars rationis et mentis eluceat et se vegetam ad som-
 niandum acremque praebeat: tum ei visa quietis oc-
 current tranquilla atque veracia.' haec verba ipsa Pla-
 tonis expressi. Epicurum igitur audiemus potius? nam- 30
 que Carneades concertationis studio modo [ait] hoc 62
 15 modo illud: at ille, quod sentit; sentit autem nihil um-
 quam elegans, nihil decorum. hunc ergo antepones
 Platoni et Socrati? qui ut rationem non redderent,
 auctoritate tamen hos minutos philosophos vincerent.
 iubet igitur Plato sic ad somnum proficisci corporibus
 20 adfectis, ut nihil sit quod errorem animis perturbatio-
 nemque adferat. ex quo etiam Pythagoricis interdictum
 putatur ne faba vescerentur, quod habet inflationem
 magnam is cibus tranquillitati mentis quaerenti vera
 contrariam. cum ergo est somno sevocatus animus 63
 25 a societate et a contagione corporis, tum meminit
 praeteritorum praesentia cernit futura providet; iacet
 enim corpus dormientis ut mortui, viget autem et

2 agitata] excitata *Lamb. sed v. p. 120, 18* 4 afluente AV^pB
cf. Th. l. L. s. v. affl- p. 1242, 21 ss. affl- V^c B1 bm 6 habun-
 dat V^p ft. B^p affluit Or. eff- AVBH 9 temerariis *del. Dav.*
propter Graeca 10 orationis V^p 14 ait *del. Pohl. cl. nat. 1, 47*
 14. 15 modo hoc, modo illud ait; ille quod sensit 'Mdv. m
et — nisi quod ait ante hoc posuit — t' 15 nihil V^c
 18 vicerunt V^c 19—24 iubet... contrariam *Gell. 4, 11, 3*
 21 pythagoricis A pyth- V phit- B pythagoreis *Gell.* 22 faba
 A^pV^p quod] quae res *Gell.* 23 tranq. m. qu.] tranquillita-
 tem mentis quaerentibus constat esse *Gell., qui om. vera. Sed*
nihil ad Clc. quaerentis Dav.

vivit animus. quod multo magis faciet post mortem, cum omnino corpore excesserit. itaque adpropinquante morte multo est divini⁵or. nam et id ipsum vident qui sunt morbo gravi et mortifero adfecti, instare mortem; itaque is occurrunt plerumque imagines mortuorum tumque vel maxume laudi student eosque qui secus quam decuit vixerunt peccatorum
 64 suorum tum maxume paenitet. divinare autem morientes illo etiam exemplo confirmat Posidonius, quod adfert, Rhodium quendam morientem sex aequales nominasse et dixisse qui primus eorum qui secundus
 10 qui deinde deinceps moriturus esset. Sed tribus modis censet deorum adpulsu homines somniare, uno quod provideat animus ipse per sese, quippe qui deorum cognatione teneatur, altero quod plenus aer
 15 sit immortalium animorum, in quibus tamquam insignitae notae veritatis appareant, tertio quod ipsi di cum dormientibus conloquantur. idque, ut modo dixi, facilius evenit adpropinquante morte, ut animi
 65 futura augurentur. ex quo et illud est Callani, de quo
 30 ante dixi, et Homerici Hectoris, qui moriens propinquam Achilli mortem denuntiat. neque enim illud verbum temere consuetudo adprobavisset, si ea res nulla esset omnino:

'praesagibat animus frustra me ire, cum exirem
 25 domo.'

sagire enim sentire acute est; ex quo sagae anus, quia multa scire volunt, et sagaces dicti canes. is igitur qui ante sagit quam oblata res est, dicitur praesagire
 30 id est futura ante sentire.

3 est quam ante divini⁵or H *sed idem error p. 52, 22 paulo obscurior* AVB p. ante o. H *et del. Mar. sed v. Mdv. p. 787*
 5 iis V^c 12 *ante deinceps add. qui* V² *deinde del. B* 1 b
sed cf. leg. 3, 4. 43 19 eveniet B 21 ante p. 23, 25
 25 praesagitabat B^p *Plaut. aul. 178: mi animus... quom ex-*
libam 27 *Paul. Fest. p. 255. 320* sagenus A^p sageanus A^c V^p B^p
supra e scr. ae V^c sagae anus B^c 29 sacit V^p B^p

Inest igitur in animis praesagatio extrinsecus in- 66
iecta atque inclusa divinitus: ea si exarsit acrius, furor
appellatur, cum a corpore animus abstractus divino
instinctu concitatur.

5 'Sed quid oculis rapere visa est derepente ar-
dentibus?

ubi illa paulo ante sapiens virginali modestia?'

'Mater, optumatum multo mulier melior mulierum,
missa sum superstitiosis hariolationibus;

0 neque me Apollo fatis fandis dementem invitam
ciet.

virgines vereor aequalis, patris mei meum factum
pudet,

optumi viri; mea mater, tui me miseret, mei piget.

5 optumam progeniem Priamo peperisti extra me; hoc
dolet.

men obesse, illos prodesse, me obstare, illos obsequi?'

o poema tenerum et moratum atque molle. Sed hoc
minus ad rem; illud quod volumus expressum est, 67
0 ut vaticinari furor vera soleat.

'adest, adest fax obvoluta sanguine atque incendio.
multos annos latuit; cives, ferte opem et restinguite.'

deus inclusus corpore humano iam, non Cassandra
loquitur.

5 'iamque mari magno classis cita
textitur; exitium examen rapit;

1 praesagatio *t b m* cf. p. 59, 7 5—22 *Enn. trag.* 54—64 (ex
Alexandro) 5 rapere AVB rab- *Muret t b m v. Va.* visa es
Lamb. t b m 7 *Leo Pl. F.*² 290, 1; *Ax diss. Gött.* 1917 p. 25
aut in *init. add. Lachm.* 1, 186 ubi paulo ante sapiens illa
Aurato auctore Lamb. virginali *i. e.* -is -ale B¹ 8 optu-
matum *Snell p. 6* -a tu contra metrum *Va.* -a tum AVB
melior* [um] *dein suprascr.* mulierum V² 10 neque cum in-
vitam *coniungit Va.* namque Apollo *Ribb.* 12 vero AVB^c
vereor ft. B^p *Ribb.* 15 peperisti *Mar. repper-* AVB 22 re-
ferre AV 25—p. 34, 2 *Enn. trag.* 65—68

adveniet, fera velivolantibus
navibus complebit manus litora.'

32

68

tragoedias loqui videor et fabulas. At ex te ipso
non commenticiam rem sed factam eiusdem generis
audivi: C. Coponium ad te venisse Dyrrhachium, cum
praetorio imperio classi Rhodiae praeesset, cum primo
hominem prudentem atque doctum, eumque dixisse rem-
igem quendam e quinqueremi Rhodiorum vaticina-
tum madefactum iri minus XXX diebus Graeciam sang-
guine[m], rapinas Dyrrhachii et conscensionem in na-
ves cum fuga fugientibusque miserabilem respectum
incendiorum fore, sed Rhodiorum classi propinquum
reditum ac domum itionem dari; tum neque te ipsum
non esse commotum Marcumque Varronem et M. Ca-
tonem qui tum ibi erant doctos homines vehementer
esse perterritos; paucis sane post diebus ex Pharsalia
fuga venisse Labienum; qui cum interitum exercitus
nuntiavisset, reliqua vaticinationis brevi esse confecta.

69

Nam et ex horreis direptum effusumque frumentum
vias omnis angiportusque constraverat, et naves su-
bito perterriti metu conscendistis et noctu ad oppidum
respicientes flagrantis onerarias, quas incenderant mi-
lites quia sequi noluerant, videbatis; postremo a Rho-
dia classe deserti verum vatem fuisse sensistis.

70

Exposui quam brevissime potui somnii et furoris
oracla, quae carere arte dixeram. quorum amborum
generum una ratio est, qua Cratippus noster uti solet,
animos hominum quadam ex parte extrinsecus esse

1 advenit et fera V² [V¹] 2 complebit P -vit AVB
5 Dyrrachio AVB 6 cum primo ἀπαξ λέγ. cf. Th. l. L. s. v.
1380, 50 -is Lamb. -e Dav. m 9 sanguine B¹ -em AVB
10 dyrrachi AV^p -li V^c B^c (et ft. B^p) navis B 16 pharsali-
lia V parsal- B 18 vaticinationibus V 19 et effusumque
B¹ eff- B² v. adn. ad l. 28 20 omnes A^c cf. Non. p. 190
navis B 20. 21 post subito illata eam partemq; sensum ex
p. 35, 3, sed deleta B cf. adn. ad p. 35, 5 22 flagrantis A^c
honerarias AV^p on- V^c honorarias B 25 somni B^p 28 ani-
mas B et extrinsecus B v. l. 19

tractos et haustos (ex quo intellegitur esse extra di-
vinum animum humanus unde ducatur), humani autem
animi eam partem, quae sensum quae motum quae
adpetitum habeat, non esse ab actione corporis sei-
5 gatam; quae autem pars animi rationis atque intelle-
gentiae sit particeps, eam tum maxume vigere, cum
plurimum absit a corpore. itaque expositis exemplis 71
verarum vaticinationum et somniorum Cratippus solet
rationem concludere hoc modo: 'si sine oculis non
10 potest extare officium et munus oculorum, possunt
autem aliquando oculi non fungi suo munere, qui vel
semel ita est usus oculis ut vera cerneret, is habet
sensum oculorum vera cernentium. item igitur si sine
divinatione non potest [et] officium et munus divi-
15 nationis extare, potest autem quis cum divinationem
habeat errare aliquando nec vera cernere, satis est
ad confirmandam divinationem semel aliquid esse ita
divinatum ut nihil fortuito cecidisse videatur. sunt
autem eius generis innumerabilia; esse igitur divi-
20 nationem confitendum est.'

Quae vero aut coniectura explicantur aut eventis 33
animadversa ac notata sunt, ea genera divinandi, ut 72
supra dixi, non naturalia sed artificiosa dicuntur; in
quo haruspices augures coniectoresque numerantur.
25 haec inprobantur a Peripateticis, a Stoicis defendun-
tur. quorum alia sunt posita in monumentis et disci-
plina, quod [et] Etruscorum declarant et haruspicini
et fulgurales et rituales libri, vestri etiam augurales,
alia autem subito ex tempore coniectura explicantur,

5 animi eam partem quae ***** rationis [...sum agnosce-
bam] A animi eam partem quae sensum [corr. -uum] rationis
V in utroque turbatum propter vocem animi bis recurrentem;
v. adn. ad p. 34, 20. 21 6 ** tum [ft. to] A tum om. V 9—20 v.
p. 110, 8—18 9 si in ras. B om. AV 13 si add. in mg. B^c
14 et prius del. Dav. et abest p. 110, 12 15 cum quis ibid. 13
18 nihil ut ibid. 16 21 ventis BA¹V¹ 24 aruspices V^c
25 StvFr. 2, 1207 27 et etruscorum AV^p et et rusticorum B
28 et tritiales AV^pB^p et tonitruales dett. 21

ut apud Homerum Calchas qui ex passerum numero belli Troiani annos auguratus est, et ut in Sullae scriptum historia videmus, quod te inspectante factum est, ut cum ille in agro Nolano inmolaret ante praetorium, ab infima ara subito anguis emergeret, cum 5 quidem C. Postumius haruspex oraret illum ut in expeditionem exercitum educeret; id cum Sulla fecisset, tum ante oppidum Nola[m] florentissima Samnitium 73 castra cepit. Facta coniectura etiam in Dionysio est paulo ante quam regnare coepit; qui cum per agrum 10 Leontinum iter faciens equum ipse demisisset in flumen, submersus equus voraginibus non extitit; quem cum maxima contentione non potuisset extrahere, discessit, ut ait Philistus, aegre ferens; cum autem aliquantum progressus esset, subito exaudivit hinni- 15 tum respexitque et equum alacrem laetus aspexit, cuius in iuba examen apium consederat. quod ostentum habuit hanc vim, ut Dionysius paucis post diebus regnare coeperit. Quid, Lacedaemoniis paulo ante 34 74 Leutricam calamitatem quae significatio facta est, 20 cum in Herculis fano arma sonuerunt Herculisque simulacrum multo sudore manavit. at eodem tempore Thebis, ut ait Callisthenes, in templo Herculis valvae clausae repagulis subito se ipsae aperuerunt, armaque quae fixa in parietibus fuerant ea sunt humi inventa. 25 cumque eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res divina fieret, gallos gallinaceos in eo loco sic adsidue canere coepisse ut nihil intermitterent; tum

1 Homerum *Il.* 2, 299—330 *v. p.* 90, 22 *ad nominat.* Calchas *v.* 17, 20 2 insullae VB^c insulae B^p in sillae A in Sisen-nae *Ald.* 1523 4—9 *cf. Val. Max.* 1, 6, 4 6 C. B1 G. AVB 7 sylla AV scylla B 8 fortissima (*Val. Max.*) 9 collectura V^p conle- *ft.* B^p 11 demisisset M2 di- AVB 12 sub-versus B^p 14 filistus AVB^p filestus B^c 17 intubae A¹V¹ apium A^p 20 Leutricam *Mar.* leut- AVB 24 arculis B ipse AV ipsae ex -a B 26 Lebadeam *Mar.* -iam *mg.* C thebaldam AVB^c -an B^p *v.* 2, 56 27 gallinacios B^c

augures dixisse Boeotios Thebanorum esse victoriam,
 propterea quod avis illa victa silere soleret, canere
 si vicisset. eademque tempestate multis signis Lace- 75
 daemoniis Leutricae pugnae calamitas denuntiabatur.
 5 namque et in Lysandri, qui Lacedaemoniorum claris-
 simus fuerat, statua, quae Delphis stabat, in capite
 corona subito extitit ex asperis herbis et agrestibus,
 stellaeque aureae, quae Delphis erant a Lacedaemoniis
 positae post navalem illam victoriam Lysandri qua
 10 Athenienses conciderunt, — qua in pugna quia Castor
 et Pollux cum Lacedaemoniorum classe visi esse dice-
 bantur, eorum insignia deorum, stellae aureae quas
 dixi Delphis positae paulo ante Leutricam pugnam
 deciderunt neque repertae sunt. maximum vero illud 76
 15 portentum isdem Spartiatis fuit, quod cum oraculum ab
 Iove Dodonaeo petivissent de victoria sciscitantes lega-
 tique <vas> illud, in quo inerant sortes, collocavissent,
 simia, quam rex Molossorum in deliciis habebat, et
 sortes ipsas et cetera quae erant ad sortem parata
 20 disturbavit et aliud alio dissipavit. Tum ea quae
 praeposita erat oraculo sacerdos dixisse dicitur de sa-
 lute Lacedaemoniis esse non de victoria cogitandum.
 Quid, bello Punico secundo nonne C. Flaminius cons. 35
 iterum neglexit signa rerum futurarum magna cum 77
 25 clade rei p.? qui exercitu lustrato cum Arretium ver-
 sus castra movisset et contra Hannibalem legiones
 duceret, et ipse et equus eius ante signum Iovis Sta-
 toris sine causa repente concidit nec eam rem habuit
 religioni obiecto signo, ut peritis videbatur, ne com-
 30 mitteret proelium. idem cum tripudio auspicaretur,
 pullarius diem proelii committendi differebat. tum

1 Boeotios *Ald.* boetio AVB 4 leutricae AVB 6 sta-
 tue B¹ et Lysandri (*ita B* 1) ... statuae *Lamb.*; *v. Norden Rh. M.*
48, 549 delfis AVB 10 qua Castor V^p quia C- V^c 13 del-
 fis B leutr- AVB 17 vas *add. ex Ernestii coni. t b m*
 20 disputavit *ut vid.* B^p dissip- V¹ 23—p. 38, 9 *cf. Liv. 22, 3,*
unde Val. Max. 1, 6, 6 25 aretium B 27 aequis AB^p

- Flaminius ex eo quaesivit si ne postea quidem pulli
 pascerentur quid faciendum censere[n]t. cum ille
 quiescendum respondisset, Flaminius: 'praeclara vero
 auspicia, si esurientibus pullis res geri poterit, sa-
 turis nihil geretur'; itaque signa convelli et se sequi
 iussit. quo tempore cum signifer primi hastati signum
 non posset movere loco nec quicquam proficeretur
 plures cum accederent, Flaminius re nuntiata suo more
 neglexit. itaque tribus his horis concisus exercitus at-
 que ipse interfectus est. magnum illud etiam, quod
 addidit Coelius, eo tempore ipso cum hoc calamito-
 sum proelium fieret tantos terrae motus in Liguribus
 Gallia compluribusque insulis totaque in Italia factos
 esse, ut multa oppida conruerint, multis locis labe
 factae sint terraeque desiderint fluminaque in con-
 trarias partes fluxerint atque in amnes mare influxerit.
- Fiunt certae divinationum coniecturae a peritis.
 Midae illi Phrygi cum puer esset dormienti formicae
 in os tritici grana conggerunt. divitissimum fore
 praedictum est; quod evenit. at Platoni cum in cunis
 parvulo dormienti apes in labellis consedissent, res-
 ponsum est singulari illum suavitate orationis fore.
- ita futura eloquentia provisa in infante est. quid, amo-
 res ac deliciae tuae Roscius num aut ipse aut pro
 eo Lanuvium totum mentiebatur? qui cum esset in
 cunabulis educareturque in Solonio, qui est campus
 agri Lanuvini, noctu lumine apposito experrecta nu-

2 censerent AVB -et Mar. 3 respondissent A^p 5 nihcil V^c
 v. p. 29, 15 6 astati AVB^p 8 rem B^p renuntiata in inter-
 columnio d- V rem nuntiatam Dav. 9 his om. H Mar. iis
 luntina sed v. Caes. Gall. 3, 17, 3 11—16 cf. Liv. 22, 5, 8
 12 proelium om. AV (hic in discrimine versuum) 14 laves
 A^pV^pB^p lues A^c 15 desederint B ex -sid- V v. p. 46, 24 et
 Th. l. L. s. v. 713, 24 16 in amnes B innes A^pV^p annes A^c
 amnes V^c 17 certae B1 certe AVB 18—20 cf. Val. Max.
 1, 6 ext. 2 19 divinitis sumum A^pV^pB divitiis sumum A^c
 divinissimum V^c 20—23 cf. Val. Max. 1, 6 ext. 3 25 lan-
 vium B^c[B^p] lanvinum V^c[V^p] 26 selonio AVB cf. 92, 20

trix animadvertit puerum dormientem circumplicatum serpentis amplexu. quo aspectu exterrita clamorem sustulit. pater autem Roscii ad haruspices rettulit, qui responderunt nihil illo puero clarius nihil nobi-
 5 lius fore. atque hanc speciem Pasiteles caelavit argento et noster expressit Archias versibus.

Quid igitur expectamus? an dum in foro nobiscum di immortales, dum in viis versentur dum domi? qui quidem ipsi se nobis non offerunt, vim autem suam
 10 longe lateque diffundunt, quam tum terrae cavernis includunt tum hominum naturis implicant. nam terrae vis Pythiam Delphis incitabat, naturae Sibyllam. quid enim, non videmus, quam sint varia terrarum genera? ex quibus et mortifera quaedam pars est, ut et Amp-
 15 sancti in Hirpinis et in Asia Plutonia quae vidimus, et sunt partes agrorum aliae pestilentes aliae salubres aliae quae acuta ingenia gignant aliae quae retusa; quae omnia fiunt et ex caeli varietate et ex disparili adspiratione terrarum. Fit etiam saepe specie quadam
 20 saepe vocum gravitate et cantibus ut pellantur animi vehementius, saepe etiam cura et timore, qualis est illa

‘flexanima tamquam lymphata aut Bacchi sacris commota in tumultis Teucrum commemorans suum.’

25 atque etiam illa concitatio declarat vim in animis 37 esse divinam. negat enim sine furore Democritus quemquam poetam magnum esse posse, quod idem dicit Plato. quem si placet appellet furorem, dum

5 Pasiteles *Winckelmann coll. Plin. nat. 33, 156; 36, 39 s.* pra-
 xiteles A -lis V -theles B 12 phytiam A phi- V sibillam
 B^pV 15 hyrpinis AV vidimus *Mar. -emus* AVB 17 re-
 tuna V 23. 24 *Pacuv. trag. 422 s.* 23 flexanima *Varro*
ling. 7, 87 flexa anima AVB aut ex *Aurati coni. Lamb. 1* ut
 AVB bacchi B^p baccha AB^c bacha V 26 demochritus
 VB *Diels 68 (55) B 17 (2 p. 146) cf. de orat. 2, 194* 28 Plato
Ion 533 e—34 a apol. 22 b c Phaedr. 245 a leg. 682 a 719 c Meno
99 c d

modo is furor ita laudetur ut in Phaedro Platonis laudatus est. quid, vestra oratio in causis, quid, ipsa actio potest esse vehemens et gravis et copiosa, nisi est animus ipse commotior? equidem etiam in te saepe vidi et, ut ad leviora veniamus, in Aesopo 5 familiari tuo tantum ardorem vultuum atque motuum, ut eum vis quaedam abstraxisse a sensu mentis videretur.

- 81 Obiciuntur etiam saepe formae, quae reapse nullae sunt, speciem autem offerunt. quod contigisse Brenno 10 dicitur eiusque Gallicis copiis, cum fano Apollinis Delphici nefarium bellum intulisset. tum enim ferunt ex oraclo ecfatam esse Pythiam:

‘ego providebo rem istam et albae virgines.’

ex quo factum ut et viderentur virgines ferre arma 15 contra et nive Gallorum obrueretur exercitus.

- 38 Aristoteles quidem eos etiam qui valetudinis vitio furerent et melancholici dicerentur censebat habere aliquid in animis praesagiens atque divinum. ego autem haut scio an nec cardiacis hoctribuendum sit 20 nec phreneticis; animi enim integri, non vitiosi est corporis divinatio.

- 82 Quam quidem esse re vera hac Stoicorum ratione concluditur: ‘si sunt di neque ante declarant hominibus quae futura sint, aut non diligunt homines, aut 25 quid eventurum sit ignorant, aut existumant nihil interesse hominum scire quid sit futurum, aut non censent esse suae maiestatis praesignificare hominibus

1 Phaedro 244a 6 familiari *Char. gramm.* I 130, 16 9 quae reapse $\mathfrak{U}2$ quae reapse AV^pB -res ab se V^c 13 ecfatam A^p haecfatam A^cVB^c[B^p] 14 *Paroemiogr. Gr.* 1, 403 *Iust.* 24, 8, 10 virginis AV¹B¹ 15 et post ut om. V ut ante et add. B¹ 17 ha-ristoteles B Aristoteles *probl.* 954a 34ss.; 957a 32ss.; *eth. Eud.* 1248a 39—40; *de div. per somn.* 463b 15ss. *Cic. Tusc.* 1, 80 21 frenitidis AVB¹ -net- B² phr- $\mathfrak{U}2$ 24—p. 41, 13 v. p. 107, 25—108, 12 *StvFr.* 2, 1192 25 sunt B^p 27 homine ex -nes deinde *suprascripts.* -um B v. p. 107, 28 quid v. p. 107, 29 quod AVB

quae sunt futura, aut ea ne ipsi quidem di significare possunt. at neque non diligunt nos: sunt enim benefici generique hominum amici; neque ignorant ea quae ab ipsis constituta et designata sunt; neque nostra
 5 nihil interest scire ea quae eventura sint: erimus enim cautiores si sciemus; neque hoc alienum ducunt maiestate sua: nihil est enim beneficentia praestantius; neque non possunt futura praenoscere. non igitur sunt
 10 di nec significant futura. sunt autem di; significant ergo. et non, si significant, nullas vias dant nobis ad significationis scientiam: frustra enim significarent. nec, si dant vias, non est divinatio. est igitur divi-
 39 natio.' Hac ratione et Chrysippus et Diogenes et Anti-
 84 pater utitur.

15 Quid est igitur cur dubitandum sit, quin sint ea quae disputavi verissima, si ratio mecum facit si eventa si populi si nationes si Graeci si barbari si maiores etiam nostri si denique hoc semper ita putatum est, si summi philosophi si poetae si sapientissimi
 20 viri qui res publicas constituerunt qui urbes condiderunt. an dum bestiae loquantur expectamus, hominum consentiente auctoritate contenti non sumus? Nec vero quicquam aliud adfertur, cur ea quae dico
 85 divinandi genera nulla sint, nisi quod difficile dictu videtur quae cuiusque divinationis ratio quae causa sit. 'quid enim habet haruspex cur pulmo incisus etiam in bonis extis dirimat tempus et proferat diem;

1 sint H v. p. 107, 30 3 hominum neque ex homici neque ut vid. A om. amici 5 eventura] futura p. 108, 4 cf. p. 109, 13
 sint AVB sunt B1 bm cf. ibidem 6 neque enim hoc B^pH
 7 beneficentia ABV¹ v. p. 119, 9 8. 9 di sunt n. s. nobis f. p. 108, 8
 10 et non si A2 et si non AVB sed in B coeperat scribere et no dant vias p. 108, 10 11 significationum ibidem
 12 non H B1 non non AVB 13 StvFr. 3 Diog. 37, Ant. 40
 16 mecum] metum B^c 18. 19 si denique . . . putatum est Hottingero auctore post condiderunt vers. 21 transposuit b
 22 contempti B

- quid augur cur a dextra corvus a sinistra cornix faciat ratum; quid astrologus cur stella Iovis aut Veneris coniuncta cum luna ad ortus puerorum salutaris sit, Saturni Martisve contraria'; cur autem deus dormientes nos moneat, vigilantes neglegat; quid deinde 5
causae sit cur Cassandra furens futura prospiciat,
86 Priamus sapiens hoc idem facere non queat: cur fiat quidque, quaeris; recte omnino, sed non nunc id agitur: fiat necne fiat, id quaeritur. ut, si magnetem lapidem esse dicam qui ferrum ad se adiciat et trahat, 10
rationem cur id fiat adferre nequeam, fieri omnino neges. quod idem facis in divinatione, quam et cernimus ipsi et audimus et legimus et a patribus accepimus. Neque ante philosophiam patefactam, quae nuper inventa est, hac de re communis vita dubitavit, et 15
posteaquam philosophia processit, nemo aliter philosophus sensit in quo modo esset auctoritas. dixi de 20
Pythagora de Democrito de Socrate, excepi de antiquis praeter Xenophanem neminem, adiunxi veterem Academiam Peripateticos Stoicos; unus dissentit Epicurus. quid vero hoc turpius, quam quod idem nullam censet gratuitam esse virtutem?
40 Quis est autem quem non moveat clarissimis monumentis testata consignataque antiquitas? Calchan-
tem augurem scribit Homerus longe optimum, eum- 25
que ducem classium fuisse ad Ilium, auspiciorum

1 *Prob. Verg. buc. 9, 13* cur] quid B^p quorum (*Prob.*) ex quor? 1.2 faciat ratum] facit augurium (*Prob.*) 4 martisuae V^pB^p 6 est t b m 'Non recte sit abicitur, quia ne illa quidem cur deus... moneat... neglegat habent unde pendeant.' Pl. 10 adliceat AV^p all- V^pB^c atl- B^p attrahat multi edd. (*contra clausulam*) 'quod in eadem coniunctione verborum efficiunt in *Lael. 14, 50.*' Pl. 11 orationem V^p at rat- V^c 17.18.19 dixi. excepi. adiunxi non Quintus sed Marcus v. p. 3 § 5. 6. Similiter confunduntur personae ac. 1, 46 exposuisti (*Pl. p. 57, 10*) fin. 5, 49 19 xenofanem AVB^p -fon- B^c 24 testata *Gell. 15, 13, 7; Prisc. VIII 4, 16 p. 382* 25 Homerus *Il. 1, 68 ss.* eundemque *Hot.* 26 ad Ilium *Guliel.* adillum B^p at illum AVB^c

credo scientia non locorum. Amphilochnus et Mopsus 88
 Argivorum reges fuerunt sed iidem augures, iique
 urbis in ora maritima Ciliciae Graecas condiderunt.
 atque etiam ante hos Amphiaras et Tiresias non hu-
 5 miles et obscuri neque eorum similes, ut apud En-
 nium est,

‘qui sui quaestus causa fictas suscitant sententias’,

sed clari et praestantes viri, qui avibus et signis ad-
 moniti futura dicebant; quorum de altero etiam apud
 0 inferos Homerus ait ‘solum sapere, ceteros umbrarum
 vagari modo’; Amphiaras autem sic honoravit fama
 Graeciae, deus ut haberetur atque ut ab eius solo in
 quo est humatus oracula peterentur. quid, Asiae rex 89
 Priamus nonne et Helenum filium et Cassandram fi-
 5 liam divinantes habebat, alterum auguriis alteram
 mentis incitatione et permotione divina. quo in genere
 Marcios quosdam fratres nobili loco natos apud ma-
 iores nostros fuisse scriptum videmus. quid, Polyidum
 Corinthium nonne Homerus et aliis multa et filio ad
 0 Troiam proficiscenti mortem praedixisse commemorat?
 Omnino apud veteres qui rerum potiebantur iidem
 auguria tenebant; ut enim sapere, sic divinare regale
 ducebant. [ut] testis est nostra civitas, in qua et reges
 augures et postea privati eodem sacerdotio praediti
 5 rem p. religionum auctoritate rexerunt.

Eaque divinationum ratio ne in barbaris quidem 41
 gentibus neglecta est, siquidem et in Gallia Druidae 90
 sunt, e quibus ipse Divitiacum Haeduum hospitem
 tuum laudatoremque cognovi, qui et naturae ratio-
 nem, quam *φυσιολογίαν* Graeci appellant, notam esse

5 Ennius *scen.* 394 10 Homerus *Od.* 10, 494s. *cf.* *Plat. Men.*
100a 11—13 *cf.* *Val. Max.* 8, 15 *ext.* 3 18 Polyidum *Mar.*
polybum AVB v. Il. 13, 663 et 666 23 ut *del. Hof.* duceba-
 tur. testis *Aur.* 27 dryadae *AV^p* driadae *ex -de B* druidae
 sunt *V^c* sed postea *corr.* divi desunt 28 divitiacum *B* di-
 vic- *AV*

sibi profitebatur et partim auguriis partim coniectura quae essent futura dicebat, et in Persis augurantur et divinant magi, qui congregantur in fano commen-
 91 idem vos quondam facere Nonis solebatis; nec quis- 5
 quam rex Persarum potest esse qui non ante ma-
 gorum disciplinam scientiamque perceperit. Licet
 autem videre et genera quaedam et nationes huic
 scientiae deditas. Telmesus in Caria est, qua in urbe
 excellit haruspicum disciplina; itemque Elis in Pello- 10
 ponneso familias duas certas habet, Iami[n]darum
 unam, alteram Clutidarum, haruspicinae nobilitate
 praestantes. in Syria Chaldaei cognitione astrorum
 92 sollertiaque ingeniorum antecellunt. Etruria autem de
 caelo tacta scientissime animadvertit eademque inter- 15
 pretatur quid quibusque ostendatur monstris atque
 portentis. quocirca bene apud maiores nostros sena-
 tus tum cum florebat imperium decrevit ut de prin-
 cipum filiis x singulis Etruriae populis in discipli-
 nam traderentur, ne ars tanta propter tenuitatem ho- 20
 minum a religionis auctoritate abduceretur ad mer-
 cedem atque quaestum. Phryges autem et Pisidae et
 Cilices et Arabum natio avium significationibus pluri-
 mum obtemperant, quod idem factitatum in Umbria
 accepimus. 25

42 Ac mihi quidem videntur e locis quoque ipsis, qui
 93 a quibusque incolebantur, divinationum oportunitates
 esse ductae. etenim Aegyptii, ut Babylonii in cam-
 porum patentium aequoribus habitantes, cum ex terra

11 duas B³[B¹] die AV Iamidarum Mar. iam indarum
 AVB 12 Clutidarum Lamb. gl- AVB 13 cognatione V
 14 antecellunt cf. Diom. gramm. 1 p. 374, 19 15 scientissime
 A^p 17—20 cf. Val. Max. 1, 1, 1 19 filiis X Dav. decem
 principum filii (Val. Max.) filiis sex AVB nam filiis X cor-
 ruptum vid. in filii sex deinde male correctum in filiis sex
 22 frigēs AB fryges V 24 obtemperant cum ras. ex op- VB
 28 etenim Aeg. et Ald. t^bm; utenim AVB 29 ecoribus A^p
 equor- A^c aequior- V^p

nihil emineret quod contemplationi caeli officere posset, omnem curam in siderum cognitione posuerunt — Etrusci autem, quod religione inbuti studiosius et crebrius hostias immolabant, extorum cognitioni se maxime dediderunt, quodque propter aëris crassitudinem de caelo apud eos multa fiebant, et quod ob eandem causam multa invisitata partim e caelo alia ex terra oriebantur quaedam etiam ex hominum pecudumve conceptu et satu, ostentorum exercitatissimi interpretes extiterunt. quorum quidem vim, ut tu soles dicere, verba ipsa prudenter a maioribus posita declarant. quia enim ostendunt portendunt monstrant praedicunt, ostenta portenta monstra prodigia dicuntur. Arabes autem et Phryges et Cilices, quod pastu 94 pecudum maxime utuntur campos et montes hieme et aestate peragrantes, propterea facilius cantus avium et volatus notaverunt; eademque et Pisidiae causa fuit et huic nostrae Umbriae. tum Caria tota praecipueque Telmeses, quos ante dixi, quod agros uberrimos maximeque fertiles incolunt, in quibus multa propter fecunditatem fingi gignique possunt, in ostentis animadvertendis diligentes fuerunt.

Quis vero non videt in optuma quaque re publica 43 plurimum auspicia et reliqua divinandi genera valuisse? quis rex umquam fuit, quis populus, qui non 95 uteretur praedictione divina? neque solum in pace sed in bello multo etiam magis, quo maius erat certamen et discrimen salutis. omitto nostros, qui nihil

1 contemplationi B1 -e AVB possit ABV¹ 4 cognitionis
 maxima V¹B^p 7 invisitata A^pB^p inusi- VA^cB^c t v. p. 124, 5;
*'intellege lactis imbres vel lapidum, fluvios sanguine fluentes
 talia, ne quis eadem esse putet illa quae de caelo facta di-
 cuntur'* Pl. post caelo in mg. add. apud eos V^c 9 et
 satu os om. V; por supra tentorum add. V^c 10 tu soles
 nat. 2, 7 13 prodicunt t secundum Lamb. sed v. nat. 2, 7
 19 telmeses A -esses VB v. p. 44, 9 21 animadvertentis B^p
 28 et discrimen om. V

in bello sine extis agunt nihil sine auspiciis dum habent auspicia: externa videamus. namque et Athenienses omnibus semper publicis consiliis divinos quosdam sacerdotes, quos *μάντεις* vocant, adhibuerunt, et Lacedaemonii regibus suis augurem adsessorem dederunt, itemque senibus (sic enim consilium publicum appellant) augurem interesse voluerunt, iidemque de rebus maioribus semper aut Delphis oraculum aut ab Hammone aut a Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedaemoniorum rem p. temperavit, leges suas auctoritate Apollinis Delphici confirmavit; quas cum vellet Lysander commutare, eadem est prohibitus religione. atque etiam qui praeerant Lacedaemoniis non contenti vigilantibus curis in Pasiphaae fano, quod est in agro propter urbem, somniandi causa excubabant, quia vera quietis oracla ducebant. Ad nostra iam redeo. quotiens senatus decemviros ad libros ire iussit; <quantis in rebus quamque saepe responsis haruspicum paruit!> Nam et cum duo visi soles essent et cum tres lunae et cum faces, et cum sol nocte visus esset, et cum e caelo fremitus auditus, et cum caelum discessisse visum esset atque in eo animadversi globi, delata etiam ad senatum labes agri Privernatis, cum ad infinitam altitudinem terra desidisset Apuliaque maximis terrae motibus conquassata esset — quibus

1. 2 dum habent auspicia AVB^p ~ haberent ~ H domi habent ~ B^c, *quam scripturam secuti* auspicia *del. Hof. tb*, habent auspicia *del. Schütz m*, domi habent auspicia *del. Dav.* 'at primitivae scripturae veritas et clausulae illius dum hab. ausp. ratio elucet ex iis quae disseruntur 2, 76 s.' Pl. 4 mantis AVB 8 aut a delfis B^c oraculum A^c V^c 9 a *supr. add.* B^c 14 Pasiphaae A1 pasife A -phae V -phe B 15 excubabant AVB inc- Man. *quod sit excubare vigilantis et stationem tenentis sed cf. p. 54, 2* 17—19 quotiens... paruit v. ad p. 47, 13 notata 19 soles sunt m 20. 21 visus est m 22 esset Rath est AVB 23 labe ex Ernesti con. tbm Pe. 24 desidisset V^c m cf. p. 38, 15 25 a quibus incipit sententia principalis velut nat. 2, 95 (cf. Pl.-Ax 1933 p. 193 s.)

portentis magna populo Romano bella perniciosaeque
 seditiones denuntiabantur, inque his omnibus responsa
 haruspicum cum Sibyllae versibus congruebant. quid, 98
 cum Cumis Apollo sudavit Capuae Victoria, quid,
 5 ortus androgyni nonne fatale quoddam monstrum fuit,
 quid, quod fluvius Atratus sanguine fluxit, quid, cum
 saepe lapidum, sanguinis non numquam, terrae inter-
 dum, quondam etiam lactis imber defluxit, quid, cum
 in Capitolio ictus Centaurus e caelo est, in Aventino
 0 portae et homines, Tusculi aedes Castoris et Pollucis
 Romaeque Pietatis: nonne et haruspices ea respon-
 derunt quae evenerunt, et in Sibyllae libris eadem
 repertae praedictiones sunt? [quotiens senatus decem-
 viros ad libros ire iussit; quantis in rebus quamque
 5 saepe responsis haruspicum paruit.]

44
99

Caeciliae Q. f. somnio modo Marsico bello tem-
 plum est a senatu Iunoni Sospitae restitutum. quod
 quidem somnium Sisenna cum disputavisset mirifice
 ad verbum cum re convenisse, tum insolenter, credo ab
 Epicureo aliquo inductus, disputat somniis credi non
 oportere. idem contra ostenta nihil disputat exponitque
 initio belli Marsici et deorum simulacra sudavisse et
 sanguinem fluxisse et discessisse caelum et ex occulto
 auditas esse voces, quae pericula belli nuntiarent, et
 5 Lanuvii clipeos, quod haruspicibus tristissimum vi-
 sum esset, a muribus esse derosos. quid quod in anna-100
 libus habemus Veienti bello, cum lacus Albanus prae-
 ter modum crevisset, Veientem quendam ad nos ho-

6 quod AVBH cum ex Herelii coni. t b m Pe. (ratus quod ex
 quom ortum) sanguine abl. v. p. 88, 13 6.7 qui cum saepe B^p
 8 effluxit AVB defl- M2 Th. l. L. s. v. p. 362, 66 13 post sunt
 codd. repetunt illa quotiens . . . iussit (p. 46, 17s.) adiectis his
 quantis . . . paruit quae supra (p. 46, 18s.) omissa erant; illuc
 restituit Dav. 16 caeciliaeque f. AVB^p ciliciaeque f. B^c
 17 iunoni A iunonis B sospite B^p hospite B^c 25 lanuvi
 B^p lanvii B^c lanuui corr. lanuini V 27 veiecti A^p vegen-
 tem B^p 28 veiectem A^p venientem B^p

minem nobilem perfugisse, eumque dixisse ex fatis, quae Veientes scripta haberent, Veios capi non posse, dum lacus is redundaret, et si lacus emissus lapsu et cursu suo ad mare profluxisset, perniciosum populo Romano; sin autem ita esset eductus, ut ad mare per- 5 venire non posset, tum salutare nostris fore. ex quo illa mirabilis a maioribus Albanæ aquae facta deductio est. cum autem Veientes bello fessi legatos ad senatum misissent, tum ex iis quidam dixisse dicitur non omnia illum transfugam ausum esse senatui 10 dicere; in isdem enim fatis scriptum Veientes habere fore ut brevi a Gallis Roma caperetur, quod quidem sexennio post Veios captos factum esse videmus.

45 Saepe etiam et in proeliis Fauni auditi et in rebus
101 turbidis veridicae voces ex occulto missae esse dicun- 15 tur; cuius generis duo sint ex multis exempla, sed maxuma: nam non multo ante urbem captam exaudita vox est a luco Vestae, qui a Palatii radice in novam viam devexus est, ut muri et portae reficerentur; futurum esse, nisi provisum esset, ut Roma 20 caperetur. quod neglectum tum <cum> caveri poterat post acceptam illam maximam cladem expiatum est; ara enim Aio Loquenti quam saeptam videmus exadversus eum locum consecrata est. atque etiam scriptum a multis est, cum terrae motus factus esset, 25 ut sue plena procuratio fieret, vocem ab aede Iunonis ex arce extitisse; quocirca Iunonem illam appellatam

2 veietes A^p veientis V vegentes B^p 7 admirabilis B¹ b m
8 veiectes A^p 11 hisdem AB *scriptum in ras. fuit i A
veiectes A^p vehientes V^p veientes [ft. n] B 13 esse vide-
mus - o o - o; fueritne video an esse factum videmus?
15 viridicae A^p V¹ viridice ex - o B vindicae V² 16 sint
Mdv. auctore t b m sumo Usener Neue Jb. 139, 1889, 392 sunt
AVB 18 palati V¹ B¹ 21 neglectum cum caveri H negl.
caveri, deinde cum supra add. B n. tum caveri AV tum cum m
22 expiatum Dav. cl. Liv. 5, 50 explicatum AVB de corruptela
cf. p. 121, 1 23 septam AB -tem V¹ 26 suae VB

Monetam. haec igitur et a dis significata et a nostris maioribus iudicata contemnimus?

Neque solum deorum voces Pythagorei observita- 102
verunt sed etiam hominum, quae vocant omina. quae
5 maiores nostri quia valere censebant idcirco omnibus
rebus agendis 'quod bonum, faustum, felix fortuna-
tumque esset' praefabantur, rebusque divinis, quae
publice fierent, ut 'faverent linguis' imperabatur inque
feriis imperandis ut 'litibus et iurgiis se abstinerent'.
0 itemque in lustranda colonia ab eo qui eam deduceret
et cum imperator exercitum, censor populum lustraret,
bonis nominibus qui hostias ducerent eligebantur.
quod idem in dilectu consules observant, ut primus
miles fiat bono nomine. quae quidem a te scis et 103
5 consule et imperatore summa cum religione esse ser-
vata. praerogativam etiam maiores omen iustorum
comitiorum esse voluerunt. Atque ego exempla omi- 46
num nota proferam. L. Paulus consul iterum, cum ei
bellum ut cum rege Perse gereret obtigisset, ut ea ipsa
0 die domum ad vesperum rediit, filiulam suam Ter-
tiam, quae tum erat admodum parva, osculans ani-
mum advertit tristiculam. 'quid est' inquit 'mea Tertia,
quid tristis es?' 'mi pater' inquit 'Persa perit.' tum
ille artius puellam complexus 'Accipio' inquit 'mea
5 filia omen'. erat autem mortuus catellus eo nomine.
L. Flaccum flaminem Martialem ego audiui cum di- 104
ceret Caeciliam Metelli, cum vellet sororis suae fi-
liam in matrimonium conlocare, exisse in quoddam

2 in intercolumnio vel indicata V² 11 imp. AVB erator
supra add. A² 13 dilectu Lamb. dilecto AVB 14 scio
Cobet Mnemos. 2, 1853, 419 16 omen Man. v. p. 99, 23 Cic.
Mur. 38 omnes AVB 17 hominum AV^pB 18—25 cf.
Val. Max. 1, 5, 3 19 obtisgisset A obtisgesset ex -it V^p ob-
tisgisset V^cB 21 animam B¹ vel animadvertit suprascr. V²
23 periit V²A² 'plenam formam posuerunt t b m, ego nolui
contractam abicere v. Lachm. p. 209 Neue 3, 447' Pl. 24 accepio
ft. A¹V^p accepiomen V^c accepio corr. accepi o B^p ac capio B^c
26—p. 50, 8 cf. Val. Max. 1, 5, 4

sacellum ominis capiendi causa, quod fieri more veterum solebat. cum virgo staret et Caecilia in sella sederet neque diu ulla vox extitisset, puellam defatigatam petisse a matertera, ut sibi concederet paulisper ut in eius sella requiesceret; illam autem dixisse: 5
 'vero mea puella tibi concedo meas sedes.' quod omen res consecuta est; ipsa enim brevi mortua est, virgo autem nupsit cui Caecilia nupta fuerat. Haec posse contemni vel etiam rideri praeclare intellego, sed id ipsum est deos non putare, quae ab iis significantur 10
 47 contemnere.

105 Quid de auguribus loquar? tuae partes sunt, tuum inquam auspiciorum patrocinium debet esse. tibi Ap. Claudius augur consuli nuntiavit addubitato salutis augurio bellum domesticum triste ac turbulentum fore; 15
 quod paucis post mensibus exortum paucioribus a te est diebus oppressum. cui quidem auguri vehementer adsentior; solus enim multorum annorum memoria non decantandi augurii sed divinandi tenuit disciplinam. quem inridebant collegae tui eumque tum Pi- 20
 sidam tum Soranum augurem esse dicebant; quibus nulla videbatur in auguriis aut praesensio aut scientia veritatis futurae: sapienter, aiebant, ad opinionem imperitorum esse fictas religiones. quod longe secus est; neque enim in pastoribus illis quibus Romulus prae- 25
 fuit nec in ipso Romulo haec calliditas esse potuit ut ad errorem multitudinis religionis simulacra fingerent. sed difficultas laborque discendi disertam neglegentiam reddidit; malunt enim disserere nihil esse

1 hominis V^pB^p 6 ego vero *Thorm. p. 80 cl. Val. Max. sed v. rep. 1, 66; leg. 2, 46; Tusc. 2, 26* 13 Ap. *Man. cl. 2, 75*
 • p • AVB 14 Salutis *t b m sed v. Wiss. p. 133, 5* 22 prae-
 sensio ex -tio B aut[/] praesensia (-io *corr. V^c*) veritatis in *mg.*
[/] auspiciis, *om.* aut scientia V *cf. p. 1, 4 s.* 23 agebant A V¹B¹
 sapienter, aiebant, *Pe. p. 289 b, 600 b* 26 esse *om.* V 28 de-
 sertam A^c 29 malint H

in auspiciis quam quid sit ediscere. Quid est illo 106
auspicio divinius, quod apud te in Mario est, ut utar
potissimum auctore te:

hic Iovis altisoni subito pinnata satelles
5 arboris e trunco serpentis saucia morsu
subrigit ipsa feris transfigens unguibus anguem
semanimum et varia graviter cervice micantem.
quem se intorquentem lanians rostroque cruentans
iam satiata animos, iam duros ulta dolores
0 abiecit ecflantem et laceratum adfligit in unda
seque obitu a solis nitidos convertit ad ortus.
hanc ubi praepetibus pinnis lapsuque volantem
conspexit Marius divini numinis augur
faustaue signa suae laudis reditusque notavit,
5 partibus intonuit caeli pater ipse sinistris.
sic aquilae clarum firmavit Iuppiter omen.'

atque ille Romuli auguratus pastoralis non urbanus 48
fuit nec fictus ad opiniones inperitorum sed a certis 107
acceptus et posteris traditus. itaque Romulus augur,
0 ut apud Ennium est, cum fratre item augure

'curantes magna cum cura tum cupientes
regni dant operam simul auspicio augurioque.'

in monte

5 'Remus auspicio se devovet atque secundam
solus avem servat. at Romulus pulcher in alto

4 ss. schol. Verg. Veron. Aen. 5, 255 (p. 434 H.) ad imitatio-
nem Homericam (Il. 12, 200 ss.) cf. Pe. 6 subrigit Peerlkamp
ad Aen. XI 751 p. 371, Lachm. 1, 360 p. 35 cl. Val. Fl. 1, 157 sub-
igit VBH subiit A 7 semianimum A^cV^c 10 abicit V^cB^cB¹
sed v. Lachm. 2, 951; ALL. 4, 560 efflantem prior i in ras.
(c aut t) V undam vel -as Lamb. (1565 p. 506 ad p. 481) v. Liv.
24, 34, 11 12 pennis BV^c 16 homen B^p 20 Ennium
ann. 77—96 Va. quem vide cumcum AB^c 21 cura con-
cupientes A 2 t b 23 in monte* [fs] B i. m. attribuit Ciceroni
Va. Ges. ph. Schr. 2, 390 ss. 24 hinc Remus C 25 avem Bc
autem AVB^p

quaerit Aventino, servat genus altivolantum.
 certabant urbem Romam Remoramne vocarent.
 omnibus cura viris, uter esset induperator.
 exspectant, veluti consul cum mittere signum
 volt, omnes avidi spectant ad carceris oras, 5
 108 quam mox emittat pictis e faucibus currus,
 sic expectabat populus atque ore timebat
 rebus, utri magni victoria sit data regni.
 interea sol albus recessit in infera noctis.
 exin candida se radiis dedit icta foras lux, 10
 et simul ex alto longe pulcherruma praepes
 laeva volavit avis. [et] simul aureus exoritur sol,
 cedunt de caelo ter quattuor corpora sancta
 avium, praepetibus sese pulchrisque locis dant.
 conspicit inde sibi data Romulus esse priora, 15
 auspicio regni stabilita scamna solumque.'

49 Sed ut unde huc digressa est eodem redeat ora-
 109 tio: si nihil queam disputare quam ob rem quicque
 fiat, et tantum modo fieri ea quae commemoravi doceam,
 parumne Epicuro Carneade respondeam? Quid, 20
 si etiam ratio exstat artificiosae praesensionis facilis,
 divinae autem paulo obscurior? quae enim extis quae
 fulgoribus quae portentis quae astris praesentiuntur,
 haec notata sunt observatione diuturna. adfert autem
 vetustas omnibus in rebus longinqua observatione in- 25
 credibilem scientiam; quae potest esse etiam sine motu

1 altivolantum *Mar.* alte- AVB *v. Lucr. 5, 433* 2 Remo-
 ramne] remamne B^c 3 *tota linea in ras.* V 4 exspectant
 veluti *h. e.* velut ex- tum l. 6 currus: sic *tb*; exspectant veluti
 et currus, sic *m*; *v. Va. l. l. 397 s.* 5 volt *suprascr. rec.* vel
 vult V vult B 6 quam mox *Ald.* quamox AVB 7 ora
 tenebat B1 ore timebat, Rebus utri (*h. e. utrius*) cum *Peerl-*
kampio (*ad Aen. 11 p. 341*) *m*; *v. Va. l. l. 398 s.* 11 praepes,
pe in ras., s red.; fueritne praeceps B | 12 avis** [set] B avis
 et AV^p 13 ter quattuor de caelo V^c 14 praepetibus sese pulcris
 locis dant *Gell. 7, 6* 15 propriam AVB^p (*v. idem mendum B*
nat. 2, 3) prioram B^c *def. Va. p. 408 adn.* 16 stabilitas canna V
 17 unde *cf. § 85 s.* 20ss. *StvFr. 2, 1208* 22 *v. adn. p. 32, 3*

atque impulsu deorum, cum quid ex quoque eveniat
et quid quamque rem significet crebra animadversione
perspectum est. Altera divinatio est naturalis, ut 110
ante dixi; quae physica disputandi subtilitate referenda
5 est ad naturam deorum, a qua, ut doctissimis sapien-
tissimisque placuit, haustos animos et libatos habemus;
cumque omnia completa et referta sint aeterno
sensu et mente divina, necesse est contagione divino-
rum animorum animos humanos commoveri. sed vigi-
10 lantes animi vitae necessitatibus serviunt diiungunt-
que se a societate divina vinclis corporis inpediti.
rarum est quoddam genus eorum qui se a corpore 111
avocent et ad divinarum rerum cognitionem cura omni
studioque rapiantur: horum sunt auguria non divini
15 impetus sed rationis humanae; nam et natura futura
praesentiunt, ut aquarum eluviones et deflagrationem
futuram aliquando caeli atque terrarum; alii autem
in re p. exercitati, ut de Atheniensi Solone accepimus,
orientem tyrannidem multo ante prospiciunt; quos
20 prudentes possumus dicere id est providentes, divinos
nullo modo possumus, non plus quam Milesium Tha-
lem, qui ut obiurgatores suos convinceret ostenderet-
que etiam philosophum si ei commodum esset pec-
cuniam facere posse, omnem oleam ante quam florere
25 coepisset in agro Milesio coemisse dicitur: animad- 112
verterat fortasse quadam scientia olearum ubertatem
fore. et quidem idem primus defectionem solis, quae
Astyage regnante facta est, praedixisse fertur. multa 50
medici multa gubernatores agricolae etiam multa prae-
30 sentiunt, sed nullam eorum divinationem voco, ne il-
lam quidem qua ab Anaximandro physico moniti La-

2 et *supra* add. B 4 suptilitate V^p 6 habemus *supra*
add. B 7 sint *dett.* B¹ sunt AVB 8 contagione *Dav.*
Theil. p. 136, 1 cognitione AVB *cogna- dett. Mar.* 9 vigi-
lantium *Dav. sed v. p. 120, 6. 18* 16 praesentit V² eluviones
Turn. 5, 23 flusiones AVB flex- H 18 solon ne A^p solenne H
25 quoemisso V¹ 27 *Diels 11 (1) A 5* 31 *ib. 12 (2) 5a*

cedaemonii sunt ut urbem et tecta linquerent armati-
que in agro excubarent, quod terrae motus instaret,
tum cum et urbs tota corruiet et monte Taygeto ex-
trema montis quasi puppis avulsa est. ne Pherecydes
quidem ille Pythagorae magister potius divinus habetur
quam physicus, quod cum vidisset haustam
aquam de iugi puteo, terrae motus dixit instare.

- 113 Nec vero umquam animus hominis naturaliter di-
vinat nisi cum ita solutus est et vacuus ut ei plane
nihil sit cum corpore. quod aut vatibus contingit aut
dormientibus; itaque ea duo genera a Dicaearcho pro-
bantur et ut dixi a Cratippo nostro; si propterea quod
ea proficiscuntur a natura, sint summa sane, modo
ne sola; sin autem nihil esse in observatione putant,
multa tollunt quibus vitae ratio continetur. sed quon-
iam dant aliquid idque non parvum, vaticinationes
cum somniis, nihil est quod cum his magnopere pu-
gnemus, praesertim cum sint qui omnino nullam divi-
nationem probent.

- 114 Ergo et ii, quorum animi spretis corporibus evolant
atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati atque
incitati cernunt illa profecto quae vaticinantes pro-
nuntiant, multisque rebus inflammantur tales animi
qui corporibus non inhaerent, ut ii qui sono quodam
vocum et Phrygiis cantibus incitantur. multos nemora
silvaeque multos annes aut maria commovent; quorum
furibunda mens videt ante multo quae sint futura.
quo de genere illa sunt:

‘eheu videte,

iudicavit inclitum iudicium inter deas tris aliquis, 30

3 monte A^pB^p cf. *Th. l. l. s. v. avellere p. 1305, 47* in monte A^cB^c
emonte Vbm 4 avolsa B Diels 7(71) A 6 6 exhaustam, ex
in ras. B, sed haustum v. p. 76, 23 9 si is cum ut vid. B^p 10 sit
quod cum B^p quod ex quo A 16 vatitiones A^p vatitin- B^p
17 somnis V² 20 et v. *Mdv. p. 789* ii dett. *Lamb. 1* hi AVB
22 praenuntiant V¹ 24 ii *Lamb. 1* hi AVB somno B^p 25 fry-
giis A phrygiis VB 27 sunt dett. B¹ 29—p. 55, 2 *Enn. trag.*
69—71 (*Alexander*) *Snell p. 7* 30 iudicabit Haupt opp. 1, 209 in-

quo iudicio Lacedaemonia mulier, Furiarum una,
adveniet.'

eodem enim modo multa a vaticinantibus saepe prae-
dicta sunt, neque solum verbis sed etiam

5 'versibus quos olim Fauni vatesque canebant.'

similiter Marcius et Publicius vates cecinisse dicun- 115
tur; quo de genere Apollinis operta prolata sunt. credo
etiam anhelitus quosdam fuisse terrarum quibus in-
flatae mentes oracla funderent.

0 Atque haec quidem vatium ratio est, nec dissimilis 51
sane somniorum. nam quae vigilantibus accidunt va-
tibus, eadem nobis dormientibus. viget enim animus
in somnis liber ab sensibus omnique inpeditione cu-
rarum iacente et mortuo paene corpore. qui quia
5 vixit ab omni aeternitate versatusque est cum innu-
merabilibus animis, omnia quae in natura rerum sunt
videt, si modo temperatis escis modicisque potionibus
ita est adfectus ut sopito corpore ipse vigilet. haec
somnia est divinatio. Hic magna quaedam exori- 116
0 tur neque ea naturalis sed artificiosa somniorum [Anti-
phontis] interpretatio eodemque modo et oraculorum
et vaticinationum, sunt enim explanatores, ut gramma-
tici poetarum. nam ut aurum et argentum aes fer-
rum frustra natura divina genuisset, nisi eadem do-
5 cuisset quem ad modum ad eorum venas perveniretur,
nec fruges terrae bacasve arborum cum utilitate ulla

tus V^p inter add. B^o 5 Enn. ann. 214 7 quo egenere AV
quo de ... prolata sunt post funderent (l. 9) I. F. Meyer (inter-
pret. German. 1807 p. 95) Clark p. 361; sed v. Pe. et Thor. in
appendice edit. p. 223 8 anhelitus AV 10 quidem supra
add. B vatium V² 13 liberque sensibus ab omni AVB
corr. t liberque est s. ac omni Dav. 15 omnibus V 17 modi-
cisque] mundique B^p 20 Antiphontis Ald. -onis AVB Diels
87 B 79 del. b m Pe. 21—23 interpretatio, eodemque ... vatici-
nationum sunt expl. (om. enim et ut ... poetarum) t sunt ... poe-
tarum Kaysero auctore del. b m; ut gr. poetarum valde suspecta
v. p. 17, 28 s.

generi humano dedisset, nisi earum cultus et conditiones tradidisset, materiave quid iuvaret, nisi confectionis eius fabricam haberemus — sic cum omni utilitate quam di hominibus dederunt ars aliqua coniuncta est per quam illa utilitas percipi possit. item 5 igitur somniis vaticinationibus oraclis, quod erant multa obscura multa ambigua, explanationes adhibitae sunt interpretum.

117 Quo modo autem aut vates aut somniantes ea videant quae nusquam etiam tunc sint magna quaestio 10 est. sed explorata si sint ea quae ante quaeri debeant, sint haec quae quaerimus faciliora. continet enim totam hanc quaestionem ea ratio quae est de natura deorum, quae a te secundo libro est explicata dilucide. quam si obtinemus, stabit illud, quod hunc 15 locum continet de quo agimus, esse deos et eorum providentia mundum administrari eosdemque consulere rebus humanis nec solum universis verum etiam singulis. haec si tenemus, quae mihi quidem non videntur posse convelli, profecto hominibus a dis fu- 20 tura significari necesse est. Sed distinguendum videtur quonam modo. nam non placet Stoicis singulis iecorum fissis aut avium cantibus interesse deum: neque enim decorum est nec dis dignum nec fieri 25 ullo pacto potest; sed ita a principio inchoatum esse mundum ut certis rebus certa signa praecurrerent, alia in extis alia in avibus alia in fulgoribus alia in ostentis alia in stellis alia in somniantium visis alia in furentium vocibus. ea quibus bene percepta sunt ii non saepe falluntur; male coniecta maleque 30 interpretata falsa sunt non rerum vitio sed interpretum inscientia. hoc autem posito atque concesso, esse quandam vim divinam hominum vitam continentem,

2 quid] quicquam *Madvigio auctore m* 2.3 confectiones
 AB^pV¹ -is B^c consectionis V² *v. nat. 2, 60, 151 (Pl. 1911)*
 12 sunt A^c 22ss. *StvFr. 2, 1209 s.* 31 interpretata *Gell.*
 15, 13, 7

non difficile est quae fieri certe videmus ea qua ratione fiant suspicari. nam et ad hostiam deligendam potest dux esse vis quaedam sentiens, quae est toto confusa mundo, et tum ipsum cum immolare velis
 5 extorum fieri mutatio potest, ut aut absit aliquid aut supersit; parvis enim momentis multa natura aut adfingit aut mutat aut detrahit. quod ne dubitare pos- 119
 simus maximo est argumento quod paulo ante interitum Caesaris contigit. qui cum immolaret illo die
 10 quo primum in sella aurea sedit et cum purpurea veste processit, in extis bovis opimi cor non fuit. Num igitur censes ullum animal quod sanguinem habeat sine corde esse posse? qua † ille rei novitate percussus cum Spurinna diceret timendum esse ne et
 15 consilium et vita deficeret; earum enim rerum utramque a corde proficisci, **. postero die caput in iecore non fuit. quae quidem illi portendebantur a dis immortalibus, ut videret interitum non ut caveret. cum igitur eae partes in extis non reperiuntur sine quibus
 20 victima illa vivere nequisset, intellegendum est in ipso immolationis tempore eas partes quae absint
 53
 120
 interisse. eademque efficit in avibus divina mens, ut tum huc tum illuc volent alites, tum in hac tum in illa parte se occultent, tum a dextra tum a sinistra
 25 parte canant oscines. Nam si animal omne ut vult ita utitur motu sui corporis prono obliquo supino, membraque quocumque vult flectit contorquet porrigit contrahit, eaque ante efficit paene quam cogitat, quanto id deo est facilius, cuius numini parent om-

2 diligendam AV¹B¹ 9—17 *Plin. nat. 11, 186 Val. Max. 1, 6, 13 Suet. Iul. 77 App. b. c. 2, 116 (488) Plut. Caes. 63* 12 ullam V¹ illum H 13 qua] nequaquam Müller *Fleck. Jb. 1864, 615 v. Suet. l. l. ille del. putat Pohl.* 15 efficeret *suprascr.* vel de V³ 16 post proficisci lacunam *stat. t, Pl. cl. Suet. talia fuisse putat in lac.* tamen se colligens dixit futura laetiora si vellet (*servato ille l. 13*) 18 ut videret interitum om. V 20 victima A^c 22 interrisset AV^pB^p *StvFr. 2, 1213* 25 hosci- nes AB ex hos cres V² oscines H

121 nia. Idemque mittit et signa nobis eius generis, qualia permulta historia tradidit, quale scriptum illud videmus: si luna paulo ante solis ortum defecisset in signo Leonis, fore ut armis Dareus et Persae ab Alexandro et Macedonibus [proelio] vincerentur Dareusque more- 5 retur, et si puella nata biceps esset, seditionem in populo fore, corruptelam et adulterium domi; et si mulier leonem peperisse visa esset, fore ut ab exteris gentibus vinceretur ea res publica in qua id contigisset. eiusdem generis etiam illud est, quod scribit 10 Herodotus, Croesi filium cum esset infans locutum; quo ostento regnum patris et domum funditus concidisse. caput arsisse Servio Tullio dormienti quae historia non prodidit? Ut igitur qui se tradidit quieti praeparato animo cum bonis cogitationibus tum re- 15 bus ad tranquillitatem adcommodatis, certa et vera cernit in somnis, sic castus animus purusque vigilantis et ad astrorum et ad avium reliquorumque signorum et ad extorum veritatem est paratior.

54 122 Hoc nimirum est illud quod de Socrate accepimus 20 quodque ab ipso in libris Socraticorum saepe dicitur, esse divinum quiddam, quod *δαιμόνιον* appellat, cui semper ipse paruerit numquam impellenti, saepe revocanti. et Socrates quidem, quo quem auctorem meliorem quaerimus, Xenophonti consulenti sequeretur 25 [Epi]Cyrum, posteaquam exposuit quae ipsi videbantur, 'et nostrum quidem' inquit 'humanum est consilium, sed de rebus et obscuris et incertis ad Apollinem censeo referendum', ad quem etiam Athenienses

3 paulo luna B defecisset 13. 2. 338 a. Chr. n. 4 armis del. Or. Arbelis coni. Foertsch Darius A^cB^c similiter l. 5
5 proelio del. Dav. Boll Philologus 69, 1910, 167ss. 11 Herodotus 1, 85 14 tradidit m v. Cato 51 fin. 5, 15, 41 Mdv. tradet ita AVB 15 tum rebus om. V 18. 19 et ad ext. reliquorumque sign. veritatem Hot. b; traditum ordinem tuetur Usener Neue Jb. 139, 1889, 392 cl. p. 94, 8 22 demonion AVB
25 Xenofonti AVB v. exped. Cyri 3, 1, 5; memor. 1, 1, 6 26 Cyrum dett. mg. C epicurum AVB

publice de maioribus rebus semper rettulerunt. scrip- 123
tum est item, cum Critonis sui familiaris oculum alli-
gatum vidisset, quaesivisse quid esset; cum autem ille
respondisset in agro ambulanti ramulum adductum ut
remissus esset in oculum suum recidissee, tum So-
crates: 'non enim paruisti mihi revocanti, cum uterer
qua soleo praesagatione divina.' idem etiam Socrates,
cum apud Delium male pugnatum esset Lachete prae-
tore fugeretque cum ipso Lachete, ut ventum est in
trivium, eadem qua ceteri fugere noluit. quibus quae-
rentibus cur non eadem via pergeret deterreri se a deo
dixit; cum quidem ii qui alia via fugerant in hostium
equitatum inciderunt. Permulta conlecta sunt ab Anti-
patro quae mirabiliter a Socrate divinae sunt; quae
praetermittam; tibi enim nota sunt, mihi ad comme-
morandum non necessaria. Illud tamen eius philosophi 124
magnificum ac paene divinum, quod cum impiis sen-
tentiis damnatus esset aequissimo animo se dixit mori;
neque enim domo egredienti neque illud suggestum,
in quo causam dixerat, ascendenti signum sibi ullum
quod consuesset a deo quasi mali alicuius inpendentis
datum.

Equidem sic arbitror, etiamsi multa fallant eos 55
qui aut arte aut coniectura divinare videantur, esse
tamen divinationem; homines autem ut in ceteris ar-
tibus sic in hac posse falli. potest accidere ut ali-
quod signum dubie datum pro certo sit acceptum,
potest aliquod latuisse aut ipsum aut quod esset illi
contrarium. Mihi autem ad hoc de quo disputo pro-
bandum satis est non modo plura sed etiam pauciora
divine praesensa et praedicta reperiri. Quin etiam hoc 125

1 retulerunt VB rett- A²[A¹] 7 praesagatione Mar. t b m
Pe. cf. p. 33, 1 8 Delium Mar. duellium AVB 10 nolunt
B² 13 conlecta Victorius var. lect. 10, 7 coniecta AVB
13 ss. StvFr. 3 Ant. 38 17 s. v. Plat. apol. 40 a. b 18 se om.
V duxit V² 19 neque enim illud B neque ante illud supra
add. A 24 qui suprascr. A²V² 30 etiam ex enim B

non dubitans dixerim, si unum aliquid ita sit praedictum praesensumque ut cum evenerit ita cadat ut praedictum sit neque in eo quicquam casu et fortuito factum esse appareat, esse certe divinationem, idque esse omnibus confitendum.

Quocirca primum mihi videtur, ut Posidonius facit, a deo, de quo satis dictum est, deinde a fato, deinde a natura vis omnis divinandi ratioque repetenda. Fieri igitur omnia fato ratio cogit fateri. fatum autem id appello quod Graeci *εἰμασμένην* id est ordinem seriemque causarum, cum causae causa nexa rem ex se gignat. ea est ex omni aeternitate fluens veritas sempiterna. Quod cum ita sit, nihil est factum quod non futurum fuerit, eodemque modo nihil est futurum cuius non causas id ipsum efficientes natura
 126 contineat. Ex quo intellegitur, ut fatum sit non id quod superstitiose sed id quod physice dicitur, causa aeterna rerum, cur et ea quae praeterierunt facta sint et quae instant fiant et quae secuntur futura sint. Ita fit ut et observatione notari possit quae res quamque
 20 causam plerumque consequatur, etiamsi non semper (nam id quidem adfirmare difficile est), easdemque causas veri simile est rerum futurarum cerni ab iis, qui aut per furorem eas aut in quiete videant.
 56
 127 Praeterea cum fato omnia fiant, id quod alio loco
 25 ostendetur, si quis mortalis possit esse qui conligationem causarum omnium perspiciat animo, nihil eum profecto fallat. qui enim teneat causas rerum futurarum, idem necesse est omnia teneat quae futura sint. quod cum nemo facere nisi deus possit, relin-

1. 2 praedictum . . . cadat ut *in mg. inf. add. V* 6 Posidonius *Aet. plac. 1, 28, 5 (dox. Gr. p. 324)* 9 ss. *StoFr. 2, 921*
 10 himarmenen AVB 11 causae causa nexarum V^p causa causam (*del. nex-*) V^c 12 ex om. V^p 19 secuntur B sequuntur, quae *corr. A sequ-* V 20 et om. V *v. Mdv. p. 789*
 quamcumque V 21 plurumque V¹ 23 simile est *Man. similes* AVB 25 alio loco *non exsolvit Cicero promissum v. p. 71, 26*
 25 ss. *StoFr. 2, 944*

quendum est homini ut signis quibusdam consequentia declarantibus futura praesentiat. Non enim illa quae futura sunt subito exsistunt, sed est quasi rudentis explicatio sic traductio temporis nihil novi efficientis et primum quicque replicantis. quod et ii vident quibus naturalis divinatio data est, et ii quibus cursus rerum observando notatus est. qui etsi causas ipsas non cernunt, signa tamen causarum et notas cernunt; ad quas adhibita memoria et diligentia et monumentis superiorum efficitur ea divinatio quae artificiosa dicitur extorum fulgorum ostentorum signorumque caelestium. Non est igitur ut mirandum 128 sit ea praesentiri a divinantibus quae nusquam sint; sunt enim omnia, sed tempore absunt. atque ut in seminibus vis inest earum rerum quae ex iis progignuntur, sic in causis conditae sunt res futurae, quas esse futuras aut concitata mens aut soluta somno cernit aut ratio aut coniectura praesentit. Atque ut ii, qui solis et lunae reliquorumque siderum ortus obitus motusque cognorunt, quo quidque tempore eorum futurum sit multo ante praedicunt, sic qui cursum rerum eventorumque consequentiam diuturnitate pertractata notaverunt aut semper aut, si id difficile est, plerumque, quodsi ne id quidem conceditur, non numquam certe quid futurum sit intellegunt. Atque haec quidem et quaedam eiusdem modi argumenta cur sit divinatio ducuntur a fato.

A natura autem alia quaedam ratio est, quae do- 57
cet quanta sit animi vis seiuncta a corporis sensibus, 129
quod maxime contingit aut dormientibus aut mente permotis. Ut enim deorum animi sine oculis sine auribus sine lingua sentiunt inter se quid quisque sentiat (ex quo fit ut homines etiam cum taciti op-

4 efficientes B^p 8 cernant B¹ 13 nusquam *dett.* · n-
AVB 20 connorunt A 24 si ne id] sin id AV^p 25 in-
telligant AV 27 ducuntur ex dic- AVB divinatio du *de-*
ficit H

tent quid aut voveant non dubitent quin di illud ex-
audiant), sic animi hominum, cum aut somno soluti
vacant corpore aut mente permoti per se ipsi liberi
incitati moventur, cernunt ea quae permixti cum cor-
130 pore animi videre non possunt. Atque hanc quidem 5
rationem naturae difficile est fortasse traducere ad id
genus divinationis, quod ex arte profectum dicimus,
sed tamen id quoque rimatur quantum potest Posi-
donius. esse censet in natura signa quaedam rerum
futararum. etenim Ceos accepimus ortum Caniculae 10
diligenter quotannis solere servare coniecturamque ca-
pere, ut scribit Ponticus Heraclides, salubrisne an pe-
stilens annus futurus sit: nam si obscurior <et> quasi
caliginosa stella extiterit, pingue et concretum esse
caelum ut eius aspiratio gravis et pestilens futura 15
sit; sin inlustris et perlucida stella apparuerit, signi-
ficari caelum esse tenue purumque et propterea sa-
131 lubre. Democritus autem censet sapienter instituisse
veteres ut hostiarum immolatarum inspicerentur exta;
quorum ex habitu atque ex colore tum salubritatis 20
tum pestilentiae signa percipi, non numquam etiam
quae sit vel sterilitas agrorum vel fertilitas futura.
Quae si a natura profecta observatio atque usus agno-
vit, multa adferre potuit dies quae animadvertendo
notarentur, ut ille Pacuvianus qui in Chryse physicus 25
inducitur minime naturam rerum cognosse videatur:

‘nam isti qui linguam avium intellegunt
plusque ex alieno iecore sapiunt quam ex suo,
magis audiendum quam auscultandum censeo.’
cur, quaeso, cum ipse paucis interpositis versibus di- 30
cas satis luculente:

1 voveant]voce A^p 5 animi *del. tb sed v. Va. ad leg. p. 90, 27*
10 utenim AVB etenim *ex Man. con. tb m Pe.* 11 quod an-
nis B *ft. V¹* 13 *et add. dett. Dav.* 14. 15 extiterit . . . aspi-
ratio *in mg. add. B* 18 *Diels 68 (55) A 138* 22 sterelitas AB¹
24 diesque V^p 25 crysi A¹ chrysi A²V crisy* B [*ft. p*] qui
se (*Non. 246, 9*) 27—29 *Pacuv. trag. 83—85* 29 *Non. 246, 9s.*

'quidquid est hoc, omnia animat format alit auget
 creat,
 sepelit recipitque in sese omnia omniumque idemst
 pater,
 indidemque eadem aequae oriuntur de integro atque
 eodem occidunt.'

quid est igitur cur, cum domus sit omnium una ea-
 que communis cumque animi hominum semper fuerint
 futurique sint, cur ii quid ex quoque eveniat et quid
 quamque rem significet perspicere non possint?

'Haec habui' inquit 'de divinatione quae dicerem. Nunc 58
132
 illa testabor, non me sortilegos neque eos qui quae-
 stus causa hariolentur, ne psychomantia quidem, qui-
 bus Appius amicus tuus uti solebat, agnoscere; non
 habeo denique nauci Marsum augurem, non vicanos
 haruspices, non de circo astrologos, non Isiacos con-
 iectores, non interpretes somniorum; non enim sunt
 hi aut scientia aut arte divini sed

'superstitiosi vates inpudentesque harioli
 aut inertes aut insani aut quibus egestas imperat,
 qui sibi semitam non sapiunt alteri monstrant viam;
 quibus divitias pollicentur, ab iis drachumam ipsi
 petunt.

de his divitiis sibi deducant drachumam, reddant
 cetera.'

atque haec quidem Ennius, qui paucis ante versibus
 esse deos censet, 'sed eos non curare' opinatur 'quid

1—6 *Pacuv. trag. 91—93* 5 eadem aequae *Buecheleri suasu*
Ribbeck eadem quae AV^cB^c -que V^pB^p atque] aequae *Sca-*
liger 7 cur del. *Dav.*, sed v. *orat. 144* et quae adnotat *Kroll*
 10 possint dett. *Lamb.* possunt AVB 13 ne dett. nec AVB
 14. 15 non habeo denique (dein *Dav.*) nauci *Mar.* non ab eo-
 dem sancī AV ~ sancti B^p ~ sanxi B^c 16 isiagos B^p vel
 ysaicos *suprascr. V²* 18 hii B 19—25 *Enn. trag. 319—323*
Va.; 272—276 *Ribb.* 22 iis *Lamb. 1* his AVB dracmam A
 dragmam VB^c drachman B^p 24 drachumam AV^pB^p drac-
 mam V^c dragmam B^c 26 Ennius cf. *trag. 316s.*; v. p. 109, 5 s.

agat humanum genus'. Ego autem, qui et curare arbitror et monere etiam ac multa praedicere, levitate vanitate malitia exclusa[m] divinationem probo.'

Quae cum dixisset Quintus, 'praeclare tu quidem' inquam paratus ***

LIBER II

- 1 Quaerenti mihi multumque et diu cogitanti quam
1 re possem prodesse quam plurimis, ne quando intermitterem consulere rei p., nulla maior occurrebat, quam si optimarum artium vias traderem meis civibus; quod conpluribus iam libris me arbitror consecutum. nam et cohortati sumus ut maxime potuimus ad philosophiae studium eo libro qui est inscriptus Hortensius, et quod genus philosophandi minime adrogans maximeque et constans et elegans 15 arbitraremur quattuor Academicis libris ostendimus.
- 2 cumque fundamentum esset philosophiae positum in finibus bonorum et malorum, perpurgatus est is locus a nobis quinque libris, ut quid a quoque et quid contra quemque philosophum diceretur intellegi posset. totidem subsecuti libri Tusculanarum disputationum res ad beate vivendum maxime necessarias aperuerunt. primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de aegritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, 25 quintus eum locum complexus est qui totam philosophiam maxime inlustrat, docet enim ad beate vivendum virtutem se ipsa esse contentam. quibus rebus editis tres libri perfecti sunt de natura deorum, in quibus omnis eius loci quaestio continetur. quae ut 30 plane esset cumulateque perfecta, de divinatione ingressi sumus his libris scribere; quibus ut est in

3 exclusa *dett. mg. C* -am AVB 18 perpugnatus ut *vid. B^p*
28 rebus *del. tb* libris *ci. Dav.*, sed editis *idem quod expositis v. Brut.* 20 *cf. Zoe. 29; Pe.*

animo de fato si adiunxerimus, erit abunde satis factum toti huic quaestioni. atque his libris adnumerandi sunt sex de re p., quos tum scripsimus, cum gubernacula rei p. tenebamus, magnus locus philosophiaeque proprius a Platone Aristotele Theophrasto totaque Peripateticorum familia tractatus uberrime. nam quid ego de Consolatione dicam? quae mihi quidem ipsi sane aliquantum medetur; ceteris item multum illam profuturam puto. interiectus est etiam nuper liber is quem ad nostrum Atticum de senectute misimus; in primisque quoniam philosophia vir bonus efficitur et fortis, Cato noster in horum librorum numero ponendus est. cumque Aristoteles itemque Theophrastus excellentes viri cum subtilitate tum copia cum philosophia dicendi etiam praecepta coniunxerint, nostri quoque oratorii libri in eundem librorum numerum referendi videntur. ita tres erunt de oratore, quartus Brutus, quintus Orator.

Adhuc haec erant; ad reliqua alacri tendebamus animo, sic parati ut nisi quae causa gravior obstitisset nullum philosophiae locum esse pateremur qui non Latinis litteris inlustratus pateret. quod enim munus rei p. adferre maius meliusve possumus quam si docemus atque erudimus iuventutem, his praesertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est ut omnium opibus refrenanda ac coercenda sit. nec vero id effici posse confido, quod ne postulandum quidem est, ut omnes adulescentes se ad haec studia convertant: pauci utinam, quorum tamen in re p. late patere poterit industria. equidem ex iis etiam fructum capio laboris mei, qui iam aetate proveci in nostris libris adquiescunt, quorum studio legendi meum scri-

7 post quae Pl. putat intercidisse quoniam 14 tum subtilitate V (sub- V²) 26 ac] haec V^p hac B^p atque B1 m
cf. Cic. Lucull. 11, 34 ac comprehendere et adn. Pl. 32 Non. p. 265
citare incitare provocare M. Tullius de divinatione 'quorum studio
... in dies citant' (suscitant L. Nonii) meum] non (Non.)

- bendi studium vehementius in dies incitatur; quos quidem plures quam rebar esse cognovi. magnificum illud etiam Romanisque hominibus gloriosum, ut
- 6 Graecis de philosophia litteris non egeant; quod adsequar profecto, si instituta perfecero. Ac mihi quidem explicandae philosophiae causam adtulit casus gravis civitatis, cum in armis civilibus nec tueri meo more rem p. nec nihil agere poteram nec quid potius, quod quidem me dignum esset, agerem reperiebam. dabunt igitur mihi veniam mei cives vel gratiam potius habebunt, quod cum esset in unius potestate res p. neque ego me abdidici neque deserui neque adflixici neque ita gessi, quasi homini aut temporibus iratus neque porro ita aut adulatus aut admiratus fortunam sum alterius, ut me meae paeniteret. id enim ipsum a Platone philosophiaque didiceram, naturales esse quasdam conversiones rerum publicarum, ut eae tum a principibus tenerentur tum a populis aliquando a singulis.
- 7 quod cum accidisset nostrae rei p., tum pristinis orbatu muneribus haec studia renovare coepimus ut et animus molestiis hac potissimum re levaretur et prodessemus civibus nostris qua re cumque possemus. in libris enim sententiam dicebamus contionabamur, philosophiam nobis pro rei p. procuratione substitutam putabamus. Nunc quoniam de re p. consuli coepti sumus, tribuenda est opera rei p., vel omnis potius in ea cogitatio et cura ponenda, tantum huic studio relinquendum quantum vacabit a publico officio et munere. sed haec alias pluribus; nunc ad institutam
- 3 disputationem revertamur.
- 8 Nam cum de divinatione Quintus frater ea disseruisset quae superiore libro scripta sunt satisque ambulatum videretur, tum in bibliotheca quae in Lycio est adsedi-

5 hac B^p 9 agerem 22 agere AVB 14 adadmiratus
 AV^p suam AV^p 15 a Platone rep. 545cd 546a 32 supra
 libro add. vel loco V¹

mus. atque ego 'adcurate tu quidem' inquam 'Quinte
et Stoice Stoicorum sententiam defendisti, quodque me
maxime delectat, plurimis nostris exemplis usus es, et
iis quidem claris et inlustribus. dicendum est mihi igitur
ad ea quae sunt a te dicta, sed ita, nihil ut adfirmem,
quaeram omnia dubitans plerumque et mihi ipse diffi-
dens. si enim aliquid certi haberem quod dicerem, ego
ipse divinarem, qui esse divinationem nego. etenim me 9
moveret illud, quod in primis Carneades quaerere solebat,
quarumnam rerum divinatio esset: earumne, quae sensi-
bus perciperentur? at eas quidem cernimus audimus
gustamus olfacimus tangimus; num quid ergo in his
rebus est quod provisione aut permotione mentis magis
quam natura ipsa sentiamus, aut num nescio qui ille
5 divinus, si oculis captus sit ut Tiresias fuit, possit quae
alba sint quae nigra dicere aut, si surdus sit, varietates
vorum aut modos noscere? ad nullam igitur earum
rerum, quae sensu accipiuntur, divinatio adhibetur. at-
qui ne in iis quidem rebus quae arte tractantur divina-
0 tionem opus est. etenim ad aegros non vates aut hariolos
sed medicos solemus adducere, nec vero qui fidibus
aut tibiis uti volunt ab haruspibus accipiunt earum
tractationem sed a musicis. eadem in litteris ratio est 10
reliquisque rebus quarum est disciplina: num censes
5 eos qui divinare dicuntur posse respondere sol maiorne
quam terra sit an tantus quantus videatur, lunaque suo
lumine an solis utatur, sol luna quem motum habeat,
quem quinque stellae, quae errare dicuntur: nec haec
qui divini habentur profitentur se esse dicturos nec
10 eorum quae in geometria describuntur quae vera quae
falsa sint; sunt enim ea mathematicorum non hariolorum.
de illis vero rebus, quae in philosophia versantur, num 4
quid est quod quisquam divinorum aut respondere

1 quintae A^pV^p 4 iis B¹ his A V B 10 earum neque
A^pB^p 15 possitque B^c 19 his B is A hiis V 26 sitan-
tus A^pV¹ ft. sitam tantus B^p 27 asolis V¹ habeant B^c
30 pr. que corr. qui B

- soleat aut consuli quid bonum sit quid malum quid
 11 neutrum? sunt enim haec propria philosophorum. quid,
 de officio num quis haruspicem consulit, quem ad mo-
 dum sit cum parentibus cum fratribus cum amicis viven-
 dum, quem ad modum utendum pecunia quem ad mo-
 dum honore quem ad modum imperio? ad sapientes
 haec non ad divinos referri solent. quid, quae a dialecticis
 aut physicis tractantur, num quid eorum divinari
 potest, unusne mundus sit an plures, quae sint initia
 rerum, ex quibus nascuntur omnia? physicorum est ista
 prudentia; quo modo autem mentientem, quem *ψευ-
 δόμενον* vocant, dissolvas aut quem ad modum sortiti
 resistas — quem si necesse sit Latino verbo liceat acer-
 valem appellare; sed nihil opus est; ut enim ipsa phi-
 losophia et multa verba Graecorum sic sorites satis
 Latino sermone tritus est — ergo haec quoque dialectici
 dicent non divini. quid, cum quaeritur qui sit op-
 timus rei p. status quae leges qui mores aut utiles aut
 inutiles, haruspicesne ex Etruria arcessentur an principes
 12 statuent et delecti viri periti rerum civilium? Quodsi
 nec earum rerum, quae subiectae sensibus sunt, ulla
 divinatio est nec earum quae artibus continentur nec
 earum quae in philosophia disseruntur nec earum quae in
 re p. versantur, quarum rerum sit nihil prorsus intellego.
 nam aut omnium debet esse, aut aliqua ei materia
 danda est in qua versari possit. sed nec omnium divinatio
 est, ut ratio docuit, nec locus nec materia invenitur cui
 5 divinationem praeficere possimus. vide igitur, ne nulla
 sit divinatio. est quidam Graecus vulgaris in hanc sen-
 tentiam versus:

1 solebat B^p 7 quidque B^p *item ft.* V^p 8 num quis deorum
 ex nun- V num quid deorum A^p quid *om.* quis *supra add.* B
 divinari *corr.* -re V 11 autem *Ald.* aut *n̄* (non) V aut AB
 ut H pseudomenon A V seud- B 11. 12 sorites—istas, *in mg.*
 /-r h. e. require V sortiti ex sorti B sortitres istas A^p 11—16 *de*
anacolutho Mdv. p. 181 15 sicisrites *ft.* B^p 19 ex *om.* V^p
 atruria B^p 20 dilecti B¹ 28 igituran ulla *in mg.* vel nulla
 V^c [V^p] ne ulla B^p

'bene qui coniciet, vatem hunc perhibebo optimum.'

num igitur aut quae tempestas impendeat vatis melius
coniciet quam gubernator aut morbi naturam acutius
quam medicus aut belli administrationem prudentius
5 quam inperator coniectura adsequetur?

Sed animadverti Quinte te caute et ab iis coniecturis 13
quae haberent artem atque prudentiam et ab iis rebus
quae sensibus aut artificiis perciperentur abducere di-
vinationem eamque ita definire, divinationem esse
10 earum rerum praedictionem et praesensionem quae
essent fortuitae. Primum eodem revolveris. nam et
medici et gubernatoris et imperatoris praesensio est
rerum fortuitarum. num igitur aut haruspex aut augur
aut vatis quis aut somnians melius coniecerit aut e
15 morbo evasurum aegrotum aut e periculo navem aut
ex insidiis exercitum quam medicus quam gubernator
quam imperator? atqui ne illa quidem divinantis esse 14
dicebas, ventos aut imbres independentes quibusdam
praesentire signis (in quo nostra quaedam Aratea me-
moriter a te pronuntiata sunt). etsi haec ipsa fortuita sunt;
plerumque enim, non semper eveniunt. quae est igitur
aut ubi versatur fortuitarum rerum praesensio, quam
divinationem vocas? quae enim praesentiri aut arte aut
ratione aut usu aut coniectura possunt, ea non divinis
5 tribuenda putas sed peritis. ita relinquitur ut ea fortuita
divinari possint, quae nulla nec arte nec sapientia provi-
deri possunt; ut si quis M. Marcellum illum qui ter consul
fuit multis annis ante dixisset naufragio esse periturum,
divinasset profecto; nulla enim arte alia id nec sapien-
0 tia scire potuisset. Talium ergo rerum, quae in fortuna
positae sunt, praesensio divinatio est.

1 Eurip. trag. Gr. fr. 973 N.² cf. Cic. Att. 7, 13, 4 *μάντις δ'*
ἀρίστος 2 vates V^cm 5 adsequatur AB 6 is A his
BV coniectoris BV¹ 7 et is A^p et ab his A^c his VB
9 definire B diff- H 13 rerum praedictionem cf. v. 10 A^p
14 vates Bm, ex -is V (cf. v. 2) 15. 16 aut insilvis A^p 20 in
fortuita sunt deficit V (usque ad p. 83, 30) 28 multos annos A¹

6 Potestne igitur earum rerum, quae nihil habent ra-
 15 tionis quare futurae sint, esse ulla praesensio? quid
 est enim aliud fors quid fortuna quid casus quid even-
 tus, nisi cum sic aliquid cecidit sic evenit ut vel aliter
 cadere atque evenire potuerit? quo modo ergo id
 quod temere fit caeco casu et volubilitate fortunae prae-
 16 senti et praedici potest? Medicus morbum ingaves-
 centem ratione providet, insidias imperator, tempestates
 gubernator; et tamen ii ipsi saepe falluntur, qui nihil
 sine certa ratione opinantur; ut agricola cum florem
 oleae videt bacam quoque se visurum putat — non
 sine ratione ille quidem, sed non numquam tamen falli-
 tur. quodsi falluntur ii qui nihil sine aliqua probabili
 coniectura ac ratione dicunt, quid existimandum est de
 coniectura eorum qui extis aut avibus aut ostentis aut
 oraculis aut somniis futura praesentiunt? Nondum dico,
 quam haec signa nulla sint, fissum iecoris corvi cantus
 volatus aquilae stellae traiectio voces furentium sortes
 somnia; de quibus singulis dicam suo loco; nunc de
 17 universis. Qui potest provideri quicquam futurum esse,
 quod neque causam habet ullam neque notam cur
 futurum sit? solis defectiones itemque lunae praedicun-
 tur in multos annos ab iis qui siderum motus numeris
 persequuntur; ea praedicunt enim quae naturae neces-
 sitas perfectura est. vident ex constantissimo motu lunae,
 quando illa e regione solis facta incurrat in umbram
 terrae, quae est meta noctis, ut eam obscurari necesse
 sit, quandoque eadem luna subiecta atque opposita soli

1 earum igitur earum B^p 3 sors B 4.5 ut vel non ca-
 dere atque evenire vel aliter cadere atque evenire *dett.* B1 ex
V correcto; erratum non intellecta vi particulae vel (sogar)
 9 hi AB 10.11 floremore aevidit B^p 13 ii B1 hi AB
 17. 18 fissum i. 2, 28—41. 50—53; corvi cantus 2, 78; volatus
 aquilae 2, 78s.; stellae trai. 2, 60; voces f. 110—118; sortes 2,
 85—88; somnia 2, 119—147 18 fortes A^p 23 his AB iis
Lamb. 1 syderum cursus & motus B1 cf. p. 9, 13 et p. 18, 27
 24 persecuntur H v. p. 71, 6 ea enim pr. Mar.

nostris oculis eius lumen obscuret, quo in signo quae-
 que errantium stellarum quoque tempore futura sit, qui
 exortus quoque die signi alicuius aut qui occasus fu-
 turus sit. haec qui ante dicunt quam rationem sequantur
 5 vides. Qui thesaurum inventum <iri> aut hereditatem 7
 venturam dicunt, quid sequuntur, aut in qua rerum 18
 natura inest id futurum? quod si haec eaque quae sunt
 eiusdem generis, habent aliquam talem necessitatem,
 quid est tandem quod casu fieri aut forte fortuna pute-
 10 mus? nihil enim est tam contrarium rationi et constan-
 tia quam fortuna, ut mihi ne in deum quidem cadere
 videatur ut sciat quid casu et fortuito futurum sit. si
 enim scit, certe illud eveniet; sin certe eveniet, nulla
 fortuna est; est autem fortuna; rerum igitur fortuitarum
 15 nulla praesensio est. Aut si negas esse fortunam, et 19
 omnia, quae fiunt quaeque futura sunt, ex omni aeter-
 nitate definita dicis esse fataliter, muta definitionem
 divinationis, quam dicebas praesensionem esse rerum
 fortuitarum. si enim nihil fieri potest nihil accidere nihil
 20 evenire nisi quod ab omni aeternitate certum fuerit esse
 futurum rato tempore, quae potest esse fortuna? qua
 sublata qui locus est divinationi, quae a te fortuitarum
 rerum est dicta praesensio? quamquam dicebas omnia,
 quae fierent futurave essent, fato contineri. anile sane et
 25 plenum superstitionis fati nomen ipsum; sed tamen apud
 Stoicos de isto fato multa dicuntur; de quo alias; nunc
 quod necesse est. Si omnia fato, quid mihi divinatio 8
 prodest? quod enim is qui divinat praedicit, id vero 20
 futurum est; ut ne illud quidem sciam quale sit, quod
 30 Deiotarum necessarium nostrum ex itinere aquila re-
 vocavit; qui nisi revertisset, in eo conclavi ei cubandum
 fuisset quod proxima nocte corrui; ruina igitur oppres-

1 lumem obscurat, at *in ras.* A² 2 quidque tempora B^p
 3 signa B¹ 5 inventum iri *Lamb.* -turum AB 6 secun-
 tur H 12 et] aut B 18 dicebas *p. 5, 11* 20 ab homini B^p
 23 dicebas *p. 60, 16ss.* 24 aniles anem B^p sane* A 26 de
 quo alias *scil. in libro, quem de fato scripturus erat cf. p. 65, 1*

sus esset. at id neque si fatum fuerat effugisset, nec si non fuerat in eum casum incidisset. quid ergo adiuvat divinatio, aut quid est quod me moneant aut sortes aut exta aut ulla praedictio? si enim fatum fuit classes populi R. bello Punico primo alteram naufragio alteram a Poenis depressam interire, etiamsi tripudium solistumum pulli fecissent L. Iunio et P. Clodio cos., classes tamen interissent. sin cum auspiciis obtemperatum esset interiturae classes non fuerunt, non interierunt fato; vultis autem omnia fato; nulla igitur est divinatio.

21 Quodsi fatum fuit bello Punico secundo exercitum populi R. ad lacum Trasumennum interire, num id vitari potuit, si Flaminius consul iis signis iisque auspiciis quibus pugnare prohibebatur paruisset? 'Certe potuit.' Aut igitur non fato interiit exercitus — mutari enim fata non possunt — aut si fato (quod certe vobis ita dicendum est), etiamsi obtemperasset auspiciis, idem even-
 15 turum fuisset. ubi est igitur ista divinatio Stoicorum; quae si fato omnia fiunt nihil nos admonere potest ut cautiores simus; quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud quod futurum est; sin autem id potest
 20 flecti, nullum est fatum; ita ne divinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum est, nihil autem est pro certo futurum, quod potest aliqua procuratione accidere ne fiat.

9 Atque ego ne utilem quidem arbitror esse nobis fu-
 22 turarum rerum scientiam. quae enim vita fuisset Priamo, si ab adulescentia scisset quos eventus senectutis esset habiturus? Abeamus a fabulis, propiora videamus. clarissimorum hominum nostrae civitatis gravissimos exitus

2 me adiuvat *Herelius*, sed *v. nat.* 3, 14 7 classis B^p, *ft.* A¹
 10 afato B 11 punico si fuit secundo A 12 trans sumen
 num A^p trassumen*** B 13 his... hisque AB 14 certe
 potuit *del. edd.*; sed sic interpretandum: certe potuit: aut igitur — si id vitari potuit vel si potuit exercitus non interire — non fato interiit exercitus aut *e. q. s.* 17 obtemperasset B
 20 quoquo H B¹ quoque AB 28 propiora *Mar.* propiora
 AB *cf. p.* 21, 23

in Consolatione collegimus. quid igitur, ut omittamus superiores, Marcone Crasso putas utile fuisse tum cum maximis opibus fortunisque florebat scire sibi interfecto Publio filio exercituque deleto trans Euphratem cum
 5 ignominia et dedecore esse pereundum? an Cn. Pompeium censes tribus suis consulatibus tribus triumphis maximarum rerum gloria laetaturum fuisse, si sciret se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri amisso exercitu, post mortem vero ea consecutura quae sine lacrimis
 10 non possumus dicere? quid vero Caesarem putamus, si 23 divinasset fore ut in eo senatu, quem maiore ex parte ipse cooptasset, in curia Pompeia ante ipsius Pompeii simulacrum tot centurionibus suis inspectantibus a nobilissimis civibus partim etiam a se omnibus rebus
 15 ornatis trucidatus ita iaceret, ut ad eius corpus non modo amicorum sed ne servorum quidem quisquam accederet, quo cruciatu animi vitam acturum fuisse? Certe igitur ignoratio futurorum malorum utilior est quam scientia. nam illud quidem dici, praesertim a 24
 20 Stoicis, nullo modo potest: 'non isset ad arma Pompeius, non transisset Crassus Euphratem, non suscepisset bellum civile Caesar.' non igitur fatalis exitus habuerunt; vultis autem evenire omnia fato; nihil ergo illis profuisset divinare. atque etiam omnem fructum vitae super-
 25 rioris perdidissent: quid enim posset iis esse laetum exitus suos cogitantibus? ita quoquo sese verterint Stoici, iaceat necesse est omnis eorum sollertia. si enim id quod eventurum est vel hoc vel illo modo potest evenire, fortuna valet plurimum; quae autem fortuita
 30 sunt certa esse non possunt. sin autem certum est quid

2 superioris A V B -es H cf. K. Holzw. Lat. Gramm. 1² p. 335
 4 eufratem AB^p eufraten B^c 7 sciret] scisset Lamb. 1, sed
 v. K. Stegm. 2, 406 Schmalz⁴ p. 584 Hofm. 774 8 in solitudine
 'i. e. solum, non in frequentia civium et in luce urbis, Hand
 ad Wopkensii lectt. Tull. p. 371 cf. Cic. Lael. 87' Pl. 15 ordi-
 natis B 16 nec B 21 eufratem AB 25 possit his AB
 posset iis H 2 26 quoque A

10 quaque de re quoque tempore futurum sit, quid est
 25 quod me adiuvent haruspices, <qui> cum res tristissimas
 portendi dixerunt, addunt ad extremum omnia levius
 casura rebus divinis procuratis? si enim nihil fit extra
 fatum, nihil levare re divina potest. hoc sentit Homerus, 5
 cum querentem Iovem inducit quod Sarpedonem filium
 a morte contra fatum eripere non posset. hoc idem
 significat Graecus ille in eam sententiam versus:

‘quod fore paratum est, id summum exsuperat Iovem.’

totum omnino fatum etiam Atellanio versu iure mihi 10
 esse inrisum videtur; sed in rebus tam severis non est
 iocandi locus. Concludatur igitur ratio: si enim provideri
 nihil potest futurum esse eorum quae casu fiunt, quia
 esse certa non possunt, divinatio nulla est; sin autem
 idcirco possunt provideri, quia certa sunt et fatalia, 15
 rursus divinatio nulla est; eam enim tu fortuitarum rerum
 esse dicebas.

26 Sed haec fuerit nobis tamquam levis armaturae prima
 orationis excursio; nunc comminus agamus experiamur-
 que, si possimus cornua commovere disputationis tuae. 20

11 Duo enim genera divinandi esse dicebas, unum
 artificiosum alterum naturale; artificiosum constare par-
 tim ex coniectura partim ex observatione diuturna;
 naturale quod animus arriperet aut exciperet extrinsecus
 ex divinitate, unde omnes animos haustos aut acceptos 25
 aut libatos haberemus. artificiosa divinationis illa fere
 genera ponebas: extispicum eorumque qui ex fulgori-
 bus ostentisque praedicarent, tum augurum eorumque
 qui signis aut ominibus uterentur, omneque genus

2 qui *add. b* 7 posset *quamquam antecedunt* querentem
 . . . inducit v. *Hofm.* 703: *Plaut. Aul.* 550. *Cic. S. Rosc.* 92
 8 ‘*Graecus versus non extat*’ 17 dicebas p. 5, 11 19 ex-
 periamurque] e. itaque B1 21 dicebas p. 6, 1. 17, 12 cf. 34,
 25 ss. 35, 21 ss. 52, 21 s. 25 aut acceptos *del. Rath b* cf. p. 53, 6
 aut decerptos *ex Tusc.* 5, 38 *M. Seyffert* 26 artificiosae H
 27 fulguribus B^p 28 hostisque A^p hostentisque A^c 29 ho-
 minibus A^p B^p

coniecturale in hoc fere genere ponebas. illud autem 27
 naturale aut concitatione mentis edi et quasi fundi vide-
 batur aut animo per somn[i]um sensibus et curis vacuo
 provideri. Duxisti autem divinationem omnem a tribus
 5 rebus, a deo a fato a natura. sed tamen cum explicare
 nihil posses, pugnasti commenticiorum exemplorum
 mirifica copia. De quo primum hoc libet dicere: hoc
 ego philosophi non esse arbitror, testibus uti qui aut
 casu veri aut malitia falsi fictique esse possunt; argu-
 10 mentis et rationibus oportet quare quidque ita sit docere,
 non eventis, iis praesertim quibus mihi liceat non credere.

Ut ordiar ab haruspicina, quam ego rei p. causa 12
 communisque religionis colendam censeo — sed soli 28
 sumus: licet verum exquirere sine invidia, mihi prae-
 15 sertim de plerisque dubitanti. inspiciamus si placet exta
 primum. persuaderi igitur cuiquam potest ea, quae signi-
 ficari dicuntur extis, cognita esse ab haruspicibus ob-
 servatione diuturna? quam diuturna ista fuit? aut quam
 longinquo tempore observari potuit, aut quo modo est
 20 conlata inter ipsos: quae pars inimica, quae pars fami-
 liaris esset, quod fissum periculum quod commodum
 aliquod ostenderet? an haec inter se haruspices Etrusci
 Elii Aegyptii Poeni contulerunt? at id, praeterquam
 quod fieri non potuit, ne fingi quidem potest; alios
 25 enim alio more videmus exta interpretari nec esse unam
 omnium disciplinam. Et certe si est in extis aliqua vis 29
 quae declaret futura, necesse est eam aut cum rerum
 natura esse coniunctam aut conformari quodam modo
 numine deorum vique divina. cum rerum natura tanta

1 coniecturae A^p 3 somnum *dett.* B1 -ium AB 4 du-
 xisti p. 60, 7s. 11 iis *Lamb.* 1 his AB 18 quam diuturna
om. A 19 observari potuit *scil.* observatio *velut nat.* 2, 44
 motus . . . ferretur, *ib.* 2, 84 coniunctio continetur; *rep.* 6, 18 mo-
 tus incitari possunt 20 conlatum *Lamb.* 1, sed conlata *scil.*
 observatio. *Quare etiam in v.* 22 haec *idem quod* observationes
 inimica *Dav.* -i AB 23 helii B ad AB¹ 29 numine A2
 nomine AB vique A2 utque A utquae *potius quam* viquae
 B^p atqui B^c naturata tamque B^p

tamque praeclara in omnes partes motusque diffusa
 quid habere potest commune non dicam gallinaceum fel,
 sunt enim qui vel argutissima haec exta esse dicant —
 13 sed tauri opimi iecur aut cor aut pulmo quid habet
 30 naturale, quod declarare possit quid futurum sit? De- 5
 mocritus tamen non inscite — nugatur ut physicus, quo
 genere nihil adrogantius:

‘quod est ante pedes nemo spectat, caeli scrutantur
 plagas’ —

verum is tamen habitu extorum et colore declarari censet 10
 haec dumtaxat: pabuli genus et earum rerum quas terra
 procreet vel ubertatem vel tenuitatem; salubritatem
 etiam aut pestilentiam extis significari putat. o mortalem
 beatum, cui certo scio ludum numquam defuisse; hun-
 cine hominem tantis delectatum esse nugis, ut non 15
 videret tum futurum id veri simile, si omnium pecudum
 exta eodem tempore in eundem habitum se coloremque
 converterent? sed si eadem hora aliae pecudis iecur
 nitidum atque plenum est aliae horridum et exile,
 quid est quod declarari possit habitu extorum et colore? 20
 31 an hoc eiusdem modi est quale Pherecydeum illud
 quod est a te dictum, qui cum aquam ex puteo vidisset
 haustam terrae motum dixit futurum. parum, credo, in-
 pudenter quod cum factus es[se]t motus dicere audent
 quae vis id effecerit: etiamne futurum esse aquae iugis 25
 colore praesentiunt? multa istius modi dicuntur in scholis,
 32 sed credere omnia vide ne non sit necesse. verum sint
 sane ista Democritea vera; quando ea nos extis exqui-
 rimus, aut quando aliquid eius modi ab haruspice in-
 spectis extis audivimus? ab aqua aut ab igni pericula 30
 monent; tum hereditates tum damna denuntiant; fissum

4 pulmone A 5 quo B quo declarari 22 Diels 68 (55)
 A 138 8 Enn. scen. 244 (ex *Iphigenia*) 13 puto AH putato
 mortalem B^p putat o m- B^c 17 saeculoremquae B^p 18 pe-
 cudes AB¹ 19 est] habent in ras. A² 22 dictum p. 54, 4
 24 est Rath esset AB

familiares et vitales tractant; caput iecoris ex omni parte diligentissime considerant; si vero id non est inventum, nihil putant accidere potuisse tristius. haec observari certe non potuerunt, ut supra docui; sunt igitur artis inventa, non vetustatis, si est ars ulla rerum incognitarum, cum rerum autem natura quam cognationem habent; quae ut uno consensu iuncta sit et continens, quod video placuisse physicis eisque maxime qui omne quod esset unum esse dixerunt, quid habere mundus potest cum thesauri inventionem coniunctum? si enim extis pecuniae mihi amplificatio ostenditur idque fit natura, primum exta sunt coniuncta mundo, deinde meum lucrum natura rerum continetur. nonne pudet physicos haec dicere? ut enim iam sit aliqua in natura rerum contagio — quam esse concedo; multa enim Stoici colligunt; nam et musculorum iecuscula bruma dicuntur augeri, et pileum aridum florescere brumali ipso die, et inflatas rumpi vesiculas, et semina malorum quae in iis mediis inclusa sint in contrarias partis se vertere, iam nervos in fidibus aliis pulsus resonare alios, ostreisque et conchyliis omnibus contingere, ut cum luna pariter crescant pariterque decrescant, arboresque ut hiemali tempore cum luna simul senescente, quia tum exsiccatae sint, tempestive caedi putentur. quid de fretis aut de marinis aestibus plura dicam, quorum accessus et recessus lunae motu gubernantur. sescenta licet eiusdem modi proferri, ut distantium rerum cognatio naturalis appareat — demus hoc; nihil enim huic disputationi adversatur;

1 vitale] hostile *Hot.* sed cf. *Thulin Die etruskische Disziplin* 2 (1906) p. 40 5ss. *StvFr.* 2, 1211 6 cognationem B^c cognit-AB^p 9 cum] quam vel potius quom B^p 10 thesauri A^p 14 contagio] cognatio 'praeter co in ras. cuius in principio agnoscebam n A' Pl. 17. 18 inflatas ... vesiculas] et hic et in verbis arboresque ut ... putentur (l. 22—24) deflectit Cic. ab accurata oratione a voce dicuntur (l. 16) incipienti 18 his B 19 partes A^c 23 senescente *Mdv.* (om. cum) m v. *Theophr. h. pl.* 5, 1, 3 δεινυλίας σελήνης *Cato agr.* 31, 2 luna decrescente v. *Pe.* ad loc. senescentes AB sint in ras. A

num etiam, si fissum cuiusdam modi fuerit in iecore, lucrum ostenditur? qua ex coniunctione naturae et quasi concentu atque consensu, quam *συμπάθειαν* Graeci appellant, convenire potest aut fissum iecoris cum lucello meo aut meus quaesticulus cum caelo terra 5
 15 rerumque natura? Concedam hoc ipsum si vis, etsi magnam iacturam causae fecero, si ullam esse con-
 35 venientiam naturae cum extis concessero; sed tamen eo concesso qui evenit ut is qui impetrare velit convenientem hostiam rebus suis immolet? hoc erat quod 10
 ego non rebar posse dissolvi. at quam festive dissolvitur! pudet me non tui quidem, cuius etiam memoriam admiror, sed Chrysippi Antipatri Posidonii, qui idem istuc quidem dicunt quod est dictum a te, ad hostiam deligendam ducem esse vim quandam sentientem atque 15
 divinam quae toto confusa mundo sit. Illud vero multo etiam melius, quod et a te usurpatum est et dicitur ab illis: cum immolare quispiam velit, tum fieri extorum
 36 mutationem, ut aut absit aliquid aut supersit; deorum enim numini parere omnia. haec iam mihi crede ne 20
 aniculae quidem existimant. an censes, eundem vitulum si alius delegerit, sine capite iecur inventurum; si alius, cum capite? haec decessio capitis aut accessio subitane fieri potest, ut se exta ad immolatoris fortunam accommodent? non perspicitis aleam quandam esse in hostiis 25
 deligendis, praesertim cum res ipsa doceat? cum enim tristissima exta sine capite fuerunt, quibus nihil videtur esse dirius, proxuma hostia litatur saepe pulcherrime.

3 contentu B^p sympathiam A symphathiam ex -asi- B
 9 impetrare *Lamb. 1 p. 493* impertire AB *v. p. 14, 25* 12ss. *StuFr.*
 2, 1209 13 possidoni ex posi- A possidonii B qui idem]
 quidem A¹ quid est, st *in ras.* B 14 dictum *p. 57, 2* 15 di-
 ligendam AB^p 16 toto *Ald.* tota AB *v. p. 57, 3* 17 a te
ibidem 20 ne] nec B^p 21 existimant B^p 22 inventum
iri Dav. b v. p. 71, 5 26 deligendis B¹ dil- AB 27 tristis-
 suma *del. Hot. bm, sed v. p. 47, 25. 77, 3 Suet. Iul. 77* tristia et
 sine corde exta 28 dirius B¹ durius AB

ubi igitur illae minae superiorum extorum? aut quae tam subito facta est deorum tanta placatio?

Sed adfers in tauri opimi extis immolante Caesare 16
cor non fuisse; id quia non potuerit accidere, ut sine
5 corde victuma illa viveret, iudicandum esse tum inter-
isse cor cum immolaretur. qui fit, ut alterum intellegas, 37
sine corde non potuisse bovem vivere, alterum non
videas, cor subito non potuisse nescio quo avolare?
ego enim possum vel nescire quae vis sit cordis ad
10 vivendum, vel suspicari contractum aliquo morbo bovis
exile et exiguum et vietum cor et dissimile cordis fuisse;
tu vero quid habes quare putes, si paulo ante cor
fuerit in tauro opimo, subito id in ipsa immolatione
interisse? an quod aspexerit vestitu purpureo excordem
15 Caesarem, ipse corde privatus est? urbem philosophiae
mihi crede proditis dum castella defenditis; nam dum
haruspicinam veram esse vultis, physiologiam totam
pervertitis. caput est in iecore cor in extis; iam ab-
scedet, simul ac molam et vinum insperseris; deus id
20 eripiet, vis aliqua conficiet aut exedet: non ergo om-
nium ortus atque obitus natura conficiet, et erit aliquid
quod aut ex nihilo oriatur aut in nihilum subito occidat.
quis hoc physicus dixit umquam? haruspices dicunt.
his igitur quam physicis credendum potius existumas? 17
25 quid, cum pluribus deis immolatur, qui tandem evenit 38
ut litetur aliis aliis non litetur? quae autem inconstantia
deorum est, ut primis minentur extis, bene promittant
secundis? aut tanta inter eos dissensio saepe etiam inter
proximos, ut Apollinis exta bona sint Dianae non bona?
30 quid est tam perspicuum quam, cum fortuito hostiae

3 adfers *p. 57, 9 ss.* 10 alico *ft. B^p* contactum *dett. B¹*
12 qui A 14 aspexit *B¹ m sed p. 92, 21* purpureo B^p por-
pureo A 16 difenditis AB def- PH 17 eam esse B^p
19 ac molam *superscr.* vel inmolem A¹ 20 excedet A
21 ortus] interitus AB ortus *m ex Davisii coni. qui voluit vel*
ortus atque ob. *vel* interitus atque ortus 25 deis] *ft. dehis B^p*
30 quam confortuito A

adducantur, talia cuique exta esse, qualis cuique ob-
 tigerit hostia? 'At enim id ipsum habet aliquid divini,
 quae cuique hostia obtingat, tamquam in sortibus quae
 cui ducatur.' Mox de sortibus; quamquam tu quidem
 non hostiarum causam confirmas sortium similitudine,
 39 sed infirmas sortis conlatione hostiarum. an cum in
 Aequimelium misimus qui adferat agnum quem immo-
 lemus, is mihi agnus adfertur qui habet exta rebus ac-
 commodata, et ad eum agnum non casu sed duce deo
 servus deducitur? nam si casum in eo quoque dicis
 10 esse quasi sortem quandam cum deorum voluntate con-
 iunctam, doleo tantam Stoicos nostros Epicureis in-
 ridendi sui facultatem dedisse; non enim ignoras quam
 40 ista derideant. Et quidem illi facilius facere possunt;
 deos enim ipsos iocandi causa induxit Epicurus per-
 lucidos et perflabilis et habitantis tamquam inter duos
 lucos sic inter duos mundos propter metum ruinarum,
 eosque habere putat eadem membra quae nos, nec
 usum ullum habere membrorum. ergo hic circumitione
 quadam deos tollens recte non dubitat divinationem
 20 tollere. sed non, ut hic sibi constat, item Stoici. illius
 enim deus nihil habens nec sui nec alieni negotii non
 potest hominibus divinationem inpertire; vester autem
 deus potest non inpertire, ut nihilo minus mundum
 41 regat et hominibus consulat. cur igitur vos induitis in
 eas captiones quas numquam explicetis? ita enim, cum
 magis properant, concludere solent 'si di sunt, est divi-
 natio; sunt autem di; est ergo divinatio.' multo est pro-
 babilius 'non est autem divinatio; non sunt ergo di'.

1 exta . . . cuique *in mg. add. A* 2 ad A^pB^p 5 causam
Christ bm cf. Th. l. l. s. v. caussa 688, 43 ss. casum AB f 6 sor-
 tes A^c 7 equimelium B mitimus A^c 10 servos B^p ca-
 sum *tbm* casus * *in ex casu sin B casum ex casus A² casus H*
 'casus teneo, ut sit genetivus, tamquam dicat si in eo quoque
 casu inest aliquid sortis *vel* si is quoque casus habet quiddam
 sortis simile' *Pl., mihi non persuasit* 12 tantum A^p 14 isti A^p
 16 perflabiles A^c 19 illum AB^p 23 et 24 inpertiri B^p 25 indu-
 ctis A²B^cH *v. Cic. Luc. 6, 18; 2. Verr. 2, 102* 26 ss. *StvFr. 2, 1193*

vide quam temere committant ut si nulla sit divinatio nulli sint di. divinatio enim perspicue tollitur, deos esse retinendum est.

Atque hac extispicum divinatione sublata omnis
 5 haruspicina sublata est. ostenta enim secuntur et ful-
 gura. Valet autem in fulguribus observatio diuturna, in
 ostentis ratio plerumque coniecturaque adhibetur. quid
 est igitur quod observatum sit in fulgure? caelum in
 10 sedecim partis diviserunt Etrusci. facile id quidem fuit,
 quattuor quas nos habemus duplicare, post idem iterum
 facere, ut ex eo dicerent fulmen qua ex parte venisset.
 primum id quid interest? deinde quid significat? nonne
 perspicuum est ex prima admiratione hominum, quod
 15 tonitrua iactusque fulminum extimuissent, credidisse ea
 efficere rerum omnium praepotentem Iovem? itaque in
 nostris commentariis scriptum habemus: 'Iove tonante
 fulgurante comitia populi habere nefas.' hoc fortasse
 20 rei p. causa constitutum est; comitiorum enim non ha-
 bendorum causas esse voluerunt. itaque comitiorum
 solum vitium est fulmen, quod idem omnibus rebus
 optimum auspicium habemus si sinistrum fuit. sed de
 auspiciis alio loco, nunc de fulgoribus.

Quid igitur minus a physicis dici debet quam quic-
 19 quam certi significari rebus incertis? non enim te puto
 25 esse eum qui Iovi fulmen fabricatos esse Cyclopos in
 Aetna putes; nam esset mirabile quo modo id Iuppiter
 44 totiens iaceret cum unum haberet; nec vero fulminibus
 homines quid aut faciendum esset aut cavendum
 moneret. placet enim Stoicis eos anhelitus terrae, qui
 30 frigidi sint, cum fluere coeperint ventos esse; cum autem
 se in nubem induerint eiusque tenuissimam quamque
 partem coeperint dividere atque disrumpere idque cre-
 brius facere et vehementius, tum et fulgores et tonitrua

2 di] dei A 5 fulgora A 11 evenisset AB^c 13 homi-
 nes *Lamb. 1* 20 solorum *ci. t* 22 alio loco *p. 94, 1—99, 19*
StvFr. 2, 699 33 fulgora *Lamb. 1, sed v. p. 99, 11; Th. l. L.*
p. 1515, 51

existere; si autem nubium conflictu ardor expressus se
emiserit, id esse fulmen. quod igitur vi naturae nulla
constantia nullo rato tempore videmus effici, ex eo si-
gnificationem rerum consequentium quaerimus? scilicet
si ista Iuppiter significaret, tam multa frustra fulmina
45 emitteret. quid enim proficit cum in medium mare fulmen
iecit, quid cum in altissimos montis, quod plerumque fit,
quid cum in desertas solitudines, quid cum in earum
20 gentium oras, in quibus haec ne observantur quidem? 'At
inventum est caput in Tiberi.' Quasi ego artem aliquam
istorum esse negem, divinationem nego. caeli enim
distributio quam ante dixi et certarum rerum notatio
docet unde fulmen venerit quo concesserit; quid signi-
ficet autem, nulla ratio docet. sed urges me meis ver-
sibus:

'nam pater altitonans stellanti nixus Olympo
ipse suos quondam tumulos ac templa petivit
et Capitolinis iniecit sedibus ignis.'

tum statua Nattae tum simulacra deorum Romulusque
et Remus cum altrice belua vi fulminis icti conciderunt, 20
deque his rebus haruspicum extiterunt responsa veris-
46 suma. mirabile autem illud, quod eo ipso tempore quo
fieret indicium coniurationis in senatu signum Iovis
biennio post quam erat locatum in Capitolio conloca-
batur. 'Tu igitur animum induces' sic enim mecum age- 25
bas 'causam istam et contra facta tua et contra scripta
defendere?' Frater es; eo vereor. verum quid tibi hic
tandem nocet? resne quae talis est an ego qui verum
explicari volo? itaque nihil contra dico, a te rationem
totius haruspicinae peto. Sed te mirificam in latebram 30
coniecisti; quod enim intellegeres fore ut premerere,

7 eiecit B^p 9. 10 at ... Tiberi v. p. 8, 27ss. 13. 14 unde
... docet in mg. add. A 16—18 p. 10, 14ss. 19 mattae A^p
20 vi A^c B ut A^p H 21 his B¹ is AB verissuma A
-sima B 25 agebas p. 12, 4 27 frater es] fateris in ras. B
28 resne quae B¹ res neque AB 31 p̄mere-re AB^p p̄me-
rem te B^c

cum ex te causas unius cuiusque divinationis exquire-
rem, multa verba fecisti te cum res videres rationem
causamque non quaerere; quid fieret, non cur fieret,
ad rem pertinere. quasi ego aut fieri concederem aut
5 esset philosophi causam cur quidque fieret non quaere-
re! et eo quidem loco et Prognostica nostra pronun- 47
tiabas et genera herbarum, scammoniam aristolochiam-
que radicem, quarum causam ignorares vim et effectum
videres. dissimile totum; nam et prognosticorum causas 21
10 persecuti sunt et Boëthus Stoicus, qui est a te nomi-
natus, et noster etiam Posidonius, et si causae non re-
periantur istarum rerum, res tamen ipsae observari
animadvertique potuerunt. Nattae vero statua aut aera
legum de caelo tacta quid habent observatum ac ve-
15 tustum? 'Pinarii Nattae nobiles; a nobilitate igitur peri-
culum.' hoc tam callide Iuppiter excogitavit! 'Romulus
lactens fulmine ictus; urbi igitur periculum ostenditur
ei quam ille condidit.' quam scite per notas nos certi-
ores facit Iuppiter! 'At eodem tempore signum Iovis
20 conlocabatur, quo coniuratio indicabatur.' et tu scilicet
mavis numine deorum id factum quam casu arbitrari,
et redemptor qui columnam illam de Cotta et de Tor-
quato conduxerat faciendam non inertia aut inopia tar-
dior fuit, sed a deis immortalibus ad istam horam reser-
25 vatus est. non equidem plane despero ista esse vera, 48
sed nescio et discere a te volo. Nam cum mihi quae-
dam casu viderentur sic evenire, ut praedicta essent a
divinantibus, dixisti multa de casu, ut Venerium iaci
posse casu quattuor talis iactis, set quadringentis cen-
30 tum Venerios non posse casu consistere. primum nescio

2 multa verba cf. *div. 1, 12, 15 s. 23, 85 s. 109* tecum cum res B^c
5 esse B^p 7 scammoniae aristolochiaeque ci. *Lamb. 1 cf.*
p. 8, 16 s. 10 *StvFr. 3 p. 265* 13. 14 aera legum] simulacra
deorum in ras. XII fere litt. B interpolatione e p. 10, 19 repetita
15 pinari_innattae A¹ pinn- B^p 16 excogitavit *Markland ep.*
crit. p. 47 b m cf. Att. 9, 6, 7 cogitavit AVB 28 dixisti p. 12,
9 ss. 29 set Pl. sed *Dav.* et AB 30 a consistere rursus
incipit V (cf. p. 69, 20 et 94, 17)

- cur non possint, sed non pugno; abundas enim similibus. habes et respersionem pigmentorum et rostrum suis et alia permulta. idem Carneadem fingere dicis de capite Panisci; quasi non potuerit id evenire casu et non in omni marmore necesse sit inesse vel Praxitelia 5 capita. illa enim ipsa efficiuntur detractatione neque quicquam illuc adfertur a Praxitele; sed cum multa sunt detracta et ad liniamenta oris perventum est, tum
- 49 intellegas illud quod iam expolitum sit intus fuisse. potest igitur tale aliquid etiam sua sponte in lapicidinis 10 Chiorum extitisse. sed sit hoc fictum; quid, in nubibus numquam animadvertisti leonis formam aut hippocentauri? potest igitur, quod modo negabas, veritatem casus imitari.
- 22 Sed quoniam de extis et de fulgoribus satis est disputatum, ostenta restant, ut tota haruspicina sit pertractata. mulae partus prolatus est a te. res mirabilis propterea quia non saepe fit; sed si fieri non potuisset, facta non esset. atque hoc contra omnia ostenta valeat, numquam quod fieri non potuerit esse factum; sin po- 20 tuerit, non esse mirandum. causarum enim ignoratio in re nova mirationem facit; eadem ignoratio si in rebus usitatis est, non miramur. nam qui mulam peperisse miratur, is, quo modo equa pariat aut omnino quae natura partum animantis faciat, ignorat. sed quod crebro 25 videt, non miratur, etiamsi cur fiat nescit; quod ante non vidit, id si evenit ostentum esse censet. utrum igitur cum concepit mula an cum peperit, ostentum est?
- 50 conceptio contra naturam fortasse sed partus prope necessarius.
- 23 Sed quid plura? ortum videamus haruspicinae; sic facillume quid habeat auctoritatis iudicabimus. Tages

1 habundas AB *abundans V 2 habes p. 12, 14 3 dicis p. 12, 19 5—7 vel... adfertur in mg. A 6 detractatione B 8 horis V^p 9 illud] aliud V 13 negabas p. 12, 22s. 15 fulguribus B^p V^c 16 to* arospicina B^p toto arusp- B^c 17 prolatus p. 18, 12 32 habeat dett. Mar. habet AVB Tage A^p V¹

quidam dicitur in agro Tarquiniensi, cum terra araretur
et sulcus altius esset impressus, extitisse repente et
eum adfatus esse qui arabat. is autem Tages, ut in libris
est Etruscorum, puerili specie dicitur visus sed senili
5 fuisse prudentia. eius adspectu cum obstipuisset bubul-
cus clamoremque maiorem cum admiratione edidisset,
concursum esse factum, totamque brevi tempore in eum
locum Etruriam convenisse; tum illum plura locutum
multis audientibus, qui omnia verba eius exceperint
10 litterisque mandarint; omnem autem orationem fuisse
eam qua haruspicinae disciplina contineretur; eam post-
ea crevisse rebus novis cognoscendis et ad eadem illa
principia referendis. haec accepimus ab ipsis haec scripta
conservant hunc fontem habent disciplinae. num ergo 51
15 opus est ad haec refellenda Carneade, num Epicuro?
estne quisquam ita desipiens, qui credat exaratum esse
deum dicam an hominem? si deum, cur se contra na-
turam in terram abdiderat, ut patefactus aratro lucem
aspiceret? quid, idem nonne poterat deus hominibus
20 disciplinam superiore e loco tradere? si autem homo
ille Tages fuit, quonam modo potuit terra oppressus
vivere? unde porro illa potuit, quae docebat alios, ipse
didicisse? sed ego insipientior quam illi ipsi qui ista
credunt, qui quidem contra eos tam diu disputem.
25 Vetus autem illud Catonis admodum scitum est, qui 24
mirari se aiebat, quod non rideret haruspex haruspicem
cum vidisset. quota enim quaeque res evenit praedicta 52
ab istis? aut si evenit quippiam, quid adferri potest cur
non casu id evenerit? Rex Prusias cum Hannibali apud

6 ededisset AB 11 eam quam qua A^p eam quam ex
-que V eam qua ex -que B disciplina in ras. ft. ex -ae A
quam haruspicinae disciplinae et in mg. vel qua -ae -a V
13 accepi B¹ post ipsis add. supra qui A 15 num] non A
17 dicam... si deum in mg. add. B 18 abdiderat Lamb. m -dit
Dav. b -derit AVB t quod Pl. tuetur 'puto abdiderit quoque
pendet quodammodo a dicam, ut intellegatur fere quid dicam
cur se abdiderit?' 24 divi disputem V^p dui d- A^c [A^p]
26 ridet VB^p 29—p. 86, 3 cf. Val. Max. 3, 7 ext. 6

eum exsulanti depugnari placeret, negabat se audere quod exta prohiberent. 'ain tu' inquit 'carunculae vitulinae mavis quam imperatori veteri credere?' quid, ipse Caesar cum a summo haruspice moneretur ne in Africam ante brumam transmitteret, nonne transmisit? quod ni fecisset, uno in loco omnes adversariorum copiae convenissent. quid ego haruspicum responsa commemorare (possum equidem innumerabilia), quae aut nullo habuerint exitus aut contrarios? hoc civili bello, di immortales, quam multa luserunt; quae nobis in Graeciam Roma responsa haruspicum missa sunt, quae dicta Pompeio; etenim ille admodum extis et ostentis movebatur. non lubet commemorare, nec vero necesse est, tibi praesertim qui interfuisti; vides tamen omnia fere contra ac dicta sint evenisse. sed haec hactenus; nunc ad ostenta veniamus.

25 Multa me consule a me ipso scripta recitasti, multa
54 ante Marsicum bellum a Sisenna collecta attulisti, multa ante Lacedaemoniorum malam pugnam in Leuctris a Callisthene commemorata dixisti. de quibus dicam equidem singulis quoad videbitur; sed dicendum etiam est de universis. quae est enim ista a deis profecta significatio et quasi denuntiatio calamitatum? quid autem volunt ea di immortales primum significantes quae sine interpretibus non possimus intellegere, deinde ea quae cavere nequeamus? at hoc ne homines quidem probi

1 exultanti B^p pugnari V^c 2 ain V^pB an V^c in ras. paulo ampliore A cf. p. 127, 15 tu inquit] tu quid B^p 4 a Spurinna haruspice ci. Dav. 5 transmitteret V² cf. Min. Fel. 26, 4 6 omnis AB^p supra i add. vel e V² 9. 10 di immortales corr. dii inm- A dii imm- V^cB 15 *ac A hac B^p ac tenus AV¹B¹ 17—20 recitasti p. 9, 8 ss. attulisti p. 47, 18 dixisti p. 36, 19 17—18 multa me consule et m. ante M. bellum cf. Pl. Rh. M. 53, 85 multa ante Marsicum... attulisti om. V 19 in Leuctricis B¹ sed v. p. 36, 20; 37, 13 24 ea del. Lamb. 1 t, post primum pos. Lamb. 1581 in mg., b m. Satis dura collocatio verborum, sed v. p. 31, 19 sic... adfectis; Att. 9, 11, 2 in hac aliquod miseria... opus (sic M) Pl. ad nat. 2, 9, 35 26 hec V²

faciunt, ut amicis inpendentis calamitates praedicant
 quas illi effugere nullo modo possint, ut medici quam-
 quam intellegunt saepe tamen numquam aegris dicunt
 illo morbo eos esse morituros; omnis enim praedictio
 5 mali tum probatur, cum ad praedictionem cautio ad-
 iungitur. quid igitur aut ostenta aut eorum interpretes 55
 vel Lacedaemonios olim vel nuper nostros adiuverunt?
 quae si signa deorum putanda sunt, cur tam obscura
 fuerunt? si enim, ut intellegeremus quid esset even-
 10 turum, aperte declarari oportebat aut ne occulte quidem,
 si ea sciri nolebant. Iam vero coniectura omnis in qua 26
 nititur divinatio, ingeniis hominum in multas aut diver-
 sas aut etiam contrarias partis saepe diducitur. ut enim
 in causis iudicialibus alia coniectura est accusatoris alia
 15 defensoris et tamen utriusque credibilis, sic in omnibus
 iis rebus, quae coniectura investigari videntur, anceps
 reperitur oratio.

Quas autem res tum natura tum casus adfert, — non
 numquam etiam errorem creat similitudo — magna
 20 stultitia est earum rerum deos facere effectores, causas
 rerum non quaerere. tu vates Boeotios credis Lebadiae 56
 vidisse ex gallorum gallinaceorum cantu victoriam esse
 Thebanorum, quia galli victi silere solerent, canere vic-
 tores. hoc igitur per gallinas Iuppiter tantae civitati
 25 signum dabat? an illae aves nisi cum vicerunt canere
 non solent? at tum canebant nec vicerant. 'id enim est'
 inquires 'ostentum'. magnum vero: quasi pisces non
 galli cecinerint. quod autem est tempus quo illi non
 30 alacritate et quasi laetitia ad canendum excitantur,

4 praedicatio A^p 7 lacedemoniis V *supra* niis *add.* vel
 os V² 12 nittitur A 13 deducitur AVB 15 omnibus]
 hominibus B^p 16 his B 17 ratio *Hott.tb*; *or- defendit*
Zoe. 1878, 25s. 21 rerum *del. vir doctus in mg. Lambinianae*
1581 cf. Ax ad Cic. nat. 2, 98 credis *p. 36, 26* Lebadiae *Mar.*
 thebaide AVB 25 vicerint B^c 26 adtum ex adeum *dein*
 attum B atcum A 30 et *om.* A

potuit accidisse alia quoque laetitia qua ad cantum
 57 moverentur. Democritus quidem optumis verbis causam
 explicat, cur ante lucem galli canant; depulso enim de
 pectore et in omne corpus diviso et mitificato cibo can-
 tus edere quiete satiatos; qui quidem silentio noctis, 5
 ut ait Ennius,

‘favent faucibus rursis
 cantu plausuque premunt alas’.

cum igitur hoc animal tam sit canorum sua sponte
 quid in mentem venit Callistheni dicere deos gallis si- 10
 gnum dedisse cantandi, cum id vel natura vel casus
 efficere potuisset?

27 Sanguine[m] pluisse senatui nuntiatum est, Atratum
 58 etiam fluvium fluxisse sanguine[m], deorum sudasse
 simulacra. num censes his nuntiis Thalen aut Anaxa- 15
 goran aut quemquam physicum crediturum fuisse? nec
 enim sanguis nec sudor nisi e corpore. sed et decolo-
 ratio quaedam ex aliqua contagione terrena maxime
 potest sanguini similis esse, et umor adlapsus extrin-
 secus, ut in tectoriis videmus austro, sudorem videtur 20
 imitari. atque haec in bello plura et maiora videntur
 timentibus, eadem non tam animadvertuntur in pace;
 accedit illud etiam, quod in metu et periculo cum cre-
 59 duntur facilius tum finguntur in punius. nos autem ita
 leves atque inconsiderati sumus, ut si mures corroserint 25
 aliquid, quorum est opus hoc unum, monstrum pute-
 mus? ante vero Marsicum bellum quod clipeos Lanuvii,
 ut a te dictum est, mures rosissent, maximum id por-

2 Diels 68 (55) A 158 3 cantant AV 4 modificato V³ 5 si-
 lentio noctis Ennio attribuit Skutsch Rh. M. 61, 1906, 610 item m
 noctis ex corr. B fuitne actis? 7. 8 Enn. sc. 219—221 v. Va. op.
 ac. 1, 409 ss., qui ante cantu add. missis 8 cantus AV^pB^c cantu
 V^cB^p lausuque AV^p 13 sanguine B2 -nem AVB 14 san-
 guine Mar. -nem AVB v. p. 47, 6 et Pacuv. praetext. 4, Hofm. 430
 17 decoleratio B^p 19 sanguinis B humor A³ 25 leve ē
 atque V^p ft. item A^p leves atque V^c leves** atque, s add. B
 inconsideratissimus V¹ -rantissimus V² 28 dictum p. 47, 26 ro-

tentum haruspices esse dixerunt: quasi vero quicquam intersit mures diem noctem aliquid rodentes scuta an cribra corroserint. nam si ista sequimur, quod Platonis politian nuper apud me mures corroserunt, de re p. debui pertimescere, aut si Epicuri de voluptate liber rosus esset, putarem annonam in macello cariorem fore.

28
60

An vero illa nos terrent, si quando aliqua portentosa aut ex pecude aut ex homine nata dicuntur? quorum omnium ne sim longior una ratio est. Quicquid enim oritur quaecumque est, causam habeat a natura necesse est, ut etiamsi praeter consuetudinem extiterit praeter naturam tamen non possit existere. causam igitur investigato in re nova atque admirabili si poteris; si nullam reperiēs, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuisse sine causa, eumque errorem quem tibi rei novitas attulerit naturae ratione depellito. ita te nec terrae fremitus nec caeli discessus nec lapideus aut sanguineus imber nec traiectio stellae nec faces visae terrebunt. quarum <rerum> omnium causas si a Chrysippo
61
20 quaeram, ipse ille divinationis auctor numquam illa dicet facta fortuito naturalemque rationem omnium reddet; nihil enim fieri sine causa potest, nec quicquam fit quod fieri non potest, nec si id factum est quod potuit fieri portentum debet videri; nulla igitur portenta
25 sunt. nam si quod raro fit id portentum putandum est, sapientem esse portentum est; saepius enim mulam peperisse arbitror quam sapientem fuisse. illa igitur ratio concluditur: nec id quod non potuerit fieri factum umquam esse, nec quod potuerit id portentum esse;

sissent V² rosissent ex rossent A^c possent A^p V¹B^p nocte essent B^c 1 esse] si A^p se V^p 2 rudentes A^pB^p rodentes est opus an cribra V^p rodant quorum est opus an cribra V^c, in mg. vel tes (cf. p. 88, 26) V² 3 corroserint AV¹B^p¹ -ros- P²V² 4 me mures] memores B^p 5 corrosus V² 15 errorem] terrorem Lamb. ex 'duobus libris veteribus' sed v. p. 84, 21 causarum... ignoratio in re nova 19 rerum add. Giese quorum t b m 20 quaeram V¹ quaererem V²

62 ita omnino nullum esse portentum. quod etiam con-
iector quidam et interpretes portentorum non inscite re-
spondisse dicitur ei, qui †cum ad eum rettulisset quasi
ostentum, quod anguis domi vectem circumiectus fuisset:
'tum esset' inquit 'ostentum, si anguem vectis circum- 5
plicavisset'. hoc ille responso satis aperte declaravit
nihil habendum esse quod fieri posset ostentum.

29 'C. Gracchus ad M. Pomponium scripsit duobus an-
guibus domi comprehensis haruspices a patre convo-
catos.' qui magis anguibus quam lacertis, quam mu- 10
ribus? quia sunt haec cotidiana, angues non item; quasi
vero referat quod fieri potest quam id saepe fiat. ego
tamen miror, si emissio feminae anguis mortem ad-
ferebat Ti. Graccho, emissio autem maris anguis erat
mortifera Corneliae, cur alteram utram emisit; nihil 15
enim scribit respondisse haruspices si neuter anguis
emissus esset quid esset futurum. 'At mors insecuta
Gracchum est.' causa quidem credo aliqua morbi gra-
vioris non emissionem serpentis; neque enim tanta est
infelicitas haruspicum ut ne casu quidem umquam fiat 20
quod futurum illi esse dixerint. Nam illud mirarer si
crederem, quod apud Homerum Calchantem dixisti ex
passerum numero belli Troiani annos auguratum; de
quodius coniectura sic apud Homerum, ut nos otiosi
convertimus, loquitur Agamemnon: 25

'ferte viri et duros animo tolerate labores,
auguris ut nostri Calchantis fata queamus
scire ratosne habeant an vanos pectoris orsus.

2 interpretes A^pV^p 3 cum *om. Dav.* qui quom *Pl. cf. Va. Ges. phil. Schr. 1, 574* qui* cum [q], cum *in ras.* A qui quam V^p qui quoddam V^c qui cum B retulisset B^cAV 7 ostentum *omissum et in mg. post esse add.* portentum V *post posset supra-*
scr. ost- B 8 Gracchus *cf. p. 18, 14ss.* 14 Ti. B1 titō AVB
15 alterutram A^c 17 missus ABV¹ *cf. p. 18, 19.* 22 Gracchi
ci. Dav. 22 hapud B^p 24 cuius A²V² apud Homerum
B 299ss. loquitur Ulixes. similis Ciceronis error nat. 2, 9 (Hosti-
lius) ad quem locum conferas Pl. Vide p. 99, 9

namque omnes memori portentum mente retentant,
qui non funestis liquerunt lumina fati.

Argolicis primum ut vestita est classibus Aulis,
quae Priamo cladem et Troiae pestemque ferebant,

5 nos circum latices gelidos fumantibus aris
aurigeris divom placantes numina tauris
sub platano umbrifera, fons unde eman[ab]at aquai,
vidimus inmani specie tortuque draconem
terribilem Iovis ut pulsu penetraret ab ara;

10 qui platani in ramo foliorum tegmine saeptos
corripuit pullos. quos cum consumeret octo,
nona super tremulo genetrix clangore volabat.
cui ferus inmani laniavit viscera morsu.

hunc, ubi tam teneros volucris matremque peremit, 64

15 qui luci ediderat genitor Saturnius idem
abdidit et duro formavit tegmine saxi.

nos autem timidi stantes mirabile monstrum
vidimus in mediis divom vorsariis aris.

tum Calchas haec est fidenti voce locutus:

20 "quidnam torpentes subito obstipuistis Achivi?
nobis haec portenta deum dedit ipse creator

tarda et sera [a]nimis sed fama ac laude perenni.
nam quot avis taetro mactatas dente videtis,

tot nos ad Troiam belli exanclabimus annos;

25 quae decumo cadet et poena satiabit Achivos."

edidit haec Calchas, quae iam matura videtis.'

1 m. retentant *cf. p. 9, 10 s.* 2 liquerunt l. *cf. p. 10, 2*
4 cladem pestemque ferebant *cf. p. 10, 28* 3 Aulis *Mar.*
aules AVB 4 ferebat B^p 5 gelides A 6 augeris A¹ di-
vum V^o u *in ras.* A divom V^p 7 platano] platone B^p
emanat *Œt b m* emanabat AVB aquai] aquarum V² 8 in-
manis A^p immanis B *de tortu Homerus nihil, sed cf. Cic. Tusc.*
2, 22 *ex Soph. Trach. 1100* 12 genetrix *supra secundam e*
add. i V^c glangore A^p V¹ 15 idem] quidem B^p 16 teg-
mina saxo V^c 17 timidis tantes A^p V^p 18 divum A^c V^c
versariis** aris *cum ras., vid. fuisse vorsariarieraris A vors-*
ariarieraris V versariis B 19 calchas AVB calchas B¹ *item*
l. 26 21 aec B 22 nimis A¹ animis AVB 23 quot V^c
quod ABV^p 25 poenas A penis B 26 Calchas A¹ cha-

- 65 quae tandem ista auguratio est ex passeribus annorum
 potius quam aut mensuum aut dierum? cur autem de
 passerculis coniecturam facit, in quibus nullum erat
 monstrum, de dracone silet, qui, id quod fieri non po-
 tuit, lapideus dicitur factus? postremo quid simile habet
 passer annis? nam de angue illo, qui Sullae apparuit
 immolanti, utrumque memini, et Sullam cum in expedi-
 tionem educturus esset immolavisse, et anguem ab
 ara extitisse, eoque die rem praeclare esse gestam non
 haruspices consilio sed imperatoris. 10
- 31 Atque haec ostentorum genera mirabile nihil habent;
 66 quae cum facta sunt, tum ad coniecturam aliqua inter-
 pretatione revocantur, ut illa tritici grana in os pueri
 Midae congesta aut apes, quas dixisti in labris Platonis
 consedissee pueri, non tam mirabilia sint quam coniecta 15
 belle; quae tamen vel ipsa falsa esse, vel ea quae
 praedicta sunt fortuito cecidisse potuerunt. de ipso Roscio
 potest illud quidem esse falsum, ut circumligatus fuerit
 angui, sed ut in cunis fuerit anguis, non tam est mirum,
 in Solonio praesertim ubi ad focum angues nundinari 20
 solent. nam quod haruspices responderint nihil illo clarius
 nihil nobilius fore, miror deos immortales histrioni futuro
 67 claritatem ostendisse, nullam ostendisse Africano. atque
 etiam a te Flaminiana ostenta collecta sunt: quod ipse
 et equus eius repente conciderit: non sane mirabile hoc 25
 quidem; quod evelli primi hastati signum non potuerit:
 timide fortasse signifer evellebat quod fidenter infixerat.
 nam Dionysi equus quid attulit admirationis quod emer-
 sit e flumine quodque habuit apes in iuba? sed quia

cas A^p chalcas A^cV chalchas B *cf. l. 19* 2 mensuum AVB^p
 -sium B^c -sum *tb* 6 sullae B^c[B^p] sillae, si *in ras. paulo*
ampliore A² 7 sillam, si *in ras. paulo ampliore*, ll *red.* A²
 cum in] qui in *ft. ex* qumin A in expeditione V 10 haru-
 spices A¹V¹B¹ 13 hos B puerim AV¹ 14 dixisti *p. 38, 20*
 15 coniectabilia, a *red.*, billa *in ras.* B 20 selonio, se *in*
ras. A² *cf. p. 38, 26* 24 collecta *p. 37, 23ss.* 25 eius *om.* B
 26 astati V¹ 28 dionisi A dy- VB aequus VB^p

brevi tempore regnare coepit, quod acciderat casu, vim habuit ostenti. 'At Lacedaemoniis in Herculis fano arma sonuerunt, eiusdemque dei Thebis valvae clausae subito se aperuerunt, eaque scuta, quae fuerant sublime
 5 fixa, sunt humi inventa.' horum cum fieri nihil potuerit sine aliquo motu, quid est cur divinitus ea potius quam
 casu facta esse dicamus? 'At in Lysandri statucae capite
 Delphis extitit corona ex asperis herbis, et quidem
 subita.' itane, censes ante coronam herbae extitisse
 10 quam conceptum esse semen? herbam autem asperam credo avium congestu non humano satu; iam quicquid in capite est id coronae simile videri potest. nam quod eodem tempore stellas aureas Castoris et Pollucis Delphis
 positas decidisse neque eas usquam repertas esse
 15 dixisti, furum id magis factum quam deorum videtur. simiae vero Dodonaeae improbitatem historiis Graecis
 mandatam esse demiror. quid minus mirum quam illam monstruosissimam bestiam urnam evertisse sortes dis-
 supavisse; et negant historici Lacedaemoniis ullum
 20 ostentum hoc tristius accidisse. nam illa praedicta Veientium, si lacus Albanus redundasset isque in mare fluxisset, Romam perituram, si repressus esset, Veios ** ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri suburbani non ad arcem urbemque retinendam. 'At paulo post
 25 audita vox est monentis ut providerent ne a Gallis Roma caperetur'; ex eo Aio Loquenti aram in nova via consecratam. quid ergo, Aius iste Loquens, quom eum nemo norat, et aiebat et loquebatur et ex eo nomen invenit, posteaquam et sedem et aram et nomen invenit, om-
 30 mutuit? quod idem dici de Moneta potest; a qua praeterquam de sue plena quid umquam moniti sumus?

2 ad A^pB^p 5 humani V^p cum in ras. paulo maiore A
 6 aliquo om. B^p alico V^p 9 subito Lamb. 2 in mg. b cf.
 p. 37, 7 15 dixisti p. 37, 8 ss. 16 dodoneae AV ex ded- B
 cf. p. 2, 11 historicis A 22 lacunam agnovit Lamb.
 23 agris B 27 cum in ras. ampliore A 28 et ex eo V²m
 ex eo AV¹B ex quo (h. e. co) Pl.

- 33 Satis multa de ostentis; auspicia restant et sortes —
 70 eae quae ducuntur, non illae quae vaticinatione fundun-
 tur, quae oracula verius dicimus; de quibus tum dicemus
 cum ad naturalem divinationem venerimus. restat etiam
 de Chaldaeis; sed primum auspicia videamus. 'Diffici- 5
 lis auguri locus ad contra dicendum.' Marso fortasse,
 sed Romano facillimus. non enim sumus ii nos augu-
 res qui avium reliquorumve signorum observatione fu-
 tura dicamus. et tamen credo Romulum, qui urbem
 auspicato condidit, habuisse opinionem esse in provi- 10
 dendis rebus augurandi scientiam (errabat enim multis
 in rebus antiquitas), quam vel usu iam vel doctrina vel
 vetustate immutatam videmus; retinetur autem et ad
 opinionem vulgi et ad magnas utilitates rei publicae
 mos religio disciplina ius augurium collegi auctoritas. 15
 71 nec vero non omni supplicio digni P. Clodius L. Iunius
 cos. qui contra auspicia navigaverunt; parendum enim
 religioni fuit nec patrius mos tam contumaciter repu-
 diandus. iure igitur alter populi iudicio damnatus est
 alter mortem sibi ipse conscivit. 'Flaminius non paruit 20
 auspiciis, itaque periit cum exercitu.' at anno post Pau-
 lus paruit; num minus cecidit in Cannensi pugna cum
 exercitu? etenim ut sint auspicia, quae nulla sunt, haec
 certe quibus utimur, sive tripudio sive de caelo, simu-
 34 lacra sunt auspiciorum auspicia nullo modo. 'Q. Fabi, 25
 te mihi in auspicio esse volo'; respondet 'audivi'. hic
 apud maiores adhibebatur peritus, nunc quilubet. peri-
 tum autem esse necesse est eum, qui silentium quid
 sit intellegat; id enim silentium dicimus in auspiciis

2 illaequi A 5 Chaldaeis B1 caldeis AV^p ch- V^c B
 6 auguri A2 -rii AVB 12 rebus et ant- V 14 volgi B^p
 15 augurum B1 t collegii B^c t 16 Claudius Mar. b m cf.
nat. 2, 7 et Pl. ad l. 17 consules A² V² quos V¹ cōs B in
naviga deficit V cf. p. 83, 30 et 99, 19 21 'his non recte intellectis
Min. Fel. 26, 3 pullos edaces habuit et Paulus: tamen cum maiore
reip. parte prostratus est: cf. Liv. 22, 42, 8' 25 Qu.] quae A
 que B 27 maiores nostros B1 *sed v. p. 49, 16 et off. 3, 44*

quod omni vitio caret. hoc intellegere perfecti auguris 72
 est. illi autem qui in auspicium adhibe[n]tur cum ita im-
 peravit is qui auspicatur 'dicito, <si> silentium esse vide-
 bitur', nec suspicit nec circumspicit; statim respondet
 5 silentium esse videri. tum ille 'dicito, si pascentur'.
 'Pascuntur.' quae aves, aut ubi? 'attulit' inquit 'in cavea
 pullos is qui ex eo ipso nominatur pullarius'. haec sunt
 igitur aves internuntiae Iovis; quae pascantur necne
 quid refert? nihil ad auspicia; sed quia cum pascuntur
 10 necesse est aliquid ex ore cadere et terram pavire (terri-
 pavium primo post terripudium dictum est: hoc quidem
 iam tripudium dicitur) — cum igitur offa cecidit ex ore
 pulli, tum auspicanti tripudium solistimum nuntiatur. 35
 ergo hoc auspicium divini quicquam habere potest, 73
 15 quod tam sit coactum et expressum? quo antiquis-
 sumos augures non esse usos argumento est quod
 decretum collegii vetus habemus omnem avem tripudium
 facere posse. tum igitur esset auspicium (si modo esset
 ei liberum) se ostendisse; tum avis illa videri posset
 20 interpretes et satelles Iovis; nunc vero inclusa in cavea
 et fame enecta si in offam pultis invadit et si aliquid
 ex eius ore cecidit, hoc tu auspicium aut hoc modo
 Romulum auspicari solitum putas? iam de caelo servare 74
 non ipsos censes solitos qui auspicabantur? nunc im-
 25 perant pullario; ille renuntiat fulmen sinistrum, auspi-
 cium optimum quod habemus ad omnis res praeter-
 quam ad comitia; quod quidem institutum rei p. causa
 est, ut comitorum vel in iudiciis populi vel in iure le-
 gum vel in creandis magistratibus principes civitatis

2 adhibetur A1 -ntur AB quum AP 3 is] impera vitilis
 corr. in -vit iis A his B si add. Lamb. 1 5 si pascentur
 Krarup (de nat. et usu imperativi Hafniae 1825, p. 21) si pascun-
 tur AB 6 que AB^c inquit ne ex glossemate adiectum sit,
 timet t sed v. nat. 1, 87 7 haec APBP hae A^cB^c 17 col-
 logii AP colligii A^cB 23 servare Mar. -ri AB 24 auspi-
 cantur AP 26 quod om. B1 t b m ante fulmen interpungentes.
 Rem perspexit Mommsen Röm. Staatsr. 1³ p. 81, 4 cf. Wiss. p. 532 s.
 28 commotiorem AP comitorum A^c vel iure, om. in B

essent interpretes. 'At Ti. Gracchi litteris Scipio et Figulus cos., cum augures iudicassent eos vitio creatos esse, magistratu se abdicaverunt.' quis negat augurum disciplinam esse? divinationem nego. 'At haruspices divini; quos cum Ti. Gracchus propter mortem repentinam eius qui in praerogativa referenda subito concidisset in senatum introduxisset, non iustum rogatorem
75 fuisse dixerunt.' primum vidē ne in eum dixerint qui rogator centuriae fuisset; is enim erat mortuus, id autem sine divinatione coniectura poterant dicere. deinde fortasse casu, qui nullo modo est ex hoc genere tollendus. quid enim scire Etrusci haruspices aut de tabernaculo recte capto aut de pomerii iure potuerunt? Equidem adsentior C. Marcello potius quam Appio Claudio, qui ambo mei collegae fuerunt, existimoque ius augurum
15 etsi divinationis opinione principio constitutum sit tamen postea rei p. causa conservatum ac retentum.
36 Sed de hoc loco plura in aliis, nunc hactenus. externa
76 enim auguria, quae sunt non tam artificiosa quam superstitiosa, videamus. omnibus fere avibus utuntur, nos
20 admodum paucis; alia illis sinistra sunt alia nostris. solebat ex me Deiotarus percontari nostri augurii disciplinam, ego ex illo sui. di immortales, quantum differbat; ut quaedam essent etiam contraria. atque ille iis semper utebatur, nos nisi dum a populo auspicia ac-
25 cepta habemus quam multum iis utimur? bellicam rem administrari maiores nostri nisi auspicato noluerunt; quam multi anni sunt cum bella a proconsulibus et a propraetoribus administrantur qui auspicia non habent.
77 itaque nec amnis transeunt auspicato nec tripudio
30 auspicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totum

2 cōs B^c quos A cum in ras. A vitios A 4 nego
linea transversa del. ante appicto interrogandi signo B
5 cum ·Ti· rad. ft. ex cuncti B 8 dixerunt B^p 14 C.]
G. A^c apio A 15 augurium ci. Or. cf. p. 94, 15, sed ius
-rum Th. l. L. s. v. augur p. 1365, 27 23 illo sui di] illos vidi A^p
24 iis Lamb. 1 his AB 30 amnes A^c 31—p. 97, 3 nam—optu-

auspiciū militare est, iam M. Marcellus ille quinquens
 consul totum omisit, idem imperator idem augur optu-
 mus. ubi ergo avium divinatio? quae, quoniam ab iis
 qui auspicia nulla habent bella administrantur, ab ur-
 5 banis retenta videtur, a bellicis esse sublata. et quidem
 ille dicebat, si quando rem agere vellet, ne impediretur
 auspiciis, lectica operta facere iter se solere. huic simile
 est quod nos augures praecipimus, ne iuges auspiciū
 obveniat, ut iumenta iubeant diiungere. quid est aliud 78
 10 nolle moneri a Iove nisi efficere ut aut ne fieri possit
 auspiciū aut si fiat videri?

Nam illud admodum ridiculum, quod negas Deiota- 37
 rum auspiciū quae sibi ad Pompeiū proficiscenti
 facta sint paenitere, quod fidem secutus amicitiamque
 15 populi R. functus sit officio; antiquiorem enim sibi fu-
 isse laudem et gloriam quam regnum et possessiones
 suas. credo id quidem, sed hoc nihil ad auspicia; nec
 enim ei cornix canere potuit recte eum facere quod
 populi R. libertatem defendere pararet: ipse hoc sentie-
 20 bat, sicuti sensit. aves eventus significant aut adversos 79
 aut secundos; virtutis auspiciis video esse usum Deio-
 tarum, quae vetat spectare fortunam dum praestetur
 fides. aves vero <si> prosperos eventus ostenderunt, certe
 fefellerunt. fugit e proelio cum Pompeio: grave tempus;
 25 discessit ab eo: luctuosa res; Caesarem eodem tempore
 hostem et hospitem vidit: quid hoc tristius? is cum ei
 Trochamorum tetrarchian eripuisset et adseculae suo Per-

mus *Mdv.* auctore post v. 5 sublata posuit *m.*, ante itaque nec
 (*p.* 96, 30) *Forchhammer*, non recte, 'sed iam in ipsius *Ciceronis* ex-
 emplari duae res videntur permixtae esse' *Pohl*. 2 eidem imp.
A^p ft. *B^p* 3 his *B* 4 in rebus urbanis *Mdv.*, ad urbanas res *m*
 8 iuge *A^c* t cf. *Paul. Fest. p.* 106 9 diiungere] adi- *A^p* 12 ne-
 gas *p.* 14, 4 15 officio] auficio *B^p* 17 id quidem] equidem
Mdv. t b m 22 vetant *B^c* spectare *Mar.* expectare *AB*
 23 vero si *A* 2 vero* [s] *B* vero *A* 24 fugi *A* 26 ostem
B¹ ospitem *B¹* his *B* 27 Trogmorum *Dav. t* Trocmorum
Brodæus b m v. Liv. 38, 16, 11; Plin. 5, 146; Strab. 4 p. 187; 12
p. 566; Steph. Byz. s. v. Τροχμοί p. 639 Mein.

gamenō nescio cui dedisset eidemque detraxisset Armeniam a senatu datam, cumque ab eo magnificentissimum hospitio acceptus esset, spoliatum reliquit et hospitem et regem. sed labor longius; ad propositum revertar. si eventa quaerimus quae exquiruntur avibus, nullo modo prospera Deiotaro; sin officia, a virtute ipsius non ab auspiciis petita sunt. Omitte igitur lituum Romuli, quem in maximo incendio negas potuisse comburi; contemne cotem Atti Navii. nihil debet esse in philosophia commenticiis fabellis loci; illud erat philosophi potius, totius augurii primum naturam ipsam videre deinde inventionem deinde constantiam. quae est igitur natura, quae volucris huc et illuc passim vagantis efficiat ut significant aliquid et tum vetent agere tum iubeant aut cantu aut volatu? cur autem aliis a laeva aliis a dextra datum est avibus ut ratum auspicium facere possint? quo modo autem haec aut quando aut a quibus inventa dicemus? Etrusci tamen habent exaratum puerum auctorem disciplinae suae; nos quem? Attumne Navium? at aliquot annis antiquior Romulus et Remus, ambo augures ut accepimus. an Pisidarum aut Cilicum aut Phrygum ista inventa dicemus? placet igitur humanitatis expertis habere divinitatis auctores? 'At omnes reges populi nationes utuntur auspiciis.' quasi vero quicquam sit tam valde quam nihil sapere vulgare, aut quasi tibi ipsi in iudicando placeat multitudo. quotus quisque est qui voluptatem neget esse bonum? plerique etiam summum bonum dicunt. num igitur eorum frequentia Stoici de sententia deterrentur?

1 cui] qui A qui dedisset ex qui uidisset B 4 praepositum B^p 6 Deiotaro sin B¹ -ius in A -ro** in [se] B 8 quem om. A 9 navii ex avii A navi B 11 potius *supra lin. add. B om. B¹. 2 A¹. 2 C Lamb. t* 12 deinde inventionem in mg. add. A 13 volucres A 14 efficiant B^p 20. attum ne B attiu in ras. VI vel VII litt. A Attiumne B¹. 2 t cf. p. 16, 7 at in ras. A ad B^p annos A^p 21 ipsidarum A^p 22 frugum B 23 expertes A^c 24 at in ras. A ad B¹ 26 vulgare ex -ale B

aut num plerisque in rebus sequitur eorum auctoritatem multitudo? quid mirum igitur si in auspiciis et in omni divinatione inbecilli animi superstitiosa ista concipiant, verum dispicere non possint?

5 Quae autem est inter augures conveniens et coniuncta 82 constantia? ad nostri augurii [in] consuetudinem dixit Ennius:

‘tum tonuit laevum bene tempestate serena.’

at Homericus Ajax apud Achillem querens de ferocitate 10 Troianorum nescio quid hoc modo nuntiat:

‘prospera Iuppiter his dextris fulgoribus edit.’

ita nobis sinistra videntur, Graiis et barbaris dextra me-
liora. quamquam haud ignoro quae bona sint sinistra
nos dicere etiamsi dextra sint; sed certe nostri sinistrum
15 nominaverunt externique dextrum, quia plerumque id
melius videbatur. haec quanta dissensio est. Quid, quod 83
aliis avibus utuntur aliis signis, aliter observant alia
respondent, non necesse est fateri partim horum errore
susceptum esse partim superstitione multa fallendo?

20 Atque his superstitionibus non dubitasti etiam omina 40
adiungere. Aemilia Paulo Persam perisse, quod pater
omen accepit; Caecilia se sororis filiae sedes suas tra-
dere. iam illa ‘favete linguis’ et ‘praerogativam omen
comitiorum’. hoc est ipsum esse contra se copiosum
25 et disertum. quando enim ista observans quieto et libero
animo esse poteris, ut ad rem gerendam non supersti-
tionem habeas sed rationem ducem? itane, si quis ali-
quid ex sua re atque ex suo sermone dixerit et eius

6 auguri* incons- [i] A augurii inc- ex auguris B in om. 31
7 Ennius ann. 527 9 Ajax] Ulysses Mar. ex Hom. Il. 9, 223s.,
sed v. p. 90, 24s. 11 Il. 9, 236 cf. 2, 353 12 grahis B^p [A^p]
14 sunt A^p 19 a fallendo denuo incipit V cf. p. 94, 17 et 125, 28
20 omina p. 49, 4ss. homina B^p 21 emilla A^c B V^p -lio V^c
22 cecilia A V B se sororis t sessoris ex sesoris B sororis
rad. ft. ex sessoris A sessoris, in mg. vel sororis V 23 illa
p. 49, 8. 16 praerogativum B^c omnem V B rad. ft. ex om-
mem A 25 illa V 28 inter dixerit et et eius deleta haec
et eius... cogitabis ea res dixerit (v. 28ss.) B

verbum aliquod apte ceciderit ad id quod ages aut cogitabis, ea res tibi aut timorem adferet aut alacritatem? cum M. Crassus exercitum Brundisii inponeret, quidam in portu caricas Cauno advecta[n]s vendens 'Cauneas' clamitabat. dicamus si placet monitum ab eo Crassum caveret ne iret; non fuisse periturum si omini paruisset. quae si suscipiamus, pedis offensio nobis et abruptio corrigiae et sternumenta erunt observanda.

Sortes restant et Chaldaei, ut ad vates veniamus et ad somnia. dicendum igitur putas de sortibus? quid enim sors est? idem prope modum quod micare quod talos iacere quod tesseras, quibus in rebus temeritas et casus non ratio nec consilium valet. tota res est inventa fallaciis aut ad quaestum aut ad superstitionem aut ad errorem. atque ut in haruspicina fecimus, sic videamus clarissumarum sortium quae tradatur inventio. Numerium Suffustium Praenestinatorum monumenta declarant, honestum hominem et nobilem, somniis crebris ad extremum etiam minacibus cum iuberetur certo in loco silicem caedere perterritum visis inidentibus suis civibus id agere coepisse; itaque perfracto saxo sortis erupisse in robore insculptas priscarum litterarum notis. is est hodie locus saeptus religiose propter Iovis pueri, qui lactens cum Iunone Fortunae in gremio sedens mammam adpetens castissime colitur a matribus. eodemque tempore in eo loco ubi Fortunae nunc sit aedes mel ex olea fluxisse dicunt, haruspicesque dixisse summa

1 verbum] urbem B^p 3 brundisi V^p 4 advectas B¹ -tans AVB 6 confuisset ex -sse A omni B¹ homini V 6.7 periturum si omni offensio (*dein corr. sic omnis V²*) *dein suprascr.* si homini paruisset at (= aliter) quae si suscipiamus. pedum offensio V¹ 7.8 si suscipiamus...erunt *cf. p. 143, 25 et Nutting p. 208 qui affert Cic. ac. 1, 7; nat. 3, 47* 9 caldei AV ch- B 14 ad (*ante superst-*) add. AB 15 fecimus *p. 84, 31 s.* 17 numerium B numerum A suffuscium V 21 sortes A^c 22 eripuisse V[A^p] insculptis B^c 23 his V^p 26 sit] est Klotz *Mdv. t. b m Pe. ft. recte, sed cf. p. 102, 8, nat. 1, 34 (infixa—sint) et adn. Pl. et Ax.* 27 oleo V¹ summam B^c

nobilitate illas sortis futuras, eorumque iussu ex illa olea arcam esse factam, eoque conditas sortis, quae hodie Fortunae monitu tolluntur. quid igitur in his potest esse certi, quae Fortunae monitu pueri manu miscen-
 5 tur atque ducuntur? quo modo autem istae positae in illo loco? quis robur illud cecidit dolavit inscripsit? 'nihil est' inquit 'quod deus efficere non possit'. utinam sapientis Stoicos effecisset, ne omnia cum superstitiosa sollicitudine et miseria crederent. sed hoc qui-
 10 dem genus divinationis vita iam communis explosit; fani pulchritudo et vetustas Praenestinarum etiam nunc retinet sortium nomen, atque id in volgus. quis enim 87 magistratus aut quis vir inlustrior utitur sortibus? ceteris vero in locis sortes plane refrixerunt. quod Carneadem
 15 Clitomachus scribit dicere solitum, nusquam se fortunatiorem quam Praeneste vidisse Fortunam.

Ergo hoc divinationis genus omittamus. ad Chaldaeos 42
 orum monstra veniamus. de quibus Eudoxus Platonis auditor, in astrologia iudicio doctissimorum hominum
 20 facile princeps, sic opinatur, id quod scriptum reliquit, Chaldaeis in praedictione et in notatione cuiusque vitae ex natali die minime esse credendum. nominat etiam 88
 Panaetius, qui unus e Stoicis astrologorum praedicta reiecit, Anchialum et Cassandrum summos astrologos
 25 illius aetatis qua erat ipse, cum in ceteris astrologiae partibus excellerent, hoc praedictionis genere non usos. Scylax Halicarnassius familiaris Panaetii excellens in astrologia idemque in regenda sua civitate princeps totum hoc Chaldaicum praedicendi genus repudiavit.

1 nobilitatem AV^pB sortes A^c 3. 4 tolluntur... monitu
 om. V 3 his B^p iis AB^c 5 ducentur A¹ 8 sapientes A^c
 11 vetustas *supra* et *add.* vel n V² 17 ergo... divinationis
in mg. add. B ego A¹ chaldeorum VB 18 venimus B¹
 20 reliquid AV^p 21 cahldaeis A chaldeis BV^p -dae- V^c
 novatione A 23 panetius AVB 27 *cylax V schilax B
 alicarnassius B halicarnasius AV 28 a*strologia [u] V
 29 chaldaicum, ai *in ras.* A ex -ei- V -deicum B *cf. p. 106, 14*

89 sed ut ratione utamur omissis testibus, sic isti disputant qui haec Chaldaeorum natalicia praedicta defendunt: vim quandam esse aiunt signifero in orbe, qui Graece ζωδιακός dicitur, talem, ut eius orbis una quaeque pars alia alio modo moveat inmutetque caelum perinde ut quaeque stellae in his finitumisque partibus sint quoque tempore, eamque vim varie moveri ab iis sideribus quae vocentur errantia, cum aut in eam ipsam partem orbis venerint in qua sit ortus eius qui nascatur, aut in eam quae coniunctum aliquid habeat aut consentiens (ea triangula illi et quadrata nominant). etenim cum tempore anni tempestatumque caeli conversiones commutationesque tantae fiant accessu stellarum et recessu, cumque ea vi solis efficiantur quae videmus, non veri simile solum sed etiam verum esse censeant, perinde utcumque temperatus sit aër ita pueros orientis animari atque formari, ex eoque ingenia mores animum corpus actionem vitae casus cuiusque eventusque fingi. o delirationem incredibilem; non enim omnis error stultitia dicenda est. quibus etiam Diogenes Stoicus concedit aliquid, ut praedicere possint dumtaxat qualis quisque natura et ad quam quisque maxime rem aptus futurus sit; cetera quae profiteantur negat ullo modo posse sciri; etenim geminorum formas esse similis, vitam atque fortunam plerumque disparem. Procles et Eurysthenes Lacedaemoniorum reges gemini fratres fuerunt. at ii nec

1 omisis A^p 2 chaldeorum B 4 ζωδιακός C zodiacos VB -cys, y in ras. A 5 alio] alia A 6 finitum hisque A f- isque V^pB^p 7 ab his AB ab iis ex -is V 8 vocantur Mar. bm sed cf. p. 100, 26 aut Thor. verissime, autem AVB t b m Pe. ut haec cum aut—nominant coniungantur cum antecedentibus 10 habeant B^p habet inviti ut vid. t b 11 nominant Mar. -nent AVB etenim 'saepe fere idem ac porro praeterea' Mdv. 1, 1, 3 12 tempore... caeli locus valde vexatus; fuitne temporum... tempestatum atque? cf. Gundel Jahrb. d. Charakterologie 1927, 155 14 cumque avi A^p veri] videri V^p ex -ris A viri B^p 15 virum V^pB^p 16 orientes A^c 20 StvFr. 3 Diog. 36 21 qualis AVB quali t 23 scire VB¹ 24 similes A^c 25 proclus ex -es, in ras. B 26 haec V¹ nec V²

totidem annos vixerunt, anno enim Procli vita brevior
 fuit, multumque is fratri rerum gestarum gloria prae-
 stitit. at ego id ipsum quod vir optumus Diogenes Chal- 91
 daeis quasi quadam praevaricatione concedit, nego posse
 5 intellegi. Etenim cum ut ipsi dicunt ortus nascentium
 luna moderetur, eaque animadvertant et notent sidera
 natalicia Chaldaei quaecumque lunae iuncta videantur,
 oculorum fallacissimo sensu iudicant ea quae ratione
 atque animo videre debebant. docet enim ratio mathe-
 10 maticorum, quam istis notam esse oportebat, quanta
 humilitate luna feratur terram paene contingens, quan-
 tum absit a proxuma Mercuri stella, multo autem lon-
 gius a Veneris, deinde alio intervallo distet a sole, cuius
 lumine conlustrari putatur, reliqua vero tria intervalla
 15 infinita et immensa, a sole ad Martis, inde ad Iovis, ab
 eo ad Saturni stellam, inde ad caelum ipsum, quod
 extremum atque ultimum mundi est. quae potest igitur 92
 contagio ex infinito paene intervallo pertinere ad lunam
 vel potius ad terram?

20 Quid, cum dicunt, id quod iis dicere necesse est, 44
 omnis omnium ortus quicumque gignantur in omni
 terra quae incolatur eosdem esse eademque omnibus
 qui eodem statu caeli et stellarum nati sint accidere
 necesse esse, nonne eius modi sunt ut ne caeli quidem
 25 naturam interpretes istos caeli nosse appareat? cum
 enim illi orbes qui caelum quasi medium dividunt et
 aspectum nostrum definiunt (qui a Graecis *ὀρίζοντες*
 nominantur, a nobis finientes rectissime nominari
 possunt), varietatem maxumam habeant alii que in
 30 aliis locis sint, necesse est ortus occasusque siderum
 non fieri eodem tempore apud omnis. quodsi eorum 93

3 ad A¹B¹ ut V chaldeis BV^p 5 cum Lamb. 1 cur
 AVB 7 chaldei VB 11 poene A 12 mercurii V^c ante
 mer- in lac. VII litt. fuit herculi B 20 qui cum A hiis A
 is B iis V 21 omnes A^c omnis in omnium V^p 23 qui ft.
 ex quae B 27 *ὀρίζοντες* C orizontes AVB finientes corr.
 -tis B -dis AV^p -di V^c

vi caelum modo hoc modo illo modo temperatur,
 qui potest eadem vis esse nascentium, cum caeli
 tanta sit dissimilitudo? in his locis quae nos incolimus
 post solstitium Canicula exoritur et quidem
 aliquot diebus, at apud Troglodytas, ut scribitur, ante
 solstitium, ut, si iam concedamus aliquid vim caelestem
 ad eos qui in terra gignuntur pertinere, confitendum
 sit illis eos, qui nascuntur eodem tempore, posse in dis-
 similis incidere naturas propter caeli dissimilitudinem;
 quod minime illis placet; volunt enim illi omnis eodem
 tempore ortos qui ubique sint nati eadem condicione
 nasci. Sed quae tanta dementia est, ut in maxumis mo-
 tibus mutationibusque caeli nihil intersit qui ventus
 qui imber quae tempestas ubique sit? quarum rerum
 in proxumis locis tantae dissimilitudines saepe sint,
 ut alia Tusculi alia Romae eveniat saepe tempestas;
 quod qui navigant maxime animadvertunt, cum in flec-
 tendis promunturiis ventorum mutationes maximas
 saepe sentiunt — haec igitur cum sit tum serenitas tum
 perturbatio caeli, estne sanorum hominum hoc ad nas-
 centium ortus pertinere non dicere, quod non certe perti-
 net, illud nescio quid tenue, quod sentiri nullo modo, in-
 tellegi autem vix potest, quae a luna ceterisque sideribus
 caeli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere?
 quid, quod non intellegunt seminum vim, quae ad gignen-
 dum procreandumque plurimum valeat, funditus tolli,
 mediocris erroris est? quis enim non videt et formas

1 hoc modo illo modo *in mg. add.* A 4 solisticium A
 -tium V solsticium B 5 at apud, t *in ras.* A², ad ~ V^pB^p,
 at ~ B^c, apud V^c Troglodytas B2 trogoditas AVB scriptur-
 ante B^p 6 solstitium V; A et B ut in v. 4 9 incedere
 A¹V¹B 10 illis V^p illi* AB (*ft. s*) omni A^pV^p -nes A^c
 -nis V^c 15 sint AV^pB sunt V^c 17 animadvertant VB
 18 promunturiis A^pV^p promontoriis A^c promuntoriis V^c pro-
 muntoriis ex -muntori B mutationibus A^p 21 quod certe
 pertinet *Dav. q. non c. p. del. Hot. t. b. m., sed v. Mdv. emend. in*
Cic. ll. de leg. et Ac. Kopenh. 1826 p. 38, similia collegit Va.
opusc. ac. 2, 329s. Cf. p. 72, 14 et de positione vocis non p. 42, 8

et mores et plerosque status ac motus effingere a parentibus liberos; quod non contingeret, si haec non vis et natura gignentium efficeret sed temperatio lunae caelique moderatio. quid, quod uno et eodem temporis puncto 95
 5 nati dissimilis et naturas et vitas et casus habent, parumne declarant nihil ad agendam vitam nascendi tempus pertinere? nisi forte putamus neminem eodem tempore ipso et conceptum et natum quo Africanum. num quis igitur talis fuit?

10 Quid, illudne dubium est, quin multi, cum ita nati 46
 essent ut quaedam contra naturam depravata haberent, 96
 restituerentur et corrigerentur ab natura, cum se ipsa revocasset, aut arte atque medicina? ut quorum linguae sic inhaerent, ut loqui non possent, eae scalpello resectae liberarentur; multi etiam naturae vitium meditatione atque exercitatione sustulerunt, ut Demosthenem scribit Phalereus, cum rho dicere nequiret, exercitatione fecisse ut planissime diceret. quodsi haec astro ingenerata et tradita essent, nulla res ea mutare posset. Quid, dissimilitudo locorum nonne dissimilis hominum procreationes 46
 15 habet? quas quidem percurrere oratione facile est, quid inter Indos et Persas Aethiopas <et> Syros differat corporibus animis, ut incredibilis varietas dissimilitudoque sit. ex quo intellegitur plus terrarum situs quam lunae tactus 97
 20 ad nascendum valere. nam quod aiunt quadringenta septuaginta milia annorum in periclitandis experiundisque pueris quicumque essent nati Babylonios posuisse, fallunt; si enim esset factitatum, non esset desitum; ne-

5 dissimiles A^c 6 declarant *scil.* eodem temporis puncto nati; -at *Dav.* 12 ab] aut *coni. Dav., maluit Pl.* aut ab
 13 atque medicina] aut m. V^c ut *Pearce* aut AVB (*hic a in ras.*) corum V^p 14 inhaerent V eae *Man.* hae AVB
 15 multae A 17 Phalereus 31 f- AVB 20 dissimiles A^c
 22 Aethiopas et Syros *Lamb.1* et aethiopas syros AV ~ siros B
 23 ut *om.* V 24 luna tactus A lunae *actus ex luna & actus
ut vid. B 26 pereclitandis A periclitandis ex -tis B 27 quicum A^p babillonios A babilonios ex -ils B 28 *alt.* esset] esse AV^pB

minem autem habemus auctorem, qui id aut fieri dicat
 47 aut factum sciat. videsne me non ea dicere quae Car-
 neades sed ea quae princeps Stoicorum Panaetius
 dixerit? Ego autem etiam haec requiro: omnesne qui
 Cannensi pugna ceciderint uno astro fuerint; exitus
 quidem omnium unus et idem fuit. quid, qui ingenio
 atque animo singulares, num astro quoque uno?
 98 tur? at certe similis nemo Homeri. Et, si ad rem
 pertinet, quo modo caelo adfecto conpositisque sideri-
 bus quodque animal oriatur, valeat id necesse est non
 in hominibus solum verum in bestiis etiam; quo quid
 potest dici absurdius. Lucius quidem Tarutius Firmanus
 familiaris noster in primis Chaldaeicis rationibus eruditus
 urbis etiam nostrae natalem diem repetebat ab iis Pa-
 rilibus quibus eam a Romulo conditam accepimus, Ro-
 mamque, in iugo cum esset luna, natam esse dicebat
 99 nec eius fata canere dubitabat. o vim maxumam erroris:
 etiamne urbis natalis dies ad vim stellarum et lunae
 pertinebat? fac in puero referre ex qua adfectione caeli
 primum spiritum duxerit: num hoc in latere aut in cae-
 mento, ex quibus urbs effecta est, potuit valere? Sed
 quid plura: cotidie refelluntur. quam multa ego Pom-
 peio quam multa Crasso quam multa huic ipsi Caesari
 a Chaldaeis dicta memini, neminem eorum nisi senec-
 20 tute nisi domi nisi cum claritate esse moriturum; ut
 mihi permirum videatur quemquam exstare qui etiam

1 quid A^pBV^p qui id A^cV^c 3 principes V^p cf. p. 4, 2
 panetius A^cVB^p pene- A^p panae- B^c 4 haec] hoc B¹
 5 cannesi V¹ canensi B^p vel ceciderunt add. V 8 nascan-
 tur B¹ -untur AVB 11. 12 non in ... bestiis om., dein post
 etiam in mg. add. in rebus inanimis V 13 tarucius V
 14 chaldaeicis A chalde- BV^p chaldaicis V^c cf. p. 101, 29
 15 iis, ii in ras. V his B 18 canere] tenere V 20 per-
 tinebit ci. in mg. Lamb. 2, sed cf. nat. 1, 100 Pl. et Ax (habe-
 bam) effectione V adf-, ad in ras. B 25 nemini nemi-
 nem V¹

nunc credat iis quorum praedicta cotidie videat re et eventis refelli.

Restant duo divinandi genera, quae habere dicimur⁴⁸
a natura non ab arte, vaticinandi et somniandi; de¹⁰⁰
5 quibus 'Quinte' inquam 'si placet disseramus'.

'Mihi vero' inquit 'placet; his enim quae adhuc dis-
putasti prorsus adsentior, et vere ut loquar quamquam
tua me oratio confirmavit, tamen etiam mea sponte
10 nimis superstitiosam de divinatione Stoicorum senten-
tiam iudicabam; haec me Peripateticorum ratio magis
movebat et veteris Dicaearchi et eius qui nunc floret
Cratippi, qui censent esse in mentibus hominum tam-
quam oraculum aliquod, ex quo futura praesentiant, si
aut furore divino incitatus animus aut somno relaxatus
15 solute moveatur ac libere. his de generibus quid sentias
et quibus ea rationibus infirmes audire sane velim.'

Quae cum ille dixisset, tum ego rursus quasi ab alio⁴⁹
principio sum exorsus dicere: 'Non ignoro' inquam¹⁰¹
'Quinte te semper ita sensisse, ut de ceteris divinandi
20 generibus dubitares, ista duo furoris et somnii, quae
a libera mente fluere viderentur, probares. dicam igitur
de istis ipsis duobus generibus mihi quid videatur,
si prius et Stoicorum conclusio rationis et Cratippi
nostri quid valeat videro. dixisti enim et Chrysippum
25 et Diogenem et Antipatrum concludere hoc modo: 'si
sunt di neque ante declarant hominibus quae futura
sint, aut non diligunt homines, aut quid eventurum sit
ignorant, aut existumant nihil interesse hominum scire
quid sit futurum, aut non censent esse suae maiestatis
30 praesignificare hominibus quae sint futura, aut ea ne

1 is AV^p iis V^c cottidiae B^p 7 prosus AV^p ft. B^p
9 supersticiosam B -stitosam AV^p 10 haec] ac V^c 17 ru-
sus AV¹ 20 ista] ita AV somniis B^p 23 et ante Stoi-
corum om. V 24 videro] dixero in ras. B^c [B^p] 25—p. 108,
12 cf. p. 40, 24—41, 13 26 dii V^c B 28 hominum Lamb. 1
cf. p. 40, 27 -nem AVB 30 sunt B 1 m cf. p. 41, 1 sint
AVB

102 ipsi quidem di significare possunt. at neque non diligunt nos: sunt enim benefici generique hominum amici; neque ignorant ea quae ab ipsis constituta et designata sunt; neque nostra nihil interest scire ea quae futura sint: erimus enim cautiores si sciemus; neque hoc alienum ducunt maiestate sua: nihil est enim beneficentia praestantius; neque non possunt futura praenoscere. non igitur di sunt nec significant nobis futura. sunt autem di; significant ergo. et non, si significant futura, nullas dant vias nobis ad significationum scientiam: frustra enim significarent. nec, si dant vias, non est divinatio. est igitur divinatio.’

103 O acutos homines; quam paucis verbis confectum negotium putant: ea sumunt ad concludendum quorum iis nihil conceditur. conclusio autem rationis ea probanda est, in qua ex rebus non dubiis id quod dubitatur efficitur. videsne Epicurum, quem hebetem et rudem dicere solent Stoici, quem ad modum quod in natura rerum omne esse dicimus id infinitum esse concluderit? ‘quod finitum est’ inquit ‘habet extremum’: quis hoc non dederit? ‘quod autem habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus’: hoc quoque est concedendum. ‘at quod omne est id non cernitur ex alio extrinsecus’: ne hoc quidem negari potest. ‘nihil igitur cum habeat extremum, infinitum sit necesse est’: videsne, ut ad rem dubiam
104 <a> concessis rebus pervenerit? hoc vos dialectici non facitis, nec solum ea non sumitis ad concludendum quae ab omnibus concedantur, sed ea sumitis, quibus concessis nihilo magis efficiatur quod velitis. primum enim hoc sumitis: ‘si sunt di, benefici in homines sunt’. 30

1 dii sign. BV^c design. AV^p 4 sint B^c futura] even-
tura p. 41, 5 et p. 109, 13 5 sunt A^p sint *ibidem* 6 dicunt
A¹V¹B¹ cf. p. 41, 6 11 est... divinatio in *mg.* add. A
14 eorum V^p 15 hiis B^p 17 rudum V rudem ex quidem A
19 esse ante dic. del. *Mdv. tb* sed cf. *m adn. crit.* p. XXI ad
p. 233, 28 id infinitum *Ald.* idfin- AVB 22—23 hoc quo-
que... extrinsecus om. V 26 a add. *m* conc. rebus non du-
biis *Hot. b* 29 concensis V^pB^p

quis hoc vobis dabit? Epicurusne, qui negat quicquam deos nec alieni curare nec sui; an noster Ennius, qui magno plausu loquitur adsentiente populo:

‘ego deum genus esse semper dixi et dicam caelitem,
 5 sed eos non curare opinor, quid agat humanum genus’,
 et quidem cur sic opinetur rationem subicit, sed nihil
 est necesse dicere quae secuntur: tantum sat est intellegi
 id sumere istos pro certo quod dubium controversum-
 que sit. sequitur porro nihil deos ignorare, quod omnia 51
 10 sint ab iis constituta: hic vero quanta pugna est doc- 105
 tissimorum hominum negantium esse haec a dis in-
 mortalibus constituta. ‘at nostra interest scire ea quae
 eventura sint’: magnus Dicaearchi liber est nescire ea
 melius esse quam scire. negant id esse alienum maie-
 15 state deorum scilicet casas omnium introspicere, ut
 videant quid cuique conducat. ‘neque non possunt fu- 106
 tura praenoscere’: negant posse ii, quibus non placet
 esse certum quid futurum sit. videsne igitur, quae du-
 bia sint ea sumi pro certis atque concessis? deinde
 20 contorquent et ita concludunt: ‘non igitur et sunt di nec
 significant futura’; id enim iam perfectum arbitrantur.
 deinde adsumunt: ‘sunt autem di’, quod ipsum non
 ab omnibus conceditur. ‘significant ergo.’ ne id quidem
 sequitur; possunt enim non significare et tamen esse
 25 di. Nec si significant, non dare vias aliquas ad scien-
 tiam significationis: at id quoque potest, ut non dent
 homini, ipsi habeant; cur enim Tuscis potius quam

1 ** quicquam AB atquicquam V^p 2 nostert AV^p noster-
 renius B^p Ennius scen. 316s. (Telamo) 5 curarare B 7 se-
 quuntur V^c quae secuntur v. nat. 3, 79 (Enn. scen. 318)
 8 contraversumquae AV^pB^p -que B^c controversumque V^c
 10 est ex sit B 12 scire] scribere A¹V^p idem mendum Cic. Tim.
 11, 38 13 eventura p. 108, 4 sunt V^pbm cf. p. 108, 5 14 id
 cf. hoc p. 108, 5 15 causas B^cV 17 hil VB 19 sumere /
 ipsospcertis, ere ip add., sospc in ras. IV litt. V 22 adsu-
 mant A 25 si om. V^p significaent ex -cant B -ant tbm
 dant in mg. Lamb. 1 tbm significant ~ dare or. obl. ut in v. 9s.
 omissio verbo dicendi vel subaudiendum possunt ex v. 24

Romanis darent? 'nec, si dant vias, nulla est divinatio.' fac dare deos, quod absurdum est; quid refert, si accipere non possumus? extremum <est>: 'est igitur divinatio.' sit extremum, effectum tamen non est; ex falsis enim, ut ab ipsis didicimus, verum effici non potest. 5 iacet igitur tota conclusio.

52

107

Veniamus nunc ad optimum virum familiarem nostrum Cratippum. 'si sine oculis' inquit 'non potest extare officium et munus oculorum, possunt autem aliquando oculi non fungi suo munere, qui vel semel ita est usus oculis ut 10 vera cerneret, is habet sensum oculorum vera cernentium. item igitur si sine divinatione non potest officium et munus divinationis exstare, potest autem cum quis divinationem habeat errare aliquando nec vera cernere, satis est ad confirmandam divinationem semel aliquid ita esse 15 divinatum nihil ut fortuito cecidisse videatur. sunt autem eius generis innumerabilia; esse igitur divinationem confitendum est.' festive et breviter; sed cum bis sumpsit quod voluit, etiamsi faciles nos ad concedendum habuerit, id tamen quod adsumit concedi nullo modo 20 potest. 'si' inquit 'aliquando oculi peccent, tamen quia recte aliquando viderunt inest in iis vis videndi; item si quis semel aliquid in divinatione dixerit, is etiam cum peccet tamen existumandus sit habere vim divinandi.' 53 vide quaeso Cratippe noster quam sint ista similia; nam 25 mihi non videntur. oculi enim vera cernentes utuntur natura atque sensu, animi, si quando vel vaticinando vel somniando vera viderunt, usi sunt fortuna atque casu; nisi forte concessuros tibi existumas eos, qui som-

3 est add. Dav. est semel AB extremum est /· effectum in mg. inferiore add. /· igitur divinatio, sit extremum V 8—18 cf. p. 35, 9—20 11 his V^p 12 si om. V^p et officium p. 35, 14 13 quis cum p. 35, 15 21 cum ante aliquando add. Mdv. tb non interpungentes ante item 22 viderunt Mdv. viderint AVB 22. 23 iis et is] his B 23 dixerit] vere d. Lamb. 1 viderit Lallemand cf. v. 28 dispexerit m sed cf. p. 151, 22 s et Tusc. 4, 46 nihilne tibi videntur an aliquid dicere? 27 si om. V 28 visi, supra add. vel usi (ex usu) V²

nia pro somniis habent, si quando aliquod somnium verum evaserit, non id fortuito accidisse. sed demtus tibi istas duas sumptiones (ea quae λήμματα appellant dialectici, sed nos Latine loqui malumus), <adsumptio> [praesensio] tamen (quam πρόσληψιν iidem vocant) non dabitur. adsumit autem Cratippus hoc modo: 'Sunt autem 109 innumerabiles praesensiones non fortuitae.' at ego dico nullam (vide quanta sit controversia); iam adsumptione non concessa nulla conclusio est. at impudentes sumus qui cum tam perspicuum sit non concedamus. quid est perspicuum? 'multa vera' inquit 'evadere.' quid quod multo plura falsa? nonne ipsa varietas, quae est propria fortunae, fortunam esse causam non naturam esse docet? Deinde si tua ista conclusio Cratippe vera est (tecum 5 enim mihi res est), nonne intellegis eadem uti posse et haruspices et fulguratores et interpretes ostentorum et augures et sortilegos et Chaldaeos, quorum generum nulum est ex quo non aliquid sicut praedictum sit evaserit. ergo aut ea quoque genera divinandi sunt, quae tu rectissime inprobas, aut si ea non sunt, non intellego cur haec duo sint quae relinquis. qua ergo ratione haec inducis, eadem illa possunt esse quae tollis.

Quid vero habet auctoritatis furor iste, quem divinum 54 vocatis, ut quae sapiens non videat ea videat insanus, et 110 is qui humanos sensus amiserit, divinos adsecutus sit? Si byllae versus observamus, quos illa furens fudisse dicitur. quorum interpres nuper falsa quadam hominum fama

1 si quando vel vaticinando aliquid somnium V 3.5 λήμματα et πρόσληψιν Ald. 1. et pr. AVB 4 malumus*** B adsumptio Pearce tbm Pe. praesensio AVB 5 πρόσληψιν Ernesti tbm Pe. prolemsin AVB coniecta sunt 'ad rem verissime, ad probabilitatem emendandi parum expedite, ut dubitem an ipse Cicero lapsus sit ac deceptus Graeci exemplaris corruptela' Pl. 13 esse ante docet om. Mar. b; de iterato esse cf. Pl. ad Lucul. (ac. 2) 36 (sit); de clausula Zielinsky Klauselgesetz p. 736 14 situa ex sit uia B 15 non A¹ 17 chaldeos VB 21 duo sunt A 25 amisserit B^p adsecutos V^pB¹ sybillae AB sibyllae ex sibille V item p. 112, 14 27 quadam Lamb. 1 quaedam AVB cf. Suet. Iul. 79

- dicturus in senatu putabatur eum, quem re vera regem habebamus, appellandum quoque esse regem, si salvi esse vellemus. hoc si est in libris, in quem hominem et in quod tempus est? callide enim qui illa composuit perfecit ut quodcumque accidisset praedictum videretur
- 111 tur hominum et temporum definitione sublata. adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus alias in aliam rem posse accommodari viderentur. non esse autem illud carmen furentis cum ipsum poëma declarat (est enim magis artis et diligentiae quam incitationis et motus), tum vero ea quae ἀκροστιχίς dicitur, cum deinceps ex primis versus litteris aliquid conecitur, ut in quibusdam Ennianis 'Q. Ennius fecit'. id certe magis
- 112 est attentī animi quam furentis. atque in Sibyllinis ex primo versu cuiusque sententiae primis litteris illius sententiae carmen omne praetexitur. hoc scriptoris est, non furentis, adhibentis diligentiam, non insani. quam ob rem Sibyllam quidem sepositam et conditam habemus, ut, id quod proditum est a maioribus, iniussu senatus ne legantur quidem libri valeantque ad deponendas potius quam ad suscipiendas religiones; cum antistitibus agamus, ut quidvis potius ex illis libris quam regem proferant, quem Romae posthac nec di nec homines esse patientur.
- 55 'At multi saepe vera vaticinati, ut Cassandra
'iamque mari magno'
eademque paulo post
'eheu videte'.

4 et in quot, in *supra* lin. B 11 vere B ἀκρο- Ald.
acrothicus A^p acrosticis A^c acrosthicus V acrostichis B
12 primis, s *ft. add.* V primi AB primis versuum *Lamb. 1*
primis cuiusque versus *t Diels (Sibyll. Blätter p. 26 s.)* primis
primi cuiusque v-us *m. Verba tradita defendit Va. Enn.² p. 239*
(*inc. 53*) 13 Q. Auratus *apud Lamb. 1 in adn. ad p. 295, 38*
quae AVB 15s. versus valde obscuri 18 sybillam A
21 religionis B 22 antistibus ABV^p 23 posthac VB^p
-haec B^cA 26 v. p. 33, 25 ss. 27 paulo] populo V 28 v.
p. 54, 29 ss.

num igitur me cogis etiam fabulis credere? quae de- 113
 lectationis habeant quantum voles, verbis sententiis
 numeris cantibus adiuventur; auctoritatem quidem nul-
 lam debemus nec fidem commenticiis rebus adiungere.
 5 eodemque modo nec ego Publicio nescio cui nec Mar-
 ciis vatibus nec Apollinis opertis credendum existimo;
 quorum partim ficta aperte partim effutita temere num-
 quam ne mediocri quidem cuiquam, non modo prudenti
 probata sunt. 'quid' inquires 'remex ille de classe Coponi 114
 10 nonne ea praedixit quae facta sunt?' ille vero, et ea
 quidem quae omnes eo tempore ne acciderent timebamus.
 castra enim in Thessalia castris conlata audiebamus,
 videbaturque nobis exercitus Caesaris et audaciae plus
 habere quippe qui patriae bellum intulisset, et roboris
 15 propter vetustatem; casum autem proelii nemo nostrum
 erat quin timeret, sed ita ut constantibus hominibus par
 erat, non aperte. ille autem Graecus quid mirum si magni-
 tudine timoris, ut plerumque fit, a constantia atque a
 mente atque a se ipse discessit; qua perturbatione animi,
 20 quae sanus cum esset, timebat ne evenirent, ea demens
 eventura esse dicebat. utrum tandem, per deos atque
 homines, magis veri simile est vesanum remigem an
 aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, me Catonem
 Varronem Coponium ipsum consilia deorum immortalium
 25 perspicere potuisse?

Sed iam ad te venio,

56

115

'o sancte Apollo qui umbilicum certum terrarum
 obsides;

Unde superstitiosa primum saeva evasit vox fera'.

1 delectationis B 1 -nes AVB 5 Publicio p. 55, 6 Marciis
 ibidem et p. 43, 17 6 appollinis B Apollinis op. p. 55, 7
 7 ficta V^p facta B^p 8 mediocriter idem A^p quidem supra
 add. B 9 rem exille A^pV^pB^p declarasse B^o 'Coponii A^c
 p. 34, 5 16 qui timeret V¹ qui non ~ V² 18. 19 atque ~
 atque cf. fam. 1, 5a, 4 20 nec venirent B^p 22 sit A² [A¹]
 est V² [V¹] B^c [B^p] 24 copinium V 25 respicere AV
 27—29 frg. tr. inc. inc. 19 s R. 27 Varro ling. 7, 17 o del.
 Gruter t b, sed est octon. iamb. 28 obsides] obtines Varro Snell

tuis enim oraculis Chrysippus totum volumen inplevit
partim falsis ut ego opinor, partim casu veris ut fit in
omni oratione saepissime, partim flexiloquis et obscuris
ut interpretes egeat interprete et sors ipsa ad sortes re-
ferenda sit, partim ambiguis et quae ad dialecticum
deferendae sint. nam cum illa sors edita est opulentis-
sumo regi Asiae

‘Croesus Halyn penetrans magnam pervertet opum
vim’,

hostium vim se perversurum putavit; pervertit autem
116 suam: utrum igitur eorum accidisset, verum oraculum
fuisset. cur autem hoc credam umquam editum Croeso,
aut Herodotum cur veraciorem ducam Ennio? num
minus ille potuit de Croeso quam de Pyrrho fingere
Ennius? quis enim est qui credat Apollinis ex oraculo
Pyrrho esse responsum

‘aio te Aeacida Romanos vincere posse’.

primum Latine Apollo numquam locutus est; deinde
ista sors inaudita Graecis est; praeterea Pyrrhi tem-
poribus iam Apollo versus facere desierat; postremo,
20 quamquam semper fuit, ut apud Ennium est,

‘stolidum genus Aeacidarum,
bellipotentis sunt magis quam sapientipotentis’,

tamen hanc amphiboliam versus intellegere potuisset,
‘vincere te Romanos’ nihilo magis in se quam in Ro-
manos valere; nam illa amphibolia quae Croesum de-
cepit vel Chrysippum potuisset fallere, haec vero ne
57 Epicurum quidem. sed quod caput est, cur isto modo
117

1 oraculis A^c crypsipus A^p crysippus A^cB *StvFr.* 2, 1214
6 deferendae AB^m Pe., scil. sortes; deferende V^p -da V^ctb, sed
cf. nat. 2, 139 alter scil. ventriculus, non altera, scil. cordis pars,
quod exspectes 8 alyn in ras. B *Herod.* 1, 53. 91 *Suid.* s. v.
Λογίας p. 282 (Adler) 10 sese V^c 11 accidisse A^pV¹B¹
15 oraculo A^c 16 pyrpho B^pAV 17 et 22. 23 Enn. ann.
179/181 19 phyrrī A phyrrī V 23 sapientiaepotentis V^c
25 romanus B^p 26 croessum A^cV^pB^p 28 capud V^pB^p

iam oracula Delphis non eduntur non modo nostra aeta-
 te, sed iam diu tantum modo iam^t ut nihil possit esse
 contemptius? hoc loco cum urgentur, evanuisse aiunt
 vetustate vim loci eius unde anhelitus ille terrae fieret
 5 quo Pythia mente incitata oracula ederet. de vino aut
 salsamento putes loqui, quae evanescunt vetustate; de
 vi loci agitur, neque solum naturali sed etiam divina;
 quae quo tandem modo evanuit? 'vetustate' inquires.
 quae vetustas est quae vim divinam conficere possit?
 10 quid tam divinum autem quam adflatus e terra mentem
 ita movens ut eam providam rerum futurarum efficiat,
 ut ea non modo cernat multo ante sed etiam numero
 versuque pronuntiet. quando ista vis autem evanuit?
 an postquam homines minus creduli esse coeperunt?
 5 Demosthenes quidem, qui abhinc annos prope trecen- 118
 tos fuit, iam tum φιλιππίξεν Pythiam dicebat id est quasi
 cum Philippo facere. hoc autem eo spectabat, ut eam
 a Philippo corruptam diceret; quod licet existimare in
 aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri
 fuisse. sed nescio quo modo isti philosophi superstitiosi
 et paene fanatici quidvis malle videntur quam se non
 ineptos: evanuisse mavultis et extinctum esse id, quod
 si umquam fuisset certe aeternum esset, quam ea quae
 non sunt credenda non credere.

5 Similis est error in somniis; quorum quidem defensio 58
 repetita quam longe est. divinos animos censent esse 119
 nostros, eosque esse tractos extrinsecus, animorumque

2 sed iam diu tantum modo iam ut nihil AV sed iam ut nihil
 B^p s. i. diu ut modo n. B^c sed iam diu, iam ut nihil B 1 t b m (hi de
 V errantes) sed iam diu ta<ce>nt adeo ut nihil ex tantū mō^o Pohl.
 3 urgentur A^pB^pV^p aiunt StvFr. 2, 1215 5 quod AB^pV^p
 phytia AV divino A^pVB 7 naturales B^p 10 quittam V^p
 12 ea i. e. res futuras cf. Löfstedt Arnobiana 1916 p. 83 13—16
 Min. Fel. 26, 6 16 philippizin VB fil- A 18 quo A^cB^c
 Lamb. 1 t ex quo b m, sed quod coniungit sententias v. Hofm.
 p. 718; Cic. ac. 2, 79 (Pl. ad l.); nat. 2, 93; Lucr. 1, 221; Hor.
 epist. 1, 7, 94; cf. p. 120, 1 19 oraculis A^c delficis AB del.
 Mdv. t 21 si A^pVB 23 quae om. B^p

consentientium multitudine conpletum esse mundum; hac igitur mentis et ipsius divinitate et coniunctione cum externis mentibus cerni quae sint futura. contrahi autem animum Zeno et quasi labi putat atque concidere et <id> ipsum esse dormire. iam Pythagoras et Plato locupletissimi auctores quo in somnis certiora videamus praeparatos quodam cultu atque victu proficisci ad dormiendum iubent; faba quidem Pythagorei utique abstinere, quasi vero eo cibo mens non venter infletur. sed nescio quo modo nihil tam absurde dici potest
 120 quod non dicatur ab aliquo philosophorum. utrum igitur censemus dormientium animos per sene ipsos in somniando moveri an, ut Democritus censet, externa et adventicia visione pulsari? sive enim sic est sive illo modo, videri possunt permulta somniantibus falsa pro veris. nam et navigantibus moveri videntur ea quae stant, et quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernae lumina. quid dicam insanis quid ebriis quam multa falsa videantur? quodsi eius modi visis credendum non est, cur somniis credatur nescio. nam tam licet de his erroribus si velis, quam de somniis disputare, ut ea quae stant <si> moveri videantur, terrae motum significare dicas aut repentinam aliquam fugam, gemino autem lucernae lumine declarari dissensionem ac seditionem moveri.
 59 iam ex insanorum aut ebriorum visis innumerabilia con-
 121 iectura trahi possunt, quae futura videantur.

Quis est enim, qui totum diem iaculans non aliquando conliniet. totas noctes somniamus, neque ulla est fere, qua non dormiamus, et miramur aliquando id quod

2 mentis * * ipsius (ft. et) A 4 *StvFr.* 1, 130 5 id add.
Schütz v. Mdv. 2, 93 phythagoras V 6 somniis B^c 8 pythagorei * V -aei B 9 cybo A 13 *Diels* 68 (55) A 137 15. 16 pueris B^p pueris B^c 22 si add. *Christ b* 24 luminae AV^pB moveri del. *bm contra clausulam moneri Pohl.* 26 post videantur lac. indicant *t b m.* cum l. 25—p. 117, 15 singulae partes nec elaboratae nec recto ordine inter se coniunctae, nihil mutari malim 28 colliniet V^c 28. 29 somniamus. dormiamus bene def. *Pe., dormimus. somniemus Muret. t b*

somniarimus evadere? Quid est tam incertum quam talorum iactus: tamen nemo est quin saepe iactans Venerium iaciat aliquando, non numquam etiam iterum ac tertium; num igitur, ut inepti, Veneris id impulsu fieri malumus quam casu dicere? quodsi ceteris temporibus falsis visis credendum non est, non video quid praecipui somnus habeat in quo valeant falsa pro veris. Quodsi ita natura paratum esset, ut ea dormientes agerent quae somniarent, alligandi omnes essent qui cubitum irent; maiores enim quam ulli insani efficerent motus somniantes. quodsi insanorum visis fides non est habenda, quia falsa sunt, cur credatur somniantium visis, quae multo etiam perturbatiora sunt, non intellego; an quod insani sua visa coniectori non narrant, narrant qui somniaverunt?

Quaero etiam, si velim scribere quid aut legere aut canere vel voce vel fidibus aut geometricum quiddam aut physicum aut dialecticum explicare, somniumne expectandum sit an ars adhibenda, sine qua nihil earum rerum nec fieri nec expediri potest. atqui ne si navigare quidem velim ita gubernem ut somniaverim; praesens enim poena sit. qui igitur convenit aegros a coniectore somniorum potius quam a medico petere medicinam? an Aesculapius an Serapis potest nobis praescribere per somnum curationem valetudinis, Neptunus gubernantibus non potest? et si sine medico medicinam dabit Minerva, Musae scribendi legendi ceterarum artium scientiam somniantibus non dabunt? at si curatio daretur valetudinis, haec quoque quae dixi darentur; quae quoniam non dantur, medicina non datur; qua sublata tollitur omnis auctoritas somniorum.

1 somniaremus B ^p	2 ianctans A	5 causa [A ¹]
13 quae] qui V ²	perturbatores V ^p	-tiores V ^c
vicibus A ^p	21 gubernem <i>Wesenberg</i>	-arem AVB
25 somnium A ^p VB	somnum A ^c	valitudinis VB
rumque V ^c	28 somnientibus A	27 cetera-

60 Sed haec quoque in promptu fuerint; nunc interiora
 124 videamus. aut enim divina vis quaedam consulens nobis
 somniorum significationes facit, aut coniectores ex qua-
 dam convenientia et coniunctione naturae, quam vocant
 συμπαθείαν, quid cuique rei conveniat ex somniis et quid
 quamque rem sequatur, intellegunt, aut eorum neutrum
 est, sed quaedam observatio constans atque diuturna
 est, cum quid visum secundum quietem sit, quid
 evenire et quid sequi soleat. primum igitur intellegen-
 dum est nullam vim esse divinam effectricem somni-
 orum. atque illud quidem perspicuum est, nulla visa
 125 somniorum proficisci a numine deorum; nostra enim
 causa di id facerent, ut providere futura possemus. Quo-
 tus igitur est quisque qui somniis pareat qui intellegat
 qui meminerit; quam multi vero qui contemnant eam-
 que superstitionem inbecilli animi atque anilis putent.
 quid est igitur cur his hominibus consulens deus som-
 niis moneat eos qui illa non modo cura sed ne memoria
 quidem digna ducant? nec enim ignorare deus potest
 qua mente quisque sit, nec frustra ac sine causa quid
 facere dignum deo est, quod abhorret etiam ab hominis
 constantia. ita si pleraque somnia aut ignorantur aut
 negleguntur, aut nescit hoc deus aut frustra somniorum
 significatione utitur; et horum neutrum in deum cadit;
 nihil igitur a deo somniis significari fatendum est.
 61 Illud etiam requiro, cur si deus ista visa nobis pro-
 126 videndi causa dat non vigilantibus potius det quam
 dormientibus. sive enim externus et adventicius pulsus

1 quoque *del. tbm.* At non solum p. 115, 25—117, 15, sed etiam
 p. 117, 16—31 Ciceroni in promptu fuerunt. Cf. Pe. 5 sym-
 pathian AV -am B quidcuique] quicque B^p ex somniis
del. inde a Dav. permulti. sed coniungatur cum quid. Cf. Pe.
 11 nulla vis *corr.* nullā vī, in intercolumnio vel nullas vis V
 12 proficisci a] -ciscentia A^p 15 contempnat A^p -ant A^c V
 18 non modo curat V¹ non modo non curant V² 19 ducant,
 a in ras., vid. u fuisse A 23 nescit haut deus V^p n. ea d. V^c
 24 et] sed Victorius at 22 27 vilantibus A¹ 28 adven-
 tius A^p -titius A^c B

animos dormientium commovet, sive per se ipsi animi
moventur, sive quae causa alia est cur secundum qui-
etem aliquid videre audire agere videamur, eadem
causa vigilantibus esse poterat. idque si nostra causa
5 di secundum quietem facerent, vigilantibus idem face-
rent, praesertim <cum> Chrysippus Academicos refellens
permulto clariora et certiora esse dicat quae vigilantibus
videantur quam quae somniantibus: fuit igitur divina
beneficentia dignius, cum consulerent nobis, clariora
10 visa dare vigilanti quam obscuriora per somn[i]um.
quod quoniam non fit, somnia divina putanda non sunt.
Iam vero quid opus est circumitione et anfractu, ut sit 127
utendum interpretibus somniorum potius quam directo
deus, siquidem nobis consulebat, 'hoc facito, hoc ne
15 feceris' diceret idque visum vigilanti potius quam dor-
mienti daret.

Iam vero quis dicere audeat vera omnia esse somnia? 62
'aliquot somnia vera' inquit Ennius 'sed omnia non
necesse est.' quae est tandem ista distinctio? quae vera
20 quae falsa habet? et si vera a deo mittuntur, falsa unde
nascuntur? nam si ea quoque divina, quid inconstantius
deo? quid inscitius autem est quam mentes mortalium
falsis et mendacibus visis concitare? sin vera visa di-
vina sunt, falsa autem et inania humana, quae est ista
25 designandi licentia, ut hoc deus hoc natura fecerit potius
quam aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura;

1 ipse ft. B^p 6 cum ¶2 ut AVB StvFr. 2, 62 9 benefitien-
tia A consuleret Man., 'deos intellegi perspexit Dav.' Pl.
10 somnum Halm t b m Pe. -nium AVB 13 prima recte distinxit
¶1 post directo non incidens post directo sequuntur in B
fat. 41 eae causae... v. praefationem 17 veras omnia A^p
vera s- V 18 Enn. scen. fab. inc. 429 non necesse est F Va. Pe.;
nonnunc haec esset AV non nunc necesse est sed nunc linea
transversa del. B non est necesse ¶1. Cf. Va. Pe. 19—21 di-
stinctio quae * * nam si [ue ut vid.], in mg. inferiore add.
omissa, nisi quod falsa habet et nunc desunt propter fene-
stram B 22 inscientius A^p insititius V^p institius B^p
25. 26 deus... omnia om. V^p 26 quod neg.] aut neg. B^p

quod quoniam illud negatis, hoc necessario confitendum
 128 est. naturam autem eam dico, qua numquam animus
 insistens agitatione et motu esse vacuus potest. is cum
 languore corporis nec membris uti nec sensibus potest,
 incidit in visa varia et incerta ex reliquiis ut ait Ari- 5
 stoteles inhaerentibus earum rerum quas vigilans gesserit
 aut cogitaverit; quarum perturbatione mirabiles inter-
 dum existunt species somniorum. quae si alia falsa alia
 vera, qua nota internoscantur scire sane velim. si nulla
 63 est, quid istos interpretes audiamus? sin quaepiam est, 10
 129 aveo audire quae sit; sed haerebunt. Venit enim iam
 in contentionem, utrum sit probabilius, deosne immor-
 talis rerum omnium praestantia excellentis concursare
 omnium mortalium qui ubique sunt non modo lectos
 verum etiam grabatos et, cum stertentem aliquem vi- 15
 derint, obicere iis visa quaedam tortuosa et obscura,
 quae illi exterriti somnio ad coniectorem mane deferant,
 an natura fieri ut mobiliter animus agitatus quod vigi-
 lans viderit dormiens videre videatur. utrum philosophia
 dignius, sagarum superstitione ista interpretari an ex- 20
 plicatione naturae? ut si iam fieri possit vera coniectura
 somniorum, tamen isti qui profitentur eam facere non
 possint; ex levissimo enim et indoctissimo genere con-
 stant. Stoici autem tui negant quemquam nisi sapientem
 130 divinum esse posse. Chrysippus quidem divinationem 25
 definit his verbis: vim cognoscentem et videntem et
 explicantem signa quae a dis hominibus portendantur;
 officium autem esse eius praenoscere dei erga homines
 mente qua sint quidque significant, quem ad modum-

3 motus AB^p 4 languore A¹V languore B 5 ex] et V
 ut ait] ff. ut aut A^p Aristotelis B^c 9 vera sunt qua, sunt
 supra lin. B^c 11 aveo U² habeo ex abeo AVB 12 im-
 mortalis A, ex -les V immortales ex -lis B 13 excellentes B^c
 15 gravatos A^pV^pB^p grabattos B^c stertentes aliquit ex ster-
 tentem -quod V 17 somno A¹b m Pe. cl. p. 20, 13 18 efieri
 B^p 24. 25 StvFr. 3, 607 nisi . . . esse om. V 25—p. 121, 4
 StvFr. 2, 1189 26 difinit AV¹ diff- V² diffinivt B

que ea procurentur atque expientur. idemque somniorum
 coniectionem definit hoc modo: esse vim cernentem et
 explanantem quae a dis hominibus significantur in som-
 nis. quid ergo, ad haec mediocri opus est prudentia an
 5 et ingenio praestanti et eruditione perfecta? talem autem
 cognovimus neminem. vide igitur ne etiamsi divinatio- 64
 nem tibi esse concessero, quod numquam faciam, ne- 131
 minem tamen divinum reperire possimus. qualis autem
 ista mens est deorum, si neque ea nobis significant in
 10 somnis quae ipsi per nos intellegamus, neque ea quorum
 interpretes habere possimus? similes enim sunt dei si
 ea nobis obiciunt quorum nec scientiam neque ex-
 planatorem habeamus, tamquam si Poeni aut Hispani
 in senatu nostro loquerentur sine interprete. iam vero 132
 15 quo pertinent obscuritates et aenigmata somniorum?
 intellegi enim a nobis di velle debebant ea quae nostra
 causa nos monerent. 'quid, poëta nemo, nemo physicus
 obscurus?' ille vero nimis etiam obscurus Euphorion; 133
 at non Homerus: uter igitur melior? 'valde Heraclitus
 20 obscurus, minime Democritus.' num igitur conferendi?
 mea causa me mones quod non intellegam? quid me
 igitur mones? ut si quis medicus aegroto imperet ut
 sumat

25 'terrigenam herbigradam domiportam sanguine
 cassam'

potius quam hominum more cocleam diceret. Nam
 Pacuianus Amphio

1 expientur] explentur *ft. ex expluntur, dein corr. in -pleantur* B 2 diffinit V² 4 midiocri A¹ 7 numquam] num B^p
 8 possumus V¹ 9 significant B¹ *bmPe. -at AVBt* 12 nec]
 ne AVB 14 senato B^p 15 aenigmata AVB^c 17 nemo
 physicus] nefysicus AB nefis-, isicu *in ras.* V 20 *Diels 68*
 (55) A34 agitur B^p 22 imperat B 23 sumet A 24 terri-
 genem *supra ne add. vel a V²* 25 casam A causam B^p
 26 diceret *Wopkens cf. Mdv. 4, 20 -cere AVB om. Lamb. Dav.*
 b. Cave, ne attingas diceret, quia oppositum voci imperet
 27 pacuianus AB^p pacuinus V pacuvianus B^c amfio AV

‘quadrupes tardigrada agrestis humilis aspera
capite brevi cervice anguina aspectu truci
eviscerata inanima cum animali sono’

cum dixisset obscurius, tum Attici respondent:

‘non intellegimus, nisi si aperte dixeris;’

at ille uno verbo ‘testudo’; non potueras hoc igitur a
principio citharista dicere?

65

134

Defert ad coniectorem quidam somniasse se ovum
pendere ex fascea lecti sui cubicularis (est hoc in Chry-
sippi libro somnium). respondit coniectore thesaurum
defossum esse sub lecto. fodit, invenit auri aliquantum
idque circumdatum argento; misit coniectori quantum
visum est de argento. tum ille ‘nihilne’ inquit ‘de vi-
tello?’ id enim ei ex ovo videbatur aurum declarasse,
reliquum argentum. nemone igitur umquam alius ovum
somniavit? cur ergo hic nescio qui thesaurum solus in-
venit? quam multi inopes digni praesidio deorum nullo
somnia ad thesaurum reperiendum admonentur. quam
autem ob causam tam est obscure admonitus, ut ex
ovo nasceretur thesauri similitudo, potius quam aperte
thesaurum quaerere iuberetur, sicut aperte Simonides
vetitus est navigare? ergo obscura somnia minime
consentanea maiestati deorum.

135

66

Ad aperta et clara veniamus, quale est de illo inter-
fecto a copone Megaris, quale de Simonide, qui ab eo
quem humarat vetitus est navigare, quale etiam de
Alexandro, quod a te praeteritum esse miror. qui cum
Ptolomaeus familiaris eius in proelio telo venenato

5 si om. AV 8 ovum AB^eV^e oum B^p se ui impendere
supra ovum scr. V 9 fascia Ve StvFr. 2, 1201 10 then-
saurum A^p tessaurum V¹ tensaurum V² 16 tensaurum V^p
tes- V^e 20 nosceretur coni. Hot. cl. p. 125, 24 thensauri, n
olim deleta fuit V thensauris A^p thesauro B 21 thens- A^pV^p
25 acopone A¹V^e acaupone A² aquopone V^p cf. p. 28, 16
27 qui ** cum A quid cum V^p quodcum Ve Quinte Polster
progr. Kattowitz 1874, 4. sed de repetito subiecto Alexander in
p. 123, 2 non dubitandum cf. de orat. 2, 276 28 Ptolomeus
AV ptholomeus B

ictus esset eoque vulnere summo cum dolore moreretur, Alexander adsidens somno est consopitus. tum secundum quietem visus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre et simul dicere
 5 quo illa loci nasceretur (neque is longe aberat ab eo loco), eius autem esse vim tantam ut Ptolomaeum facile sanaret. cum Alexander experrectus narrasset amicis somnium, emissi sunt qui illam radiculam quaererent; qua inventa et Ptolomaeus sanatus dicitur et multi mi-
 10 lites qui erant eodem genere teli vulnerati. Multa etiam 136 sunt a te ex historiis prolata somnia, matris Phalaridis, Cyri superioris, matris Dionysi, Poeni Hamilcaris, Hannibalis, P. Decii, pervulgatum iam illud de praesule, C. Gracchi etiam et recens Caeciliae Baliarici filiae som-
 15 nium. sed haec externa ob eamque causam ignota nobis sunt, non nulla etiam ficta fortasse; quis enim auctor istorum? de nostris somniis quid habemus dicere? tu de emerso me et equo ad ripam, ego de Mario cum fascibus laureatis me in suum deduci iubente monumen-
 20 tum. Omnium somniorum Quinte una ratio est; quae, 67 per deos immortalis, videamus ne nostra superstitione et depravatione superetur. quem enim tu Marium visum a 137 me putas? speciem credo eius et imaginem, ut Democrito videtur. unde profectam imaginem? a corporibus
 25 enim solidis et a certis figuris vult fluere imagines; quod igitur Mari corpus erat? 'ex eo' inquit 'quod fuerat; plena sunt imaginum omnia.' ista igitur me imago Marii

3 his A 6 ptolommeum *corr.* -lemm- A ptolemeum V
 ptholo- B 8 emissi sunt *b* et mississet A etmisisset BV^p
 misisse V^c 9 ptolomeus AB ptolemeus V 10—14 *cf. p. 23, 5.*
14, 20, 1. 25, 6. 24, 20. 25, 15. 27, 9ss. 26. 47, 16 11 falaridis AVB
 12 amilcari B 13 deci A^pV^p C. t. .g. i A .g. ex g B de
 praesu le ** gracchi ex depresu legi gr- V 14 balliarici B
 18 de emerso *cont. Dav.* de i*merso A de* merso V demerso B
 21 supersticione A -sti**tlone [ci ut vid.] V 26 Marii
 V^cB^c fuerat] fluerat AB^cV^p 27 plena—omnia 'Christo
auctore post persequabatur p. 124, 1 transp. bm, cui opinioni
ex levi codicis A in p. 124, 2 errore ita nihil accedit fidei ut
plane. contra.' Pl. Mari V^c

in campum Atinatem persequeretur? 'nulla enim
 138 species cogitari potest nisi pulsu imaginum. 'Quid
 ergo, istae imagines ita nobis dicto audientes sunt, ut
 simul atque velimus accurrant? etiamne earum rerum
 quae nullae sunt? quae est enim forma tam invisitata 5
 tam nulla, quam non sibi ipse fingere animus possit?
 ut quae numquam vidimus ea tamen informata habea-
 139 mus, oppidorum situs hominum figuras. num igitur cum
 aut muros Babylonis aut Homeri faciem cogito, imago
 illorum me aliqua pellit? omnia igitur quae volumus 10
 nota nobis esse possunt; nihil est enim de quo cogitare
 nequeamus. nullae ergo imagines obrepunt in animos
 dormientium extrinsecus, nec omnino fluunt ullae, nec
 cognovi quemquam, qui maiore auctoritate nihil diceret.
 animorum est ea vis eaque natura, ut vigeant vigilantes 15
 nullo adventicio pulsu sed suo motu incredibili quadam
 celeritate. hi cum sustinentur membris et corpore et
 sensibus, omnia certiora cernunt cogitant sentiunt. cum
 autem haec subtracta sunt desertusque animus languore
 corporis, tum agitur ipse per sese; itaque in eo et 20
 formae versantur et actiones, et multa audiri multa dici
 140 videntur. haec scilicet in inbecillo remissoque animo
 multa omnibus modis confusa et variata versantur,
 maximeque reliquiae rerum earum moventur in animis
 et agitantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus aut 25
 egimus, ut mihi temporibus illis multum in animo
 Marius versabatur recordanti quam ille gravem suum
 casum magno animo quam constanti tulisset: hanc credo
 68 causam de illo somniandi fuisse. tibi autem de me cum
 sollicitudine cogitanti subito sum visus emersus e flu- 30
 mine. inerant enim in utriusque nostrum animis vigi-

2 imaginum / omnia ista Quid A *librario ad p. 123, 27 aberrante* 4 accurrant B^pV¹ etiamne, ne del. B 5 inusitata ABV^c sed cf. p. 45, 7 8 igitur A 9 babillonis A -byll- B^p 13 ullae Dav. t b m Pe. illae AVB 16 adventitio A^cB adventio A^p 19 langore VA^pB^p cf. p. 120, 4 24 reliqui hererem V^p 28 magnum B^p tulisset AB^c tullisset B^p 30 cogitandi B¹

lantium cogitationum vestigia. at quaedam adiuncta sunt, ut mihi de monumento Marii, tibi, quod equus, in quo ego vehebar, mecum una demersus rursus apparuit. An tu censes ullam anum tam deliram futuram 141
 5 fuisse ut somniis crederet, nisi ista casu non numquam forte temere concurrerent? Alexandro draco loqui visus est. potest omnino hoc esse falsum potest verum, sed ut verum sit, non est mirabile. non enim audivit ille draconem loquentem sed est visus audire: et quidem, quo
 10 maius sit, cum radicem ore teneret locutus est. sed nihil est magnum somnianti. quaero autem cur Alexandro tam inlustre somnium tam certum, nec huic eidem alias, nec multa ceteris. mihi quidem praeter hoc Marianum nihil sane quod meminerim: frustra igitur consumptae
 15 tot noctes tam longa in aetate. nunc quidem propter 142 intermissionem forensis operae et lucubrationes detraxi et meridiationes addidi, quibus uti antea non solebam: nec tam multum dormiens ullo somnio sum admonitus, tantis praesertim de rebus, nec mihi magis unquam vi-
 20 deor, quam cum aut in foro magistratus aut in curia senatum video, somniare.

Etenim (ex divisione hoc secundum est) quae est 69 continuatio coniunctioque naturae, quam ut dixi vocant *συμπάθειαν*, eius modi ut thesaurus ex ovo intellegi de-
 25 beat? nam medici ex quibusdam rebus et advenientis et crescentis morbos intellegunt, non nullas etiam valedudinis significationes, ut hoc ipsum pleni enectine simus, ex quodam genere somniorum intellegi posse

3 apparuerit B 7. 8 ut verum *Pohl.* utrum AVB est
Dav. esse AVB sed vides etiamsi verum sit non esse m.
Pl. 9 quidem] *ft.* quidest B^p 18 somno *ft.* V^p 22 et-
 enim *Mdv.* 1, 3 23 ut dixi *p.* 78, 3 24 *συμπάθειαν* C sym-
 pathian AVB thesaurus A¹ 25 medici intelligi ex A^p
 advenientes AVB 26 nonnullas AB (*sed hic as in ras.*)
tbm Pe. -ae V -ae etiam sunt *Lamb.* 1 27 ut hoc ipsum
bis scr. B enectine *Lamb.* 1 -ve AVB 28 in genere | de-
 ficit in fine paginae V usque ad *p.* 128, 13 atque hominum; item
 B 1.2 A 1 (*v. p.* 99, 19 et 128, 13)

dicunt. thesaurus vero et hereditas et honos et victoria
 et multa generis eiusdem qua cum somniis naturali
 143 cognatione iunguntur? dicitur quidam cum in somnis
 complexu Venerio iungeretur calculos eiecisse: video
 sympathian; visum est enim tale obiectum dormienti, 5
 ut id, quod evenit, naturae vis, non opinio erroris effecerit.
 quae igitur natura obtulit illam speciem Simonidi, a
 qua vetaretur navigare? aut quid naturae copulatum
 habuit Alcibiadis quod scribitur somnium: qui paulo
 ante interitum visus est in somnis amicae esse amictus 10
 amiculo; is cum esset proiectus inhumatus ab omnibus-
 que desertus iaceret, amica corpus eius texit suo pallio.
 ergo hoc inerat in rebus futuris et causas naturalis ha-
 70 bebat, an et ut videretur et ut eveniret casus effecit?

144 Quid, ipsorum interpretum coniecturae nonne magis 15
 ingenia declarant eorum quam vim consensumque na-
 turae? cursor ad Olympia proficisci cogitans visus est
 in somnis curru quadrigarum vehi. mane ad coniec-
 torem. at ille 'vinces' inquit; 'id enim celeritas signi-
 ficat et vis equorum'. post idem ad Antiphontem. is 20
 autem 'vincare' inquit 'necesse est; an non intellegis
 quattuor ante te cucurrisse?' ecce alius cursor — atque
 horum somniorum et talium plenus est Chrysippi liber,
 plenus Antipatri — sed ad cursorem redeo: ad inter-
 pretem detulit aquilam se in somnis visum esse factum. 25
 at ille 'vicisti; ista enim avi volat nulla vehementius'.
 huic eidem Antipho 'baro' inquit 'victum te esse non
 vides? ista enim avis insectans alias avis et agitans
 semper ipsa postrema est'. Parere quaedam matrona
 145 cupiens dubitans, essetne praegnans, visa est in quiete 30

1 thesaurus A^p 2 qua Mar. quae AB 3 iunguntur A
 5 sympathian A 8 quid] qui B¹ 8—13 cf. Val. Max. 1, 7 ext. 9
 9 somium B 10 amicae 22 -ce AB 11 hisqum B¹
 14 ut ante vid- supra add. A veniret A¹ 20 antiphontem B
 Diels 87 (80) B 80 23 chriseppe A¹ chrisippi B StvFr. 2, 1206
 3 Ant. 42 26 avi 22 avis AB 27 eidem Lamb. 1 equidem
 AB^c est quidem B^p anti cho B 28 vides] dives B^p 30 s. cf.
 Aug. c. Iul. op. imp. 5, 17 (Migne 45, 1450)

obsignatam habere naturam. rettulit. negavit eam, quoniam obsignata fuisset, concipere potuisse. at alter praegnantem esse dixit; nam inane obsignari nihil solere. Quae est ars coniectoris eludentis ingenio? an ea quae
 5 dixi et innumerabilia quae conlecta habent Stoici quicquam significant nisi acumen hominum ex similitudine aliqua coniecturam modo huc modo illuc ducentium? medici signa quaedam habent ex venis et ex spiritu aegroti multisque ex aliis futura praesentiunt; gubernatores cum exsultantis lolligines viderunt aut delphinos
 10 se in portum conicientes, tempestatem significari putant. haec ratione explicari et ad naturam revocari facile possunt, ea vero quae paulo ante dixi nullo modo.

‘At enim observatio diuturna (haec enim pars una
 15 restat) notandis rebus fecit artem’. ain tandem? somnia
 146 observari possunt? quonam modo? sunt enim innumera-
 biles varietates. nihil tam praepostere tam incondite
 tam monstruose cogitari potest quod non possimus
 20 somniare; quo modo igitur haec infinita et semper nova
 aut memoria conplecti aut observando notare possumus? astrologi motus errantium stellarum notaverunt; inventus est enim ordo in iis stellis qui non putabatur. cedo tandem qui sit ordo aut quae concursatio somniorum. quo modo autem distingui possunt vera somnia a falsis,
 25 cum eadem et aliis aliter evadant et isdem non semper eodem modo? ut mihi mirum videatur, cum mendaci homini ne verum quidem dicenti credere soleamus, quo modo isti si somnium verum evasit aliquod non ex multis potius uni fidem derogent quam ex uno innu-
 30 merabilia confirment.

1 rettulit] sedtulit A^p retulit A^c 2.3 pregnatem A^p ex -tam B
 6 significant B^p 8 et exspiritu A^pB^p et exsp- A^cB^c 10 viderint Skutsch (propter clausulam) Glotta 3, 1912, 367 delphinos AB
 11 putant] *pcoitiant tali fere specie nunc A in ruga membranae
 15 prestat B^p ain] an B cf. p. 86, 2 16 conam B^p 18 possumus B^p 21 terrantium B^p stellare A^p 22 in iis F in is AB
 28 aliquid A¹ aliquot non ex -quotenim B 29.30 derogent. confirment Lamb. 1 -ant. -ant AB

147 Si igitur neque deus est effector somniorum neque
 naturae societas ulla cum somniis neque observatione
 inveniri potuit scientia, effectum est ut nihil prorsus
 somniis tribuendum sit, praesertim cum illi ipsi qui ea
 vident nihil divinent, ii qui interpretantur coniecturam 5
 adhibeant non naturam, casus autem innumerabilibus
 paene saeculis in omnibus plura mirabilia quam in som-
 niorum visis effecerit, neque coniectura, quae in varias
 partis duci possit non numquam etiam in contrarias,
 quicquam sit incertius. Explodatur <igitur> haec quoque 10
 72 148 somniorum divinatio pariter cum ceteris. nam ut vere
 loquamur, superstitio fusa per gentis oppressit omnium
 fere animos atque hominum inbecillitatem occupavit.
 quod et in is libris dictum est qui sunt de natura deo-
 rum, et hac disputatione id maxime egimus. multum 15
 enim et nobismet ipsis et nostris profuturi videbamus
 si eam funditus sustulissemus. nec vero (id enim dili-
 genter intellegi volo) superstitione tollenda religio tolli-
 tur. nam et maiorum instituta tueri sacris caerimoniis-
 que retinendis sapientis est, et esse praestantem aliquam 20
 aeternamque naturam et eam suspiciendam admiran-
 damque hominum generi pulchritudo mundi ordoque
 149 rerum caelestium cogit confiteri. quam ob rem ut reli-
 gio propaganda etiam est, quae est iuncta cum cogni-
 tione naturae, sic superstitionis stirpes omnes eligendae. 25
 instat enim et urget et quo te cumque verteris perse-
 quitur, sive tu vatem sive tu omen audieris, sive immo-

3 invenire A ut *supra* add. B prosus A 5 hii A^cB 6 in-
 numberabilibus B¹ 8 visus B 10 igitur *add. in mg. ed. Lamb. 1583*
 13 ab atque hominum *denuo incipit V item B 1.2 A 1 (p. 125, 28)*
 14 in om. V iis A his VB 16 nostris B^c nobis B^p 18 in-
 telligo V^p 19 caerimoniisque AVB 24 cognatione *corr.*
et rad. ft. ex coniunctione B 25 superstitiones A^pV^pB^p
 eligendae *Gruter, Mdv. emend. Liv. p. 155 n. 1; cf. Tusc. 3, 83, 84;*
Varro rust. 1, 47; Colum. 4, 5 Th. l. L. s. v. eligere 376, 61 eicien-
 dae AVB 26 tecum q^ve ex -ce B te q^um ce ex -cum ce A
 te quinte ex quince V 27 sivetu*vantem, *fuitne -iuv- A¹*
 omnem A^p *omen (h vel n?) B inmolaris A^p

laris sive avem aspexeris, si Chaldaeum si haruspicem videris, si fulserit si tonuerit, si tactum aliquid erit de caelo si ostenti simile natum factumve quippiam; quorum necesse est plerumque aliquid eveniat, ut numquam liceat
 5 quieta mente consistere. perfugium videtur omnium 150 laborum et sollicitudinum esse somnus. at ex eo ipso plurimae curae metusque nascuntur; qui quidem ipsi per se minus valerent et magis contemnerentur, nisi somniorum patrocinium philosophi suscepissent, nec ii
 10 quidem contemptissimi sed in primis acuti et consequentia et repugnantia videntes, qui prope iam absoluti et perfecti putantur. quorum licentiae nisi Carneades restitisset, haud scio an soli iam philosophi iudicarentur. cum quibus omnis fere nobis disceptatio conten-
 15 tioque est, non quod eos maxime contemnamus, sed quod videntur acutissime sententias suas prudentissimeque defendere. cum autem proprium sit Academiae iudicium suum nullum interponere, ea probare quae
 20 simillima veri videantur, conferre causas et quid in quamque sententiam dici possit expromere, nulla adhibita sua auctoritate iudicium audientium relinquere integrum ac liberum, tenebimus hanc consuetudinem a Socrate traditam eaque inter nos, si tibi Quinte frater placebit, quam saepissime utemur. 'Mihi vero' inquit ille 'nihil
 25 potest esse iucundius'. Quae cum essent dicta surreximus.

1 chaldeum AVB 3 factumque B 6 ad ex A^pV^p et ex B^p
 8 contemnerentur AV^p 8. 9 nisomniorum A¹ 9 sus coepissent A 10 et ante consequentia om. V 12 et supra add. B corum A^p 13 haut] aut B^p 14 omnibus B^p contemptioque V¹ 15 contemnamus BV 17 proprium supra add. V² 19. 20 quamquae A quamque ex equem B 25 in potest def. B; in mg. esse iucundius. Quae cum essent dicta surreximus post 26 M. Tulli Ciceronis de divinatione lib. II explicit, incipit Timaeus AV (qui add. felic) M. Tul. Ciceronis de divinatione lib. secundus explicit B

DE FATO

¹ * * * quia pertinet ad mores, quod ἡθος illi vocant,
¹ nos eam partem philosophiae de moribus appellare
 solemus, sed decet augentem linguam Latinam nomi-
 nare moralem; explicandaque vis est ratioque enun-
 tiationum quae Graeci ἀξιώματα vocant; quae de re fu- 5
 tura cum aliquid dicunt deque eo quod possit fieri
 aut non possit, quam vim habeant, obscura quaestio
 est quam περὶ δυνάτων philosophi appellant, totaque est
 λογική quam rationem disserendi voco.

Quod autem in aliis libris feci qui sunt de natura 10
 deorum itemque in iis quos de divinatione edidi, ut
 in utramque partem perpetua explicaretur oratio, quo
 facilius id a quoque probaretur quod cuique maxime
 probabile videretur, id in hac disputatione de fato casus
² quidam ne facerem inpedivit. nam cum essem in Pu- 15
 teolano Hirtiusque noster consul designatus isdem in
 locis, vir nobis amicissimus et his studiis in quibus
 nos a pueritia viximus deditus, multum una eramus,
 maxime nos quidem exquirentes ea consilia quae ad
 pacem et ad concordiam civium pertinerent. cum enim 20
 omnes post interitum Caesaris novarum perturbationum
 causae quaeri viderentur iisque esse occurrendum pu-
 taremus, omnis fere nostra in his deliberationibus con-

Inscriptionem primitus nullam habuerunt AVB 3 aug-
 mentum A^p 4 morabilem AV^pB cf. Quint. inst. 6, 2, 8
 9 loice AB 10 iis Dav. b illis Ern. t; aliis cf. off. 2, 31
 11 divinatio A¹V¹B¹ 15 inpedivit rad. ft. ex -duit A ex
 -diut B 16 hirsutiusque V^p hirciusque B hisdem V²[V¹]
 iisdem B 18 multum una eramus V^c multu muneramus V^pB^p
 multa numeramus, a prior ex u, um e corr. A multa munera-
 mus, a prior ex u B^p multa numeravimus B^c 20 perti-
 nere B^p 23s. consumabatur AV¹ -summeb- B

sumebatur oratio, idque et saepe alias et quodam
 liberiore quam solebat et magis vacuo ab interventori-
 bus die. cum ad me ille venisset, primo ea quae erant
 cotidiana et quasi legitima nobis, de pace et de otio;
 5 quibus actis 'quid ergo' inquit ille 'quoniam ora-
 torias exercitationes non tu quidem ut spero reliquisti,
 sed certe philosophiam illis anteposuisti, possumne
 aliquid audire?' 'Tu vero' inquam 'vel audire vel
 dicere; nec enim, id quod recte existimas, oratoria illa
 10 studia deserui, quibus etiam te incendi, quamquam
 flagrantissimum acceperam, nec ea quae nunc tracto
 minuunt, sed augent potius illam facultatem. nam cum
 hoc genere philosophiae, quod nos sequimur, magnam
 habet orator societatem; subtilitatem enim ab Academia
 15 mutuatur et ei vicissim reddit ubertatem orationis et
 ornamenta dicendi. quam ob rem' inquam 'quoniam
 utriusque studii nostra possessio est, hodie, utro frui
 malis, optio sit tua.' Tum Hirtius 'gratissimum,' in-
 quit, 'et tuorum omnium simile; nihil enim umquam
 abnuuit meo studio voluntas tua. Sed quoniam rhetorica 4
 mihi vestra sunt nota teque in iis et audivimus saepe
 et audiemus atque hanc Academicorum contra propo-
 situm disputandi consuetudinem indicant te suscepisse
 Tusculanae disputationes, ponere aliquid, ad quod au-
 20 diam, si tibi non est molestum, volo.' 'An mihi,' in-
 quam, 'potest quicquam esse molestum, quod tibi gra-
 tum futurum sit? sed ita audies, ut Romanum hominem
 ut timide ingredientem ad hoc genus disputandi ut
 longo intervallo haec studia repetentem.' 'Ita' inquit
 25 'audiam te disputantem, ut ea lego quae scripsisti.
 proinde ordire.' 'Considamus igitur.'

1 itaque *Dav.* idque *referri ad illa una eramus putat Pl.*
 3 cum] quo cum *Wopkens* nam cum *Pl. cl. fin. 1, 14 nat. 1, 15 div.*
 1, 8 *rep. 1, 14* 5 acceptis *A^pV* 5. 6 oratoria exercitatio *B¹*
 9 recte audire existimas *A* 18 obtio *A^pV* 21 vestra *Ald.*
 nostra *AVB* 23 suscepisse *A¹V¹B^c* -cipisset usculanae *B^p*
 25. 26 volo—gratum *om. V* 25 an *¶2* ad *A^pB^p* at *A^cB^c*
 27 sed] et *B^p* 31 consida musici quorum *V^p* consida-

- 3 * quorum in aliis, ut in Antipatro poeta ut in brumali
 5 die natis ut in simul aegrotantibus fratribus ut in urina
 ut in unguibus ut in reliquis eius modi, naturae con-
 tagio valet, quam ego non tollo, vis est nulla fatalis;
 in aliis autem fortuita quaedam esse possunt, ut in illo
 naufrago ut in Icadio ut in Daphita; quaedam etiam
 Posidonius (pace magistri dixerim) comminisci videtur;
 sunt quidem absurda. quid enim, si Daphitae fatum
 fuit ex equo cadere atque ita perire, ex hocne Equo,
 qui cum equus non esset nomen habebat alienum? 10
 aut Philippus hasne in capulo quadrigulas vitare mone-
 batur? quasi vero capulo sit occisus. quid autem ma-
 gnum aut naufragum illum sine nomine in rivo esse
 lapsum (quamquam huic quidem hic scribit praedictum
 in aqua esse pereundum) — ne hercule Icadii quidem 15
 praedonis video fatum ullum; nihil enim scribit ei prae-
 dictum. quid mirum igitur ex spelunca saxum in crura
 eius incidisse? puto enim etiamsi Icadius tum in spelunca
 non fuisset saxum tamen illud casurum fuisse. nam
 aut nihil omnino est fortuitum aut hoc ipsum potuit 20
 evenire fortuna. Quaero igitur, atque hoc late patebit:
 si fati omnino nullum nomen nulla natura nulla vis

mus li qu- V^c considamus hic 7) ÷ 2 quorum, inter d et q ras.
 VIII fere litt.; ante q ft. ici; in mg. ex luv. 13, 86ss. adscr.
 (quae uncis inclusa nunc abscissa) sunt qui in fortune iam
 casibus | (omnia) ponant et mundum credant | (n)ullo rectore
 moveri. Na(tu)ra volvente vices et lucis | (et a)nni; add. man.
 ant. quorum in aliis A considamus hic ** non est igitur, h
 add., ic in ras., videbatur fuisse -mus ici, non ~, ita p. 171
 versa, sed p. 147 versa condiscipulorum ✕ quorum v. praefatio-
 nem B cons- hic m cf. leg. 2, 7 post ordire lacunam agno-
 vit Ald. 1 aleis V² item in v. 5 Antipatro] cf. Val. Max. 1, 8
 ext. 16 Thorm. p. 84ss. 2 fratribus] cf. Aug. civ. 5, 2 4 tollo
 an vis V^c 6 Daphita] cf. Val. Max. 1, 8 ext. 8 Daphanites
 codd. Daphnites Kempf 8 sint A¹V quidam A^pV^p qui-
 daem A^c si om. B 11 Philippus] cf. Val. Max. 1, 8 ext. 9
 hasne t b m hasce AVB capalo A^p 12 capula A¹ 13 aut
 del. t b (dubitatur Mdv. 794 cl. off. 1, 9) et C 14 quidenim
 A^pVB^p 15 Icadli om. V 16 praeconis V^c 20 ipsud B^p

esset et forte temere casu aut pleraque fierent aut omnia, num aliter ac nunc eveniunt evenirent? quid ergo adtinet inculcare fatum, cum sine fato ratio omnium rerum ad naturam fortunamve referatur?

5 Sed Posidonium, sicut aequum est, cum bona gratia 4
dimittamus, ad Chrysippi laqueos revertamur. cui qui- 7
dem primum de ipsa contagione rerum respondeamus,
reliqua postea persequemur. Inter locorum naturas quan-
tum intersit, videmus; alios esse salubris alios pestilen-
10 tis, in aliis esse pituitosos et quasi redundantis in aliis
exsiccatos atque aridos; multaque sunt alia quae inter
locum et locum plurimum differant. Athenis tenue cae-
lum, ex quo etiam acutiores putantur Attici, crassum
Thebis, itaque pingues Thebani et valentes. tamen
15 neque illud tenue caelum efficiet ut aut Zenonem quis
aut Arcesilam aut Theophrastum audiat, neque crassum
ut Nemea potius quam Isthmo victoriam petat. Diiunge
longius. quid enim loci natura adferre potest, ut in por- 8
ticu Pompei potius quam in campo ambulemus, tecum
20 quam cum alio, Idibus potius quam Kalendis? ut igitur
ad quasdam res natura loci pertinet aliquid, ad quas-
dam autem nihil, sic astrorum adfectio valeat, si vis,
ad quasdam res, ad omnis certe non valebit.

‘At enim, quoniam in naturis hominum dissimilitu-
25 dines sunt, ut alios dulcia alios subamara delectent,
alii libidinosi alii iracundi aut crudeles aut superbi sint,
alii <a> talibus vitiis abhorreant, — quoniam igitur’ inquit
‘tantum natura a natura distat, quid mirum est has dissi-
militudines ex differentibus causis esse factas?’ haec 5
30 disserens qua de re agatur et in quo causa consistat 9

5 equum V^c e cum B^p 6—p. 134, 13 *StvFr.* 2, 950 s. 9 vi-
deamus A¹V 10 esse *om.* V 12 et plurimum V^p 15 tenuae
A^pV^p 17 nelnea A^p diiungue A^p 18 longius] locis ex
longuis, in *mg.* vel locos V 19.20 in campo—quam *om.* V,
in quo deinde supra cum alio *signum corruptelae* 19 ambu-
lemus⁺. potius in *mg.* ⁺tecum quam cum | alio idibus A 27 a
add. Lamb. 1 28 tantum a natura natura B

non videt. non enim si alii ad alia propensiores sunt propter causas naturalis et antecedentis, idcirco etiam nostrarum voluntatum atque adpetitionum sunt causae naturales et antecedentes. nam nihil esset in nostra potestate, si ita se res haberet. nunc vero fatemur, acuti 5 hebetesne, valentes inbecilline simus, non esse id in nobis; qui autem ex eo cogi putat ne ut sedeamus quidem aut ambulemus voluntatis esse, is non videt quae quamque rem res consequatur. ut enim et ingeniosi et tardi ita nascentur antecedentibus causis item- 10 que valentes et inbecilli, non sequitur tamen ut etiam sedere eos et ambulare et rem agere aliquam principalibus causis definitum et constitutum sit. Stilponem, 10 Megaricum philosophum, acutum sane hominem et probatum temporibus illis accepimus. hunc scribunt ipsius 15 familiares et ebriosum et mulierosum fuisse, neque haec scribunt vituperantes sed potius ad laudem; vitiosam enim naturam ab eo sic edomitam et compressam esse doctrina, ut nemo umquam vinolentum illum, nemo in eo libidinis vestigium viderit. quid, Socratem nonne 20 legimus quem ad modum notarit Zopyrus physiognomon, qui se profitebatur hominum mores naturasque ex corpore oculis vultu fronte pernoscere: stupidum esse Socraten dixit et bardum, quod iugula concava non haberet, obstructas eas partes et obturatas esse dice- 25 bat; addidit etiam mulierosum, in quo Alcibiades chinnum dicitur sustulisse. Sed haec ex naturalibus 11 causis vitia nasci possunt: extirpari autem et funditus tolli, ut is ipse qui ad ea propensus fuerit a tantis vitiis avocetur, non est id positum in naturalibus 30 causis sed in voluntate studio disciplina. quae tollun-

2 naturales et -es AV 3 adpetitionum V^c 7. 8 cf. Aug. civ. 5, 3 ext. 8 his A^pV^p om. B 13 Stilponem Valla -f- A -ph- VB 19 vinolentum B^pV^c 20 eo| eum B^pV eom A^p 25 opturatas V^c obst- B^p eas esse dic- B 26 addidit B¹ addit AVB 27 subtulisse B¹ 28 exstirpari ft. ex exturp- A 29. 30 atatis corr. ae- V 30—p. 137, 19 StoFr. 2, 954

tur omnia, si vis et natura fati ex divinationis ratione firmabitur.

Etenim si est divinatio, qualibusnam a perceptis artis 6
proficiscitur? (percepta appello quae dicuntur Graece
5 θεωρήματα). non enim credo nullo percepto aut ceteros
artifices versari in suo munere, aut eos qui divinatione
utantur futura praedicere. Sint igitur astrologorum per- 12
cepta huius modi: 'si quis verbi causa oriente Canicula
natus est, is in mari non morietur.' vigila Chrysippe ne
10 tuam causam, in qua tibi cum Diodoro valente dialectico
magna luctatio est, deseras. si enim est verum quod
ita conectitur: 'si quis oriente Canicula natus est, in
mari non morietur', illud quoque verum est 'si Fabius
oriente Canicula natus est, Fabius in mari non morietur'.
15 pugnant igitur haec inter se, Fabium oriente Canicula
natum esse, et Fabium in mari moriturum; et quoniam
certum in Fabio ponitur, natum esse eum Canicula
oriente, haec quoque pugnant, et esse Fabium, et in
mari esse moriturum. ergo haec quoque coniunctio est
20 ex repugnantibus 'et est Fabius, et in mari Fabius
moriatur', quod ut propositum est ne fieri quidem potest.
ergo illud 'moriatur in mari Fabius' ex eo genere
est quod fieri non potest. omne ergo quod falsum dicitur
in futuro id fieri non potest. At hoc Chrysippe mi- 7
25 nime vis, maximeque tibi de hoc ipso cum Diodoro 13

1 ex natura V^p 4 praecepta ex -to A 5 θεωρήματα B¹
the- AVB 10 dialectico AV^p cf. Hieronymus ad v. 24 ad-
scriptus 11 desederas ex desid-, dein deseras B enim om. B
12 post quis add. verbi causa B cf. v. 8 est is in B^c cf.
p. 137, 2 15. 16 oriente . . . fabium in mg. add. A 16 et
fabulum V^p 17 certum esse "eum" in fabio ponitur natum
"canicula" signa transponendi add. B¹ 24 Hier. contra Pelag.
1, 702 (Migne tom. 23 p. 525) inter Diodorum et Chrysippum va-
lentissimos dialecticos (Cic. v. 10) περί δυνατόν (π. -τοῦ Hier.
cf. p. 130, 8) ista contentio est. Diodorus id solum . . . id fieri non
posse (v. p. 136, 1—4). Chrysippus vere et quae . . . non sunt
futura posse fieri dicit, ut frangi hoc margaritum, etiamsi id
numquam futurum sit (p. 136, 4—6)

certamen est. ille enim id solum fieri posse dicit quod aut sit verum aut futurum sit verum, et quicquid futurum sit id dicit fieri necesse esse, et quicquid non sit futurum id negat fieri posse; tu et quae non sint futura posse fieri dicis, ut frangi hanc gemmam, etiamsi id numquam futurum sit, neque necesse fuisse Cypselum regnare Corinthi, quamquam id millensimo ante anno Apollinis oraculo editum esset. at si ista conprobabis divina praedicta, et quae falsa in futuris dicentur in iis habebis ut ea fieri non possint ut si dicatur Africanum Carthagine non potiturum, et si vere dicatur de futuro idque ita futurum sit, dicas esse necessarium; quae est tota Diodori vobis inimica sententia. etenim si illud vere conectitur 'si oriente Canicula natus es, in mari non moriere', primumque quod est in conexo 'natus es oriente Canicula' necessarium est (omnia enim vera in praeteritis necessaria sunt, ut Chrysippo placet dissentienti a magistro Cleanthe, quia sunt inmutabilia nec in falsum e vero praeterita possunt convertere) — si igitur quod primum in conexo est necessarium est, fit etiam quod consequitur necessarium. quamquam hoc Chrysippo non videtur valere in omnibus; sed tamen si naturalis est causa cur in mari Fabius non moriatur, in mari Fabius mori non potest.

Hoc loco Chrysippus aestuans falli sperat Chaldaeos ceterosque divinos, neque eos usuros esse coniunctioni-

1 posset B^p posse fieri Hier. 2 aut v. fut. sit *idem* cf. p. 138, 6 3 dicit *om.* Hier., *item* B1 *mutato* esse (v.3) in est fieri *om.* V esse ex est B 3.4 quidquid autem n. s. f., id fieri n. p. Hier. 4 sunt Hier. 7 millensimo A^pV^p millē simo B^p 8 cumprobabis B^p con- ft. ex -amus A cf. v. 10 10 habebis *dett.* habemus AVB 10. 11 ut si ... potiturum *del. b m* 11 carthaginem A^pVB^p -ne A^cB^c Carthagine non (ñ) Pl. 12 non necessarium V^c 15 quonexo A^p 16 es *dett.* est AVB 18 *StvFr.* 1, 489 19 falsum e B2 f- me vero AB f- ne vero V^p f- nec in verum V^c 25 fallis A^pV^p facilis B^p 26 coniunctionibus] connexionibus *Mdv.* con<exis potius quam con>-iunctionibus Pl.; con- *def. Gercke Chrysippea fr. 85*

bus, ut ita sua percepta pronuntient 'si quis natus est
 oriente Canicula, is in mari non morietur' — sed potius
 ita dicent: 'non et natus est quis oriente Canicula et is
 in mari morietur'. o licentiam iocularem: ne ipse inci-
 5 dat in Diodorum, docet Chaldaeos quo pacto eos ex-
 ponere percepta oporteat. quaero enim, si Chaldaei ita
 loquentur ut negationes infinitarum coniunctionum po-
 tius quam infinita conexa ponant, cur idem medici cur
 geometrae cur reliqui facere non possint. medicus in
 10 primis quod erit ei perspectum in arte non ita proponet
 'si cui venae sic moventur, is habet febrim', sed potius
 illo modo 'non et venae sic <cui> moventur, et is febrim
 non habet'; itemque geometres non ita dicet 'in sphaera
 maximi orbes medii inter se dividuntur', sed potius
 15 illo modo 'non et sunt in sphaera maximi orbes et ii
 non medii inter se dividuntur.' quid est, quod non possit 16
 isto modo ex conexo transferri ad coniunctionum nega-
 tionem. et quidem aliis modis easdem res efferre pos-
 sumus. modo dixi 'in sphaera maximi orbes medii inter
 20 se dividuntur', possum dicere 'si in sphaera maximi or-
 bes erunt', possum dicere: 'quia in sphaera maximi
 orbes erunt'; multa genera sunt enuntiandi nec ullum
 distortius quam hoc, quo Chrysippus sperat Chaldaeos
 contentos Stoicorum causa fore. illorum tamen nemo 9
 17

1 praecepta A cf. p. 135, 4 4 ipsa AV^p 7 loquantur B1
 t b m 8 cumconexa V 9 geum&re V^p possunt A¹ 10 per-
 spectum ci. Hott., sed cf. Cic. orat. 121 12 et prius] ei AVB
 cui m cf. v. 1 et 3 non cui v. s. m. t non et ei v. s. m. b
 febrem AVB 13 geometres A^pV^p (velut v. 9) 14 orbis
 AV¹B¹ 15 ii A^p hi A^c 17 quo nexa A¹V¹ coniunc-

‡

tionis coni. t, sed cf. top. 57 19—22 'orbes ***** possum
 dicere * * | qua in sphaera praeter orbes omnia in ras. pr. man.;
 post dicere agnoscebam ur, ut collato V primo fuisse coniciam
 orbes medii in se dividuntur | possum dicere. In mg. inferiore
 haec addita sunt ‡ medii interse dividuntur. possum dicere si
 in spera maximi orbes erunt, infra quae paris fere ambitus
 rasura est A' Pl. 20. 21 si in . . . dicere quia om. V
 21 quia B^c qua AB^p praefert Pl. (om. V)

ita loquitur; maius est enim has contortiones orationis quam signorum ortus obitusque perdiscere.

Sed ad illam Diodori contentionem, quam *περὶ δυνατόν* appellant, revertamur. in qua quid valeat id quod fieri possit anquiritur. Placet igitur Diodoro id solum fieri posse, quod aut verum sit aut verum futurum sit. qui locus attingit hanc quaestionem, nihil fieri quod non necesse fuerit, et quicquid fieri possit id aut esse iam aut futurum esse, nec magis commutari ex veris in falsa posse ea quae futura quam ea quae facta sunt; sed in factis inmutabilitatem apparere, in futuris quibusdam, quia non apparet, ne inesse quidem videri; ut in eo qui mortifero morbo urgeatur verum sit 'hic morietur hoc morbo', at hoc idem si vere dicatur in eo in quo vis morbi tanta non appareat nihilo minus futurum sit. ita fit ut commutatio ex vero in falsum ne in futuro quidem ulla fieri possit. nam 'moriatur Scipio' talem vim habet, ut, quamquam de futuro dicitur, tamen ut id non possit convertere in falsum; de homine enim
 18 dicitur cui necesse est mori. sic si diceretur 'moriatur noctu in cubiculo suo vi oppressus Scipio', vere diceretur; id enim fore diceretur quod esset futurum; futurum autem fuisse ex eo, quia factum est, intellegi debet. nec magis erat verum 'moriatur Scipio' quam 'moriatur illo modo', nec magis necesse mori Scipioni
 25 quam illo modo mori, nec magis inmutabile ex vero in falsum 'necatus est Scipio' quam 'necabitur Scipio' nec cum haec ita sint est causa cur Epicurus fatum extimescat et ab atomis petat praesidium easque de via deducat et uno tempore suscipiat res duas inenodabiles,
 30 unam ut sine causa fiat aliquid, ex quo existet ut de

1 contortiones *e corr.*, *fuit ft.* -torct- A 3 *cf. Hier. ad p. 135, 24 adscript.* 4 quam *add. V^c* 7. 8 quod... fieri in *mg. add. B* 8 id autem *A^pV^p* 12 quinon *A¹* apparet *Dav. t b m* -reret *AVB* 13 urgeatur *A^pB* 22 id... dicitur (*dein corr. diceretur*) *add. V²* 25 magis *Ramus* minus *AVB*

nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi nec cuiquam physico placet, alteram ut cum duo individua per inanitatem ferantur alterum e regione moveatur alterum declinet. licet enim Epicuro concedenti omne enuntiatum aut 19
 5 verum aut falsum esse non vereri ne omnia fato fieri sit necesse; non enim aeternis causis naturae necessitate manantibus verum est id quod ita enuntiatum 'descendit in Academiam Carneades', nec tamen sine causis, sed interest inter causas fortuito antegressas et inter
 10 causas cohibentis in se efficientiam naturalem. ita et semper verum fuit 'moriatur Epicurus cum duo et septuaginta annos vixerit archonte Pytharato', neque tamen erant causae fatales, cur ita accideret, sed quod ita cecidit certe casurum sicut cecidit fuit. nec ii, qui 20
 15 dicunt inmutabilia esse quae futura sint nec posse verum futurum convertere in falsum, fati necessitatem confirmant, sed verborum vim interpretantur. at qui introducunt causarum seriem sempiternam, ii mentem hominis voluntate libera spoliata necessitate fati de-
 20 vinciunt.

Sed haec hactenus; alia videamus. concludit enim 10
 Chrysippus hoc modo: 'si est motus sine causa, non omnis enuntiatio, quod ἀξιώματα dialectici appellant, aut vera aut falsa erit; causas enim efficientis quod non
 25 habebit, id nec verum nec falsum erit; omnis autem enuntiatio aut vera aut falsa est; motus ergo sine causa nullus est. quod si ita est, omnia quae fiunt causis fiunt 21
 antegressis; id si ita est, fato omnia fiunt. efficitur igitur fato fieri quaecumque fiant.' hic primum si mihi libeat
 30 adsentiri Epicuro et negare omnem enuntiationem aut

3 feruntur V alteram V^p 6 a naturae V³ naturae e b
 7 emanantibus t sed v. Th. l. l. s. v. emanare 445, 80 7.8 de-
 scendet ci. Lörcher I p. 357 14 cecidit Bremius m cecidisset
 A B t b accidisset V certe casurum A^c B t b caerte (ex cave)
 causarum A^p certe¹ causarum, in mg. alia manu¹ a serie V,
 quare serie certa causarum casurum m fuit A^p V fuerit A^c B
 17 at qui A2 atque AVB 21—p. 140, 13 StvFr. 2, 952. 954
 23 ἀξιώματα Graece B2 item p. 140, 5. 16

veram esse aut falsam, eam plagam potius accipiam quam fato omnia fieri conprobem; illa enim sententia habet aliquid disputationis, haec vero non est tolerabilis. itaque contendit omnis nervos Chrysippus, ut persuadeat omne ἀξίωμα aut verum esse aut falsum. ut enim Epicurus veretur ne si hoc concesserit, concedendum sit fato fieri quaecumque fiant (si enim alterum utrum ex aeternitate verum sit, esse id etiam certum, et si certum, etiam necessarium: ita et necessitatem et fatum confirmari putat), sic Chrysippus metuit, ne, si non obtinuerit omne quod enuntietur aut verum esse aut falsum, non teneat omnia fato fieri et ex causis aeternis rerum 22 futurarum. Sed Epicurus declinatione atomi vitari necessitatem fati putat. itaque tertius quidam motus oritur extra pondus et plagam, cum declinat atomus intervallo 15 minimo (id appellat ἐλάχιστον); quam declinationem sine causa fieri si minus verbis, re cogitur confiteri. non enim atomus ab atomo pulsa declinat. nam qui potest pelli alia ab alia, si gravitate feruntur ad perpendicularum corpora individua rectis lineis, ut Epicuro placet? sequitur enim ut, si alia ab alia numquam depellatur, ne 23 contingat quidem alia aliam. ex quo efficitur etiam, si sit atomus eaque declinet, declinare sine causa. hanc Epicurus rationem induxit ob eam rem, quod veritus est ne, si semper atomus gravitate ferretur naturali ac 25 necessaria, nihil liberum nobis esset, cum ita moveretur

7 alterum ** utrum ***** A al- si ut- V^pB^p 8. 9 c. etiam n.] certe necessarium A^p 8. 9 etiam om. V 11 aut verum] an v- B^p 11. 12 aut verum esse¹ non teneat² aut falsum³ omnia B non teneat supra l. add. A om. V 12 et om. V 13 declinationem BA^c 14 itaque] atque V 19 si** (ft. -ve) V referuntur A^p 21 enim] autem ci. Dav. cf. t, Mdv. 1, 19. Sed enim recte adhibitum. nam 'atomum ab atomo depelli ne Epicurus quidem dixit, qui ob eam ipsam causam, quia id fieri non posset, declinationem induxit; contingi autem aliam ab alia is quam maxime voluit, hoc est illas plagas fieri, quae possent genitalis reddere motus.' Pl. enim tenet Usener Epic. p. 200, 20 22 contigat VB etiam Dav. ut iam AVB

- animus ut atomorum motu cogeretur. id Democritus auctor atomorum accipere maluit, necessitate omnia fieri, quam a corporibus individuis naturalis motus avellere. Acutius Carneades, qui docebat posse Epicureos suam 11
- 5 causam sine hac commenticia declinatione defendere. nam cum docerent esse posse quendam animi motum voluntarium, id fuit defendi melius quam introducere declinationem, cuius praesertim causam reperire non possunt. quo defenso facile Chrysippo possent resistere.
- 10 cum enim concessissent motum nullum esse sine causa, non concederent omnia quae fierent fieri causis antecedentibus; voluntatis enim nostrae non esse causas externas et antecedentis. communi igitur consuetudine 24 sermonis abutimur, cum ita dicimus, velle aliquid quempiam aut nolle sine causa; ita enim dicimus 'sine causa' ut dicamus: sine externa et antecedente causa, non sine aliqua; ut cum vas inane dicimus non ita loquimur ut physici, quibus inane esse nihil placet, sed ita ut verbi causa sine aqua sine vino sine oleo vas esse dicamus,
- 20 sic cum sine causa animum dicimus moveri, sine antecedente et externa causa moveri, non omnino sine causa dicimus. de ipsa atomo dici potest, cum per inane moveatur gravitate et pondere, sine causa moveri, quia nulla causa accedat extrinsecus. rursus autem, ne omnes 25
- 25 physici inrideant nos, si dicamus quicquam fieri sine causa, distinguendum est et ita dicendum, ipsius individui hanc esse naturam, ut pondere et gravitate moveatur, eamque ipsam esse causam cur ita feratur. similiter ad animorum motus voluntarios non est re-
- 30 quirenda externa causa; motus enim voluntarius eam naturam in se ipse continet, ut sit in nostra potestate nobisque pareat, nec id sine causa; eius rei enim causa

6 doceret AVB^c -re B^p -rent J. F. Meyer t b m 'nisi forte intellegendus Epicurus, ut deus, non dei nat. 1, 51' Pl. 9 pos-
sunt] possem V^p -ent V^c 13 antecedentes AV 16 sine
ante ext-] si non B¹ 25 inrideant nos vel simile quid edd.
-eamur AVB 28 cur om. V¹

- 26 ipsa natura est. quod cum ita sit, quid est cur non
 omnis pronuntiatio aut vera aut falsa sit, nisi conces-
 serimus fato fieri quaecumque fiant? 'quia futura vera'
 inquit 'non possunt esse ea quae causas cur futura
 sint non habent; habeant igitur causas necesse est ea
 5 quae vera sunt; ita cum evenerint fato evenerint.' con-
 fectum negotium, siquidem concedendum tibi est aut fato
 27 omnia fieri aut quicquam fieri posse sine causa. an aliter
 haec enuntiatio vera esse non potest 'capiet Numantiam
 Scipio', nisi ex aeternitate causa causam serens hoc erit 10
 effectura? an hoc falsum potuisset esse, si esset sescentis
 saeculis ante dictum? et si tum non esset vera haec
 enuntiatio 'capiet Numantiam Scipio', ne illa quidem
 eversa vera est haec enuntiatio 'cepit Numantiam Sci-
 pio'. potest igitur quicquam factum esse quod non 15
 verum fuerit futurum esse? nam ut praeterita ea vera
 dicimus, quorum superiore tempore vera fuerit instantia,
 sic futura, quorum consequenti tempore vera erit in-
 28 stantia, ea vera dicemus. nec si omne enuntiatum aut
 verum aut falsum est, sequitur ilico esse causas inmu- 20
 tabilis easque aeternas, quae prohibeant quicquam secus
 cadere atque casurum sit; fortuitae sunt causae, quae
 efficiant ut vere dicantur quae ita dicentur 'veniet in
 senatum Cato', non inclusae in rerum natura atque
 mundo; et tamen tam est inmutabile venturum cum est 25
 verum quam venisse, nec ob eam causam fatum aut
 necessitas extimescenda est. etenim erit confiteri ne-

2 enuntiatio *ci. Dav. cf. p. 130, 4 sed v. Tusc. 1, 14* 6 quae
 v. futura s. *ci. t* 9 nummantiam VB^c 10 *scipionis iex,
s prior in ras. fuit ft. acc- A causa om. V causam serens
corr. casarum series V 11 effutura B^p sexcentis V^c
 13—14 ne illa—Scipio *in mg. add. recentiss. man.* V quidem
 versa esse vera est haec *corr.* ~ vera esset haec A quidem vera
 esset vera haec *corr.* ~ vera est haec B 14 cepit *Lamb.*
 capiet AV (*in mg.*) B 17 fuerit B¹ -runt AVB 18 erit B¹
 erunt AVB 19—p. 143, 3 *StvFr. 2, 953* 20 illico B ilico A
in ras. V 22 casurum A^cB^c casarum B^p casarum A^pV
 sit] si V^c 24 inclusae sunt V^c 27 etenim] nec enim V²

cesse: si haec enuntiatio 'veniet in Tusculanum Hortensius' vera non est, sequitur ut falsa sit. quorum isti neutrum volunt, quod fieri non potest.

Nec nos impedit illa ignava ratio quae dicitur; appellatur enim quidam a philosophis ἀργὸς λόγος, cui si pareamus nihil omnino agamus in vita. sic enim interrogant 'si fatum tibi est ex hoc morbo convalescere, sive tu medicum adhibueris sive non adhibueris, convalesces; item si fatum tibi est ex hoc morbo non con-
 5 valescere, sive tu medicum adhibueris sive non adhibueris, non convalesces; et alterutrum fatum est; medicum ergo adhibere nihil attinet.' recte genus hoc inter-
 10 rogationis ignavum atque iners nominatum est, quod eadem ratione omnis e vita tolletur actio. licet etiam
 15 inmutare, ut fati nomen ne adiungas et eandem tamen teneas sententiam, hoc modo: 'si ex aeternitate verum hoc fuit "ex isto morbo convalesces", sive adhibueris medicum sive non adhibueris, convalesces; itemque, si ex aeternitate falsum hoc fuit "ex isto morbo [non]
 20 convalesces", sive adhibueris medicum sive non adhibueris, non convalesces'; deinde cetera. Haec ratio a 30
 Chrysippo reprehenditur. 'quaedam enim sunt' inquit 'in rebus simplicia, quaedam copulata; simplex est "mori-
 25 fecerit, finitus est moriendi dies. at si ita fatum sit: "nascetur Oedipus Laio", non poterit dici "sive fuerit Laius cum muliere sive non fuerit"; copulata enim res est et confatalis'; sic enim appellat, quia ita fatum sit, et con-

1 haec enuntiatio, -tio in ras. V vel VI litt. (ft. fuit -tiatio) A hoc -tum ex Rami coniectura tbm veniat V 2 vera. falsa Dav. -um. -um AV^cB (fal sit V^p) 5 logos] locus V^c 6 agemus V^c Graecum horum exemplar est apud Originem in Cels. 2, 20 (StvFr. 2, 957) 9.10 convalescere* (s) B 13 inhers A^p 15 edem corr. eandem om. et V 19.20 non convalesces 'sed non linea transversa del. AB Ñ con-, Ñ in ras. III litt., quarum tertia fuit n V^p Pl. 22 StvFr. 2, 956 25 sit] est Mdv. 3, 58 tb erit dubitans m, sed cf. p. 100, 7.8 Hofm. § 337 Nutting p. 187 ss. 28 quia, in mg. vel quasi V 28s. concubitorum A¹V¹

cubiturum cum uxore Laium et ex ea Oedipum procreaturum. ut si esset dictum 'luctabitur Olympiis Milo' et referret aliquis 'ergo sive habuerit adversarium sive non habuerit, luctabitur', erraret; est enim copulatum 'luctabitur', quia sine adversario nulla luctatio est. 'Omnes igitur istius generis captiones eodem modo refelluntur. "sive tu adhibueris medicum sive non adhibueris, convalesces" captiosum; tam enim est fatale medicum adhibere quam convalescere.' Haec, ut dixi, confatalia ille appellat.

- 14 Carneades genus hoc totum non probabat et nimis
 31 inconsiderate concludi hanc rationem putabat; itaque premebat alio modo nec ullam adhibebat calumniam. cuius erat haec conclusio 'si omnia antecedentibus causis fiunt, omnia naturali conligatione conserte contextequae 15 fiunt; quod si ita est, omnia necessitas efficit; id si verum est, nihil est in nostra potestate; est autem aliquid in nostra potestate; at, si omnia fato fiunt, omnia causis antecedentibus fiunt; non igitur fato fiunt, quae-
 32 cumque fiunt.' hoc artius adstringi ratio non potest. nam 20 si quis velit idem referre atque ita dicere 'si omne futurum ex aeternitate verum est, ut ita certe eveniat, quem ad modum sit futurum, omnia necesse est conligatione naturali conserte contextequae fieri', nihil dicat. multum enim differt, utrum causa naturalis ex aeternitate 25 futura vera efficiat, an etiam sine aeternitate naturali futura quae sint ea vera esse possint intellegi. itaque dicebat Carneades ne Apollinem quidem futura posse dicere nisi ea quorum causas natura ita contineret,

1 et ex] haec ex B^p 2 'ante ut levius incidunt t b m, ft. ut referentes ad ita p. 143, 28. nam inter sit atque et lin. 28 non incidunt. Recte distinguunt et alii et Gercke. item pro ut ci. t' Pl. Milo Or. minon AV^pB milon V^c 3.4 adversarium... habuerit in mg. add. V 4 incopulatum A^p 5 omnis V 8.9 medicum... adhibueris in mg. add. A adhibuere A^pV^p 9 valescere B^p 13 premebatur V 15 consertae contextaeque A^cB^cV^p 19. 20 quaecumque fiunt supra add. B 23. 24 conlegatione A^pV^p -em B^p colligatione V^c 24 consertae contextaeque A^c dicit A^cB

ut ea fieri necesse esset. quid enim spectans deus ipse 33
diceret Marcellum eum, qui ter consul fuit, in mari esse
peritulum? erat hoc quidem verum ex aeternitate, sed
causas id efficientis non habebat. ita ne praeterita qui-
5 dem ea, quorum nulla signa tamquam vestigia extarent,
Apollini nota esse censebat; quo minus futura. causis
enim efficientibus quamque rem cognitis posse denique
sciri, quid futurum esset. ergo nec de Oedipode potuisse
Apollinem praedicere nullis in rerum natura causis
10 praepositis, cur ab eo patrem interfici necesse esset,
nec quicquam eius modi. quocirca, si Stoicis qui omnia 15
fato fieri dicunt consentaneum est huius modi oracula
ceteraque quae a divinatione ducuntur conprobare, iis
autem qui quae futura sunt ea vera esse ex aeternitate
15 dicunt non idem dicendum est, vide ne non eadem sit
illorum causa et Stoicorum; hi enim urguntur angu-
stius, illorum ratio soluta ac libera est. quodsi conce- 34
datur nihil posse evenire nisi causa antecedente, quid
proficiatur si ea causa non ex aeternis causis apta di-
20 catur? causa autem ea est quae id efficit cuius est
causa, ut vulnus mortis cruditas morbi ignis ardoris.
itaque non sic causa intellegi debet, ut quod cuique
antecedat id ei causa sit, sed quod cuique efficienter
antecedat, nec quod in campum descenderim, id fuisse
25 causae cur pila luderem, nec Hecubam causam interitus
fuisse Troianis quod Alexandrum genuerit, nec Tyn-
dareum Agamemnoni quod Clytemestram. hoc enim

4 causas sid-efficientes A^pB causa sid- V^p causas sicut def- A^c
causas id eff- V^c 5 nulla A^pV^c illa A^cB [V^p] *StvFr.* 2, 955
11 quicquam] quoquam A^pV^p 11.12 quocirca... modi *in mg.*
add. V 13 addivinatione A -nem V ducuntur *Mdv.* dic-
AVB iis 2 his AVB 16 urgentur A^cV^c angustus V^p -lis
AB 19 dicatur 2 duc- AVB 21 ignes A^cB 22.23 cui-
que //// antecedat id, *litura del.* efficientes B 23 id et causa
V antecedat id ei (*corr. ex id et*) ... cuique *in mg. antiquis-*
simus corrector add. A efficientur V¹B¹ 24 antecedant
A^pV^p descenderint V^p 25 causa B lauderem A^p 27 cly-
taemestram V clitem- B^p

modo viator quoque bene vestitus causa grassatori
 35 fuisse dicetur, cur ab eo spoliaretur. ex hoc genere illud
 est. Enni

‘utinam ne in nemore Pelio securibus
 caesae accidissent abiegnae ad terram trabes’

— licuit vel altius ‘utinam ne in Pelio nata ulla umquam
 esset arbor’, etiam supra ‘utinam ne esset mons ullus
 Pelius’ similiterque superiora repetentem regredi infi-
 nite licet

‘neve inde navis inchoandi exordium
 coepisset.’

quorsum haec praeterita? quia sequitur illud

‘nam numquam era errans mea domo eferret pedem,
 Medea, animo aegro, amore saevo saucia’,

16 non ut eae res causam adferrent amoris. interesse au- 15
 36 tem aiunt, utrum eius modi quid sit sine quo effici
 aliquid non possit, an eius modi cum quo effici aliquid
 necesse sit. Nulla igitur earum est causa, quoniam nulla
 eam rem sua vi efficit, [in] cuius causa dicitur; nec id
 sine quo quippiam non fit causa est, sed id quod cum 20

1 crassatori B, in ras. paulo ampliore AV gr- F 2 dicere-
 tur VA^p 3 ennli V^cB^c 4. 5 Enn. scen. 246s. (Medea exul)
 5 accedissent V, cum ras. corr. cecid- A accid- cum ras. corr.
 cecid- B abi*egnae [a?]/ A abiaegne V trabas V¹
 6. 7 utinam ne ... etiam supra om. V 7 esse arbor B^p ne
 esse V^p 8 infinitae V^pB^p 9. 10 licet quorsum? neve V
 cf. v. 12 10. 11 Enn. l. l. 248s. exordium quorſum coepisset.
 Quorsum | haec, Quorsum in mg. add. A 11 cepisset B^pb
 (vid. Va.) 12 quorsum om. V cf. v. 9. 10 13. 14 l. l. 253s.
 13 era | errans V haec ferret A^pV^p, ha paene erasae B
 14 aegro AVB aegra m Ribbeck cum aliis testibus v. Va.
 more A^p amores V^p amores aevo B^p 15 ut eae res] ut heres
 V² adferrent AB¹ afferrent V^c de sensu huius lineae bene
 Stuewe W. diss. Kiel 1895 p. 44 15—p. 147, 1 StvFr. 2, 987
 17 non possit ... aliquid in mg. add. B cumquo alia quid effici
 aliquid V 18 ‘ft. fuit earum rerum’ Pl.; sane quidem respicit
 earum ad res in v. 15 19 in om. B 1 tbm cf. p. 145, 20. 147, 1

accessit id, cuius est causa, efficit necessario. nondum enim ulcerato serpentis morsu Philocteta quae causa in rerum natura continebatur, fore ut is in insula Lemno linqueretur? post autem causa fuit propior et cum
 5 exitu iunctor. ratio igitur eventus aperit causam. sed 37 ex aeternitate vera fuit haec enuntiatio 'relinquetur in insula Philoctetes', nec hoc ex vero in falsum poterat convertere. necesse est enim in rebus contrariis duabus (contraria autem hoc loco ea dico, quorum alterum ait
 10 quid, alterum negat) — ex iis igitur necesse est invito Epicuro alterum verum esse, alterum falsum, ut 'sauciabitur Philocteta' omnibus ante saeculis verum fuit, 'non sauciabitur' falsum; nisi forte volumus Epicureorum opinionem sequi, qui tales enuntiationes nec veras nec
 15 falsas esse dicunt, aut cum id pudet illud tamen dicunt, quod est inpudentius, veras esse ex contrariis diiunctiones, sed quae in his enuntiata essent eorum neutrum esse verum. o admirabilem licentiam et miserabilem 38 inscientiam disserendi. si enim aliquid in eloquendo
 20 nec verum nec falsum est, certe id verum non est; quod autem verum non est qui potest non falsum esse? aut quod falsum non est qui potest non verum esse? tenebitur id, quod a Chrysippo defenditur, omnem enuntiationem aut veram aut falsam esse: ratio ipsa coget et
 25 ex aeternitate quaedam esse vera, et ea non esse nexa causis aeternis et a fati necessitate esse libera.

Ac mihi quidem videtur, cum duae sententiae fuissent 17
 veterum philosophorum, una eorum qui censerent omnia 39
 ita fato fieri ut id fatum vim necessitatis adferret, in

4 proprior AV¹B 6 enuntio V¹ 7 ex vera V pro-
 perat B^p 8 converti A^cB^c -verte B^p 13 saucitur A¹
 14 talis B^p 18 mirabilem insc. B¹ 19 inscientiam A^p
 21. 22 non falsum ... qui potest in *mg.* add. V 23 igitur
 post tenebitur add. *Lamb. 1, ergo Dav.; sed etiam in v. 24 ratio*
ipsa eqs. ἀνυθέτως ponuntur StvFr. 2, 952 27 ac] hac B^p
 27—p. 150, 18 *StvFr. 2, 974* 28 censerant A consenserent
corr. -int, in mg. vel non censerent, deinde non del. V

qua sententia Democritus Heraclitus Empedocles Aristoteles fuit, altera eorum quibus viderentur sine ullo fato esse animorum motus voluntarii, Chrysippus tamquam arbiter honorarius medium ferire voluisse, sed adplicat se ad eos potius qui necessitate motus animorum liberatos volunt; dum autem verbis utitur suis, delabitur in eas difficultates ut necessitatem fati confirmet
 40 invitus. atque hoc si placet quale sit videamus in ad-
 sensionibus, quas prima oratione tractavi. eas enim veteres illi, quibus omnia fato fieri videbantur, vi effici
 et necessitate dicebant. qui autem ab iis dissentiebant, fato adsensiones liberabant negabantque fato adsensionibus adhibito necessitatem ab his posse removeri
 iique ita disserebant 'si omnia fato fiunt, omnia fiunt causa antecedente, et si adpetitus, illa etiam quae ad-
 15 petitum sequuntur, ergo etiam adsensiones; at si causa adpetitus non est sita in nobis, ne ipse quidem adpetitus est in nostra potestate; quod si ita est, ne illa quidem quae adpetitu efficiuntur sunt sita in nobis;
 non sunt igitur neque adsensiones neque actiones in
 20 nostra potestate. ex quo efficitur ut nec laudationes iustae sint nec vituperationes nec honores nec supplicia.' quod cum vitiosum sit, probabiliter concludi putant non omnia fato fieri quaecumque fiant.

18 Chrysippus autem cum et necessitatem inprobaret
 41 et nihil vellet sine praepositis causis evenire, causarum genera distinguit, ut et necessitatem effugiat et retineat fatum. 'causarum enim' inquit 'aliae sunt perfectae et principales aliae adiuvantes et proximae. quam ob rem cum dicimus omnia fato fieri causis antecedentibus, non
 30 hoc intellegi volumus: causis perfectis et principalibus,

1 Diels 68 (55) A 66 aristotiles A^cB^c haristoteles V 4 honorarius V 5 animos AVB -orum Dav. t^bm cf. p. 141, 29
 8. 9 assensionibus A^cB^c 9 prima oratione in initio, scil. in descriptione assensionum Lörcher I p. 370 ss. 12 assensiones ex adsensionis B 13 remori B¹ 22 iustitiae B^p supplicia V^p subplicia*** A 27 effugeat B^p 28. 29 perfecte et proxime A^pV^p

sed causis adiuvantibus [antecedentibus] et proximis.⁷
itaque illi rationi, quam paulo ante conclusi, sic occurrit:
si omnia fato fiant, sequi illud quidem ut omnia causis
fiant antepositis, verum non principalibus causis et per-
fectis sed adiuvantibus et proximis. quae si ipsae non
sunt in nostra potestate, non sequitur ut ne adpetitus
quidem sit in nostra potestate. at hoc sequeretur, si
omnia perfectis et principalibus causis fieri diceremus,
ut, cum eae causae non essent in nostra potestate, <ne
ille quidem esset in nostra potestate>. quam ob rem
qui ita fatum introducunt ut necessitatem adiungant,
in eos valebit illa conclusio; qui autem causas antece-
dentis non dicent perfectas neque principalis, in eos
nihil valebit. quod enim dicantur adsensiones fieri causis
antepositis, id quale sit facile a se explicari putat. nam
quamquam adsensio non possit fieri nisi commota viso,
tamen cum id visum proximam causam habeat non
principalem, hanc habet rationem, ut Chrysippus vult,
quam dudum diximus, non ut illa quidem fieri possit
nulla vi extrinsecus excitata, necesse est enim adsen-
sionem viso commoveri — sed revertitur ad cylindrum
et ad turbinem suum, quae moveri incipere nisi pulsa
non possunt. id autem cum accidit, suapte natura quod
superest et cylindrum volvi et versari turbinem putat.
‘ut igitur’ inquit ‘qui protrusit cylindrum dedit ei prin-
cipium motionis, volubilitatem autem non dedit, sic
visum obiectum inprimet illud quidem et quasi signa-
bit in animo suam speciem, sed adsensio nostra erit

1 antecedentibus *Davisio auctore del. t b m* 5 ipse A^p B^p
ipsi corr. -a V 6 sunt t sint AVB ** non A adnon, d
corr. tV adnon corr. at-, deinde id-, denique id del. B 9 post
cum in B *permutatio est, v. praefationem* 9. 10 ne ille ...
potestate om. sine defectus indicio AB in *mg. add. man. rec.,*
deinde supra ne ille quidem eadem manu *suprascr.* vel ne ap-
petitus V quae omnia ‘ex ingenio profecta’ iam t iudicavit
12 antecedentes B 13 principales AV 18 habeant B^p
21. 22 acylindrum et aturbinem V¹ 23 naturae A 25 qui-
lndrum A^p V^p

in potestate, eaque, quem ad modum in cylindro dictum est, extrinsecus pulsa, quod reliquum est, suapte vi et natura movebitur. quodsi aliqua res efficeretur sine causa antecedente, falsum esset omnia fato fieri; sin omnibus quaecumque fiunt veri simile est causam antecedere, quid adferri poterit cur non omnia fato fieri fatendum sit; modo intellegatur quae sit causarum
 44 distinctio ac dissimilitudo.' haec cum ita sint a Chrysippo explicata, si illi qui negant adsensiones fato fieri fateantur tamen eas non sine viso antecedente fieri — 10 alia ratio est, sed si concedunt anteire visa nec tamen fato fieri adsensiones, quod proxima illa et continens causa non moveat adsensionem, vide ne idem dicant. neque enim Chrysippus — concedens adsensionis proximam et continentem causam esse in viso positam — 15 [neque] eam causam esse ad adsentiendum necessariam concedet, ut si omnia fato fiant, omnia causis fiant antecedentibus et necessariis; itemque illi, qui ab hoc dissentiunt confitentes non fieri adsensiones sine praecursione visorum, dicent, si omnia fato fierent eius 20 modi, ut nihil fieret nisi praegressione causae, confitendum esse fato fieri omnia; ex quo facile intellectu est, quoniam utrique patefacta atque explicata sententia sua ad eundem exitum veniant, verbis eos non re dis-
 45 sidere. omninoque cum haec sit distinctio ut quibusdam 25 in rebus vere dici possit, cum hae causae antegressae sint, non esse in nostra potestate quin illa eveniant quorum causae fuerint, quibusdam autem in rebus causis antegressis in nostra tamen esse potestate ut illud

1 quilyndro V^pB^p quilyndro A^p cyly- A^c 6 quid V^c quod V^pA^p del. A^c om. B poterit V, corr. potest A, potest B
 10 non del. Valla, de vv. 8—13 v. Gercke p. 703 14 adsensionis corr. ass-es A adsensiones corr. ass-is B 16 neque om. B2 Lamb. 1 in adn. m, frustra defendit Gercke p. 704 esse om. B 17 concedit B^c 19 dissentiant B¹ 22 intellectum AV^pB 26 posset V haec V^pB^p hae* A [?] cf. 95, 7 Neue 2, 418 sed hic haec dubium ob sequens c-

aliter eveniat, hanc distinctionem utrique adprobant,
sed alteri censent, quibus in rebus cum causae ante-
cesserint non sit in nostra potestate ut aliter illa eve-
niant, eas fato fieri; quae autem in nostra potestate
5 sint, ab iis fatum abesse *

Hoc modo hanc causam disceptari oportet, non ab 20
atomis errantibus et de via declinantibus petere prae- 46
sidium. 'declinat' inquit 'atomus'. primum cur? aliam
enim quandam vim motus habebant a Democrito in-
10 pulsionis, quam plagam ille appellat, a te Epicure gra-
vitatatis et ponderis. quae ergo nova causa in natura
est quae declinet atomum? aut num sortiuntur inter se
quae declinet quae non? aut cur minimo declinent inter-
vallo, maiore non? aut cur declinent uno minimo, non
15 declinent duobus aut tribus? optare hoc quidem est,
non disputare. nam neque extrinsecus impulsam atomum 47
loco moveri et declinare dicis, neque in illo inani, per
quod feratur atomus, quicquam fuisse causae cur ea
non e regione ferretur, nec in ipsa atomo mutationis
20 aliquid factum est, quam ob rem naturalem motum sui
ponderis non teneret. ita cum attulisset nullam causam,
quae istam declinationem efficeret, tamen aliquid sibi
dicere videtur, cum id dicat quod omnium mentes asper-
nentur ac respuant. nec vero quisquam magis confirmare 48
25 mihi videtur non modo fatum, verum etiam necessitatem
et vim omnium rerum sustulisseque motus animi vo-
luntarios, quam hic qui aliter obsistere fato fatetur se

1 veniat V utique A¹ 2.3 post antecesserint in exitu
versus ita ut add. V 3 sint A^p V^p B^p illae Dav. *tb*, sed cf.
illa p. 150, 27, illud p. 150, 29, ea p. 115, 12 5 hoc loco quae-
dam intercidisse statuit Lamb. 1 6 ceptari in exeunte pagina
add. B^c in eodem iuxta primum novae paginae versum in mg.
add. notis Tironianis dimissum est, similiter A oportet ², non
et in mg. add. notis Tir. hic dimissum est 7 aberrantibus
ci. t 9 enim del. A^c B^c Diels 68 (55) A 47 10 illae A^c B^p
13 aut cur non decl- B¹ 19 ipsa atomum utationis corr. -am
-um mut- V 20 esse Dav. 26 sustulisse* quae B^p sustu-
lisseque, e extr. in ras. II litt. A

non potuisset, nisi ad has commenticias declinationes confugisset. nam ut essent atomi quas quidem esse mihi probari nullo modo potest, tamen declinationes istae numquam explicarentur. Nam si atomis ut gravitate ferantur tributum est necessitate naturae, quod omne pondus nulla re inpediente moveatur et feratur necesse est, illud quoque necesse est declinare quibusdam atomis vel si volunt omnibus naturaliter *

FRAGMENTA

1. *Gell. 7 (6), 2, 15.* Itaque M. Cicero in libro quem de fato conscripsit, cum quaestionem istam diceret obscurissimam esse et implicatissimam, Chrysippum quoque philosophum (*fr. 97 Gercke*) non expedisse se in ea <ait> his verbis: Chrysippus aestuans laboransque, quoniam hoc modo explicet et fato omnia fieri et esse aliquid in nobis, intricatur.

2. *Serv. Aen. 3, 357* volvitque vices] definitio fati secundum Tullium qui ait: fatum est conexio rerum per aeternitatem se invicem tenens quae suo ordine et lege <sua> variatur, ita tamen ut ipsa varietas habeat aeternitatem. *Cf. Chrysippum ap. Gell. 7, 2, 3.*

3. *Aug. civ. 5, 8.* Illi quoque versus Homerici huic sententiae suffragantur quos Cicero in Latinum vertit:

tales sunt hominum mentes, quali pater ipse
Iuppiter auctiferas lustravit lumine terras.

nec in hac quaestione auctoritatem haberet poetica sententia; sed quoniam Stoicos dicit vim fati adserentes istos ex Homero versus solere usurpare, non de illius

1—3 commenticiis . . . declinatio i. e. tres lineae erasae in V
3 probari B1 -e AB (*deest* V) 4 numquam] numquid B
8 vel . . . volunt in ras. B subscriptione carent AVB
13 ait add. Lion 19 sua om. codd. slc F 23. 24 Od.
18, 136 s.

poetae, sed de istorum philosophorum opinione tractatur, cum per istos versus, quos disputationi adhibent quam de fato habent, quid sentiant esse fatum apertissime declaratur, quoniam Iovem appellant, quem summum deum putant, a quo connexionem dicunt pendere factorum.

4. *Macr. sat. 3, 16, 3s.* Et ne vilior sit testis poeta, accipite adsertore Cicerone, in quo honore fuerit hic piscis apud P. Scipionem Africanum illum et Numantinum. haec sunt in dialogo de fato verba Ciceronis: nam cum
10 esset apud se ad Lavernium Scipio unaque Pontius, adlatus est forte Scipioni accipenser qui admodum raro capitur; sed est piscis ut ferunt in primis nobilis. cum autem Scipio unum et alterum ex iis qui eum salutatum venerant invitavisset pluresque etiam invitaturus
15 videretur, in aurem Pontius 'Scipio' inquit 'vide quid agas; accipenser iste paucorum hominum est.'

M. TULLI CICERONIS

TIMAEUS

De fin. 1, 3, 7 quamquam si plane sic verterem Platonem aut Aristotelem ut verterunt nostri poetae fabulas (*cf.* 1, 2, 4 fabellas Latinas ad verbum e Graecis expressas *Cic. Academicus* 1, 3, 10 *Pl. p.* 39, 7), male credo mererer de meis civibus si ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem. sed id neque feci adhuc nec mihi tamen ne faciam interdictum puto. locos quidem quosdam si videbitur transferam, et maxime ab iis quos modo nominavi, cum inciderit ut id apte fieri possit, ut ab Homero Ennius Afranius a Menandro solet.

Tusc. 5, 4, 10 Pythagoras . . . cuius de disciplina aliud tempus fuerit fortasse dicendi.

Hieronimus in Isaiam XII t. IV p. 492 *Vall.* denique Timaeum de mundi harmonia astrorumque cursu et numeris disputantem ipse qui interpretatus est Tullius se non intellegere confitetur (*de fin.* 2, 5, 15 cum rerum obscuritas non verborum facit ut non intellegatur oratio, qualis est in Timaeo Platonis).

Idem in Amos lib. II t. VI col. 283 *D Vall.* de cuius numeri (*septenarii*) sacramentis in Scipionis somnio plenius narrat Tullius et obscurissimus Platonis Timaeus liber est, qui ne Ciceronis quidem aureo ore fit planior.

- 1 Multa sunt a nobis et in Academicis conscripta contra
1 physicos et saepe <cum> P. Nigidio Carneadeo more et modo disputata. fuit enim vir ille cum ceteris artibus, quae quidem dignae libero essent, ornatus omnibus, tum acer investigator et diligens earum rerum quae a 5 natura involutae videntur; denique sic iudico, post illos nobiles Pythagoreos, quorum disciplina extincta est

quodam modo, cum aliquot saecula in Italia Siciliaque
viguisset, hunc extitisse qui illam renovaret. Qui cum
me in Ciliciam proficiscentem Ephesi expectavisset
Romam ex legatione ipse decedens, venissetque eodem
5 Mytilenis mei salutandi et visendi causa Cratippus
Peripateticorum omnium, quos quidem ego audierim,
meo iudicio facile princeps, perlibenter et Nigidium
vidi et cognovi Cratippum. ac primum quidem tempus
salutationis in percuntatione consumpsimus

*

- 10 Quid est quod semper sit neque ullum habeat ortum,
et quod gignatur nec umquam sit? quorum alterum
intellegentia et ratione comprehenditur, quod unum at-
que idem semper est; alterum quod adfert <ad> opini-
onem sensus rationis expers, quod totum opinabile est,
15 id gignitur et interit nec umquam esse vere potest.
omne autem quod gignitur ex aliqua causa gigni ne-
cesse est; nullius enim rei causa remota reperiri origo
potest. quocirca si is qui aliquod munus efficere mo-
latur eam speciem, quae semper eadem, intuebitur atque 4

His uncis ^Γ includuntur quae Plato plura habet quam Cicero
(Plat. Tim. 27 D) 10 ^ΓἜστιν οὖν δὴ κατ' ἐμὴν δόξαν πρῶ-
τον διαίρετέον τάδε· ^Γ τί τὸ ὄν ἀεί, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον, καὶ
τί τὸ γιγνόμενον μὲν ^Γἀεί, ὃν δὲ οὐδέποτε; 11 (28 A) τὸ μὲν
δὴ νοήσει μετὰ λόγον περιληπτόν, ἀεὶ κατὰ ταῦτά ὄν, τὸ δ' αὖ
δόξῃ μετ' αἰσθήσεως ἀλόγον δοξαστόν, γιγνόμενον καὶ ἀπολλύ-
μενον, ὥντως δὲ οὐδέποτε ὄν. 16 πᾶν δὲ αὖ τὸ γιγνόμενον ὑπ'
αἰτίου τινὸς ἐξ ἀνάγκης γίγνεσθαι· παντὶ γὰρ ἀδύνατον χωρὶς
αἰτίου γένεσιν σχεῖν. 18 ὅτου μὲν οὖν ἂν ὁ δημιουργὸς πρὸς τὸ
κατὰ ταῦτά ἔχον βλέπων ἀεὶ τοιοῦτον τινὶ προσχρώμενος παρα-

1 sicilla rad. ex fic- B cf. p. 157, 16 3 proficiscentem F
-te AVB 4 Romam B2 -a AVB decedens V^c desc- AV^pB^c
disc- B^p 9 lacunam agn. X 10—14 (expers) Boeth. in
top. Cic. 3 p. 319, 42 ss. 10 nec Boeth. habeat Boeth. -et
AVB 12—14 intelligentiae ratione c., alterum affert opinioni
s. r. expers Boeth. 13 ad add. Pl., opinione Eng. 216ss. -i
Boeth. 15. 16 et ... gignitur omissa add. A¹ 19 post eadem
add. est AB om. Pl. coll. p. 181, 1. 2

id sibi proponet exemplar, praeclarum opus efficiat necesse est; sin autem eam quae gignitur, numquam illam quam expetet pulchritudinem consequetur. Omne igitur caelum sive mundus sive quo alio vocabulo gaudet, hoc
 5 a nobis nuncupatus sit — de quo id primum consideremus quod principio est in omni quaestione considerandum, semperne fuerit nullo generatus ortu, an ortus sit [an] ab aliquo temporis principatu. ortus est, quando quidem cernitur et tangitur et est undique corporatus, omnia autem talia sensum movent, sensus-
 10 que moventia quae sunt, eadem in opinatione considunt, quae ortum habere gigni-que diximus, nihil autem gigni
 6 posse sine causis. Atque illum quidem quasi parentem huius universitatis invenire difficile, et cum iam invenerit indicare in vulgus nefas. rursus igitur videndum,
 15 ille fabricator huius tanti operis utrum sit imitatus exemplar, idne quod semper unum idem et sui simile an id

δείγματι τὴν ιδέαν καὶ δύναμιν αὐτοῦ ἀπεργάζεται, καλὸν ἐξ ἀνάγκης οὕτως ἀποτελεῖσθαι πᾶν· οὐ δ' ἂν εἰς τὸ γεγονὸς γεννητῷ παραδείγματι προσχωρῶμενος,¹ (28 B) οὐ καλόν. 3 Ὁ δὲ πᾶς οὐρανὸς ἢ κόσμος ἢ καὶ ἄλλο ὅτι ποτὲ ὀνομαζόμενος μάλιστ' ἂν δέχοιτο τοῦθ' ἡμῖν ὀνομάσθω — σκοπεῖον δ' οὖν περὶ αὐτοῦ πρῶτον ὅπερ ὑπόκειται περὶ παντὸς ἐν ἀρχῇ δεῖν σκοπεῖν, πότερον ἦν ἀεὶ γενέσεως ἀρχὴν ἔχων οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς τινος ἀρξάμενος. 8 γέγονεν· ὁρατὸς γὰρ ἀπτός τέ ἐστιν καὶ σῶμα ἔχων, πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα αἰσθητά, τὰ δ' αἰσθητά, (28 C) δόξῃ περιληπτὰ [μετ' αἰσθησεως], γιγνόμενα καὶ γεννητὰ ἐφάνη· τῷ δ' αὖ γενομένῳ φαμὲν ὑπ' αἰτίου τινὸς ἀνάγκην εἶναι γενέσθαι. 13 Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὐρεῖν τε ἔργον καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. 15 τόδε δ' οὖν πάλιν ἐπισκοπεῖον [περὶ αὐτοῦ], πρὸς πότερον τῶν παραδειγμάτων ὁ τεκταινόμενος αὐτὸν ἀπηργάζετο, (29 A) πότερον πρὸς τὸ κατὰ ταῦτά καὶ ὡσαύτως ἔχων ἢ πρὸς τὸ γε-

1 id] eam B^cA^c[A^p] proponet U² -it AVB 8 an om. dett. 11 consistunt mg. V sed cf. fin. 1, 50 14 invenerit B^pV^cPl. cf. Seyffert ad Lael. 16, 59 p. 386; Sjö. 122 -eris A^cB^ct b m -irit A^pV^p 17 idem] idemque L Pl. et idem t b m sed cf. Löfstedt Glotta 3, 1912, 172 ss.

quod generatum ortumque dicimus. atqui si pulcher
 est hic mundus et si probus eius artifex, profecto spe-
 ciem aeternitatis imitari maluit; sin secus, quod ne dictu
 quidem fas est, generatum exemplum est pro aeterno
 5 secutus. non igitur dubium quin aeternitatem maluerit 7
 exequi, quando quidem neque mundo quicquam pul-
 chrius neque eius aedificatore praestantius. sic ergo ge-
 neratus ad id est effectus quod ratione sapientiaque
 comprehenditur atque aeternitate inmutabili continetur.
 10 ex quo efficitur ut sit necesse hunc quem cernimus
 mundum simulacrum aeternum esse alicuius aeterni.
 Difficillimum autem est in omni conquisitione rationis
 exordium; de his igitur quae diximus haec sit prima 3
 distinctio. omni orationi cum is rebus, de quibus ex- 8
 15 plicat, videtur esse cognatio. itaque cum de re stabili
 et inmutabili disputat oratio talis fit qualis illa: neque
 redargui neque convinci potest; cum autem ingressa
 est imitata et efficta simulacra, bene agi putat si simi-

γονός. 1 εἰ μὲν δὴ καλός ἐστιν ὃδε ὁ κόσμος ὅτε δημιουργὸς ἀγα-
 θός, δηλον ὡς πρὸς τὸ αἰδῖον ἔβλεπεν· εἰ δέ, ὃ μὴδ' εἰπεῖν τι-
 θέμεις, πρὸς τὸ γεγονός. 5 παντὶ δὴ σαφές ἐστι πρὸς τὸ αἰδῖον·
 ὃ μὲν γὰρ κάλλιστος τῶν γεγονότων ὃ δ' ἄρστος τῶν αἰτίων.
 7 οὕτω δὴ γεγεννημένος πρὸς τὸ λόγῳ καὶ φρονήσει περιληπτὸν
 καὶ κατὰ ταῦτά ἔχον δεδημιουργεῖται. 10 (29B) τούτων δὲ
 ὑπαρχόντων αὖ πᾶσα ἀνάγκη τόνδε τὸν κόσμον εἰκόνα τινὸς
 εἶναι. 12 Μέγιστον δὴ παντὸς ἄρξασθαι κατὰ φύσιν ἀρχήν·
 ὃδε οὖν περὶ τε εἰκόνης καὶ περὶ τοῦ παραδείγματος αὐτῆς δι-
 οριστέον, ὡς ἄρα τοὺς λόγους, ὧν πέρα εἰσιν ἐξηγηταί, τούτων
 αὐτῶν καὶ συγγενεῖς ὄντας· τοῦ μὲν οὖν μονίμου καὶ βεβαίου
 «καὶ μετὰ νοῦ καταφανοῦς» μονίμους καὶ ἀμεταπτώτους — «καθ'
 ὅσον οἶόν τε» καὶ ἀνελέγκτοις προσήκει λόγοις εἶναι καὶ ἀνικη-
 τοις, (29C) «τούτου δεῖ μὴδὲν ἐλλείπειν» — τοὺς δὲ τοῦ πρὸς
 μὲν ἐκεῖνο ἀπεικασθέντος ὄντος δὲ εἰκόνης εἰκότας ἀνὰ λόγον

7 sic Victorius si AVB 12.13 Non. p. 30 difficillimum—ex-
 ordium orationis Eng. p. 218 s. 14.15 explicat Or. explicata
 AVB, nisi in V a deleta videtur 15 cognitio A^pVB¹ 16 fit
 Pl. Rh.M. 53, 1898, 90s. sit AVB post illa add. quae AB
 18 efficta Perionius effecta AVB

litudinem veri consequatur: quantum enim ad id quod
ortum est aeternitas valet, tantum ad fidem veritas.
quocirca si forte de deorum natura ortuque mundi dis-
serentes minus id quod avemus animo consequimur,
ut tota dilucide et plane exornata oratio sibi constet et ex
omni parte secum ipsa consentiat, haut sane erit mi-
rum, contentique esse debebitis si probabilia dicentur;
aequum est enim meminisse et me qui disseram homi-
nem esse et vos qui iudicetis, ut si probabilia dicentur
ne quid ultra requiratis.

- 9 Quaeramus igitur causam quae inpulerit eum qui
haec machinatus sit ut originem rerum et molitionem no-
vam quaereret. probitate videlicet praestabat, probus
autem invidet nemini; itaque omnia sui similia gene-
ravit. haec nimirum gignendi mundi causa iustissima.
nam cum constituisset deus bonis omnibus explere mun-
dum mali nihil admiscere quoad natura pateretur, quic-

τε ἐκείνων ὄντας· ὅτι περὶ πρὸς γένεσιν οὐσία, τοῦτο πρὸς πί-
στιν ἀλήθεια. 3 ἔάν οὖν ὦ Σώκρατες πολλὰ πολλῶν¹ πέρι,
θεῶν καὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως, μὴ δυνατοὶ γινώμεθα πάν-
τῃ πάντως αὐτοὺς ἑαυτοῖς ὁμολογουμένους λόγους καὶ ἀπηκρι-
βωμένους ἀποδοῦναι, μὴ θαυμάσης· ἀλλ' ἔάν ἄρα ἡμετέροις ἤτ-
τον¹ παρεχόμεθα εἰκότας, ἀγαπᾶν χρὴ μεμνημένους ὥς ὁ λέγων
ἐγὼ ὑμεῖς τε οἱ κριταὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ἔχομεν, (29 D) ὥστε
περὶ τούτων τὸν εἰκότα μῦθον ἀποδεχομένους πρέπει τούτον μη-
δὲν ἔτι πέρα ζητεῖν.

11 Λέγωμεν δὴ δι' ἣντινα αἰτίαν γένεσιν καὶ τὸ πᾶν τότε ὁ
συνιστάς συνέστησεν. 13 (29 E) ἀγαθὸς ἦν, ἀγαθῷ δὲ οὐδεὶς
περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε ἐγγίγνεται φθόνος· τούτου δ' ἐκτὸς ὧν
πάντα ὅτι μάλιστα ἐβουλήθη γενέσθαι παραπλήσια ἑαυτῷ. 15 ταύ-
την δὴ γενέσεως καὶ κόσμου μάλιστα' ἂν τις ἀρχὴν κυριωτάτην
ἡμῶν ἀνδρῶν φρονίμων ἀποδεχόμενος¹ ὀρθότατα ἀποδέχοιτ' ἂν.
16 (30 A) βουλευθεὶς γὰρ ὁ θεὸς ἀγαθὰ μὲν πάντα φλαῦρον δὲ

1.2 quantum ad id . . . veritas Aug. cons. evang. 1, 35, 53
4 avemus Olivetus habemus AVB consequemur A^cV^cB^c
7 dicerentur A^pV^pB^p 8.9 et . . . esse om. V 10 post requi-
ratis Socratis responsum om. Cic.

- quid erat quod in cernendi sensum caderet id sibi adsumpsit, non tranquillum et quietum sed immoderate agitata et fluitans, idque ex inordinato in ordinem adduxit; hoc enim iudicabat esse praestantius; fas autem nec est nec umquam fuit quicquam nisi pulcherrimum facere ei qui esset optumus. cum rationem igitur habuisset, reperiebat nihil esse eorum quae natura cernerentur inintellegens intellegente in toto genere praestantius. quocirca intellegentiam in animo, animum in-
- 10 cludit in corpore: sic ratus est opus illud effectum esse pulcherrimum. quam ob causam non est cunctandum profiteri — si modo investigari aliquid coniectura potest — hunc mundum animal esse idque intellegens et divina providentia constitutum.
- 15 Hoc posito quod sequitur videndum est, cuiusnam animantium deus in fingendo mundo similitudinem secutus sit. nullius profecto id quidem, quae sunt nobis

μηδὲν εἶναι κατὰ δύναμιν, οὕτω δὴ πᾶν ὅσον ἦν ὁρατὸν παραλαβὼν οὐχ ἡσυχίαν ἄγον ἀλλὰ κινούμενον πλημμελῶς καὶ ἀτάκτως, εἰς τάξιν αὐτὸ ἡγάγεν ἐκ τῆς ἀταξίας, ἡγησάμενος ἐκεῖνο «τοῦτον πάντως» ἄμεινον· ἑμέμιν δ' οὐτ' ἦν οὐτ' ἔστιν τῷ ἀρίστῳ δοῦν ἄλλο πλὴν τὸ κάλλιστον. 6 λογισάμενος οὖν ἠῤῥισκεν ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ὁρατῶν οὐδὲν ἀνόητον (30 B) τοῦ νοῦν ἔχοντος ὅλον ὅλου κάλλιον ἔσεσθαι ποτε ἔργον, «νοῦν δ' αὖ χωρὶς ψυχῆς ἀδύνατον παραγενέσθαι τῷ». 9 διὰ δὴ τὸν λογισμὸν τόνδε νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ ψυχὴν δ' ἐν σώματι «συνιστὰς τὸ πᾶν» συντεκταίνετο, ὅπως ὅτι κάλλιστον εἴη «κατὰ φύσιν ἄριστόν τε» ἔργον ἀπειργασμένος. 11 οὕτως οὖν δὴ κατὰ λόγον τὸν εἰκότα δεῖ λέγειν, 13 τόνδε τὸν κόσμον ζῶον ἐμψυχον ἔνουν τε «τῇ ἀληθείᾳ» διὰ τὴν τοῦ θεοῦ γενέσθαι πρόνοιαν.

15 (30 C) Τοῦτον δ' ὑπάρχοντος αὖ τὰ τοῦτοις ἐφεξῆς ἡμῖν λεκτέον, τίς τῶν ζῶων αὐτὸν εἰς ὁμοιότητα ὁ συνιστὰς συνέστησεν. 17 τῶν μὲν οὖν ἐν μέρους εἶδει πεφνύκτων μηδενί

8 intellegentiae V 9 intelligentia A^pV^p 10 gratus A^pV^pB^p 11 cuncta dum A^pV^pB^p 17 id quidem etsi durissimum, tangere nolim v. C. F. W. Müller *Histor. Gramm. d. Lat. Suppl. p. 75*

nota animantia: sunt enim omnia in quaedam genera partita aut inchoata, nulla ex parte perfecta; imperfecto autem nec absoluto simile pulchrum esse nihil potest. cuius ergo omne animal quasi particula quaedam est — sive in singulis sive in universo genere cernatur — 5 eius similem mundum esse ducamus. omnes igitur qui animo cernuntur et ratione intelleguntur animantes complexu rationis et intellegentiae, sicut homines hoc mundo et pecudes et omnia quae sub aspectum cadunt, 12 comprehenduntur. quod enim pulcherrimum in rerum 10 natura intellegi potest et quod ex omni parte absolutissimum est, cum deus similem mundum efficere vellet, animal unum aspectabile, in quo omnia animalia continerentur, effecit. rectene igitur unum mundum diximus an fuit pluris aut innumerabiles dictu melius et verius? 15 unus profecto, si quidem factus est ad exemplum. quod enim omnis animantis eos qui ratione intelleguntur conplectitur id non potest esse cum altero: rursus enim alius animans qui eum contineat sit necesse est, cuius partes sint animantes superiores, caelumque hoc simu- 20

καταξιώσωμεν — ἀτελεῖ γὰρ εἰκὸς οὐδέν ποτ' ἂν γένοιτο καλόν — οὐ δ' ἔστιν ἄλλα ζῶα καθ' ἓν καὶ κατὰ γένη μόρια, τούτῳ πάντων ὁμοιότατον αὐτὸν εἶναι τιθῶμεν. 6 τὰ γὰρ δὴ νοητὰ ζῶα πάντα ἐκείνῳ ἐν ἑαυτῷ περιλαβὼν ἔχει, (30 D) καθάπερ ὅδε ὁ κόσμος ἡμᾶς ὅσα τε ἄλλα θρέμματα συνέστηκεν ὁρατά. 10 τῷ γὰρ τῶν νοουμένων καλλίστῳ καὶ κατὰ πάντα τελέῳ μάλιστα αὐτὸν ὁ θεὸς ὁμοιωσαὶ βουληθεὶς ζῶον ἐν ὁρατόν, πάνθ' ἴσα αὐτοῦ κατὰ φύσιν συγγενῇ ζῶα ἐντὸς ἔχον ἑαυτοῦ, (31 A) συνέστησε. 14 πότερον οὖν ὁρθῶς ἔνα οὐρανὸν προσειρήκαμεν ἢ πολλοὺς καὶ ἀπίρους λέγειν ἦν ὁρθότερον; ἔνα, εἴπερ κατὰ τὸ παράδειγμα δεδημιουργημένος ἔσται. 16 τὸ γὰρ περιέχον πάντα ὁπόσα νοητὰ ζῶα μεθ' ἑτέρου ἰδεύτερον οὐκ ἂν ποτ' εἴη. πάλιν γὰρ ἂν ἕτερον εἶναι τὸ περὶ ἐκείνῳ δέοι ζῶον, οὐ μέρος ἂν εἴτην ἐκείνῳ, καὶ οὐκ ἂν ἔτι ἐκείνοις ἄλλ' ἐκείνῳ τῷ περι-

2 aut] et Kayser sed cf. Pl. et Stangl Rh. M. 70, 1915, 231
 5 universo Steph. Man. diverso AVB 6 dicamus V 12 ei
 ante cum add. Steph., eius ante deus Klotz sed cf. Pl. et Sjö. 163
 14 efficit A^pV^pB^p 20 superiores om. V

lacrum illius ultimi sit, non proximi. quorum ne quid accideret atque ut hic mundus esset animanti absoluto simillimus hoc ipso quod solus atque unus esset, idcirco singularem deus hunc mundum atque unigenam pro-
5 creavit.

Corporeum autem et aspectabile idemque tractabile 13
omne necesse est esse quod natum est. nihil porro igni vacuum aspici ac videri potest, nec vero tangi quod careat solido, solidum autem nihil quod terrae sit ex-
10 pers. quam ob rem mundum efficere moliens deus ter-
ram primum ignemque iungebat. omnia autem duo ad cohaerendum tertium aliquid anquirunt et quasi nodum
vinculumque desiderant. sed vinculorum id est aptissi-
mum atque pulcherrimum, quod ex se atque de is quae
15 stringit quam maxime unum efficit. id optimè adsequi-
tur quae Graece ἀναλογία, Latine — audendum est enim,
quoniam haec primum a nobis novantur — comparatio 5
pro portione dici potest. quando enim trium vel nume- 14
rorum vel figurarum vel quorumcumque generum con-

έχοντι τόδ' ἂν ἀφωμοιωμένον λέγοιτο ὁρθότερον. 1 ἵνα οὖν (31B) τόδε κατὰ τὴν μόνωσιν ὅμοιον ἢ τῷ παντελεῖ ζῳῷ, διὰ ταῦτα ὅυτε δύο οὐτ' ἀπείρους ἐποίησεν ὁ ποιῶν κόσμους, ἀλλ' εἰς ὅδε μονογενῆς οὐρανὸς γεγωνῶς ἔστιν ἑκαὶ ἔτ' ἔσται¹.

6 Σωματοειδὲς δὲ δὴ καὶ ὁρατὸν ἀπτόν τε δεῖ τὸ γενόμενον εἶναι. 7 χωρισθὲν δὲ πυρὸς οὐδὲν ἂν ποτε ὁρατὸν γένοιτο, οὐδὲ ἀπτόν ἄνευ τινὸς στερεοῦ, στερεὸν δὲ οὐκ ἄνευ γῆς. 10 ὁθεν ἐκ πυρὸς καὶ γῆς τὸ τοῦ παντὸς ἀρχόμενος συνιστάναι σῶμα ὁ θεὸς ἐποίει. 11 δύο δὲ μόνω καλῶς συνιστασθαι τρίτον χωρὶς οὐ δυνατόν. (31C) δεσμὸν γὰρ ἐν μέσῳ δεῖ τινα ἀμφοῖν συναγωγὸν γίνεσθαι. 13 δεσμῶν δὲ κάλλιστος ὃς ἂν αὐτὸν καὶ τὰ συνδούμενα ὅτι μάλιστα ἐν ποιῇ. 15 τοῦτο δὲ πέφυκεν ἀναλογία κάλλιστα ἀποτελεῖν. 18 ὁπόταν γὰρ ἀριθμῶν τριῶν εἴτε ὀγκῶν εἴτε δυνάμεων ὠντινωοῦν ἢ τὸ μέσον (32A) ὅτι περ τὸ πρῶ-

1 alius V 7 igni Valla gigni AVB 8 aspici t a specie AVB videre A^pV^pB^p 12 adquirunt V^p inqu- B 14 de is A^pB^p de his A^cV de iis B^c 16 audiendum A^cV^pB^p 18 proportione A^pVB^p cf. Pl. Rh. M. 53, 1898, 74 ss. -love A^cB^c trium L primum AB -o V^c[V^p]

tingit ut quod medium sit ut ei primum pro portione
 ita id postremo conparetur, vicissimque ut extremum
 cum medio sic medium cum primo conferatur, id quod
 medium est tum primum fit tum postremum, postrema
 autem et prima media fiunt: ita necessitas cogit ut ea-
 dem sint ea quae devincta fuerint; eadem autem cum
 facta sint, efficitur ut omnia sint unum. quod si universi
 corpus planum et aequabile explicaretur neque in eo
 quicquam esset * * requisitum; unum enim interiectum
 medium et seipse et ea quibus esset interpositum con-
 15 ligaret. sed cum soliditas mundo quaereretur, solida
 autem omnia uno medio numquam, duobus semper co-
 pulentur, ita contigit ut inter ignem atque terram aquam
 deus animamque poneret eaque inter se compararet et pro
 portione coniungeret, ut quem ad modum ignis animae
 sic anima aquae, quodque anima aquae id aqua terrae
 pro portione redderet; qua ex coniunctione caelum ita

τον πρὸς αὐτό, τοῦτο αὐτὸ πρὸς τὸ ἔσχατον, καὶ πάλιν αὐθις
 ὅτι τὸ ἔσχατον πρὸς τὸ μέσον τὸ μέσον πρὸς τὸ πρῶτον, τότε τὸ
 μέσον μὲν πρῶτον καὶ ἔσχατον γιγνόμενον, τὸ δ' ἔσχατον καὶ τὸ
 πρῶτον αὖ μέσα ἀμφοτέρω, πάνθ' οὕτως ἐξ ἀνάγκης τὰ αὐτὰ
 εἶναι συμβήσεται, τὰ αὐτὰ δὲ γενόμενα ἀλλήλοις ἐν πάντα ἔσται.
 7 εἰ μὲν οὖν ἐπίπεδον μὲν βάθος δὲ μηδὲν ἔχον ἔδει γίνεσθαι
 τὸ τοῦ παντὸς σῶμα, (32B) μία μεσότης ἂν ἐξήρκει τὰ τε μεθ'
 αὐτῆς συνδεῖν καὶ ἑαυτήν. 11 νῦν δὲ στερεοειδῆ γὰρ αὐτὸν
 προσήκεν εἶναι, τὰ δὲ στερεὰ μία μὲν οὐδέποτε δύο δὲ αἰ μεσό-
 τητες συναρμόττουσιν· οὕτω δὴ πυρὸς τε καὶ γῆς ὕδωρ ἄερα τε
 ὁ θεὸς ἐν μέσῳ θείει καὶ πρὸς ἄλληλα ἑκάθ' ὅσον ἦν δυνατὸν
 ἀνὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπεργασάμενος, ὅτι περ πῦρ πρὸς ἄερα
 τοῦτο ἄερα πρὸς ὕδωρ, καὶ ὅτι ἀῆρ πρὸς ὕδωρ ὕδωρ πρὸς γῆν,

1 ut ei *Gesner* uti AVB 2 comparetur *Valla* comprobetur
 AV con- B 3 medio] medium V^p ft. A^p 4 fittum B^c
 6 devincta B^c et ft. A^c Pl. deiuncta A^pV^pB^p diiuncta V^ct b m
Th. l. l. s. v. disiungere 1387, 79 s. fuerint cf. *Lebreton* p. 205 s.
 9 esset altitudinis (vel crassitudinis), nihil amplius esset requ.
 Pl. 10 seipse Pl. cf. *Housman Journ. of philol.* 32, 1913, 261
 se ipse AVB 15. 16 quem ad modum . . . aquae scil. com-
 pararetur vel pro portione coniungeretur 17 s. qua . . . aptum
 est *Serv. auct. Aen.* 4, 482

aptum est ut sub aspectum et tactum cadat. itaque et ob eam causam et ex is rebus numero quattuor mundi est corpus effectum, ea constrictum conparatione qua dixi; ex quo ipse se concordi quadam amicitia et caritate conplectitur atque ita apte cohaeret ut dissolvi nullo modo queat nisi ab eodem a quo est conligatus. Earum autem quattuor rerum quas supra dixi sic in omni mundo partes omnes conlocatae sunt, ut nulla pars huiusce generis excederet extra atque ut in hoc universo inessent genera illa universa; id ob eas causas, primum ut mundus animans posset ex perfectis partibus esse perfectus, deinde ut unus esset, nulla parte unde alter gigneretur relictā, postremo ne qui morbus eum posset aut senectus adtingere: omnis enim coagmentatio corporis vel caloris <vi> vel frigoris vel aliqua impulsione vehementi labefactatur et frangitur et ad morbos senectutemque conpellitur. hanc igitur habuit rationem effector mundi et molitor deus, ut unum opus totum atque

συνέδησεν καὶ συνεστήσατο οὐρανὸν ὁρατὸν καὶ ἀπτόν. 1 (32C) καὶ διὰ ταῦτα ἔκ τε δὴ τούτων τοιούτων καὶ τὸν ἀριθμὸν τεττάρων τὸ τοῦ κόσμου σῶμα ἐγεννήθη δι' ἀναλογίας ὁμολογήσαν, φιλίαν τε ἔσχεν ἐκ τούτων, ὥστε εἰς ταύτῃ αὐτῷ συνελθὼν ἄλυστον ὑπὸ τοῦ ἄλλου πλήν ὑπὸ τοῦ συνδήσαντος γενέσθαι. 6 Τῶν δὲ δὴ τεττάρων ἐν ὅλον ἕκαστον εἴληφεν ἢ τοῦ κόσμου σύστασις. 8 ἐκ γὰρ πυρὸς παντὸς ὕδατός τε καὶ ἀέρος καὶ γῆς συνέστησεν αὐτὸν ὁ συνιστάς, μέρος οὐδὲν οὐδενὸς οὐδὲ δύναμιν ἔξωθεν ὑπολιπών, (32D) τάδε διανοηθεῖς, πρῶτον μὲν ἵνα ὅλον ὅτι μάλιστα ζῶον τέλειον ἐκ τελέων τῶν μερῶν εἴη, πρὸς δὲ τούτοις ἐν, (33A) ἅτε οὐχ ὑπολείμμενων ἐξ ὧν ἄλλο τοιοῦτον γένοιτ' ἂν, ἔτι δὲ ἵνα ἀγήρων καὶ ἄνοσον ἢ, «κατανοῶν ὡς» συστάτῃ σώματι θερμὰ καὶ ψυχρὰ καὶ πάνθ' ὅσα δυνάμεις ἰσχυρὰς ἔχει περιεστώμενα ἔξωθεν καὶ προσπίπτοντα ἀκαίρως λύει καὶ νόσους γῆράς τε ἐπάγοντα φθίνειν ποιεῖ. 17 διὰ δὴ τὴν αἰτίαν καὶ

9 excederet A^cB^c -cid- A^pB^pV 10 id cf. Att. 2, 9, 1 (ed. Sjö. p. 80, 2) 11 et 13 posset Lamb. -sit AVB 12 alter L -era AVB 13 eum A^cV²B^c tum A^pV¹ tunc B^p 15 vi add. Klotz, alii alio loco

perfectum ex omnibus totis atque perfectis absolveret, quod omni morbo et senio vacaret.

- 6 Formam autem ei maxime cognatam et decoram dedit, a quo enim animanti omnis reliquas contineri vellet animantes, hunc ea forma figuravit qua una omnes formae reliquae concluduntur, et globosum est fabricatus, quod σφαιροειδὲς Graeci vocant, cuius omnis extremitas paribus a medio radiis adtingitur, idque ita tornavit ut nihil efficere posset rotundius, nihil asperitatis ut haberet nihil offensionis, nihil incisum angulis nihil anfractibus, nihil eminens nihil lacunosum — omnesque partes simillimae omnium, quod eius iudicio 18 praestabat dissimilitudini similitudo. ✓ omni autem totam figuram mundi levitate circumdedit. nec enim oculis egebat, quia nihil extra quod cerni posset relictum erat, nec auribus, quia ne quod audiretur quidem, neque erant anima circumfusa extrema mundi, ut re-

τὸν λογισμὸν τόνδε ἐν ὅλῳ ὅλῳ ἐξ ἀπάντων τέλειον καὶ ἀγήρων καὶ ἄνοσον αὐτὸ ἐτεκτήνατο.

3 (33 B) Σχῆμα δὲ ἔδωκεν αὐτῷ τὸ πρέπον καὶ τὸ συγγενές. 4 τῷ δὲ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ζῶα περιέχειν μέλλοντι ζῶῳ πρέπον ἂν εἴη σχῆμα τὸ περιειληφὸς ἐν αὐτῷ πάντα ὅποσα σχήματα· διὸ καὶ σφαιροειδὲς, ἐκ μέσου πάντῃ πρὸς τὰς τελευτὰς ἴσον ἀπέχον, κυκλωτερές αὐτὸ ἐτορνεύσατο, πάντων τελεώτατον ὁμοιωτάτῳ τε αὐτὸ ἐαυτῷ σχημάτων, νομίσας ἡμῶν καλλίον ὁμοιον ἀνομοίου. 13 λείον δὲ δὴ κύκλῳ πᾶν ἔξωθεν αὐτὸ ἀπηκριβοῦτο ἡ πολλῶν χάριν. 14 (33 C) ὁμμάτων τε γὰρ ἐπεδείτο οὐδέν, ὁρατὸν γὰρ οὐδὲν ὑπελείπετο ἔξωθεν, οὐδ' ἀκοῆς, οὐδὲ γὰρ ἀκουστόν, πνεῦμά τε οὐκ ἦν περιεστὸς δεόμενον ἀναπνοῆς, οὐδ' αὖ

1 omnibus et totis *t b m* 3 ei *Pl.* et *AVB* in intercolumnio post cognatam add. et maxime *V* 4 reliquos *F^c L^c* sed cf. *Pl.* et *Th.* l. l. s. v. animans 85, 50 5 omnes *L t b m -is* *AVB* 5.6 forma reliqua *ABV^p* 6 concluditur *rad.* *AB* globosus *AVB* 9 posset *Klotz -sit* *AVB* 9—11 nihil asp... lacunosum cf. *Cic. nat.* 2, 18, 47; *Lörcher p.* 69 ss. 10 incisum *Lamb.* (cf. *nat.* l. l.) inclusum *AVB* 12 simillimas *Perionius t b m*, sed cf. *Pl.* et *Sjö.* 124 s. 17 extrema *U* 2 externa *AVB*

spirationem requireret; nec vero desiderabat aut alimēta corporis aut detractiōnem confecti et consumpti cibi: neque enim ulla decessio fieri poterat neque accessio, nec vero erat unde; itaque se ipse consumptione
 5 et senio alebat sui, cum ipse per se et a se et pateretur et faceret omnia; sic enim ratus est ille qui ista iunxit et condidit ipsum se contentum esse mundum neque egere altero. itaque ei nec manus adfixit, quoniam nec
 10 capiendum quicquam erat nec repellendum, nec pedes aut aliqua membra quibus ingressum corporis sustineret. motum enim dedit caelo eum qui figurae eius esset aptissimus, qui unus ex septem motibus mentem atque intellegentiam cieret maxime; itaque una conversione atque eadem ipse circum se torquetur et vertitur; sex
 15 autem reliquos motus ab eo separavit itaque ab omni erratione eum liberavit. ad hanc igitur conversionem, quae pedibus et gradu non egeret, ingrediendi membra

τινος ἐπιδεῖς ἦν ὀργάνου σχεῖν, ὃ τὴν μὲν εἰς ἑαυτὸ τροφήν δέξοιτο τὴν δὲ πρότερον ἐξικμασμένην ἀποπέμψοι πάλιν· ἀπῆει τε γὰρ οὐδὲν οὐδὲ προσήειν αὐτῷ ποθεῖν, οὐδὲ γὰρ ἦν· αὐτὸ γὰρ ἑαυτῷ τροφήν τὴν ἑαυτοῦ φθίσιν παρέχον καὶ πάντα ἐν ἑαυτῷ καὶ ὅφ' ἑαυτοῦ πάσχον καὶ δρῶν [ἐκ τέχνης] γέγονεν· (33 D) ἡγήσατο γὰρ αὐτὸ ὁ συνθεὶς ἀνταρκεῖς ὃν ἄμεινον ἔσεσθαι μᾶλλον ἢ προσδεῖς ἄλλων. 8 χειρῶν δέ, αἷς οὔτε λαβεῖν οὔτε αὖ τινα ἀμύνασθαι χρεῖα τις ἦν, μάτην οὐκ ᾔετο δεῖν αὐτῷ προσάπτειν, (34 A) οὐδὲ ποδῶν οὐδὲ ὅλως τῆς περὶ τὴν βάσιν ὑπηρεσίας. 11 κίνησιν γὰρ ἀπένειμεν αὐτῷ τὴν τοῦ σώματος οἰκείαν, τῶν ἐπὶ τὰ τὴν περὶ νοῦν καὶ φρόνησιν μάλιστα οὖσαν· διὸ δὴ κατὰ ταῦτά ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἐν ἑαυτῷ περιαγαγὼν αὐτὸ ἐποίησε κύκλῳ κινεῖσθαι στρεφόμενον, τὰς δὲ ἐξ ἀπάσας κινήσεις ἀφείλεν καὶ ἀπλανὲς ἀπηργάσατο [ἐκείνων]. 16 ἐπὶ δὲ τὴν περίοδον ταύτην αὐτὸ οὐδὲν

2 consumptio ibi V^p et ft. A^p -ione que B^p 4 post ipse add. sine V 10 alia t b m, sed allqua cf. Th. l. l. s. v. aliquis 1609, 42 corporis L -e AVB 11 figurae elus sit L -esset Or. figuratus sit BA^c -rantus sit A^p figurantsit ft. V^p -a sit V^c 15. 16 ab omni erratione ex abhomin ratione V ab omni ratione AB (ex omne A)

20 non dedit. Haec deus is qui erat de aliquando futuro
 deo cogitans levem illum effecit et undique aequabilem
 et a medio ad summum parem et perfectum atque abso-
 lutum ex absolutis atque perfectis. animum autem ut
 in eo medio conlocavit ita per totum tetendit; deinde eum 5
 circumdedit corpore et vestivit extrinsecus caeloque
 solivago volubili et in orbem incitato complexus est,
 quod secum ipsum propter virtutem facile esse posset
 nec desideraret alterum, satis sibi ipsum notum et fa-
 21 miliare. sic deus ille aeternus hunc perfecte beatum 10
 deum procreavit.

Sed animum haud ita ut modo locuti sumus tum deni-
 que cum corpus ei effecisset inchoavit: neque enim
 esset rectum minori parere maiorem; sed nos multa in-
 7 considerate ac temere dicimus. deus autem et ortu et 15
 virtute antiquiorem genuit animum eumque ut dominum
 atque imperantem oboedienti praefecit corpori; idque
 molitus tali quodam est modo. ex ea materia quae in-

ποδῶν δέον ἀσκελὲς καὶ ἄπουν αὐτὸ ἐγέννησεν. 1 Οὗτος δὴ
 πᾶς ὄντος ἀεὶ λογισμὸς θεοῦ περὶ τὸν ποτὲ ἐσόμενον (34 B)
 θεὸν λογισθεὶς λείων καὶ ὁμαλὸν πανταχῇ τε ἐκ μέσου ἴσον καὶ
 ὅλον καὶ τέλειον ἐκ τελέων σωμάτων σῶμα ἐποίησεν. 4 ψυχὴν
 δὲ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ θείας διὰ παντός τε ἔτεινεν καὶ ἔτι ἔξωθεν
 τὸ σῶμα αὐτῇ περιεκάλυπεν, καὶ κύκλῳ δὴ κύκλον στρεφόμενον
 οὐρανὸν ἓνα μόνον ἔρημον κατέστησεν, δι' ἀρετὴν δὲ αὐτὸν αὐτῷ
 δυνάμενον συγγίγνεσθαι καὶ οὐδενὸς ἑτέρου προσδεόμενον, γνῶ-
 ριμον δὲ καὶ φίλον ἱκανῶς αὐτὸν αὐτῷ. 10 διὰ πάντα δὴ ταῦτα
 εὐδαίμονα θεὸν αὐτὸν ἐγεννήσατο.

12 (34 C) Τὴν δὲ δὴ ψυχὴν οὐχ ὥς νῦν ὑστέραν ἐπιχειροῦμεν
 λέγειν οὕτως ἐμμηχανήσατο καὶ ὁ θεὸς νεωτέραν· οὐ γὰρ ἂν ἄρ-
 χεσθαι πρεσβύτερον ὑπὸ νεωτέρου «συνέρξας» εἶασεν· ἀλλὰ πως
 ἡμεῖς πολὺν μετέχοντες τοῦ προστυχόντος τε καὶ εἰκῇ ταύτῃ πῃ
 καὶ λέγομεν, 15 ὁ δὲ καὶ γενέσει καὶ ἀρετῇ προτέραν καὶ πρε-
 σβυτέραν ψυχὴν σώματος ὥς δεσπότην καὶ ἄρξουσιν ἀρξομένον
 συνεστήσατο ἐκ τῶνδὲ τε καὶ τοιῷδε τρόπῳ. 18 (35 A) τῆς ἀμε-

1 is qui semper erat *Man.* 7 post solivago add. et A, sed
 cf. *Mdv. opusc.* 338 8 possit ABV^p 17 praefecit ex -fic-
 AVB corpori om. V

dividua est et quae semper unius modi suique similis et ex ea quae ex corporibus dividua gignitur tertium materiae genus ex duobus in medium admiscuit, quod esset eiusdem naturae et quod alterius, idque interiecit inter
 5 individuum atque id quod dividuum esset in corpore; ea cum tria sumpsisset in unam speciem temperavit, 22 naturamque illam quam alterius diximus vi cum eadem coniunxit fugientem et eius copulationis alienam; quae permiscens cum materia cum ex tribus effecisset unum,
 10 id ipsum in ea quae decuit membra partitus est. iam partis singulas ex eodem et ex altero et ex materia temperavit. fuit autem talis illa partitio. unam principio partem detraxit ex toto, secundam autem primae partis duplam, deinde tertiam, quae esset secunda sesquial-
 15 tera, prima [de] tripla, deinde quartam quae secundae dupla esset, quintam inde quae tertiae tripla, tum sextam octoplām primae, postremo septimam quae septem

ρίστον καὶ αἰὲ κατὰ ταῦτὰ ἐχούσης οὐσίας καὶ τῆς αὖ περὶ τὰ σώματα γιγνομένης μεριστῆς τρίτον ἐξ ἀμφοῖν ἐν μέσῳ συνεκεράσατο οὐσίας εἶδος, τῆς τε ταύτου φύσεως [αὖ περὶ] καὶ τῆς θατέρου, καὶ ἡ κατὰ ταῦτὰ συνέστησεν ἐν μέσῳ τοῦ τε ἀμεροῦς αὐτῶν καὶ τοῦ κατὰ τὰ σώματα μεριστοῦ· καὶ τρία λαβὼν αὐτὰ ὄντα συνεκεράσατο εἰς μίαν πάντα ιδέαν, τὴν θατέρου φύσιν δύσμεικτον οὖσαν εἰς ταῦτόν συναρμόττων βίαν· μειγνὺς δὲ μετὰ τῆς οὐσίας καὶ ἐκ τριῶν ποιησάμενος ἓν, (35 B) πάλιν ὅλον τοῦτο μοίρας ὅσας προσῆκεν διένειμεν, ἐκάστην δὲ ἕκ τε ταύτου καὶ θατέρου καὶ τῆς οὐσίας μεμειγμένην. 12 ἤρχετο δὲ διαιρεῖν ὧδε. μίαν ἀφεῖλεν τὸ πρῶτον ἀπὸ παντὸς μοῖραν, μετὰ δὲ ταύτην ἀφῆρει διπλασίαν ταύτης, τὴν δ' αὖ τρίτην ἡμιολίαν μὲν τῆς δευτέρας τριπλασίαν δὲ τῆς πρώτης, τετάρτην δὲ τῆς δευτέρας διπλὴν, πέμπτην δὲ τριπλὴν τῆς τρίτης, τὴν δ' ἕκτην τῆς πρώτης ὀκταπλασίαν, (35 C) ἑβδόμην δὲ ἑπτακαιικοσιπλασίαν τῆς

1 alt. et V^c set V^p sed AB 2 ex] in Lamb. 7 vi Perionius vel AVB 14 secundae ex -a AB -a V item in v. 15 primae ex -a AB ft. utroque loco recte -a V 14 siquialtera A^pV^p sesqual- A^cB (hic esqu in ras.) sicqueal- V^c 15 tripla ex tetropla A, ex tetrjpla V, ex de (vel do) tropla B 17 octuplam A^c

- 23 et viginti partibus antecederet primae. deinde instituit
 dupla et tripla intervalla explere partis rursus ex toto
 desicans; quas <in> intervallis ita locabat ut in singulis
 essent bina media — vix enim audeo dicere medietates,
 quas Graeci μεσότητας appellant, sed quasi ita dixerim 5
 intellegatur, erit enim planius —, earum alteram eadem
 parte praestantem extremis eademque superatam [ea-
 dem partem praestant in extremis eademque superatam]
 alteram pari numero praestantem extremis parique su-
 peratam. sesquialteris autem intervallis et sesqueteritiis 10
 et sesqueoctavis sumptis ex his conligationibus in primis
 intervallis sesqueoctavi intervallo sesquetertia omnia
 24 explebat, cum particulam singulorum relinqueret; eius
 autem particulae intervallo relicto habebat <numerus ad>
 numerum eandem pro portione conparationem in ex- 15
 tremis quam habent ducenta quinquaginta <sex> cum du-
 centis quadraginta tribus. atque ita permixtum illud, ex

πρώτης. 1 (36 A) μετὰ δὲ ταῦτα συνεπληροῦτο τὰ τε διπλάσια
 καὶ τριπλάσια διαστήματα, μοίρας ἔτι ἐκείθεν ἀποτέμνων καὶ
 τιθεὶς εἰς τὸ μεταξὺ τούτων, ὥστε ἐν ἑκάστῳ διαστήματι δύο
 εἶναι μεσότητας, τὴν μὲν ταύτῃ μέρει τῶν ἄκρων αὐτῶν ὑπερ-
 ἔχουσαν καὶ ὑπερεχομένην τὴν δὲ ἴσῳ μὲν κατ' ἀριθμὸν ὑπερ-
 ἔχουσαν ἴσῳ δὲ ὑπερεχομένην. 10 ἡμιολίων δὲ διαστάσεων καὶ
 ἐπιτρίτων καὶ ἐπογδίων γενομένων ἐκ τούτων τῶν δεσμῶν ἐν ταῖς
 (35 B) πρόσθεν διαστάσεσιν τῷ τοῦ ἐπογδίου διαστήματι τὰ ἐπί-
 τριτα πάντα συνεπληροῦτο, λείπων αὐτῶν ἑκάστου μόριον, τῆς τοῦ
 μορίου ταύτης διαστάσεως λειψθείσης ἀριθμοῦ πρὸς ἀριθμὸν
 ἐχούσης τοὺς ὅρους ἕξ καὶ πεντήκοντα καὶ διακοσίων πρὸς τρία
 καὶ τετραράκοντα καὶ διακόσια. 17 καὶ δὴ καὶ τὸ μειχθέν, ἕξ

3 desecans A^cV^cB^c sed cf. Frontin. grom. p. 40, 22 et Solmsen
 Stud. zur lat. Lautgesch. p. 130, 1 in add. C. F. W. Müller t
 7. 8 eadem partem ... superatam om. A del. VB 9 alteram ...
 extremis in ras. A 10 sesquialteris A^cB^cV^p sesquial-, u in
 ras. V^c 11 sumptis] fere consumptis Pl. ortis vel natis Herm.
 14 relicto A^c adrelicto A^pV^p ad reliquum V^cL numerus ad add.
 Valla 15 eandem proportionem conparationem A^pV^p ~ pro-
 portione conparationem B^p eadem proportionem comparatum A^cB^c
 eandem proportionum conparationem V^c 16 sex om. AVB

quo haec secuit, iam omne consumpserat. hanc igitur omnem coniunctionem duplicem in longitudinem diffidit mediamque accommodans <ad> mediam quasi decusavit, deinde in orbem intorsit, ut et ipsae secum et inter se, 5 ex commissura qua e regione essent, iungerentur, eoque motu, cuius orbis semper in eodem erat eodemque modo ciebatur, undique est eas circumplexus. atque ita 25 cum alterum esset exteriorem <alterum interiorem> amplexus orbem, illum eiusdem naturae, hunc alterius 10 notavit. eamque quae erat eiusdem detorsit a latere in dexteram partem, hanc autem citimam a mediana linea direxit ad laevam. sed principatum dedit superiori, quam solam individuum reliquit; interiorem autem cum in sex partis caeli divisisset, septem orbis disparis duplo et

οὐ ταῦτα κατέτεμνε, οὕτως ἤδη πᾶν κατανηλώκει. 1 ταύτην οὖν τὴν σύστασιν πᾶσαν διπλὴν κατὰ μήκος σχίσας, μέσῃ πρὸς μέσῃ ἐκατέραν ἀλλήλαις οἶον χειρὶ προσβαλὼν κατέκαμψεν εἰς κύκλον, (36 C) συνάψας αὐταῖς τε καὶ ἀλλήλαις ἐν τῷ καταντικτῷ τῆς προσβολῆς, καὶ τῇ κατὰ ταῦτὰ ἐν ταύτῳ περιανομένη κινήσει περίξ αὐτάς ἔλαβεν, καὶ τὸν μὲν ἕξω τὸν δ' ἐντὸς ἐποίητο τῶν κύκλων. 9 τὴν μὲν οὖν ἕξω [φορὰν] ἐπεφήμισεν εἶναι τῆς αὐτοῦ φύσεως, τὴν δ' ἐντὸς τῆς θατέρου. 10 τὴν μὲν δὴ αὐτοῦ κατὰ πλευρὰν ἐπὶ δεξιὰ περιήγαγεν, τὴν δὲ θατέρου κατὰ διάμετρον ἐπ' ἀριστερά. 12 (36 D) κράτος δ' ἔδωκεν τῇ αὐτοῦ καὶ ὁμοίον περιφορᾷ, μίαν γὰρ αὐτὴν ἄσχιστον εἶασεν· τὴν δ' ἐντὸς σχίσας ἐξαχῇ ἐπὶ τὰ κύκλους ἀνίσους κατὰ τὴν τοῦ διπλασίου καὶ

1 secuit iam ¶ sequi etiam AB sequi et iam V omne] omnem AVB 3 ad add. Pl. propter Graecum πρὸς. mediaeque acc. mediam Valla t b m cf. p. 170, 7.8 decussavit V^c 5 quae V^p qua e V^c quae supra e add. e A q̄ corr. q̄ e B quae e regione esset dett. Valla t b m, sed tradita servat Pl. 8 add. Man. 10 nominavit Man. 10—13 eumque qui... hunc autem citimum... quem solum individuum Man. Lamb. 10 eamque <conversionem> Schütz sed eamque et hanc secundum Graeca τὴν μὲν—τὴν δέ. 11 citimam a mediana linea ex item a med- A citem ammedianalinea corr. citimam medla alinea V citiemā me dian alinea deinde e prima del. et ma superscript. B citimam a mediana l- Victorius a om. Pl. 13. 14 in sex partes sed Plato ἐξαχῇ 14 caeli del. Man.

triplo intervallo moveri iussit contrariis inter se cursibus. eorum autem trium fecit pares celeritates, set quatuor et inter se dispares et dissimilis trium reliquorum.

- 8
26 Animum igitur quom ille procreator mundi deus ex sua mente et voluntate genuisset, tum denique omne quod erat concretum atque corporeum substernebat animo interiusque faciebat atque ita medio medium accommodans copulabat. sic animus a medio profectus extremitatem caeli a suprema regione rotundo ambitu circumiecit seseque ipse versans divinum sempiternae sapientisque vitae induxit exordium. et corpus quidem caeli <a>spectabile effectum est; animus autem oculorum effugit optutum, est autem unus ex omnibus rationis concentionisque, quae ἀρμονία Graece, sempiternarum rerum et sub intellegentiam cadentium compos et particeps; quo nihil est ab optimo et praestantissimo genitore melius procreatum: quippe qui ex eadem

τριπλασίον διάστασιν ἐκάστην, ἰούσων ἐκατέρων τριῶν, κατὰ τάναντία μὲν ἀλλήλοις προσέταξεν ἵεναι τοὺς κύκλους, τάχει δὲ τρεῖς μὲν ὁμοίως, τοὺς δὲ τέτταρας ἀλλήλοις καὶ τοῖς τρισὶν ἀνομοίως ἓν λόγῳ δὲ φερομένους.]

5 Ἐπεὶ δὲ κατὰ νοῦν, τῷ συνιστάντι πᾶσα ἡ τῆς ψυχῆς σύστασις ἐγεγέννητο, μετὰ τοῦτο πᾶν τὸ σωματοειδὲς ἐντὸς αὐτῆς ἐτεκταίνετο καὶ μέσον μέσῃ συναγαγὼν προσήρμοττεν. 8 (36E) ἡ δ' ἐκ μέσου πρὸς τὸν ἔσχατον οὐρανὸν πάντῃ διαπλακεῖσα κύκλῳ τε αὐτὸν ἔξωθεν περικαλύψασα αὐτὴ ἐν αὐτῇ στρεφομένη θείαν ἀρχὴν ἤρξατο ἀπαύστου καὶ ἔμφορος βίου ἡ πρὸς τὸν σύμπαντα χρόνον. 11 καὶ τὸ μὲν δὴ σῶμα ὁρατὸν οὐρανοῦ γέγονεν, αὐτὴ δὲ ἀόρατος μὲν λογισμοῦ δὲ μετέχουσα (37A) καὶ ἀρμονίας ψυχῇ, τῶν νοητῶν ἀεί τε ὄντων ὑπὸ τοῦ ἀρίστου ἀρίστη γενομένη τῶν γεννηθέντων. 17 ἄτε οὖν ἐκ τῆς ταύτου καὶ τῆς

2 pares A^c[A^p] partes V^p 4 quam A^pV^pB^p cum V^c quem A^cB^c 9 suprema] summa B 10 divinum Had. Or. -us AVB -ae B 2 12 aspectabile Steph. Lamb. t b m cf. p. 160, 13; 161, 6 spect- AVB Pl. 14 concentionisque Man. Lamb. cont- AV^pB consensionisque V^c

iunctus alteraque natura, adiuncta materia, temperatione
 trium partium pro portione compacta, se ipsa conver-
 sans, cum materiam mutabilem arripuit et cum rursus
 5 individuum atque simplicem, per se omnis movetur
 discernitque quid sit eiusdem generis quid alterius, et
 cetera diiudicat, quid quoique rei sit maxime aptum,
 quid quoque loco aut modo aut tempore contingat,
 quaeque distinctio sit inter ea quae gignantur et ea quae
 sint semper eadem. ratio autem vera, quae versatur 28
 10 in is quae sunt semper eadem et in is quae mutantur,
 cum <in> eodem et in altero movetur ipsa per sese
 sine voce et sine ullo sono, cum eandem partem ad-
 tingit qua sensus cieri potest, <et> orbis illius generis
 alterius inmutatus et rectus omni[a] animo mentique
 15 denuntiat, tum opiniones adsensionesque firmae verae-

θατέρον φύσεως ἐκ τε οὐσίας τριῶν τούτων συγκραθεῖσα μοιρῶν
 καὶ ἀνὰ λόγον ἡμερισθεῖσα καὶ συνδεθεῖσα, αὐτὴ τε ἀνακυκλου-
 μένη πρὸς αὐτήν, ὅταν οὐσίαν σκεδαστὴν ἔχοντός τινος ἑφά-
 πτηται καὶ ὅταν ἀμέριστον, λέγει κινουμένη διὰ πάσης ἑαυτῆς,
 ὅτῳ τ' ἂν τι ταύτῳ ἢ καὶ ὅτῳ ἂν ἕτερον, (37 B) πρὸς ὅτι τε
 μάλιστα καὶ ὅπῃ καὶ ὅπως καὶ ὁπότε συμβαίνει κατὰ τὰ γιγνό-
 μενά τε πρὸς ἕκαστον ἕκαστα εἶναι ἡ καὶ πάσχειν καὶ πρὸς τὰ
 κατὰ ταῦτα ἔχοντα αἰεὶ. 9 λόγος δὲ ὁ κατὰ ταύτῳ ἀληθὴς
 γιγνόμενος περὶ τε θατέρον ὃν καὶ περὶ τὸ ταύτόν, ἐν τῷ κινου-
 μένῳ ὅφ' αὐτοῦ φερόμενος ἄνευ φθόγγου καὶ ἡχῆς, ὅταν μὲν
 περὶ τὸ αἰσθητὸν γίγνηται καὶ ὁ τοῦ θατέρου κύκλος ὁρθὸς ὢν εἰς
 πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν διαγγείλῃ, δόξαι καὶ πίστεις γίνονται
 βέβαιοι καὶ ἀληθεῖς, (37 C) ὅταν δὲ αὐτὸ περὶ τὸ λογιστικὸν ἢ ...

1 natura om. V 2 compactus Man. Lamb. ipsa A^p B^p -e
 A^c B^c -o V erravitne Cic. propter Graeca μερισθεῖσα et αὐτὴ
 in genere similiter atque p. 169, 10 s.? 3 arripuit Man. Lamb.
 -isset AVB 4 individuum A^p VB^p -am A^c B^c per se
 Or. t^{bm} in se Man. Lamb. per quam AVB 8 gignun-
 tur B 9 vera] vetera quae A^p -que B, in mg. vel vera V
 utraque B^p utraque A^c B^c 12 eandem] eam Man. Lamb. t^{bm}
 sed cf. p. 180, 2 et Ströbel progr. München 1908 p. 35 s.
 13 cleri A^c B^c scire A^p et add. Perionius 14 omni] om-
 nia AVB

que gignuntur; cum autem in illis rebus vertitur quae manentes semper eadem non sensu set intelligentia continentur *.

gaudio elatus

9
29 ratione igitur et mente divina ad originem temporis 5
[curris] curriculum inventum est solis et lunae *

* <alter>ius natura converteret, ut terram lunae cursus proxime ambiret, eique supra terram proxima solis circumvectio esset; lucifer deinde et sancta Mercuri stella cursum habent solis celeritati parem sed vim 10
quandam contrariam, eaque inter se concursationes habent lucifer Mercurius sol, aliique alios vincunt vicis-
30 simque vincuntur. reliquorum siderum quae causa collocandi fuerit quaeque eorum sit conlocatio, in sermonem alium differendum est, ne in eo quod adtingendum 15

6 (38 D) ... ἡ θατέρον περίοδος ἦειν, ἐπὶ αὖ οὐσας ὄντα ἐπτά, σελήνην μὲν εἰς τὸν περὶ γῆν πρῶτον, ἥλιον δὲ εἰς τὸν δεύτερον ὑπὲρ γῆς, ἑωσφόρον δὲ καὶ τὸν ἱερὸν Ἑρμοῦ λεγόμενον εἰς τὸν τάχει μὲν ἰσόδρομον ἡλίῳ κύκλον ἰόντας τὴν δὲ ἐναντίαν εἰληχότας αὐτῷ δύναμιν, ὅθεν καταλαμβάνουσιν τε καὶ καταλαμβάνονται κατὰ ταῦτά ὑπ' ἀλλήλων ἥλιός τε καὶ ὁ τοῦ Ἑρμοῦ καὶ ἑωσφόρος. 12 τὰ δ' ἄλλα οἱ δὴ καὶ δι' αἷς αἰτίας ἰδρύσατο εἴ τις ἐπεξίῃσι πάσας, ὁ λόγος πάρεργος ὢν πλέον ἂν ἔργον ὢν ἔνεκα λέγεται παράσχοι.

2 eadem corr. eaedem AVBt^bm cf. Pl. (1911) ad nat. 2, 1, 3 p. 261, 7 anteponenda 3 lacunam agnovit U¹ 4 Aug. civ. 11, 21 in. et Plato quidem plus ausus est dicere, elatum esse scilicet deum gaudio mundi universitate perfecta = Plat. Tim. 37C Ὡς δὲ κινηθὲν αὐτὸ καὶ ζῶν ἐνόησεν τῶν αἰδίων θεῶν γεγονὸς ἄγαλμα ὁ γεννήσας πατήρ, ἡγάσθη τε καὶ εὐφρανθεὶς ἔτι δὴ μᾶλλον ὁμοιον πρὸς τὸ παράδειγμα ἐπενόησεν ἀπεργάσασθαι. 4.6 Non. p. 198 curriculum neutro genere Cicero Timaeo cf. Char. gramm. I 77, 12 Dub. nom. gramm. V 576, 3 Caper gramm. VII 109, 4 = Plat. Tim. 38C ἔξ οὖν λόγου καὶ διανοίας θεοῦ τοιαύτης πρὸς χρόνου γένεσιν, ἵνα γεννηθῇ χρόνος, ἥλιος καὶ σελήνη καὶ πέντε ἄλλα ἄστρα ἐπὶ κλῆν ἔχοντα πλανητὰ εἰς διορισμὸν καὶ φυλακὴν ἀριθμῶν χρόνον γέγονεν. curris del. Victorius var. lect. XIX 6 pergunt codices; alterius Fries (Rh. M. 55, 1900, 54) et Pl. 7 proximus B 10 easque V^c ea quam B^c eaque abl. scil. vi quadam contraria 11 allique A^p V^p B^p 11. 12 post sol add. ut et mutavit vincunt et vincuntur in -ant et -antur V^c

fuit quam in eo quoniam causa id adtingimus longior ponatur oratio.

Quando igitur sibi quidque eorum siderum cursum decorum est adeptum, ex quibus erat motus temporis
 5 consignandus, conligatisque corporibus vinculis animalibus cum animantia orta sunt eaque imperio parere didicerunt, tunc ex alterius naturae motione transversa in eiusdem naturae motum incurrentia in eaque haerentia atque inpedita, cum alia maiorem lustrarent orbem
 10 alia minorem, tardius quae maiorem celerius quae minorem, motu unius eiusdemque naturae quae velocissime movebantur ea celeritate vinci a tardioribus et cum superabant superari videbantur; omnis enim orbis 31 ✓
 eorum quasi helicae inflexione vertebat, qua bifariam
 15 contrarie simul procedentia efficiebant ut quod esset tardissimum id proximum fieri <videretur> celerrimo. at-

(38 E) ταῦτα μὲν οὖν ἴσως τάχ' ἂν ἡκατὰ σχολήν ὕστερον τῆς ἀξίας τύχοι διηγήσεως.

3 Ἐπειδὴ δὲ οὖν, εἰς τὴν ἐναντῶ πρόπουσαν ἑκαστον ἀφίκετο φορὰν τῶν ὅσα ἔδει συναπεργάζεσθαι χρόνον, δεσμοῖς τε ἐμψύχοις σώματα δεθέντα ῥῶα ἐγεννήθη τό τε προσταχθὲν ἔμαθεν, κατὰ δὴ τὴν θατέρον φορὰν πλαγίαν οὖσαν, (39 A) διὰ τῆς ταύτου φορᾶς λούσης τε καὶ κρατουμένης, τὸ μὲν μείζονα αὐτῶν τὸ δ' ἐλάττω κύκλον ἰόν, θαττον μὲν τὰ τὸν ἐλάττω, τὰ δὲ τὸν μείζω βραδύτερον περιήειν. 11 τῇ δὴ ταύτου φορᾷ τὰ τάχιστα περιιόντα ὑπὸ τῶν βραδύτερον ἰόντων ἐφαίνετο καταλαμβάνοντα καταλαμβάνεσθαι· πάντας γὰρ τοὺς κύκλους αὐτῶν στρέφουσα ἑλικά διὰ τὸ διχῇ κατὰ τὰ ἐναντία ἅμα προιέναι τὸ βραδύτατα (39 B) ἀπὸν ἀφ' αὐτῆς οὐσῆς ταχίστης ἐγγύτατα ἀπέφαινε.

1 quoniam, dein quoniam del. et suprascr. c B **cuius (prima fuit q) cui in ras. A quod[ius corr. quoniam, deinde cuius V attigimus ex atting- F^ct 3 sibi] ibi AVB 4 de quorum V¹ 5 colligataque corpora Man. Lamb. corporeis V^c 6 cum] tum AVB 7 tum AV^cB tunc V^p 10 quae ... quae ... Ast Or. que ... que AVB 14 helici vel -cae Victorius felicitate AVB qua A quia VB 16 fieri corr. fieret Vt^{bm} videretur add. Pl.

que ut esset mensura quaedam evidens quae in octo cur-
 sibus celeritates tarditatesque declararet, deus ipse solem
 quasi lumen accendit ad secundum supra terram ambitum,
 ut quam maxime caelum omnibus conluceret animantes-
 que, quibus ius esset doceri, ab eiusdem motu et ab eo, 5
 quod simile esset, numerorum naturam vimque cognosce-
 32 rent. nox igitur et dies ad hunc modum et ob has generata
 causas unum circumitum orbis efficit sapientissimum
 atque optimum, mensis autem quando luna lustrato
 suo cursu solem consecuta est, annus ubi sol suum 10
 33 totum confecit et peragravit orbem. ceterorum autem
 siderum ambitus ignorantes homines praeter admodum
 paucos neque nomen appellant neque inter se numero
 commetiuntur; itaque nesciunt hos siderum errores id
 ipsum esse quod rite dicitur tempus, multitudine infi- 15
 nita varietate admirabili praeditos; ac tamen illud per-
 spici et intellegi potest, absoluto perfectoque numero
 temporis absolutum annum perfectumque tunc conpleri

1 ἵνα δ' εἴη μέτρον ἐναργές τι πρὸς ἄλληλα βραδυτῆτι καὶ τά-
 χει καὶ τὰ περὶ τὰς ὀκτὼ φορὰς πορεύοιτο, φῶς ὁ θεὸς ἀνῆψεν
 ἐν τῇ πρὸς γῆν δευτέρᾳ τῶν περιόδων, ὃ δὴ νῦν κεκλήκαμεν
 ἥλιον, ἵνα ὅτι μάλιστα εἰς ἅπαντα φαίνοι τὸν οὐρανὸν μετὰσχοι
 τε ἀριθμοῦ τὰ ζῶα ὅσοις ἦν προσήκον, μαθόντα παρὰ τῆς ταύ-
 τοῦ καὶ ὁμοίου περιφορᾶς. 7 νῦξ μὲν οὖν ἡμέρα τε γέγονεν
 (39 C) οὕτως καὶ διὰ ταῦτα, ἡ τῆς μιᾶς καὶ φρονιμωτάτης κυκλή-
 σεως περίοδος, μεις δὲ ἐπειδὴν σελήνῃ περιελθοῦσα τὸν ἑαυτῆς
 κύκλον ἥλιον ἐπικαταλάβῃ, ἐνιαυτὸς δὲ ὁπόταν ἥλιος τὸν ἑαυτοῦ
 περιέλθῃ κύκλον. 11 τῶν δ' ἄλλων τὰς περιόδους οὐκ ἐννενοη-
 κότες ἄνθρωποι πλὴν ὀλίγοι τῶν πολλῶν οὔτε ὀνομάζουσιν οὔτε
 πρὸς ἄλληλα συμμετροῦνται σκοποῦντες ἀριθμοῖς, ὥστε ἴως ἔπος
 εἰπεῖν¹ οὐκ ἴσασιν χρόνον ὄντα τὰς τούτων πλάνας, (39 D) πλή-
 θει μὲν ἀμηγάνῳ χρωμένας πεποιικιλμένας δὲ θανμαστῶς· ἔστιν
 δ' ὅμως οὐδὲν ἥττον κατανοῆσαι δυνατόν ὥς ὃ γε τέλος ἀριθμὸς
 χρόνου τὸν τέλος ἐνιαυτὸν πληροῖ τότε ὅταν ἀπασῶν τῶν ὀκτὼ
 περιόδων τὰ πρὸς ἄλληλα συμπερανθέντα τάχῃ σχῇ κεφαλὴν τῷ

5 eo defendit Pl. cl. p. 167, 7 eius mg. Lamb. t b m 9 lustrum
 A^p V^p B^p 13 nomine A 1 t b m sed cf. Tac. hist. 4, 28

denique cum se octo ambitus confectis suis cursibus ad idem caput retulerunt cumque eos permensus est idem et semper sui similis orbis. has igitur ob causas nata 34 astra sunt quae per caelum penetrantia solstitiali se et 5 brumali revocatione converterent, ut hoc omne animal quod videmus esset illi animali quod sentimus ad aeternitatis imitationem simillimum.

Et cetera quidem usque ad temporis ortum impressa 10 ab illis quae imitabatur ecfinxerat; sed quia nondum 10 omne animal in mundo intus incluserat, ex ea parte deficiebat ad propositum exemplar imaginis similitudo. Quot igitur et quales animalium formas mens in speciem rerum intuens poterat cernere, totidem et tales in hoc mundo secum cogitavit effingere. erant autem ani- 35 15 mantium genera quattuor, quorum unum divinum atque caeleste, alterum pinnigerum et aerium, tertium <aquatile, pedestre et> terrestre quartum. Divinae animationis

τοῦ ταύτου καὶ ὁμοίως ἰόντος ἀναμετρηθέντα κύκλῳ. 3 Ἰκατὰ ταῦτα¹ δὴ καὶ² τούτων ἕνεκα ἐγεννήθη τῶν ἄστρον ὅσα δι' οὐρανοῦ πορευόμενα ἔσχεν τροπὰς, ἵνα τόδε (39 E) ὡς ὁμοιότατον ἢ τῷ τελέῳ καὶ³ νοητῷ ζῳῷ πρὸς τὴν τῆς διαιωνίας μίμησιν φύσεως.

8 Καὶ τὰ μὲν ἄλλα ἤδη μέχρι χρόνον γενέσεως ἀπειργαστο εἰς ὁμοιότητα ὥπερ ἀπεικάζετο, τὸ δὲ μήπω τὰ πάντα ζῳα ἐντὸς αὐτοῦ γεγεννημένα περιειληφέναι, ταύτῃ ἔτι εἶχεν ἀνομοίως. Ἰτοῦτο δὴ τὸ κατάλοιπον ἀπηργάζετο αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ παραδείγματος ἀποτυπούμενος φύσιν⁴. 12 ἸἩπερ οὖν νοῦς ἐνούσας ἰδέας τῷ ὃ ἔστιν ζῳὸν οἶαί τε ἔνεισι καὶ ὅσαι καθορᾷ, τοιαύτας καὶ τοσαύτας διανοήθη δεῖν καὶ τόδε σχεῖν. 14 εἰσὶν δὴ τέτταρες, μία μὲν οὐράνιον θεῶν γένος, (40 A) ἄλλη δὲ πτηνὸν καὶ ἀεροπόρον, τρίτῃ δὲ ἔνυδρον εἶδος, πεζὸν δὲ καὶ χερσαῖον τέταρτον. 17 Τοῦ μὲν οὖν θείου τὴν πλείστην ἰδέαν ἐκ πυρὸς

1 denique in *mg.* vel demum V 2 retulerint A^c 3 similes B^p 4 solstitialis A^pV^p v. nat. 3, 14, 37 et adn. in ed. Pl. Ax 8 expressa nonnulli; sed cf. Cic. Lucull. 6, 18; 24, 77 9 ecfinxerat *ft.* ex *eff.* A *eff.* V *efinx.* B 16 pinnigerum A^cV^c 16. 17 aquatile *add.* Man. Lamb. pedestre et Pl.

maxime speciem faciebat ex igne, ut et splendidissimus esset et aspectu pulcherrimus; cumque eum similem universi natura<e> efficere vellet, ad volubilitatem rotundavit comitemque eum sapientiae quam optimae mentis effecit circumque omne caelum aequaliter distribuit, ut hunc varietate distinctum bene Graeci κόσμον, 5
 36 nos lucentem mundum nominaremus. dedit autem divinis duo genera motus, unum quod semper esset in eodem †de quo et idem <de> omnibus atque uno modo <co>gitaret, alterum quod in antiquam partem a conversione eiusdem et similis pelleretur, quinque autem reliquis motibus orbum eum voluit esse et expertem, immobilē et stantem. ex quo genere ea sunt sidera quae infixa caelo non moventur loco, quae sunt animantia eaque divina, ob eamque causam suis sedibus inhaerent et perpetuo 15
 manent. quae autem vaga et mutabili erratione labuntur 37 ita generata sunt ut supra diximus. iam vero terram altricem

ἀπηργάζετο, ὅπως ὅτι λαμπρότατον ἰδεῖν τε κάλλιστον εἶη, τῷ δὲ παντὶ προσεικάζων εὐκυνκλον ἐποίηι, τίθησιν τε εἰς τὴν τοῦ κρατίστου φρόνησιν ἐκείνῳ συνεπόμενον, νείμας περὶ πάντα κύκλῳ τὸν οὐρανόν, κόσμον ἀληθινὸν αὐτῷ πεποιικιλμένον εἶναι καθ' ὅλον. 7 κινήσεις δὲ δύο προσῆψεν ἐκάστῳ, τὴν μὲν ἐν ταύτῳ κατὰ ταῦτά περὶ τῶν αὐτῶν αἰεὶ τὰ αὐτὰ ἐαυτῷ διανοομένῳ, (40 B) τὴν δὲ εἰς τὸ πρόσθεν ὑπὸ τῆς ταύτου καὶ ὁμοίου περιφορᾶς κρατουμένῳ· τὰς δὲ πέντε κινήσεις ἀκίνητον καὶ ἐστός, ἴνα ὅτι μάλιστα αὐτῶν ἕκαστον γένοιτο ὡς ἄριστον. 13 ἐξ ἧς δὴ τῆς αἰτίας γέγονεν ὅς' ἀπλανῆ τῶν ἄστρον ζῶα θεῖα ὄντα ἔχει ἀίδια καὶ κατὰ ταῦτά ἐν ταύτῳ στρεφόμενα αἰεὶ μένει. 16 τὰ δὲ τρεπόμενα καὶ πλάνην τοιαύτην ἴσχοντα καθάπερ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐρρήθη κατ' ἐκεῖνα γέγονεν. 17 γῆν δὲ τροφὸν

3 naturae Ald. -a AVB 4 sapientiae quam Lamb. -tiamque AVB obtimentis A^pV^p obtime mentis A^c optimae m-V^cB^c optime ~ B^p 5 efficit A^pB^p ft. V^p afficit V^c 9 de quo et] et quod Pl. Rh. Mus. 53, 1898, 92ss. alii aliter de add. Kayser omnibus semper atque Kayser 10 cogitaret Herm. celaret AVB^p cael- B^c 12 orbum t -em AVB 13 infixa B^p 16 mutabili erratione H. Stephanus mutabiliter ratione AVBF^p mutabili ratione F^c

nostram, quae trajecto axi sustinetur, diei noctisque effec-
tricem eandemque custodem, antiquissimam deorum om-
nium voluit esse eorum qui intra caelum gignerentur. lu-
siones autem deorum et inter ipsos deos concursiones,
5 quaeque in orbibus eorum conversiones quaeque ante-
cessiones eveniant, cumque inter se paene contingant,
eos qui prope copulentur contrariaque regione, et pone
quos aut ante labantur, quisque temporibus a nostro
aspectu oblitescant rursusque emersi terrorem incutiant
10 rationis expertibus, si verbis explicare conemur nullo
posito ob oculos simulacro earum rerum, frustra susci-
piatur labor. sed haec satis sint dicta nobis, quae<que>
de deorum qui cernuntur quique sunt orti natura prae-
fati sumus habeant hunc terminum.

15 Reliquorum autem, quos Graeci δαίμονας appellant, ¹¹
nostri opinor lares, si modo hoc recte conversum ³⁸
videri potest, et nosse et nuntiare ortum eorum maius

μὲν ἡμετέραν ἰλλομένην δὲ περὶ τὸν διὰ παντὸς πόλον τεταμέ-
νον, (40 C) φύλακα καὶ δημιουργὸν νυκτὸς τε καὶ ἡμέρας ἐμνηχα-
νῆσατο πρώτην καὶ πρεσβυτάτην θεῶν ὅσοι ἐντὸς οὐρανοῦ γεγό-
νασιν. 3 χορείας δὲ τούτων αὐτῶν καὶ παραβολὰς ἀλλήλων καὶ
περὶ τὰς τῶν κύκλων πρὸς ἑαυτοὺς ἐπανακυκλήσεις καὶ προχωρή-
σεις, ἐν τε ταῖς συνάφαις ὅποιοι τῶν θεῶν κατ' ἀλλήλους γιγνώ-
μενοι καὶ ὅσοι καταντικρύν, μεθ' οὐστινάς τε ἐπίπροσθεν ἀλλή-
λοις, ἡμῖν τε κατὰ χρόνους οὐστινας ἕκαστοι κατακαλύπτονται
καὶ πάλιν ἀναφαινόμενοι φόβους ἰκασιμαίνας τῶν μετὰ ταῦτα
γεννησομένων¹ (40 D) τοῖς οὐ δυναμένοις λογίζεσθαι πέμπουσιν
τὸ λέγειν ἄνευ δι' ὅψεως τούτων αὐτῶν μιμημάτων μάταιος ἂν
εἴη πόνος. 12 ἀλλὰ ταῦτά τε ἱκανῶς ἡμῖν ταύτῃ, καὶ τὰ περὶ
θεῶν ὁρατῶν καὶ γεννητῶν εἰρημένα φύσεως ἐχέτω τέλος.

15 Περὶ δὲ τῶν ἄλλων δαιμόνων εἰπεῖν καὶ γινῶναι τὴν γένε-
σιν μείζον ἢ καθ' ἡμᾶς· πειστέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἐμπροσθεν,

1 axi* (ft. i) AB axii ex xli V noctesque A^pV^pB^p 3 qui]
quae AVB 3. 4 lusiones H. Stephanus Or. flusiones VA^pB^p
flux- A^cB^c flexiones Victorius elus- Pl. dubitans 7 eos B^c
et in ras. paulo ampliore A^c eorum VB^p et ft. A^p contra-
que A¹ pone] pene A^cB^c 8 labantur A2 -untur AVB
quisque, s in ras. A^c[A^p] 12 que add. Perionius

est quam ut profiteri nos scire audeamus. credendum nimirum est veteribus et priscis ut aiunt viris, qui se progeniem deorum esse dicebant itaque eorum vocabula nobis prodiderunt; nosse autem generatores suos optime poterant, ac difficile factu est a deis ortis fidem non habere: quamquam nec argumentis nec rationibus certis eorum oratio confirmatur, sed quia de suis nobis rebus videntur loqui, veteri legi morique
 39 parendum est. sic igitur ut ab his est traditum horum deorum ortus habeatur atque dicatur, ut Oceanum Sa-
 10 laciamque Caeli satu Terraeque conceptu generatos editosque memoremus, ex is Saturnum et Opem, deinceps Iovem atque Iunonem, reliquos, <quos> fratres inter se agnatosque usurpari atque appellari videmus, et eorum, ut utamur veteri verbo, prosapiam.

ἐκγόνοις μὲν θεῶν οὖσιν ὥς ἔφασαν, σαφῶς δέ που τοὺς γε αὐτῶν προγόνους εἰδόσιν· ἀδύνατον οὖν θεῶν παισὶν ἀπιστεῖν καίπερ (40 E) ἄνευ τε εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέγουσιν, ἀλλ' ὥς οἰκεία φασκόντων ἀπαγγέλλειν ἐπομένους τῷ νόμῳ πιστευτέον. 9 οὕτως οὖν κατ' ἐκείνους ἡμῖν ἡ γένεσις περὶ τούτων τῶν θεῶν ἔχεται καὶ λεγέσθω· Γῆς τε καὶ Οὐρανοῦ παῖδες Ὠκεανὸς τε καὶ Τηθύς ἐγενέσθην, τούτων δὲ Ἵφῶρυς Κρόνος τε καὶ Ῥέα καὶ ὅσοι μετὰ τούτων, (41 A) ἐκ δὲ Κρόνου καὶ Ῥέας Ζεὺς Ἥρα τε καὶ πάντες ὅσους ἴσμεν ἀδελφοὺς λεγομένους αὐτῶν, ἔτι τε τούτων ἄλλους ἐκγόνους.

1 scire Lamb. scribere AVB idem mendum p. 109, 12
 5 factum A^pV^pB^p 6. 7 quamquam nec argumentis nec rati
 omissis sequitur omnibus certis V 7 post sed sequuntur pri-
 mum cum duplex esset natura (p. 181, 11) modo huc modo
 illuc (p. 184, 12), deinde quia de suis nobis rebus (p. 178, 7)
 ad cultum deorum aptissimum. sed (p. 181, 11), tum ii splendore
 consedit (p. 185, 1) usque ad finem libri AVB rectum ordinem
 agnovit Valla 8 nobis Parisin. 6624 (cf. Fries Rh. M. 55, 1900,
 49) et Pl. Rh. M. 53, 1898, 95 suis bis notis rebus B^p bis del. B^c
 suis notis AV 10 Serv. auct. georg. 1, 31 hanc Thetyn Cicero
 in Timaeo Salaciam dicit 12 Ἵφῶρυς Platonis deest ante
 Saturnum 13 quos add. Ald. 14 usurpari et appellari
 Man. Lamb. -e utrobique AVB

Quando igitur omnes et qui moventur palamque se 40
ostendunt et qui ea tenus nobis declarantur qua ipsi
volunt creati sunt, tum ad eos is deus qui omnia ge-
nuit fatur haec: 'Vos qui deorum satu orti estis adten-
5 dite. quorum operum ego parens effectorque sum, haec
sunt indissoluta me invito: quamquam omne conligatum
solvi potest, sed haud quaquam boni est ratione vinc-
tum velle dissolvere. sed quoniam estis orti, immortales
vos quidem esse et indissolubiles non potestis, neuti-
10 quam tamen dissolvemini, neque vos ulla mortis fata
perement nec fraus valentior quam consilium meum,
quod maius est vinculum ad perpetuitatem vestram
quam illa quibus estis tum cum gignebamini conligati.
quid sentiam igitur cognoscite. tria genera nobis reliqua 41
15 sunt eaque mortalia, quibus praetermissis caeli absolutio

1 Ἐπεὶ δ' οὖν πάντες ὅσοι τε περιπολοῦσιν φανερώς καὶ ὅσοι
φαίνονται καθ' ὅσον ἂν ἐθέλωσιν [θεοί] γένεσιν ἔσχον, λέγει
πρὸς αὐτοὺς ὁ [τόδε] τὸ πᾶν γεννήσας τάδε· 'Θεοὶ θεῶν, ὧν
ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων, ἃ [δι'] ἐμοῦ γινόμενα' ἄλυστα
ἐμοῦ γε μὴ ἐθέλοντος. 6 (41B) τὸ μὲν οὖν δὴ δεδὲν πᾶν λυ-
τόν, τό γε μὴν καλῶς ἄρμολθεν [καὶ ἔχον εἶ] λύειν ἐθέλειν
κακοῦ. 8 δι' ἃ καὶ ἐπέπερ γεγέννησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστὲ
οὐδ' ἄλυστοι τὸ πάμπαν, οὗ τι μὲν δὴ λυθήσεσθε γε οὐδὲ τεύ-
ξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μείζονος ἔτι δεσμοῦ
καὶ κυριωτέρου λαχόντες ἐκείνων οἷς ὅτ' ἐρίγνεσθε συνεδεῖσθε.
14 νῦν οὖν ὃ λέγω [πρὸς ὑμᾶς ἐνδεικνύμενος] μάθετε. 14 θνητὰ
ἔτι γένη λοιπὰ τρία [ἀγέννητα]. τούτων δὲ μὴ γενομένων οὐρα-

2 clarantur A^pB^pV qui in mg. add. caelantur qua] quo A^cB^c
sed cf. Hofm. p. 768 in. 4—13 vos . . . conligati Aug. civ. 13, 16
6 indisoluta A¹ indes- B^p indissolubilis Aug. 7 bonum Aug.
8—13 quoniam . . . conligati Aug. civ. 22, 26 (cf. ibid. 10, 31; 13,
17. 18. 19) 8. 9 quoniam . . . non potestis et 10—13 non tamen
dissolvemini . . . illa quibus colligati estis Aug. serm. 241, 8
8 immortales B^c -is AVB^p cf. p. 164, 5; 180, 8 9 vos quidem
om. Aug. civ. 22, 26 neutiquam Aug. civ. 13, 26 Veronensis, ubi
alii aliter velut nec umquam, nequaquam 11 periment Aug.
nec erunt valentiora Aug. tribus locis 13 tum cum gigneba-
mini om. Aug. tribus locis 15 cf. Aug. civ. 12, 27 et 25; 13, 19

perfecta non erit: omnia enim genera animalium complexu non tenebit, teneat autem oportebit, ut ex eodem ne quid absit. quae <si> a me ipso effecta sint, deorum vitam possint adaequare; ut igitur mortali condicione generentur, vos suscipite ut illa gignatis imiteminique vim meam, qua me in vestro ortu usum esse meministis. in quibus qui tales creantur ut deorum immortalium quasi gentiles esse debeant, divini generis appellentur teneantque omnium animantium principatum vobisque iure et lege volentes pareant. quorum vobis initium satusque tradetur a me, vos autem ad id quod erit immortale partem adtexitote mortalem: ita orientur animantes, quos et vivos alatis et consumptos sinu recipiatis.⁷

12
42

Haec ille dixit; deinde ad temperationem superiorem revertit, in qua omnem animum universae naturae temperans permiscebat supe<rio>risque permixtionis reliquias

νὸς ἀτελής ἔσται· τὰ γὰρ ἅπαντ' ἐν αὐτῷ γένη ζῶων οὐχ ἔξει, (41 C) δεῖ δέ, εἰ μέλλει τέλειος ἰκανῶς εἶναι. 3 δι' ἐμοῦ δὲ ταῦτα γενόμενα «καὶ βίον μετασχόντα» θεοῖς ἰσάζοιτ' ἄν· ἵνα οὖν θνητὰ τε ἢ «τό τε πᾶν τόδε ὄντως ἅπαν ἢ», τρέπεσθε «κατὰ φύσιν» ὑμεῖς ἐπὶ τὴν τῶν ζῶων δημιουργίαν, μιμούμενοι τὴν ἐμὴν δύναμιν περὶ τὴν ὑμετέραν γένεσιν. 7 καὶ καθ' ὅσον μὲν αὐτῶν ἀθανάτοις ὁμώνυμον εἶναι προσήκει, θεῖον λεγόμενον ἡγεμονοῦν τε ἐν αὐτοῖς τῶν αἰεὶ δίκη καὶ ὑμῖν ἐθέλοντων ἔπεσθαι σπείρας καὶ ὑπαρξάμενος ἐγὼ παραδώσω· «τὸ δὲ «λοιπὸν» ὑμεῖς (41 D) ἀθανάτῳ θνητὸν προσυφαίνοντες ἀπεργάζεσθε ζῶα καὶ γεννᾶτε τροφήν τε διδόντες αὐξάνετε καὶ φθίνοντα πάλιν δέχεσθε.»

14 Ταῦτ' εἶπε, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν πρότερον κρατῆρα, ἐν ᾧ τὴν τοῦ παντὸς ψυχὴν κεραννὺς ἕμισγεν, τὰ τῶν πρόσθεν ὑπό-

3 quae] qua B sed quae Man. quod si Lamb. quae si mg. Lamb. 6 qua me ex qua et V quamet AB qua me et Victorius ortu ui usum V meminissetis A^p meministris V^p 7 creabuntur Lamb. 8 gentiles B^c -is AVB cf. P.-W. s. v. gens col. 1177 10 satusque Steph. statusque A^c VB -quae A^p 11 tradetur Valla Lebreton p. 195 traditur AVB cf. Aug. civ. 12, 27 12 adte extoto B^p 13 cf. Aug. civ. 13, 19 16 de imperf. permiscebat cf. Sjö. ad Cic. ad Q. fr. 2, 1, 1 superlorisque Man. Lamb. superisque AVB permixtiones V^p

fundens aequabat eodem modo ferme, nisi quod non ita incorrupta ut ea quae semper † isdem, sed ab iis secundum sumebat atque etiam tertium. toto igitur omni constituto sideribus parem numerum distribuit animorum et singulos adiunxit ad singula atque ita quasi in curum universitatis inposuit commonstravitque leges fatales ac necessarias et ostendit primum ortum unum fore omnibus eumque moderatum atque constantem nec ab ullo inminutum; satis autem et quasi sparsis animis fore uti certis temporum intervallis oreretur animal quod esset ad cultum deorum aptissimum. sed cum duplex esset natura generis humani, sic se res habebat ut praestantius genus esset eorum qui essent futuri viri. cum autem animis corpora necessitate insevisset cumque ad corpora [necessitate] tum accessio fieret tum abscessio, principio necesse erat sensum existere unum communemque omnium vehementiore motu excitatum coniunctum-

λοιπα κατεχεῖτο μίσγων τρόπον μὲν τινα τὸν αὐτόν, ἀκήρατα δὲ οὐκέτι κατὰ ταῦτά ὡσαύτως, ἀλλὰ δεύτερα καὶ τρίτα. 3 συστήσας δὲ τὸ πᾶν διεῖλεν ψυχὰς ἰσαρίθμους τοῖς ἄστροις ἐνειμένθ' ἐκάστην πρὸς ἑκαστον, (41 E) καὶ ἐμβιβάσας ὡς ἐς ὄχημα τὴν τοῦ παντὸς φύσιν ἐδειξεν, νόμους τε τοὺς εἰμαρμένους εἶπεν αὐταῖς, ὅτι γένεσις πρώτη μὲν ἔσοιτο τεταγμένη μία πᾶσιν, ἵνα μὴ τις ἐλαττοῖτο ὑπ' αὐτοῦ, δέοι δὲ σπαρείσας αὐτὰς εἰς τὰ προσήκοντα ἐκάσταις ἑκαστα ὄργανα χρόνων φῦναι ζῶων τὸ θεοσεβέστατον, (42 A) διπλῆς δὲ οὗσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ κρείττον τοιοῦτον εἴη γένος ὃ καὶ ἔπειτα κεκληῖται ἀνὴρ. 13 ὁπότε δὴ σώμασιν ἐμφυτευθεῖεν ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ μὲν προσίοι τὸ δ' ἀπίοι τοῦ σώματος αὐτῶν, πρῶτον μὲν αἰσθησὶν ἀναγκαῖον εἴη μίαν πᾶσιν ἐκ βιαιῶν παθημάτων σύμφυτον γίγνε-

2. 3 incorruptas . . . eae et secundas . . . tertias voluit Man.

2 idem Rom.; melius esset eadem vel (ut Pl. dubitans) in isdem ab iis Steph. adiis AVB 10 oriretur A^cB^c 11 post sed sequuntur verba il splendore (p. 185, 1) AVB cf. p. 178, 7 12 habebant B cf. Cic. Lucull. 17, 54 14 animos corporibus Perionius t^bm sed cf. Pers. 5, 63 et quae adn. m ad Cic. Marcell. 10 animis corporatum A^pV necessitate del. Man. Lamb. 17 excitatum coniunctumque Perionius -to -toque AVB

que naturae, deinde voluptate et molestia mixtum amorem, post iram et metum et reliquos motus animi comites superiorum et his etiam contrarios dissidentes. 'quos qui ratione rexerit, iuste vixerit, qui autem iis se dederit, iniuste. atque ille qui recte atque honeste curriculum vivendi a natura datum confecerit ad illud astrum quocum aptus fuerit revertetur; qui autem immoderate et intemperate vixerit, eum secundus ortus in figuram muliebrem transferet, et si ne tum quidem finem vitiorum faciet gravius etiam iactabitur et in suis moribus simillimas figuras pecudum et ferarum transferetur neque terminum malorum prius aspiciet quam illam sequi coeperit conversionem quam habebit in se ipse eiusdem et uni similis innatam et insitam: quod tum eveniet cum illa quae ex igni anima aqua terra turbulenta et rationis expertia insederint ratione depulerit et ad primam atque optimam affectionem animi pervenerit.' Quae cum ita designasset seseque, si quid postea fraudis aut

σθαι, δεύτερον δὲ ἡδονῇ καὶ λύπῃ μεμειγμένον ἔρωτα, πρὸς δὲ τοῦτοις φόβον καὶ θυμὸν ὅσα τε ἐπόμενα αὐτοῖς (42B) καὶ ὁπόσα ἐναντίως πέφυκε διεστηκότα· ὧν εἰ μὲν κρατήσοιεν, δίκην βιώσονται, κρατηθέντες δὲ ἀδικίᾳ. 5 καὶ ὁ μὲν εὖ τὸν προσήκοντα χρόνον βιοῦς πάλιν εἰς τὴν τοῦ συννόμου πορευθεὶς οἴκησιν ἄστρον ἴβιον εὐδαίμονα καὶ συνήθη ἔξει· σφαιεῖς δὲ τούτων εἰς γυναικὸς φύσιν ἐν τῇ δευτέρᾳ γενέσει μεταβαλοῖ· (42C) μὴ πανόμενός τε ἐν τοῦτοις ἔτι κακίας τρόπον ὃν κακύνοιτο κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς τοῦ τρόπου γενέσεως εἰς τινα τοιαύτην αἰὲ μεταβαλοῖ θήρειον φύσιν, ἀλλάττων τε οὐ πρότερον πόνων λήξοι πρὶν τῇ ταύτῃ καὶ ὁμοίῳ περιόδῳ τῇ ἐν αὐτῷ συνεπισπώμενος τὸν ἴσχυον ὄχλον καὶ ὕστερον προσφύντα ἐκ πυρὸς καὶ (42D) ὕδατος καὶ ἀέρος καὶ γῆς θορυβώδη καὶ ἄλογον ὄντα λόγῳ κρατήσας εἰς τὸ τῆς πρώτης καὶ ἀρίστης ἀφίκοιτο εἶδος ἔξω. 17 Διαθεσμοθετήσας δὲ ἴσχυον αὐτοῖς ταῦτα, ἵνα τῆς

2 ira et metu AVB^c ~ motu B^p 3 contrarie Steph. cf. Pl.
14 uni del. Victorius t^{bm} sui con. Pl. et insitam om. V
15 aqua Wesenberg emendat. Tusc. III p. 19 atque AVB
16 expertia M² -ta AVB 17 effectioem BV^p 18 designasset m, sed cf. Pl. et p. 119, 25

vitiū evenisset, extra omnem culpam causamque posu-
 isset, alios[que] in terram alios in lunam alios in reliquas
 mundi partes, quae sunt [ad]spatiorum temporis signa
 et notae constitutae, spargens quasi serebat. post autem
 5 eam sationem dis ut ita dicam iunioribus permisit ut
 corpora mortalia effingerent, quantumque esset reliquum
 ex humano animo quod deberet accedere, id omne et
 quae consequentia essent perpolirent et absolverent,
 deinde ut huic animanti principes se ducesque prae-
 10 berent vitamque eius quam pulcherrime regerent et gu-
 bernarent, quatenus non ipse bene factus sua culpa sibi
 aliquid miseriae quaereret.

Atque is quidem qui cuncta composuit constanter in 47
 suo manebat statu; qui autem erant ab eo creati, cum
 15 parentis ordinem cognovissent, hunc sequebantur. itaque
 cum accepissent immortale principium mortalis animan-
 tis, imitantes genitorem et effectorem sui particulas ignis

ἔπειτα εἴη κακίας ἐκάστων ἀναίτιος, ἔσπειρεν τοὺς μὲν εἰς γῆν
 τοὺς δ' εἰς σελήνην τοὺς δ' εἰς τὰλλα ὅσα ὄργανα χρόνον
 τὸ δὲ μετὰ τὸν σπóρον τοῖς νέοις παρέδωκεν θεοῖς σώματα πλάτ-
 τειν θνητά, τό τ' ἐπίλοιπον, ὅσον ἔτι ἦν ψυχῆς ἀνθρωπίνης δέον
 προσγενέσθαι, (42 E) τοῦτο καὶ πάνθ' ὅσα ἀκόλουθα ἐκείνοις
 ἀπεργασαμένους ἄρχειν καὶ κατὰ δύναμιν ὅτι κάλλιστα καὶ ἄρι-
 στα τὸ θνητὸν διακυβερεῖν ζῶον, ὅτι μὴ κακῶν αὐτὸ ἐαυτοῦ
 γίγνοιτο αἴτιον.

13 Καὶ ὁ μὲν δὴ ἅπαντα ἑαυτὰ διατάξας ἕμενεν ἐν τῷ ἑαυ-
 τοῦ κατὰ τρόπον ἥθει· μένοντος δὲ νοήσαντες οἱ παῖδες τὴν τοῦ
 πατρὸς τάξιν ἐπείθοντο αὐτῇ καὶ λαβόντες ἀθάνατον ἀρχὴν
 θνητοῦ ζῶον, μιμούμενοι τὸν σφέτερον δημιουργόν, πρὸς καὶ γῆς
 ὕδατός τε καὶ ἀέρος ἀπὸ τοῦ κόσμον δανειζόμενοι μόρια ὡς ἀπο-

2 alios ¶ 2 alioque A^pV^pB^p -iosque A^cV^cB^c terram et
 lunam Perionius terra AVB luna VB, ex lima ft. A 3 ad
 del. b 4. 5 cf. Aug. civ. 12, 27 et 13, 18. 19 v. adn. ad p. 180, 11
 et 184, 13) 6 essent VA¹B¹ 8 perpolirent A^cB^c polierent B^p
 periunuerent V et ft. A^p 9 ut add. A om. V principem se
 ducem AVB -es se -es Lamb. -que ex quae AVB 9. 10 prae-
 verent A^pV^pB^p, praeberent A^cV^cB^c, dein n del. AB 10 re-
 geret et gubernaret AV¹B 15 cognovisset A^pV¹B¹

et terrae et aquae et animae a mundo, quas rursus red-
derent, mutuabantur easque inter se copulabant, haud
isdem vinclis quibus ipsi erant conligati, sed talibus
quae cerni non possent propter parvitatem crebris quasi
cuneolis inliquefactis unum efficiebant ex omnibus cor- 5
pus atque in eo influente atque effluente animi divini
48 ambitus inligabant. itaque illi in flumen inmersi neque
tenebant neque tenebantur, sed vi magna tum ferebant
tum ferebantur. ita totum animal movebatur illud qui-
dem, sed inmoderate et fortuito, ut sex motibus vehe- 10
retur: nam et ante et pone <et> ad laevam et ad dex-
tram et sursum et deorsum, modo huc modo illuc *
urere lucere per oculos emicare
defenstrix

δοθησόμενα πάλιν (43 A) εἰς ταῦτόν τὰ λαμβανόμενα συνεκόλ-
λων, οὐ τοῖς «ἀλύτοις» οἷς αὐτοὶ συνείχοντο δεσμοῖς ἀλλὰ διὰ
σμικρότητα ἀοράτοις πυκνοῖς γόμφοις συντήκοντες, ἐν ἑξ ἀπάν-
των ἀπεργαζόμενοι σῶμα «ἕκαστον» τὰς τῆς ἀθανάτου ψυχῆς
περιόδους ἐνέδουν εἰς ἐπίρρητον σῶμα καὶ ἀπόρρητον. 7 αἱ δ'
εἰς ποταμὸν ἐνδεθεῖσαι «πολὺν» οὐτ' ἐκράτουν οὐτ' ἐκρατοῦντο,
βία δὲ ἐφέροντο καὶ ἔφερον, ὥστε τὸ μὲν ὅλον κινεῖσθαι ζῶον,
(43 B) ἀτάκτως μὲν ὅπη τύχοι προιέναι «καὶ ἀλόγως», τὰς ἑξ
ἀπάσας κινήσεις ἔχον· εἰς τε γὰρ τὸ πρόσθε καὶ ὀπίσθεν καὶ
πάλιν εἰς δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ κάτω τε καὶ ἄνω καὶ πάντη κατὰ
τοὺς ἑξ τόπους κλανόμενα προήειν.

1 quas A^cB^ct b m quasi A^pVB^p Pl. etsi dubitans 5 in-
liquefatis B^p inliquetis A^pV^p 6 animo divino A^cB^c 7 in-
ligabat AVB πολὺν (scil. ποταμὸν) om. Cic.; quare add. in-
gens Lamb. immensum Klotz 9 totum Valla motu AVB
11 et add. Lamb. 12 libri pergunt a quia p. 178, 7 desunt
Platonis capita inde a 43 b med.—46 a fin. 13 Aug. civ. 13, 18
si di minores, quibus inter animalia terrestria cetera etiam hom-
inem faciendum commisit Plato, potuerunt ... ab igne remo-
vere urendi qualitatem, lucendi relinquere quae per oculos
emicaret ~ Plat. Tim. 45 b. c τοῦ πρὸς ὅσον τὸ μὲν καίειν οὐκ
ἔσχε τὸ δὲ παρέχειν φῶς διὰ τῶν ὁμμάτων βρῖν
14 Prisc. gramm. III 463, 19 defenstrix quoque Cicero in Timaeo
protulit addita t ~ Plat. Tim. 45 d σωτηρίαν

*ii splendore consedit, tum vel eadem species vel
interdum inmutata redditur, cum ignis oculorum cum
eo igne qui est ob os effusus se confudit et contulit.
dextra autem videntur quae laeva sunt, quia contrariis
5 partibus oculorum contrarias partes adtingunt. respon-
dent autem dextra dexteris, laeva laevis conversione
luminum, cum ea inter se non cohaerescunt: id fit cum
speculorum levitas hinc illincque altitudinem adsump-
sit et ita dexteram detrusit in laevam partem oculorum
10 laevamque in dexteram. supina etiam ora cernuntur
depulsione luminum, quae convertens inferiora reddit
quae sunt superiora.

Atque haec omnia ex eo genere sunt quae rerum
adiuvant causas, quibus utitur ministeriis deus cum
15 optimi speciem quoad fieri potest efficit; sed existimant
plerique non haec adjuvantia causarum sed has ipsas

1 (46 A) ἐνός τε αὖ περὶ τὴν λειότητα ἐκάστοτε γενομένου
καὶ πολλαχῇ μεταρρυθμισθέντος πάντα τὰ τοιαῦτα ἐξ ἀνάγκης
ἐμφαίνεται, (46 B) τοῦ περὶ τὸ πρόσωπον πρὸς τῷ περὶ τὴν
ὄψιν πρὸς ἑαυτὸν περὶ τὸ λείον καὶ λαμπρὸν¹ συμπαγοῦς γιγνομέ-
νου. 4 δεξιὰ δὲ φαντάζεται τὰ ἀριστερά, ὅτι τοῖς ἐναν-
τίοις μέρεσιν τῆς ὄψεως περὶ τὰναντία μέρη γίγνεται ἐπαφή
ἡ παρὰ τὸ καθέστος ἔθος τῆς προσβολῆς¹. 5 δεξιὰ δὲ τὰ δεξιὰ
καὶ τὰ ἀριστερά ἀριστερά τὸναντίον, ὅταν μεταπέση συμπηγνύ-
μενον ὃ συμπήγνυται φῶς· τοῦτο δὲ ὅταν ἡ τῶν κατόπτρων
(46 C) λειότης ἐνθεν καὶ ἐνθεν ὕψι λαβοῦσα τὸ δεξιὸν εἰς τὸ
ἀριστερὸν μέρος ἀπόσῃ τῆς ὄψεως καὶ θάτερον ἐπὶ θάτερον.
10 κατὰ δὲ τὸ μῆκος στραφέν τοῦ προσώπου ταύτην τοῦτο ὕπτιον
ἐποίησεν πᾶν φαίνεσθαι, τὸ κάτω πρὸς τὸ ἄνω τῆς αὐγῆς ἡ τὸ
τ' ἄνω πρὸς τὸ κάτω πάλιν¹ ἀπῶσαν.

13 Ταῦτ' οὖν πάντα ἔστιν τῶν συναιτίων, οἷς θεὸς ὑπηρετοῦ-
σιν χρηταὶ τὴν τοῦ ἀρίστου κατὰ τὸ δυνατόν ιδεάν ἀποτελῶν.
(46 D) δοξάζεται δὲ ὑπὸ τῶν πλείστων οὐ συναιτία ἀλλὰ αἷτια

1 cf. adn. ad p. 181, 11 iisplendore A^pV^p tisspendore B^p his
spl- A^c isplendore V^c is spendore B^c 9. 10 dextera ... lae-
vaque Rom. -um ... -umque Pl. dubitans (nam -rā ft. ex -rū A¹)
15 effecit A V^pB^p eff- V^cB^c efficit Rom. ecf- Pl. cum saepis-
sime inter se t et c commutatae sint in libris existimant
Steph. aest- ex est- AVB

esse omnium causas, [quae vim habeant frigoris et caloris]
 quae vim habeant refrigerandi calcificandi concrescendi
 liquendi, careant autem omni intelligentia atque ratione,
 quae nisi in animo nulla alia in natura reperiantur; ani-
 mus autem sensum omnem effugit oculorum, at ignis 5
 51 aqua terra <anima> corpora sunt eaque cernuntur. illum
 autem qui intelligentiae sapientiaeque se amatorem
 profitetur necesse est intelligentis sapientisque naturae
 primas causas conquirere, dein secundas earum rerum
 quae necessario movent alias cum ipsae ab aliis mo- 10
 ventur. quoque circa nobis sic cerno esse faciendum ut de
 utroque nos quidem dicamus genere causarum, separa-
 tim autem de is quae cum intelligentia sunt efficientes
 pulcherrimarum rerum atque optumarum et de is quae
 vacantes prudentia inconstantia perturbataque efficiunt. 15
 52 Ac de oculorum quidem causis, ut haberent eam vim
 quam nunc habent, satis ferme esse dictum puto; ma-
 xuma autem eorum utilitas donata hominum generi
 deorum munere deinceps explicetur. rerum enim optu-

εἶναι τῶν πάντων ψύχοντα καὶ θερμαίνοντα πηγνύντα τε καὶ
 διαχέοντα ἡ καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀπεργαζόμενα· λόγον δὲ οὐδένα
 οὐδὲ νοῦν εἰς οὐδὲν δυνατὰ ἔχειν ἐστίν. 4 τῶν γὰρ ὄντων ὧ
 νοῦν μόνῳ κτᾶσθαι προσήκει λεπτέον ψυχὴν — τοῦτο δὲ ἀόρα-
 τον, πῦρ δὲ καὶ ὕδωρ καὶ γῆ καὶ ἀήρ σώματα πάντα ὁρατὰ γέ-
 γονεν — τὸν δὲ νοῦ καὶ ἐπιστήμης ἐραστὴν ἀνάγκη τὰς τῆς
 ἔμφορος φύσεως αἰτίας πρώτας μεταδιώκειν, (46 E) ὅσαι δὲ ὑπ'
 ἄλλων μὲν κινουμένων ἕτερα δὲ ἐξ ἀνάγκης κινούντων γίνον-
 ται, δευτέρας. 11 ποιητέον δὴ κατὰ ταῦτα καὶ ἡμῖν· λεπτὰ
 μὲν ἀμφοτέρω τὰ τῶν αἰτιῶν γένη, χωρὶς δὲ ὅσαι μετὰ νοῦ κα-
 λῶν καὶ ἀγαθῶν δημιουργοὶ καὶ ὅσαι μονωθεῖσαι φρονήσεως τὸ
 τυχὸν ἄτακτον ἐκαστοτε ἐξεργάζονται.

16 Τὰ μὲν οὖν τῶν ὁμμάτων συμμεταίτια πρὸς τὸ ἔχειν τὴν
 δύναμιν ἦν νῦν εἴληχεν εἰρήσθω· τὸ δὲ μέγιστον αὐτῶν εἰς ὠφε-
 λίαν ἔργον, δι' ὃ θεὸς αὐτῷ ἡμῖν δεδώρηται, μετὰ τοῦτο ῥητέον.
 19 (47 A) ὅψις δὴ κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον αἰτία τῆς μεγίστης ὠφε-

1 quae . . . caloris om. V 6 anima post terra add. Pl., alii
 alibi 9 deinde V 13 eicientes V^p 13. 14 de is] deus B^p
 dejis B^c dehis AV

marum cognitionem nobis oculi adtulerunt. nam haec quae est habita de universitate oratio a nobis haud umquam esset inventa, si neque sidera neque sol neque caelum sub oculorum aspectum cadere potuissent. nunc
 5 vero dies noctesque oculis cognitae, tum mensum annorumque conversiones et numerum machinatae sunt et spatium temporis dimensae, et ad quaestionem totius naturae inpulerunt; quibus ex rebus philosophiam adepti sumus, quo bono nullum optabilius nullum praestantius neque
 10 datum est mortalium generi deorum concessu atque munere neque dabitur.

λίαν γέγονεν ἡμῖν, ὅτι τῶν νῦν λόγων περὶ τοῦ παντὸς λεγομένων οὐδεὶς ἂν ποτε ἐρρήθη μήτε ἄστρα μήτε ἥλιον μήτε οὐρανὸν ἰδόντων. 4 νῦν δ' ἡμέρα τε καὶ νύξ ὀφθαῖσαι μῆνές τε καὶ ἐνιαυτῶν περίοδοι μεμηχάνηται μὲν ἀριθμὸν, χρόνον δὲ ἔννοϊαν περὶ τε τῆς τοῦ παντὸς φύσεως ζήτησιν ἔδοσαν· ἐξ ὧν (47 B) ἐπορισάμεθα φιλοσοφίας γένος, οὗ μείζον ἀγαθὸν οὐτ' ἦλθεν οὔτε ἥξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν.

4 aspectu AVB^p 7 in temporis desinit V 11 subscriptio nulla; sequitur de fato AVB

INDEX VOCUM ET RERUM NOTABILIUM

- A littera 12 17
 abiegnae trabes 146 5
 abruptio corrigiae 100 8
 abscessio 181 15
 absolutio 179 15
 absolutum 160 3 161 2 166 3 4
 174 17 18 -issimum 160 11
 accessio 78 23 165 3 181 15
 accessus 77 25 102 13
 acclpenser 153 11 16
 acervalls (σωρίτης) 68 13
 acredula 7 13
 actio corporis 35 4
 actiones 148 20
 acumen 96 31
 adflatus 17 24 19 20 115 10
 adiuvantia 185 16
 adiuvantes (causae) 148 29 149 15
 adpetitio 134 3
 adpetitus 35 4 148 15 ss. 149 6
 adsensio 148 8 12 16 20 149 14 16
 20 28 150 9 ss. 171 15
 adsector 46 5
 adspiratio terrarum 39 19
 adsumptio (πρόσληψις) <111 4>
 111 8
 adventicius 116 13 118 28 124 16
 aedificator 157 7
 aegri 67 20 87 3 117 22
 aegrotare 132 2
 aegrotus 69 15 127 9
 aenigma 121 15
 aequabills 166 2
 aequatae sortes 17 23
 aequor 44 29
 aer 32 15 45 5 102 16
 aerius 175 16
 aestus marini 77 25
 aeternitas 13 16 55 15 60 12 71
 16 20 140 8 143 16 19 144 22 ss.
 145 3 14 147 6 25 152 19 157 3 5
 9 158 2 175 7
 aeternus 53 7 60 18 115 23 128
 21 139 6 140 12 142 21 145 19
 147 26 157 4 11 166 10
 affectio 182 17
 agere (augurium) 16 20
 agitatio 120 3
 agricola 53 29 70 10
 ἀκροστιχίς 112 11
 alea 78 25
 ales 57 23
 alimentum 165 1
 altera natura 167 4 7 169 9 171 1
 173 7
 alterum (θάλασσαν) 167 11 171 11
 altisonus 51 4
 (pater) altitonans 10 14 82 16
 altitudo 185 8
 altivolans 52 1
 altrix 10 20 82 20 176 17
 ambitus 170 9 174 3 12 175 1
 184 7
 amphibolia 114 24 26
 ἀναλογία 161 16
 androgynus 47 5
 anguinus 122 2
 anguis 18 18 36 5 51 6 90 4 ss.
 92 6 8 19 20
 anhelitus 55 8 81 29 115 4
 anicula 78 21
 anima 162 14 ss. 164 17 182 15
 184 1 <186 6>
 animadversio 53 2
 animal 889 159 13 160 4 13 173 5
 175 5 6 10 12 180 1 181 10 184 9

animans 159 16 160 1 7 17 19 20
 161 2 163 11 164 4 173 6 174 4
 175 14 176 14 180 9 12 183 9 16
 animatio 175 17
 animus 2 25 5 27 12 4 17 18 23 28
 26 25 28 10 30 2 31 24 32 1 14 25
 33 3 40 4 21 54 8 55 12 58 17
 59 18 60 27 61 29 64 25 65 1 20
 66 21 73 17 74 24 75 3 99 26
 102 17 106 7 107 14 112 14 113
 19 116 4 118 16 120 2 18 124 6
 19 22 26 28 141 1 20 149 28 158 4
 159 9 160 7 166 4 12 16 170 4 7
 8 12 180 15 182 17 186 4 *plur.*
 31 20 32 16 19 33 1 39 20 25
 51 9 53 10 54 20 23 55 16 62 2 5
 63 8 99 3 105 23 110 27 115 27
 119 1 124 15 24 31 128 13 181 4
 9 14 a-us divinus 35 2 53 9
 115 26 184 6 deorum a-i 61 31
 a-us humanus 35 2s. 53 9 183 7
 a-i a natura deorum hausti 53 6
 74 25 a-i extrinsecus hausti
 34 28 115 27 dormientium a-i
 116 12 119 1 124 12 pars animi
 30 19 31 1 3 7 9 a-i motus (vo-
 luntarius) 141 6 148 3 5 151 26
 182 2 ratio atque a. 103 9
 annales 16 29 21 20 25 20 47 26
 annus 174 10 187 5
 antecedens (causa *vel* visum)
 134 2 4 10 141 11ss. 144 14 19
 145 18 148 15 30 149 [1] 12 150
 4 10 17
 antecedere 145 23s. 150 6 151 2
 antecessio 177 5
 antegressae causae 139 9 28
 150 26 29
 antepositae causae 149 4 15
 antiqui philosophi 42 18
 antiquitas 42 24 94 12
 antistes 112 22
 apes 36 17 38 21 92 14 29
 aqua 53 16 76 22 25 30 91 7
 141 19 162 13 16 182 15 184 1
 186 6

aquila 13 27 51 16 70 18 71 30
 126 26
 ara 48 23 91 5 9 18 92 9 93 26 29
 arca 101 2
 ἀργὸς λόγος 143 5
 aristolochia 8 17 83 7
 ἀρμονία 170 14
 ars 1 20 2 4 6 22 10 25 12 8 25 27
 13 7 18 17 14 44 20 56 4 67 19
 69 7 23 26 29 77 4 5 82 10 105 13
 112 10 117 19 127 4 137 10
plur. 11 24 59 25 64 10 68 22
 117 28 154 3 divinandi genus
 ex arte profectum 6 25 17 13
 (cf. 59 24) 62 7 63 18 127 15
 divinandi genus quod arte
 caret 17 14 16 34 26 107 4 ars
 extispicum 15 1 artes opina-
 biles 12 26
 artifex 135 6 157 2
 artificiosus 35 23 52 21 55 20 61
 11 74 22 26 96 19
 artificium 69 8
 arx 5 16 48 27 93 24
 aspectabile 160 13 161 6
 aspiratio (caeli) 62 15
 astrologia 101 19 25 28
 astrologus 6 5 42 2 63 16 101 23
 127 21 135 7
 astrum 9 18 44 13 52 23 58 18
 105 18 106 5 7 133 22 175 4
 182 6
 atomus 138 29 140 13 15 18 23 25
 141 1 2 22 151 7ss. 152 2ss.
 auctor 9 4 14 8 19 11 58 24 89
 20 98 19 106 1 116 6 123 17
 141 2
 auctoritas 14 6 17 8 9 25 31 18
 42 17 43 25 44 21 46 11 84 32
 94 15 99 1 111 23 113 3 117 31
 124 14 129 21
 augur 6 4 15 10 14 35 24 37 1
 42 1 43 2 24 46 5 7 50 12 17 21
 69 13 74 28 95 1 16 96 2 99 5
 111 17 augur Pythagoras 3 20
 — Attus Navius 16 25 — Tib.

Gracchus 177 18 16 — Cal-
 chas 42 25 — App. Claudius
 50 14 — Marius 51 13 — Ro-
 mulus 51 19 98 21 — (Remus)
 51 20 98 21 — Marsus 63 15
 94 6 — M. Marcellus 97 2 nos
 augures 94 7 97 8 Romani
 augures 13 21 augurum disci-
 plina 172 96 3 ius ~ 96 15
 augurales libri 35 28
 augurari 14 11 23 3 32 20 36 2
 44 2 90 23 94 11
 auguratio 92 1
 auguratus 15 26 16 19 51 17
 augurium 14 17 16 20 43 15 22
 44 1 50 15 19 22 51 22 53 14 96
 19 22 98 11 99 6
 (ius) augurium 94 15
 aureae stellae 37 8 12 93 13
 auspicari 37 30 95 3 13 23 24 96 31
 auspicato 2 16 13 25 14 20 94 10
 96 27 30
 auspices nuptiarum 14 21
 auspiciu 51 2 22 24 52 16 81 21
 95 14 18 22 25 97 11 98 16 *plur.*
 4 20 13 20 14 4 15 17 17 7 38 4
 42 26 45 24 46 2 50 13 51 1 72
 13 17 94 1 5 21 23 25 29 95 9 96
 25 29 97 1 4 13 17 21 98 7 24 99 2
 in a-o esse 94 26 in -um ad-
 hiberi 95 2 -um militare 97 1
 iuges -um 97 8 contra -a 94
 17 -a amissa 14 17 sine -is
 2 19 46 1 -a coacta 14 12
 auster 88 20
 avis 14 8 24 37 2 43 8 44 23 45
 16 51 25 52 12 14 56 23 27 57 22
 58 18 62 27 70 15 87 25 91 23
 93 11 94 8 95 6 8 17 19 96 20 97
 3 20 23 98 5 16 99 17 126 26 28
 129 1
 ἀξιωμα 139 23 140 5
 axis 177 1
 bacillum 16 1
 barbari 194 23 23 41 17 43 26 99 12

bellipotens 114 23
 bellum civile 73 22 86 9
 beneficus 41 2 108 2 30
 beneficentia 41 7 119 9
 bestiae 41 21
 biceps puella 58 6
 bibliotheca (In Lycio) 66 33
 bifarius 173 14
 bono nomine 49 14
 bos 57 11 79 7 10 *plur.* 8 5
 bruma 77 17 86 5
 brumalis 77 16 132 1 175 5
 caelestis 61 12 104 6 128 23 175 16
 caelum 1 16 9 10 10 10 22 10 46
 21 53 17 62 15 17 76 8 78 5 81 8
 82 11 89 17 102 5 12 103 16 23 ss.
 104 9 13 24 105 3 133 12 15 156 4
 160 20 162 17 165 11 166 6 169
 14 170 9 12 174 4 175 4 176 5 14
 177 3 179 15 187 4 caeli pater
 51 15 caeli templa 20 26 e-o
 ictus 8 28 de -o tacta 44 15
 83 14 129 2 de (e) caelo 45
 6 s. 46 21 52 13 94 24 95 23
 calcificare 186 2
 calor 163 15 186 1
 canere 36 28 55 5 87 25 ss. 88 3
 97 18
 cantare 87 29 88 11
 canis 32 28
 cantus 39 20 c. avium 2 8 45
 16 56 23 70 17 87 22 88 1 4 8
 98 15
 captio 144 6
 caput 58 13 82 10 84 4 6 — ie-
 coris 57 16 77 1 78 22 23 79 18
 — extorum 78 27 79 18
 carica 100 4
 cardiacus 40 20
 caruncula 86 2
 casa 109 15
 casus 12 23 70 3 72 2 80 10 84
 13 87 18 88 11 102 18 105 5
 113 15 124 28 126 14 128 6 130
 14 casu 12 9 ss. 71 9 74 13

75 9 80 9 83 21 27ss. 84 4 85 29
 90 20 93 17 96 11 110 29 114 2
 117 5 125 5 133 1 casu et for-
 tuito 60 3 71 12 — caecus
 70 6 — et temeritas 100 13
 — gravis civitatis 166 6
 catellus 49 25
 cavea 95 6 20
 caverna 39 10
 caupo 29 5 *v. copo*
 causa 8 23 18 4 41 25 42 6 60 11
 21 65 20 70 21 78 7 83 3 58 88 2
 89 10 12 90 18 119 2 4 124 29
 133 30 138 28 141 8 24 28 30 32
 142 26 145 19ss. 146 1 15 18ss.
 147 1 2 4 5 148 16 150 5 16 21
 151 6 11 18 21 155 16 s. 158 11 15
 183 1 *plur.* 6 8 15 18 60 15 23
 61 8 16 81 19 83 1 9 11 84
 21 87 20 89 19 126 13 129 19
 130 22 133 29 139 10 142 4 5 22
 144 29 148 26 28 149 9 150 7 28
 151 2 186 1 9 12 16 causa = ac-
 tio *vel sim.* 40 2 78 7 80 5 82
 26 87 14 135 10 141 5 145 16
 sine causa 37 28 89 15 22 118
 20 138 31 139 8 22 140 17 23 141
 10 15 142 8 156 13 ob eam
 causam 15 11 45 7 163 2 10
 174 8 175 3 176 15 conliga-
 tio -arum 60 27 series ~ 60
 10 139 18 — calamitatis 15 12
 16 19 — praesensionum 7 4
 — rerum 60 17 28 (*συμπαίτια*)
 185 14 *cf.* 16 causae adiuvan-
 tes 149 15 — aeternae 60 17
 139 6 140 12 142 20 145 19 147
 26 — antecedentes 134 2 s. 10
 141 11ss. 16 21 144 14 19 145 18
 148 15 30 149 [1] 12 150 4 17
 — antegressae 139 9 150 26 29
 — antepositae 149 3 14 causa
 continens 150 12 s. 15 causae
 efficientes 139 24 145 4 6 —
 fatales 139 13 — naturales
 134 2 s. 27 s. 30 s. 136 23 144 25

— perfectae 148 28 31 149 4 8
 13 — praepositae 145 9 148 26
 — principales 134 13 148 31
 149 48 18 — proximae 148 29
 149 15 17 150 12 s. 15
 cautio 87 5
 celeritates 170 2 174 2
 centuria 96 9
 circumitus 174 8
 circumvectio 172 9
 circus 63 16
 civitas nostra 43 23
 clipeus 47 25
 coacta auspicia 14 12 coactum
 tripudium 14 16 95 15
 coagmentatio 163 14
 coclea 121 26
 cognatio 32 15 77 6 27 126 3
 157 15
 cognitio naturae 128 24 187 1
 collegium 14 18 94 15 95 17
 cometae 9 22
 comitium 16 23 27 17 5 10 11 49
 17 81 17ss. 95 27 s. 99 24
 commentarii 44 3 81 16
 commenticius 21 4 34 4 75 6 98
 10 113 4 141 5 152 1
 commutatio 102 12 138 16
 concentus 78 3
 conceptio 84 29 -us 45 9
 conchylum 77 20
 concitare 119 23 concitata mens
 61 17 concitatio 17 17 39 25 75 2
 concretum 170 6
 concursatio somniorum 127 23
 — nes 172 11
 conectere 136 14 conexio 152
 17 153 5 conexum 136 15 20
 137 8 17
 confatalis 143 28 -lla 144 9
 conflictus nubium 82 1
 coniectio 121 2 conicere 69 3 14
 92 15
 conlector 22 13 35 24 90 1 117 14
 22 118 3 120 17 122 8 10 126 18
 127 4 Isiaci coniectores 63 16

coniectura 17 15 17 21 11 29 15
36 9 38 17 44 1 59 24 61 18 62
11 69 56 24 70 14 15 74 23 81 7
87 14 16 90 24 92 3 12 96 10 116
25 120 21 126 15 127 7 128 5 8
159 12 — contineri 12 26 — ex-
plicari 35 21 29 — niti 13 13
87 11

coniecturale genus 75 1

coniunctio 78 2 116 2 118 4 125
23 135 19 136 26 137 7 17 162
17 169 2

coniuratio 82 23 83 20

conligatio 60 26 144 15 23 168 11
-tum 179 6 184 3

conlineare 116 28

conlocatio 172 14

comparatio pro portione (ἀνα-
λογία) 161 17 162 1 14 17 163 3
168 15

complexus 180 1

consensus 5 34 77 7 78 3 126 16

consentiens 102 10 116 1

consilium 31 2 100 13

consuetudo 32 23 89 11 99 6
141 13

consulere (hominibus) 80 25 118
17 119 9 14 — rebus humanis
5 24

consumptio 165 4

contagio 31 25 53 8 77 14 88 18
103 18 132 3 133 7

contemplatio 45 1

continens (causa) 150 12 15

continuatio naturae 125 23

contortiones naturae 138 1

contraria 147 8 9 16

convenientia 78 8 118 4

conversio 165 13 16 176 10 177 5
182 13 185 6 187 6 -nes rerum
publicarum 66 17 — caeli
102 12

copo 28 16 20 26 122 25 *v. caupo*

copulatio 167 8 -tus 143 23 27

cor 57 11 13 76 4 79 4ss.

cornix 6 13 7 16 42 1 97 18

corporeum 161 6 170 6

corrigia 100 8

corrodere 88 25 89 3 4

corvus 6 13 42 1 70 17

cos 16 21 23 26 98 9

creator deum 91 21

cuneolus 184 5

curare (deos non c.) 63 27 64 1
109 2 5

curia 125 20 — Pompela 73 12
— Saliorum 16 3

cursor 126 22 24

cylindrus 149 21 24 25 150 1

δαίμονες 177 15

δαιμόνιον 58 22

decantare 50 19

decemviri 46 17

decessio 78 23 165 3

declinatio (atomi) 140 13 16 141
5 8 151 22 152 1 3

decusare 169 3

defectio solis 53 27 70 22

defenstrix 184 14

deferre (ad coniectorem) 120
17 122 8 126 25

definire (ὀρίσκειν) 103 27

deflagratio 53 16

denuntiatio 86 23

depulsio 185 11

derodere 47 26

detractio 84 6 165 2

deus 25 2 30 26 43 12 57 29

71 11 79 19 80 22 24 85 17 19

93 3 101 7 118 19 21 119 22 25 s.

153 5 158 16 162 14 166 2 11

185 14 *plur.* 11 2 56 4 24 79

25 27 80 15 93 15 109 2 4 9

15 112 23 113 21 122 17 23 177

2 4 178 3 5 10 179 4 180 3 181

11 186 19 187 10 di sunt 3 12

5 15 24 41 9 56 16 63 27 80 28

81 2 108 9 109 20 22 25 non

sunt di 41 9 80 29 81 2 si di

sunt 5 16 18 21 40 24 80 27 107

26 108 30 128 1 deos non pu-

tare 50 10 deos tollere 5 4
 80 20 deus dicit *vel sim.* 25 3
 27 1 32 18 di significant *vel*
sim. 41 19 49 1 50 10 56 20 57
 17 59 21 80 9 86 22 24 87 24 92
 22 107 26 108 9 110 2 118 13 17
 23s. 25 26 119 5 14 20 120 27 29
 121 39 116 145 1 di immor-
 tales 39 8 83 24 86 24 92 22 98
 23 109 11 113 24 120 12 123 21
 180 7 di iuniores 183 5 deus
 effector mundi *vel sim.* 160 12
 161 4 10 163 18 166 2 10 15 170 4
 174 2 179 3 deus inclusus
 corpore humano 33 23 sine
 deo 5 21 a deo, a fato, a
 natura 60 7 75 5 deorum ad-
 pulsus 32 13 — animi 61 31
 — cognatio 32 15 — consi-
 lium 2 12 113 24 — genitor
 10 10 — impulsu 53 1 — in-
 signia 37 12 natura — 53 5
 56 14 128 14 158 3 177 13 —
 numen 75 29 78 19 83 21 118 12
 portenta deum 91 21 — signa
 87 8 — simulacra 47 22 82 19
 88 14 — vis 1 7 — voces 49 3
 voluntas 80 11 *cf.* consulere
 dexter 22 28 42 1 57 24 98 16 99
 11ss. 185 4ss.
 dialectici 68 7 18 108 26 111 4
 114 5 117 18 135 10 139 23
 dies circumitum orbis efficit
 174 7
 differre diem 37 31
 diiunctiones 147 16
 dirae 15 5 17
 dirimere tempus 41 27
 discessus (caeli) 89 17
 disciplina 35 26 44 19 50 19
 67 24 75 26 85 14 20 94 15 98 19
 — augurum, haruspicum, ma-
 gorum 2 23 17 39 44 7 10 85 11
 96 4 22 — Stoica 4 2 8 Py-
 thagoreorum 154 7
 discriptio regionum 16 7

disputare 53 4 102 1 116 21
 151 16
 disputatio 5 7 66 30 77 29 128
 15 130 14 140 3
 dissensio (inter deos) 79 28
 disserendi ratio (λογική) 130 9
 dissimilitudo 104 3 9 15 105 19
 23 133 24 28 150 8 164 13
 distinctio 150 8 25 151 1 157 14
 171 8
 distributio caeli 82 12
 dividuum 167 2 5
 divinare 32 8 35 18 43 15 22 44 3
 50 19 54 8 59 14 24 61 13 67 8 25
 68 8 69 17 26 29 71 28 73 24 83
 28 110 16 128 5 divinans quid-
 dam 23 24 genera divinandi
 5 14 6 1 35 22 41 24 45 24 54
 11 74 21 107 3 19 111 19 vis —
 4 4 60 8 110 24
 divinatio 3 10ss. 4 12 5 11 18s.
 22 31 8 15 12 5 35 14ss. 38 17 40
 22 41 122 5 42 12 43 26 44 27 53 30
 59 25 60 4 61 27 63 11 64 3 31
 66 31 67 8 10 18s. 68 22ss. 69 8
 9 23 31 71 27 72 3 10 22 74 14 16
 26 75 4 80 20 23 27ss. 81 1 2 4
 82 11 83 1 87 12 89 20 96 4 10 16
 99 3 107 9 108 11s. 110 1 3 12ss.
 121 6 135 1 3 6 145 13 genus
 (genera) divinationis 2 13 24
 3 23 26 5 25 17 12 62 7 74 26
 101 10 17 definitio divinatio-
 nis 71 18 *cf.* 5 11 35 17 69 9 71
 22 120 25 divinatio avium 97 3
 — artificiosa 61 10 — furoris
 2 27 — naturalis 19 7 53 3
 61 6 94 4 — opinabilis 13 13
 — somniantis 55 19 *cf.* 128 11
 — Stoicorum 72 18
 divinitas 18 2 74 25 98 23 116 2
 divinitus 17 28 33 2 93 6
 divinus 21 14 26 9 29 40 19 46 3
 54 5 59 17 67 15 80 2 95 14 120
 25 121 8 *plur.* 53 20 63 18 67
 29 33 68 7 17 69 24 96 5 136 26

divinum quiddam (δαίμονιον)
 58 22 adflatus — 17 24 19 19
cf. 115 10 animans divinum
 175 15 *cf.* 17 176 7 14 animi —
 53 8 115 26 184 6 beneficen-
 tia 119 8 furor — 107 14 111
 23 generis — 180 8 impe-
 tus — 53 14 instinctus — 17
 24 33 3 mens — 53 8 57 22
 172 5 natura — 55 24 nu-
 men — 51 13 permotio —
 43 16 praedictio — 45 26 *cf.*
 136 9 praesagatio — 59 7
 praesensio — 52 22 providen-
 tia — 159 14 res — 4 21 36
 27 49 7 53 13 74 45 sensus —
 111 25 societas — 53 11 som-
 nia 119 11 21 *cf.* 23 vis — 39
 26 56 33 75 29 78 16 115 7 9
 118 2 10 divine 59 31 divi-
 nior (-ius) 29 6 30 13 32 3 51 2
 diuturna observatio 2 1 52 24
 74 23 75 18 81 6 118 7 127 14
 diuturnitas 61 22
 divus 1 9 10 19 11 20
 doctrina 94 12
 domiporta 121 24
 dormire 116 5
 drachuma 63 22 24
 draco 91 8 92 4 123 3 125 6 8
 dubitans 67 6 75 15
 ducere sortes 17 27 80 4 94 2
 101 5
 περὶ δυνατῶν 130 8 138 3
 eadem natura 167 4 7 169 9 s.
 170 17 173 8 11
 effector 128 1 163 17 179 5 183
 17 effectrix 118 10 177 1
 efficienter 145 23
 efficientes causae 139 24 145 4 7
 efficientia 139 10
 εἰμαρμένη 60 10
 ἐλάχιστον 140 16
 eluvio 53 16
 emicare 184 13

enuntiare 137 22 147 17
 enuntiatio 139 23 26 30 142 9 13
 143 1 147 6 14 23 enuntiatum
 139 4 142 19
 equa 84 24
 errantes atomi 151 7 — stel-
 lae 71 2 127 21 errantia si-
 dera 102 8
 errare 9 15 35 16 67 28 94 11
 110 14
 erratio 165 16 176 16
 error 4 19 31 20 89 15 99 18 100
 15 102 19 104 27 116 20 — mul-
 titudinis 50 27 — in somniis
 115 25 vis erroris 106 18 opi-
 nio erroris 126 6 siderum er-
 rores 174 14
 ἥθος 130 1
 eventa 3 8 6 8 35 21 41 17 61 22
 75 11 98 5
 eventus 18 25 26 7 29 16 70 3
 97 20 23 102 18
 evisceratus 122 3
 excors 79 14
 excubare 46 15 54 2
 exempla 19 30 25 14 35 7 48 16
 49 17 67 3 75 6
 exercitatio 105 17
 expiare 48 22 121 1
 explanatio 56 7 explanator 55
 22 121 12
 explicatio rudentis 61 4 — na-
 turae 120 21
 expressum (auspiciu) 95 15
 exta 8 24 14 23 18 7 41 27 45 4
 46 1 52 22 56 27 57 5 11 19 61 11
 62 19 70 15 72 4 75 15 17 25 s. 76
 3 10 13 28 30 77 10 12 78 8 18 24 27
 79 1 3 18 27 29 80 1 8 84 15 86 2 12
 exterae gentes 58 8
 externus 23 5 46 2 96 18 99 15
 116 3 13 118 28 123 15 141 13 16
 21 30
 extispices 6 3 15 1 74 27 81 4
 extremitas 164 7 170 9 extre-
 mum 108 20 21 24

extrinsecus 33 1 74 24 88 19 108
21 23 115 27 141 24 149 20 150 2
151 16

faba 31 22 116 8

fabricator 156 16

fabulae 21 18 34 3 72 28 113 1

fanaticus 115 21

fatalis 47 5 73 22 74 15 132 4
139 13 144 9 181 6

fataliter 71 17

fatum (= *εἰσακτένῃ* 60 10) 2 3
11 4 60 7 61 27 71 24 26 72 10
15 16 22 74 7 10 75 5 130 14 132
16 133 3 138 28 144 19 147 29
148 3 12 28 150 9 12 151 4 5 25 27
153 3 *plur.* 48 1 11 90 27 91 2 153 6
179 10 — est 72 1 4 11 143 7 9
25 28 — non mutatur 72 15
fato omnia fiunt (*vel sim.*) 60
9 25 71 27 72 10 19 73 23 74 5
139 5 28 29 140 2 7 12 142 3 6 7
144 18 145 12 147 29 148 10 14
24 30 149 3 150 4 6 17 20 22 152 14
definitio fati 60 16 152 17 fati
nomen 71 25 143 15 vis et
natura — 135 1 152 26 fati
necessitas (*vel fatum et n.*)
139 16 19 140 9 14 142 26 147 26
148 7 149 11 *cf.* deus

fax 33 21 Phoebi — 9 27 *plur.*
46 20 89 18

febris 137 11 12

fel gallinaceum 76 2

fetus 18 12

fibra 8 23

fides (-is) 67 21 117 17 — pul-
sae 77 20

figura 12 21 164 14 165 11 182
8 11

(in) finibus bonorum et malo-
rum 64 18

finientes (*ὁρμίζοντες*) 103 28

finitum 108 19

fissum 75 21 — in extis 8 22
— iecoris (*vel sim.*) 56 23 70
17 78 14 — familiare et vitale
76 31

flamen 49 26

flexiloquus 114 3

forma 10 5 40 9 104 27 164 3 5
175 12

formica 38 18

fors 70 3 71 9 133 1

fortuito 79 30 89 21 139 9 — ce-
cidisse 35 18 92 17 110 16 111 2
casu et — 60 3 71 12

fortuitum 132 20 -a 69 20 25 73
29 132 5 res -ae 5 11 69 13 22
71 14 19 22 74 16 causae — 142
22 praesensiones non — 111 7
fortuna 69 30 70 3 6 71 9 11 14 15
21 73 29 78 24 97 22 102 25 111
13 132 21 133 4

fremitus 18 9 46 21 89 17

fretum 77 24

frigus 163 15 186 1

frustum 14 13

fulgere 129 2

fulgora 6 4 8 25 18 8 52 23 56 27
61 11 74 27 81 5 6 8 22 33 84 15
99 11

fulgurales libri 35 28

fulgurare 81 17

fulgurator 111 16

fulix 7 9

fulmen 10 1 19 23 81 11 14 20 25 27
82 2 5 6 13 20 83 17 95 25

fundere versus 111 26

furens 112 17 — Cassandra 42 6
— Sibylla 111 26 animus —
112 14 carmen furentis 112 9
-ium voces 56 29 70 18 -e mo-
do 2 27 -i pectore 10 6

furibundus 2 31 54 27

furor 17 20 33 20 39 26 28 40 1
60 24 — divinus 107 14 111
23 furoris divinatio 2 27 — ge-
nus 3 23 107 20 — oracula 34
25 definitio furoris 33 2

futura 40 25 41 1 42 6 54 27 75
 27 116 3 26 136 9 res -ae 1 5
 3 21 115 11 — significantur
 (*vel sim.*) 41 9 43 9 56 20 94 9
 107 26 30 108 8 9 109 21 135 7
 — significari possunt 5 21
 — praesentiunt (*vel sim.*) 41 8
 53 15 61 2 70 16 107 13 108 4
 118 13 127 9

galeota 20 6
 galli 87 23 28 88 3 10 — gallina-
 cei 36 27 87 22
 gallinaceum fel 76 2
 gallinae 87 24
 geminus 102 24 26 116 23
 gemma 136 5
 generator 178 4
 genitor 10 10 170 17 183 17
 gentilis 180 8
 genus 2 30 6 19 23 17 22 35 19
 39 13 43 16 44 8 48 16 52 1 53
 12 54 28 55 7 58 1 10 64 14
 75 1 76 7 11 83 7 92 11 96 11
 101 26 29 109 4 110 17 111 17
 120 23 125 28 131 13 28 137 22
 144 11 160 15 161 19 163 9 s.
 171 5 13 176 8 13 179 14 180 1
 181 13 185 13 186 12 — divi-
 num 180 8 — humanum (*vel*
sim.) 5 22 56 1 64 1 109 5 179
 14 181 12 186 18 187 10 — con-
 iecturale 74 29 — ignavum
 atque iners 143 12 tertium
 materiae — 167 3 genera di-
 vinationum *cf. s. v. divinatio*
 — divinandi *cf. s. v. divinare*
 geometres 137 9 13
 geometria 67 30
 geometricus 117 17
 globosum 164 6
 grammatici 17 28 55 22
 granum 38 19 92 13
 grassator 146 1
 gravitas 140 19 25 141 23 27 151
 10 152 4

gubernare 117 21 26 ars guber-
 nandi 13 7
 gubernatores 12 28 53 29 69 3 12
 16 70 9 127 9
 gustare 67 12
 gymnasium superius 4 27

hariolari 63 13 hariolatio 33 9
 harioli 230 63 19 67 20 31
 haruspex 9 2 3 10 12 18 23 35 24
 36 6 39 3 41 26 46 18 47 11 25
 67 22 68 3 19 69 13 74 2 75 17 22
 76 29 79 23 85 26 *bis* 89 1 90 9
 16 20 92 10 21 100 27 111 16
 129 1 haruspicum disciplina
 2 22 17 29 18 24 44 10 — re-
 sponsio 13 12 — responsa 47 3
 82 21 86 7 11 summus haruspex
 86 4 haruspices divini 96 4
 — Etrusci 96 12 — vicani
 63 16
 haruspicina 44 12 75 12 79 17
 81 5 82 30 84 16 31 85 11 100 15
 haruspici libri 35 27
 helica 173 14
 herbigradus 121 24
 hereditas 76 31 126 1
 hinnitus 36 15
 hippocentaurus 84 12
 historia 25 6 14 58 2 14 123 11
 Graeca — 24 19 93 16 — Sul-
 lae 36 3
 historici 27 8 93 19
 hostia 45 4 49 12 57 2 62 19 78
 10 14 25 28 79 30 80 2 ss.
 humanus 53 15 56 18 58 27 93
 11 animus — 35 2 *bis* 53 9
 183 7 genus — 56 1 64 1
 109 5 181 12 visa — 119 24
 iaculari 116 27
 idem (ταύρό) 167 11 169 6 171
 11 175 2 176 11
 iecur 56 23 57 16 62 28 70 17 76
 4 18 77 1 78 1 4 22 79 18
 iecusculum 77 16

ignava ratio (ἀργὸς λόγος) 143 4
 — genus 143 13
 ignis 161 11 162 13 15 176 1 182
 15 183 17 185 23 186 5
 ignorare 40 26 107 28 109 9
 ignoratio 84 21 22
 imago 123 23ss. 124 2ss. 175 11
 imber 47 8 89 18 104 14
 imitatio 175 7
 immolare 45 4 57 4 9 62 19 78
 10 18 79 3 6 25 92 8 128 27
 immolator 78 24
 immolatio 57 21 79 13
 immutare 94 13
 imperator 13 7 8 69 12 17 70 8
 86 3 92 10 97 2
 inanis 141 17 inane 141 18 22
 151 17
 inanitas 139 2
 inauspicato 17 4
 incitatio 43 16 112 10
 indissolubilis 179 9
 indissolutus 179 6
 individuum 139 2 140 20 141 3
 26 166 18 167 5 169 13 171 4
 induperator 52 3
 iners genus 143 13
 infinitum 108 19 25 137 8 -ae
 coniunctiones 137 7 -a varie-
 tas 174 15
 inflatus 6 11
 inflexio 173 14
 inintellegens 159 8
 initia rerum 68 9
 inmutabilis 136 18 138 26 139 15
 142 20 25 157 9 16
 inmutabilitas 138 11
 imperfectum (ἀτελής) 160 2
 inpetrire 2 21 14 25 78 9
 impulsio 151 9 163 15
 impulsus 53 1
 inscientia 56 32
 instantia 142 17 18
 instaurativi ludi 27 11
 instinctus 6 11 17 23 33 4
 intellegens 159 8 13

intellegentia 35 5 155 12 160 8
 165 13 172 2 186 3 7 13
 interiora 118 1
 internuntia Iovis 95 8
 interpres 2 29 17 28 19 30 45 9
 56 8 31 63 17 86 25 87 6 90 2
 95 20 96 1 103 25 111 16 27 119
 13 120 10 121 11 14 126 15 24
 interpres eget interprete 114 4
 interpretari 64 23 14 44 15 128 5
passive: somnium esse inter-
 pretatum 26 25 male interpre-
 tata 56 31 interpretari 120 20
 interpretatio 19 29 22 13 55 21
 92 12
 intervallum 168 2 310 12 14 170 1
 181 10
 intervallum minimum (ἐλάχισ-
 στον) 140 15 151 13
 inventa 98 22
 inventio 77 10 100 16
 iocandi causa 80 15
 iuges auspicium 97 8
 iumentum 97 9
 iuniores dei 183 5
 ius augurium 94 15

 κόσμος 176 6

 labellum 38 21
 labrum 92 14
 lac 47 8
 lacerta 90 10
 laevus 23 1 98 15 99 8 185 4 6 9
 10 laeva avis 52 12
 lapideus imber 89 17 — draco
 92 5
 lapis 47 7
 lares 177 16
 latebra 82 30 112 7
 λήμματα 111 3
 lentiscus 8 9
 leo 58 8 84 12
 levitas 164 14 185 8
 lex 10 18 152 18

liber animus 55 13 99 25 — motus 2 26 17 18 libera voluntas 139 19 liberum 140 26 147 26 libere moveri 107 15

libri (*Ciceronis*) 4 17 28 5 6 7 9 64 11—66 32 128 14 130 10 — Etruscorum 85 3 — Sibyllae 46 17 47 12 112 20 22 — Chrysippi 33 126 23 — Antipatri 3 33 — Babylonii Diogenis 3 33 — Posidoni 4 1 Epicuri de voluptate liber 89 5 libri legales *eqs.* 35 28

linea mediana 169 11

lingua 61 32 105 13 130 3

litare 78 28 79 26 *bis*

lituus 15 25 16 17 98 7

locus 133 8 12 *bis* 18 21

λογική 130 9

lolligo 127 10

longinqua observatio 52 25 —um tempus 75 19

longinquitas temporum 24 6 16

lucens mundus 176 7

lucerna 116 17 23

lucifer 172 9 12

lucubratio 125 16

ludi instaurativi 27 11 — votivi 27 9

lumen 103 14 116 18 24 174 3 185 11

luna 9 25 42 3 46 20 58 3 61 19 67 27 70 22 25 28 77 21 23 25 103

6 7 11 18 104 23 105 3 24 106 17 19 172 6 7 174 9 183 2

lusio 177 3

lustrare 37 25 49 10 11

magi 23 13 18 24 5 6 44 3 6

magnes 42 9

maiores 49 16 94 27 112 19 128 19 — nostri 43 18 44 17 45 11 49 25 96 27

μαντική 14

μάστιγς 46 4

marini aestus 77 24

materia 166 18 167 2 9 171 1 3

mathematici 67 31 103 9

medicina 12 27 105 13 117 24 26 30

medicus 6 19 26 15 53 29 67 21

69 4 12 16 70 7 87 2 117 23 26

121 22 125 25 127 8 137 8 9 143

8 10 11 18 20 144 7 8

medietas (*μεσότης*) 168 4

mel 100 26

melancholici 40 18

memoria 6 17 61 9 78 12 127 20

mens 31 5 23 40 7 91 1 107 12 21 113

19 115 10 116 9 118 20 119 22 120

29 121 9 129 5 139 18 151 23

165 12 170 5 175 12 176 5 — et

consilium 31 2 — et ratio 30

20 24 172 5 — aut ratio 61 17

mente permotus (*vel sim.*) 43

16 61 30 67 13 75 2 115 5 men-

tis divinitas 116 2 mens di-

vina 9 10 17 53 8 57 22 172 5

externae mentes 116 3 infla-

tiae — 55 9

mensis 174 9 187 5

mensura 174 1

mentiens (*ψευδόμενον*) 68 11

meridiatio 125 17

μεσότης 168 5

meta noctis 70 27

micare 100 11

minimum intervallum (*ἐλάχιστον*) 140 15 151 13 14

moderatio (caeli) 105 4

mola 79 19

monstrum 64 44 16 45 13 47 5

88 26 91 17 92 4 101 18

monstrare 45 12

monumentum 10 25 17 6 19 2

35 26 42 23 61 10 100 17 123 19

125 2

moralis 130 4

morbus 6 20 32 4 69 3 15 70 7

79 10 87 4 90 18 125 26 138 13 ss.

143 7 9 17 19 145 21

mors 23 24 25 25 28 24 32 35 19
22 43 20 73 9 90 13 17 145 21
179 10

mos 38 8 50 1 94 15 18 *plur.*
102 17 105 1 130 1 s.

motio 149 26 173 7

motus 35 3 40 6 57 26 76 1 105 1
112 11 117 10 120 3 141 1 3 30
148 5 151 9 20 169 6 173 4 8 11
174 5 181 17 suo motu 124 16
— solutus et liber 2 26 17 18
— sine causa 139 22 26 141 10
septem — 165 12 15 176 12 184
10 tertius — 140 14 duo
genera — 176 8 animi —
(voluntarius) 141 6 29 148 3
151 26 182 2 — atque impul-
sus deorum 52 26 caeli —
104 12 165 11 siderum (*vel*
sim.) — 1 18 9 13 61 20 67 27
70 23 25 77 26 127 21 terrae —

mugitus 18 10 [*cf.* terra
mula 18 12 84 17 23 28 89 26

mundus 9 9 56 26 77 9 78 16 80
24 103 17 116 1 128 22 142 25
156 4 157 2 6 11 158 3 15 s. 159
13 16 160 6 9 12 14 161 2 4 10 162
11 163 2 8 11 18 164 14 17 175 10
14 183 3 184 1 lucens mun-
dus (κόσμος) 176 7 inter duos
mundos 80 17

mus 47 26 88 25 28 89 2 4 90 10

musculus 77 16

musici 67 23

mutabilis 171 3 176 16

mutatio 57 5 78 19 104 13 18 151 19

mutuari 184 2

natalicia praedicta 102 2 — si-
dera 103 7

natalis dies 101 22 106 15 19

natura 31 6 54 13 57 6 60 8 15
61 28 62 9 23 67 14 69 3 77 11 79
21 87 18 88 11 89 10 12 98 11 13
103 25 105 12 110 27 117 8 119
25 s. 120 2 18 21 126 7 127 12 128 6

133 4 28 *bis* 134 18 141 27 31
142 1 144 29 151 11 158 17 159
7 176 3 182 1 6 186 4 8 187 7
plur. 39 11 104 9 105 5 133 24
134 22 natura praedicere (*vel*
sim.) 5 20 53 15 102 22 a deo
a fato a — 60 7 75 5 natura
aeterna 128 21 — divina 55 24
— mortalis 17 181 12 — deo-
rum 3 14 53 5 56 14 158 3 uni-
versi (*vel* -a) — 176 3 180 15
eadem natura 170 17 s. 173 8
11 — alterius (*vel* altera) 167
7 171 1 <172 7> 173 7 cogni-
tio naturae 128 25 — con-
tagio 132 3 continuatio con-
iunctioque — (συνπάθεια) 125
23 *cf.* 126 8 convenientia — 78 7
118 4 divinandi genus — 6 2
cf. 107 4 — necessitas 70 24
152 5 obscuritas — 185 — ra-
tio (φυσιολογία) 43 29 62 6 89
16 — societas 128 2 vis —
39 12 82 2 126 6 16 vis et na-
tura 6 9 21 8 2 105 2 124 15
132 22 135 1 150 3 174 6 con-
tra naturam 84 29 85 17 105
11 loci natura 133 8 18 21
— rerum 55 16 62 26 71 6 75
27 29 77 6 12 14 78 6 108 18 142
24 145 9 147 3 160 10

de natura deorum Ciceronis
libri 4 17 64 29 128 14 130 10

natura (feminae) 18 13 127 1

naturalis divinatio (*vel sim.*) 67
19 7 35 23 53 3 55 20 61 6 74
22 24 75 2 94 4 causae natu-
rales 126 13 134 2 4 27 30 136
23 144 25 — conversiones
rerum publ. 66 16 naturalis
aeternitas 144 26 — cognatio
77 27 126 2 — conligatio 144
15 24 — efficientia 139 10 — gra-
vitas 140 25 — motus 141 3
151 20 — ratio 89 21 — vis
loci 115 7 — naturale 76 5

naturaliter 54 8 152 8
 naufragium 13 6 28 12 69 28 72 5
 naufragus 132 6
 navigare 116 16
 necessitas 140 13 141 2 144 16
 148 5 13 25 162 5 181 14 fati —
 139 16 19 147 26 148 7 — et
 fatum 140 9 149 11 151 25 fa-
 tum aut — 142 27 naturae —
 70 24 152 5 vis et — 148 10 s
 vis necessitatis 147 29
 negationes 137 7 17
 nostri 1 9 45 28 48 6 87 7 99 14
 128 16 nostra 27 8 46 16 cf.
 maiores
 nota 32 17 61 9 70 21 100 22
 120 9 183 4
 notatio 82 12 101 21
 novacula 16 22 24 27
 nox 174 7
 numen 10 18 11 20 51 13 57 29
 75 29 78 20 83 21 91 6 118 12
 numeri veritatis 12 11
 numerorum natura 174 6
 nuptiarum auspices 14 21

obicere (signum *vel sim.*) 14 13
 37 29 126 5 149 27
 obnuntiatio 15 5 14 19 22
 obscuritates somniorum 121 15
 cf. 122 22
 observare 6 14 17 17 49 13 61 7
 75 19 81 8 82 9 83 12 99 17 25
 100 8 127 20
 observatio 2 1 17 15 52 24 25 54
 14 60 20 62 23 74 23 75 17 81 6
 94 8 118 7 127 14 128 2
 observitare 49 3
 obtutus 116 17
 oculus 35 11 12 110 21 116 17 186
 16 187 1 sine oculis 35 9 61 31
 110 8 sensus oculorum 35 13
 186 5
 95 12 21
 64 10 — pedis 100 7
 141 19

omen 15 17 49 4 16 17 25 50 1 6
 51 16 74 29 99 20 23 100 6 128 27
 omne 108 22
 operta Apollinis 55 7 113 6
 optimus bos 57 11 taurus —
 76 4 79 3 13
 opinabilis 12 26 13 13 155 14
 oraculum 107 13 114 11 plur. 3
 31 10 6 17 22 19 10 26 43 13 46
 16 55 9 21 56 6 70 16 94 3 145
 12 Apollinis oracula 19 12 25
 21 14 40 13 114 1 15 115 1 5 19
 136 8 oraculum Dodonaeum
 2 11 37 15 21 — Hammonis 2 11
 somnii et furoris oracla 34 26
 oraculorum veritas 19 15 17
 oratio (perpetua) 130 12
 oratorii libri 65 16
 orbis 22 11 102 9 169 4 6 9 14
 171 13 173 9 13 174 8 11 175 3
 177 5 — signifer (ζωδιακός)
 102 3 4 orbes (ὀρίζοντες) 103
 27 — maximi 137 14 15 19 ss.
 ordo 60 10 127 22 23 128 22 152
 18 159 3 183 15
 ὀρίζοντες 103 27
 oscen 57 25
 ostendere 44 16 45 12
 ostentum 36 17 45 9 13 21 47 21
 56 28 58 12 61 11 70 15 74 28
 81 5 7 84 16 19 27 s. 86 12 16 87
 6 27 90 4 ss. 92 11 24 93 2 20 94 1
 111 16 129 3
 ostrea 77 20
 ovum 122 8 14 s. 20 125 24

parens 156 13 179 5 183 15
 partus mulae 18 12 84 17 23 29
 pasci 95 5 ss.
 passer 36 1 90 23 92 1 6
 passerculus 92 3
 pavire 95 10
 pecudes 160 9 182 11
 percepta (θεωρήματα) 135 3 4 7
 137 1 6
 percipere 135 5

perfecta causa 148 28 31 149 4
8 13
perfectus 163 11 12 164 1 *bis* 166
34 174 17 18
periti 29 15 37 29 38 17 69 25 94
27 *bis* — rerum civilium 68 20
permixtio 180 16 permixtum
168 17
permotio 43 16 67 13
perpendicularum 140 19
perpetuitas 179 12
perturbatio 31 20 64 25 130 21
philosophari 64 14
philosophus 3 8 4 10 25 27 26 28
31 18 41 19 42 16 53 23 59 16
68 2 75 8 83 5 98 10 115 20
116 11 129 9 13 130 8 143 5
147 28
philosophia 42 14 16 64 13 26 65
4 11 21 66 4 6 16 23 67 32 68 14 23
79 15 98 10 120 19 130 2 131 7
13 187 8
phreneticus 40 21
physicus 53 4 31 54 6 60 17 62
25 68 8 10 76 6 77 8 79 23 24 81
23 88 16 117 18 121 17 139 1
141 18 25 154 2
physiognomon 134 21
φυσιολογία 43 30 79 17
pinnata satelles 51 4
pinniger 175 16
piscis 87 27 153 12
placatio 79 2
plaga 140 1 15 151 10
platanus 91 7
pluere sanguine 47 6 88 13
poeta 18 1 26 29 39 27 41 19 55
23 121 17 132 1
politia (Platonis) 30 18 89 4
pomerium 17 4 96 13
pondus 140 15 141 23 27 151 11 21
populus 41 17 47 1 48 4
portendere 45 12 57 17 74 3
120 27
portentosus 98 8
portentum 18 8 20 6 37 15 44 17

45 13 47 1 88 28 89 24 *bis*. 25 29
90 1 2 91 1 21
prisci 178 2 *cf.* veteres
praecurrere 56 26
praecursio 150 19
praedicere 1 13 12 24 18 11 29 16
38 20 45 13 53 28 55 3 60 3 61
21 64 2 70 22 24 71 28 74 28 83
27 87 1 92 17 101 29 102 21 111
18 113 10 132 14 16 135 7 145 9
praesentiri et praedici 59 31
60 1 70 6
praedictio 2 31 5 12 6 7 45 26
47 13 69 10 72 4 87 4 5 101 21 26
praedictum 85 27 93 20 101 23
102 2 112 5 136 9
praefari 49 7
praegressio causae 150 21
praenoscerere 41 8 108 7 109 17
120 28
praeposita causa 148 26
praepotens 81 15
praerogativa 49 16 96 6 99 23
praesagatio 33 1 59 7
praesagire 32 25 29 40 19
praescribere 117 25
praesensio 73 4 50 22 70 2 [1115]
— (μαρτυρία) 14 — rerum fu-
turarum 3 21 — rerum fortui-
tarum 69 10 12 22 31 71 15 18 23
praedictio atque — 5 12 69 10
artificiosa — 52 21 praesen-
siones non fortuitae 111 7
praesentire 23 24 52 23 53 16 29
59 31 60 2 61 2 13 18 69 19 23 70
6 16 107 13 127 9 *cf.* praedi-
cere
praesignificare 40 28 107 30
praesul 27 15 123 13
praevaricatio 103 4
principales causae 134 12 148
29 31 149 4 8 13 18
probabile 130 14 158 7 9
procreator 170 4
procurare 2 22 74 4 121 1
procuratio 48 26 66 24 72 24

prodigium 45 13
 proferre diem 41 27
 progenies 178 3
 prognostica 73 83 69
 pronuntiare 126 54 22 83 6 115
 13 137 1 pronuntiatio 142 2
 propiora 21 23 72 28
 pro portione 162 114 17 171 2
cf. comparatio
 propositum 135 21
 prosapia 178 15
 πρόσληψις 111 5
 prospicere 42 6
 providentia 56 17 159 14
 providere 32 14 38 23 40 14 48
 20 69 26 70 8 20 74 15 75 4 93
 25 94 10 118 13 26 providentes
 (*cf.* prudentes) 53 20
 provisio 67 13
 proximae causae 148 29 149 15
 17 150 12 14
 prudens 113 8 prudentes id est
 providentes 53 20
 ψευδόμενον 68 11
 psychomantia 63 13
 pulchritudo mundi 128 22
 pulchrum 160 3
 puleium 77 16
 pullarius 37 31 95 7 25
 pullus 14 13 38 1 72 7 91 11 95 7
 pulmo 41 26 76 4
 puls 95 21
 pulsus 118 28
 puteal 16 28

 quadrupes 122 1
 quadratum 102 11
 quies 22 1 30 16 31 1 58 14 88 5
 visa quietis 31 11 oracula — 46 16
 secundum quietem 21 22 24 12
 118 8 119 25 123 3 in quiete
 26 16 29 9 60 24 126 30
 quietus 129 5 159 2

 radícula 123 48
 radix 125 10

ramulus 59 4
 ranunculus 81 s.
 ratio 41 16 56 13 71 4 10 100 13
 107 16 111 21 140 24 143 14 21
 144 20 149 2 155 14 157 12 171
 9 177 10 178 7 179 7 182 4 16
 ratio est 61 28 67 23 89 9 150
 11 argumenta et rationes 75 9
 mens et ratio 30 20 25 31 10
 172 5 vis et — 130 4 — at-
 que animus 103 8 — et causa
 83 2 — concentioque (ἀρμο-
 νία) 170 13 — aut coniectura
 61 18 70 14 81 7 — atque in-
 tellegentia 35 5 155 12 160 8
 186 3 — atque prudentia 13 10
 — sapientiaque 157 8 ratio
 dux 99 27 ignava — (ἀργός
 λόγος) 143 4 — humana 53 15
 naturalis — 89 21 — soluta
 ac libera 145 17 Chaldaeicae
 rationes 106 14 ratio mathe-
 maticorum 103 9 Peripateti-
 corum — 107 10 — Stoico-
 rum 40 23 107 23 — disserendi
 (λογική) 130 9 divinationis —
 (*vel sim.*) 41 25 43 26 52 21 55
 10 60 8 — eventus 147 5 na-
 turae — (φυσιολογία) 43 29
 62 6 89 16 — rerum 7 6 133 3
 vitae — 54 15 — cogit 60 9
 147 24 — explicavit (*vel sim.*)
 6 21 68 27 82 14 127 12 ratione
 docti 38 — cur id fiat 42 11
 109 6 qua ratione fiant 57 1
 — intellegi 160 7 17 — prae-
 sentire (*vel opinari vel sim.*)
 69 24 70 8 10 — uti 34 27 102 1
 rationem concludere 35 9 74 12
 89 28 108 15 144 12 149 2 — ha-
 bere 8 21 70 1 149 18 163 17
 — petere 82 29 — reddere
 31 17 89 21 sine ratione 70 12
 recessus 77 25 102 13
 redemptor 83 22
 referre ad haruspices (*vel sim.*)

1616 393 5829 591 903 1271
 — ad sortes 1144 — prae-
 rogativum 966 — *i. e.* re-
 spondere 1443
 refrigerare 1862
 regiones 15 27 167 14
 religio 4 21 5 16 37 29 43 25 44
 21 45 3 46 12 49 15 50 24 27 75
 13 94 15 18 112 21 128 18 23
 remex 113 9 22
 replicare 615
 de re publica Ciceronis libri
 65 3
 repugnantia 135 20
 respiratio 164 17
 respondere: responsum est 38
 21 114 16 haruspices (*vel sim.*)
 respondent 38 3 39 4 47 11 67
 25 33 90 2 92 21 94 26 95 4 99 18
 responsio 13 12
 responsum 46 18 47 2 82 21 86
 7 11 90 6
 res publica Romana 23 3
 revocatio 175 5
 rhetorica (Ciceronis) 131 20
 rho (littera) 105 17
 rituales libri 35 28
 rodere 88 28 89 25
 rogator 17 11 96 7 9
 rotundus 164 9 170 9
 rudens 613

 sacerdos 37 21 46 4
 sacerdotium 43 24
 sagae anus 32 27 120 20
 sagax 32 28
 sagire 32 27 29
 sanguineus imber 89 18
 sanguis 47 6 7 23 57 12 88 13 s.
 17 19
 sapere 43 22 62 28 63 21 98 25
 sapiens 23 18 42 7 128 20 170
 11 186 8 ὁ σοφός 89 26 s. 101 8
 120 24 sapientes *i. e.* periti
 68 6 111 24
 sapientipotens 114 23

satellites 51 4 95 20
 satio 183 5
 satus 45 9
 satyriscus 20 5
 scalpellum 105 14
 scammonia 8 16 (-ia) 83 7
 schola 76 26
 scientia 50 22 63 18 72 26 128 3
 seditio 116 21
 sempiternus 139 18 170 10 14
 senatus 14 6 46 17 47 17 48 9 10
 73 11 82 23 88 13 96 7 98 2 112
 1 20 121 14 125 21 142 24
 senectus 72 27 163 14 16
 de senectute liber Ciceronis
 65 10
 senes (consilium publicum) 46 6
 senium 165 5
 sensus 35 3 111 25 124 18 155
 14 172 2 181 16 — mentis 40 7
 — oculorum 35 13 110 11 159 1
 186 5 *cf.* 110 27 animus liber
 ab sensibus 55 13 75 3 *cf.* 61
 29 120 4 sensibus subiectum
 68 21 sensibus percipere 67
 10 69 8 sensu accipere 67 18
 sensus moventia 156 10
 series 60 10 139 18
 serpens 39 2 90 19
 servare (*i. e.* observare) 49 15
 52 1 62 11 95 23
 sesque ~ alter 168 10 ~ tertius
ib. 10 12 ~ octavus *ib.* 11 13
 sidus 2 1 45 2 61 19 70 23 102 7
 103 6 30 104 23 106 10 172 13
 174 12 14 176 13 181 4 187 3
 signum 7 18 20 8 12 20 10 9 15 17
 17 17 37 3 51 14 52 4 58 1 59
 20 27 61 8 62 21 70 17 72 13 74
 29 87 8 120 27 127 8 145 5
 caeli signa 9 14 18 27 23 1 61
 11 71 13 138 2 183 3 signum
 Leonis 58 3 aves et signa
 43 8 58 18 94 8 99 17 — rerum
 futurarum 62 9 — militaria 38
 5 6 92 26 signum Iovis (Sta-

toris) 37 27 82 23 83 19 signo
 obiecto 15 20 37 29 — ante-
 gressis 13 18 *cf.* 61 1 s. 69 19
 signifer 38 6 92 27 — orbis
 (ζωδιακός) 102 3
 significare 1 19 53 2 62 16 63 10
 74 8 75 16 81 12 24 116 22 126
 19 127 6 11 futura significan-
 tur 5 20 41 19 ss. 56 21 108 1
 8 ss. 109 21 ss. di significant
 49 1 50 10 56 21 108 18 ss. 109
 21 ss. 118 25 120 29 121 3 9
 aves — 97 20 98 14
 significatio 6 10 15 36 20 41 11
 44 23 82 4 86 22 108 10 109 26
 118 3 24 125 27
 silentium 94 28 s. 95 3 5
 silex 100 20
 simia 37 18 93 16
 simile (ὁμοῖον) 176 11
 similitudo 157 18 159 16 164 13
 175 11
 simplex (ἀξίωμα ἀπλοῦν) 143
 23 — materia 171 4
 simulacrum 47 22 50 27 73 13 82
 19 88 15 94 24
 sinistrum 14 25 42 1 51 15 57 24
 81 21 95 25 96 21 99 12 14
 societas naturae 128 2
 sol 48 118 22 24 23 17 51 11 52 9 12
 58 3 61 19 67 25 27 70 26 28 102
 14 103 13 15 172 6 8 10 12 174 2
 10 187 3 — visus est 23 15
 46 20 adpetitio solis 23 19 de-
 fectio — 53 27 70 22 duo so-
 les 46 19
 soliditas 162 11
 solidum 14 15 161 9 162 11
 solitudo Aegyptiorum 73 8
 solivagus 166 7
 solistimum tripudium 14 16 72 6
 95 13
 solstitialis 175 4
 solstitium 104 4 6
 solutus animus 54 9 62 2 —
 mens 61 17 motus — et liber

2 26 17 18 solute moveri ac
 libere 107 15
 somniare 20 5 31 10 46 15 110
 28 116 12 28 s. 117 9 15 21 122
 8 16 127 19 somniantes 2 27 17
 19 116 15 117 28 119 8 125 11
 vates aut — 56 9 69 14 som-
 niantium visa 56 28 117 12 som-
 niantis divinatio 55 19 som-
 niandi genus 107 4 deorum
 adpulsu somniare 32 13
 somnium 3 132 19 26 21 4 13 18
 19 24 23 12 24 27 25 13 26 6 25
 27 23 24 28 4 6 14 29 6 15 30 7 13
 47 18 20 70 16 19 100 18 110 29 s.
 115 25 116 20 s. 117 18 31 118
 3 10 ss. 119 17 s. 120 8 22 121 1
 122 10 123 8 11 17 20 125 5 12 28
 126 2 9 23 127 15 23 s. 28 128 1 2
 47 11 129 9 tuum — 29 8 25
 somnia non divina 119 11 —
 philosophorum 25 27 vatici-
 nationes et — 35 8 54 16 s. *cf.*
 55 10 s. 56 6 100 9 s. per som-
 n[i]um 75 3 119 10 ex somnio
 3 6 8 19 26 23 118 5 — percul-
 sus *vel* perterritus 21 8 28 21
 29 2 120 17 125 18 interpres,
 coniectior somniorum 63 17
 117 23 119 13 — interpretatio
 22 13 55 20 — obscuritates
 121 15 *cf.* 122 22 — praedictio
 6 6
 somnus 117 7 123 2 129 6 in
 somno 30 23 in somnis vi-
 disse se (*vel sim.*) 21 7 22 3
 23 7 24 21 25 20 30 26 30 27 20
 28 28 18 55 13 58 17 116 6 121
 3 10 126 3 10 18 25 ad somnum
 proficisci 31 19 per somn[i]um
 75 3 117 25 119 10 somno se voca-
 tus animus 31 24 *cf.* 61 17 107 14
 sorites 68 12 15
 sors 6 5 17 24 37 17 19 70 18 72 3
 80 3 ss. 93 18 94 1 100 9 ss.
 101 1 2 12 ss. 114 4 6 19 sortes

e terra editae 17 26 sortium
 inventio 100 16 aequatis sor-
 tibus 17 23
 sortilegus 63 12 111 17
 species 40 10 149 28 155 19
 speculum 185 8
 sphaera 137 13 ss.
 σφαιροειδής 164 6
 stabilis 157 15
 stella 56 28 62 14 16 103 23 106
 19 — Iovis, Veneris, Saturni,
 Martis 42 2 ss. 103 13 ss. Mercuri
 — 103 12 1728 s. stellae aureae
 37 8 12 93 13 quinque stellae
 errantes 67 28 errantes — 71 2
 102 6 127 21 s. accessus stel-
 larum et recessus 102 13 ar-
 dor — 9 19 traiectiones mo-
 tusque stellarum 1 18 cf. 9 13
 18 28 70 18 89 18
 sternumentum 100 8
 subiectum sensibus 68 21
 sudare 47 22 88 14
 sudor 36 22 88 17
 sui simile 156 17 158 14 167 1
 175 3
 συμπαθεια 118 5 125 24 sym-
 pathia 126 5
 sumptio (λήμμα) 111 3
 superstitio 4 22 71 25 99 19 s. 26
 100 14 118 16 120 20 123 21 128
 12 18 25
 superstitiosus 33 9 60 17 63 19 96
 19 993 1018 1079 113 28 115 20
 sus 12 17 16 8 10 48 26 84 3 93 31

 tabernaculum 17 3 96 12
 talus 12 12 s. 83 29 100 12 117 2
 tardigradus 122 1
 tarditates 174 2
 taurus optimus 76 4 79 3 13 tauri
 91 6
 tectorium 88 20
 temere 70 6 81 1 133 1
 temperatio 171 1 180 14 — caeli
 104 24 — lunae 105 3

tempestas 104 14 16 127 11
 terra 39 10 44 29 45 7 67 26 70
 27 78 5 85 1 18 21 103 11 19 22
 104 7 161 9 s. 162 13 16 172 7 s.
 174 3 176 17 182 15 183 2 184 1
 186 6 plur. 38 15 39 13 152 24
 terram pavire 95 10 adspiratio
 terrarum 39 19 anhelitus —
 55 8 81 29 115 4 cf. 10 defla-
 gratio — 53 17 — situs 105
 24 terrae imber 47 7 vis —
 19 19 39 11 — fremitus (mu-
 gitus) 18 9 89 17 — motus
 18 9 38 12 46 25 48 25 54 27
 76 23 s. 116 22
 terrestris 175 17
 terrigena 121 24
 terripavium 95 10
 terripudium 95 11
 tessera 100 12
 testudo 122 6
 tetrarchia 14 3 97 27
 θεωρήματα 135 5
 thesaurus 71 5 77 10 122 10 16 ss.
 125 24 126 1
 tonare 81 16 129 2
 tonitrua 81 14 33
 tractabilis 161 6
 traductio temporis 61 4
 traiectiones 1 17 70 18 89 18
 triangulum 102 11
 tripudium 14 15 s. 37 30 72 6
 94 24 95 12 s. 17 96 30
 triticum 38 19 92 13
 turbo 149 22 24

 vacuus 54 9 120 3
 vagus 176 16
 vates 10 6 34 24 54 10 55 5 ss.
 56 9 63 19 67 20 69 1 2 14 87 21
 100 9 128 27
 vaticinari 17 20 33 20 34 8 54 22
 55 3 107 4 110 27 112 25
 vaticinatio 6 6 34 18 35 8 54 16
 55 22 56 6 94 2

vectis 90 45
 vegetus 31 10
 velivolans 34 1
 vena 137 11 s.
 venter 116 9
 ventus 81 30 104 13
 vera 30 15 35 12 s. 16 110 11 14 26
 28 111 11
 veridicae voces 48 15
 veritas 13 15 19 17 s. 60 12 158 2
 vesicula 77 18
 veteres 11 16 43 21 50 1 62 19
 148 10 178 2 vetera 154 29 7
 vetustas 17 25 18 3 52 25 77 5
 94 13 101 11 113 15 115 4 68 9
 vicani haruspices 63 15
 victuma 57 20 79 5
 vinea 16 11 ss.
 virgines albae 40 14
 virtus 12 1 64 28 97 21 98 6 166
 8 16
 vis 2 20 5 13 27 18 36 18 39 9
 40 7 45 10 61 15 75 26 76 25 79
 9 20 102 3 7 104 1 2 106 18 114
 9 s. 115 13 123 6 126 20 130 7
 132 22 138 15 18 21 139 17 146
 19 <163 15> 167 7 172 10 184 8
 [186 1] 186 2 16 animi — 61 29
 124 15 deorum — 17 fulgur
 rum — 8 25 — fulminis 82
 20 — loci 115 4 7 — motus
 151 9 — ostenti 93 1 semi-
 num — 104 25 — solis 102
 14 — stellarum 106 19 — terrae
 19 19 39 12 — et effectus 83 8
 — et eventus 8 21 — et na-
 tura 6 9 21 8 2 105 2 124 15
 135 1 150 3 174 6 — naturae
 82 2 126 6 16 — et necessitas
 148 10 — necessitatis 147 29
 — ratioque 60 8 130 4 — cae-
 lestis 104 6 — cernens *i. e.*
 somniorum coniectio 121 1 s.
 — cognoscens *i. e.* divinatio
 120 26 — divina 39 25 56 33
 75 29 78 15 115 7 9 118 2 10 *cf.*

180 6 — effectrix somniorum
 118 10 — extrinsecus exci-
 tata 149 20 — fatalis 132 4
 — fati 132 22 135 1 152 26 —
 naturalis 115 7 — sentiens 57 3
 78 15 — divinandi 44 60 8
 110 24 — videndi 110 22
 visio 116 14
 visum 116 19 118 26 119 15 23
 120 5 visa insanorum 116 25
 117 11 *cf.* 14 — somniantium
 56 28 117 12 *cf.* 14 — somnio-
 rum 118 11 128 8 — quietis
 31 11 — obiciuntur 30 24 120
 16 — dare 118 26 119 10 15
 falsa — 117 6 119 10 23 visis
 credere 116 19 117 6 13
 visum = *φανταστόν* 149 16 17 21
 27 150 10 11 15 20
 vitellus 122 13
 vitium 14 28 17 4 56 31 81 20 96 2
 105 15 134 28 30
 vitulinus 86 2
 vitulus 78 21
 umbilicus 113 27
 umbrifer 91 7
 unigenus 161 4
 universitas 156 14 181 6 187 2
 universum 162 7 163 9 176 3
 unius modi 167 1 — naturae
 173 11
 unum atque idem 155 12 unum
 idem 156 17
 volare 57 23
 volatus aquilae 13 27 70 18 —
 avium 2 7 45 17
 volubilis 166 7
 volubilitas 70 6 149 26 176 3
 volucris 98 13
 voluntarius 141 7 29 s. 148 3
 151 26
 voluntas 80 11 134 3 8 31 141 12
 170 5 — libera 139 19
 voluptas 31 4 98 27 182 1
 de voluptate Epicuri liber 89 5

votivi ludi 27 9
 vox 50 3 56 29 70 18
 usus 62 23 69 24 94 12

uva 16 9 14
 ξωδιανός 102 4

INDEX NOMINUM

Academia 4 9 129 17 131 14 ve-
 tus — 3 17 42 20 — umbri-
 fera 11 23 *cf.* 139 8
 Academici 119 6 131 22
 Academici Ciceronis libri 64 16
 154 1
 Accius 21 24
 Achilles 32 22 99 9
 Achivi 12 28 14 29 91 20 25
 Aetna 81 26
 Aeacides (Pyrrhus) 114 17 22
 (Aegospotami) 37 9
 Aegyptii 44 28 73 8 75 23
 Aemilia Tertia (L. Aemili Pauli
 f. PW. 180) 49 20 22 99 21
 L. (Aemilius) Paulus consul
 iterum (cos. 182. 168 PW. 114)
 49 18 99 21
 (M. Aemilius) Paulus (cos. 219.
 216 PW. 118) 94 21
 Aeneas 21 19 21
 Aeolia 2 10
 Aequimelium 80 7
 Aesculapius 117 24
 Aesopus 40 5
 Aethiopes 105 22
 Africa 86 4 Africanus *v.* Cor-
 nelius
 Agamemnon 14 29 90 25 145 27
 Agathocles 25 6
 Ajax 99 9
 Aius Loquens 48 23 93 26 s.
 Albana aqua 48 7 93 23 — la-
 cus 47 27 93 21 — mons 920
 Alcibiades 134 26
 Alexander Priami f. 145 26
 Alexander Philippi f. 23 28 24
 14 58 4 122 27 123 27 125 6 11

Alexander Tyrannus (PW. 4)
 26 13 17
 Allobroges 11 15
 Amphiarus 43 4 11
 Amphilocheus 43 1
 Amphio Pacuius 121 27
 Ampsancti 39 14
 Anaxagoras 88 15
 Anaximander 53 31
 Anchialus 101 24
 Andromache Enni 12 18
 Antipater (Panaeti magister)
 3 33 4 3 19 28 41 13 59 13 78 13
 107 25 126 24
 Antipater poeta 132 1
 Antiphon 19 29 55 20 126 20 27
 Appius *v.* Claudius
 Apollo 19 6 21 12 15 33 10 40 11
 46 11 47 4 55 7 58 28 79 29 113
 6 27 114 15 18 20 136 8 144 28
 145 6 9
 Apulia 46 24
 Arabes 44 23 45 14
 Aratea Ciceronis libri 69 19
 Arcades 28 15
 Arcesilas 133 16
 Archias 39 6
 Areopagitae 27 3
 Argivi 19 8 43 2
 Argolici 91 3
 Aristoteles 26 9 20 40 17 65 5 13
 120 5 148 1
 Arius pagus 27 3
 Armenia 98 1
 Arretium 37 25
 Asia 2 10 24 6 29 9 16 39 15 43
 13 114 7
 Assyrii 1 14

Astyages 53 28
 C. Ateius 15 8 19
 Atellanius versus 74 10
 Athenae 133 12
 Athenienses 19 7 37 10 46 2 53
 18 58 29
 Atinas campus 29 20 124 1 —
 somnium 30 12
 (T. Atius) Labienus 34 17
 Atratus fluvius 47 6 88 13
 Attici 122 4 133 13
 (T. Pomponius) Atticus 65 10
 Attus Navius 16 6 22 25 98 9 20
 Aventinus 47 9 52 1
 Aulis 91 3
 (L. Aurelius) Cotta (cos. 65 PW.
 102) 10 11 83 22
 (C. Aurelius) Cotta (cos. 75 PW.
 96) 4 29 31 5 2

Babylon 18 26 23 30 124 9
 Babylonius 3 33 44 28 105 27
 Bacis 17 20
 Balaricus *v.* Caecilius
 Boeotius (Bacis) 17 21 37 1 87 21
 Boëthus Stoicus 7 5 83 10
 Brennus 40 10
 Brundisium 100 3
 Brutus Acci 21 24
 Brutus Ciceronis liber 65 18

Caecilia Metella (Metelli Ba-
 liarici filia PW. 135) 3 6 47 16
 (Q. Caecilius Metellus) Balia-
 ricus (cos. 123 PW. 82) 3 6
 123 14
 Caelum 178 11
 Caesar *v.* Iulius
 Calchas 36 1 42 24 90 22 27 91
 19 26
 Callanus 23 25 32 20
 Callisthenes 36 23 86 20 88 10
 Canicula 62 10 104 4 135 8 12 14
 15 17 136 14 16 137 2 3
 Cannensis pugna 94 22 106 5

Capitolinae sedes 10 16 82 18
 Capitolium 47 9 82 24
 Capua 47 4
 Caria 44 9 45 18
 Carneadeo more 154 2
 Carneades 4 12 6 12 12 7 19 31
 14 52 20 67 9 84 3 85 15 101 14
 106 2 129 12 139 8 141 4 144
 11 28
 Carthaginensis Hamilcar 25 7
 Carthago 136 11
 Cassander astrologus 101 24
 112 25
 Cassandra 33 23 42 6 43 14 112 25
 Castor 37 10 47 10 93 13
 (Catilina) 82 23
 Cato 142 24 *v.* Porcius
 Cato Ciceronis liber 65 12
 Caucasus 18 27
 Caunus 100 4
 Cei 62 10
 Centaurus 47 9
 Chaldaei 1 20 44 13 94 5 100 9
 101 17 21 102 2 103 3 7 106 25
 111 17 129 1 136 25 137 5 6 23
 Chaldaeicus 101 29 106 14
 Chii 12 19 84 11
 Chryses Pacuvi 62 25
 Chrysippus 3 30 19 10 27 41 13
 78 13 89 19 107 24 114 1 27
 119 6 120 25 122 9 126 23 133 6
 135 9 24 136 17 22 25 137 23 139
 22 140 4 10 141 9 143 22 144 9
 (ille) 147 23 148 3 25 149 18 150
 8 14 152 13
 Cilices 2 6 13 22 44 23 45 14
 98 22
 Cilicia 43 3 155 3
 Appius Claudius (Pulcher PW.
 297) collega tuus bonus augur
 15 5 22 50 13 63 14 96 14
 M. (Claudius) Marcellus (cos.
 222 215 214 210 208 PW. 220)
 97 1
 M. (Claudius) Marcellus (cos. 166
 155 152 PW. 225) 69 27 145 2

P. Claudius (Pulcher cos. 249
PW. 304) Appi Caeci filius
14 26 72 7 94 16
Ceanthes 3 29 136 18
Clitomachus 101 15
P. Clodius v. P. Claudius Pulcher
Clutidae 44 12
Clytemestra 145 27
Coa Venus 12 15
(L.) Coelius (Antipater) 24 8 18
27 9 27 28 4 38 11
Colophonius Xenophanes 3 11
de Consolatione Ciceronis liber
65 7 73 1
de Consulatu suo Ciceronis
liber 9 6
C. Coponius (praetor 49 PW. 3)
34 5 113 9 24
Corinthii 19 8 43 19
Corinthus 136 7
Cornelia (mater Gracchorum)
90 15
A. Cornelius (Cossus Arvina
cos. 343 PW. 122) 25 17
Cornelius Culleolus 3 1
P. (Cornelius Scipio) Africanus
Maior (cos. 205 194 PW. 336)
18 22 92 23 105 8
P. Cornelius Scipio Aemilianus
Africanus (cos. 147 134 PW.
335) 136 10 138 17 21 ss. 142
10 13 14 153 10 ss.
(L. Cornelius) Sulla (Felix) 36
27 92 67
Cotta v. Aurelius
Crassus v. Licinius
Cratippus 3 24 34 27 35 8 54 12
107 12 23 110 8 25 111 6 14 155
5 8
Cres Epimenides 17 21
Criton 25 29 59 2
Croesus 19 6 114 8 12 14 26
Croesi filius 58 11
Cumae 47 4
Cyclops 81 25
Cyprius Eudemus 26 10

Cyprus 26 23
Cyrus 23 14 123 12 — minor
26 6 58 26
Cypselus 136 6
Daphita 132 6 8
Dareus (III.?) 58 4 5
P. Decius (Mus) Quinti f. (cos.
340 PW. 15) 25 15 123 13
Deiotarus 13 24 71 30 96 22 97
12 21 98 6
Delium 59 8
Delphi 19 12 37 6 8 13 39 12 46 8
93 8 13 115 1
Delphicus Apollo 40 11 46 11
oracla — 115 19
Democritus 3 21 39 26 42 18 62
18 76 5 88 2 116 13 121 20 141 1
148 1 151 9 Democritea 76 28
Demosthenes 105 16 115 15
Diana 79 29 · Ephesia — 24 3
Dicaearchus Peripateticus 3 22
54 11 107 11 109 13
Dinon 23 14
Diodorus (Kronos PW. 42) va-
lens dialecticus 135 10 25 136
13 137 5 138 3 5
Diogenes Babylonius 3 33 41
13 102 20 103 3 107 25
Dionysius (I.) 20 1 4 36 9 18 92
28 123 12
de Divinatione Ciceronis libri
64 32 130 11
Divitiacus 43 28
Dodona 46 9 Dodonaeus Iup-
piter 37 16 — simia 93 16 —
oraculum 2 11
Druidae 43 27
Dyrrhachium 34 5 10
Ells 44 10 Elli 75 23
Empedocles 148 1
Ennius 20 11 43 5 51 20 63 26
88 6 99 7 109 2 112 13 114 13
15 21 119 18 146 3 Enniana
112 13

Ephesia Diana 24 3
 Ephesus 155 3
 Epicurus 3 13 31 13 (hunc) 16
 42 20 52 20 80 15 85 15 89 5
 108 17 109 1 114 28 138 28 139 4
 11 30 140 5 13 20 24 147 11 151 10
 Epicurei 80 12 141 4 147 13
 Epicureus 47 20
 Epimenides 17 21
 Equus 132 9
 Erythraea Sibylla 17 21
 Etruria 2 23 18 7 44 14 19 68 19
 85 8
 Etruscae chartae 10 26 Etrusci
 35 27 45 3 75 22 81 9 85 4 96 12
 98 18
 Eudemus Cyprius 26 10 14 18
 21 26
 Eudoxus 101 18
 Euphorion 121 18
 Euphrates 73 4 21
 Eurydica 20 14
 Eurystheus Lacedaemoniorum
 rex 102 25

 Fabius 135 13 ss. 136 23 s.
 Fabius Pictor (PW. 126) 21 19
 Fabii 27 8
 de Fato liber Ciceronis 65 1
 Faunus 48 14 55 5
 Figulus v. Marcius
 L. Flaccus flamen Martialis 49 26
 Flaminiana ostenta 92 24
 C. Flaminius (cos. 223 217
 PW. 2) 37 23 38 13 8 72 13
 94 20
 Fortuna 100 24 26 101 3 4 16
 Furia 55 1

 Galli 40 16 48 12 93 25
 Gallia 38 13 43 27 Gallicae co-
 piae 40 11
 Gellii 27 8
 Gracchus v. Sempronius
 Graeca historia 24 19 93 16
 Graecia 2 9 20 8 34 9 43 12 86 10

Graecus 1 4 8 10 20 10 21 20 27 7
 41 17 43 3 30 60 10 66 4 68 15
 29 74 8 78 3 93 16 102 3 103 27
 113 17 114 19 135 4 161 16 164 7
 168 5 170 14 176 6 177 15
 Graii 9 15 19 5 99 12

 Haeduus 43 28
 Halicarnassius Scylax 101 27
 Halys 114 8
 Hamilcar 25 6 12 123 12
 Hammon 46 9 Hammonis ora-
 culum 2 11
 Hannibal 24 8 20 *bis* 37 26 85
 29 123 12
 Hector 32 21
 Hecuba 21 7 145 25
 Helenus (Priami f.) 43 14
 Heraclitus 121 19 148 1
 Hercules 23 27 26 30 36 21 23
 93 2 Index — 27 6
 Herodotus 58 11 114 13
 Hirpini 39 15
 (A.) Hirtius 130 16 131 18
 Hispani 121 13
 Homericus versus 26 2 — Hec-
 tor 32 21 — Ajax 99 9
 Homerus 36 1 42 25 43 10 19 74 5
 90 2 24 106 9 121 19 124 9
 152 27
 (Q.) Hortensius (Hortalus) 143 1
 Hortensius liber Ciceronis 64 14

 Iamidae 44 11
 Icadus 132 6 15 18
 Idus 133 20
 Ilium 42 26
 Index Hercules 27 6
 Indi 23 25 24 6 105 22
 Ionia 2 10
 Isiaci coniectores 63 16
 Isthmos 133 17
 Italia 2 10 24 23 25 4 38 13 155 1
 (C. Iulius) Caesar 14 3 57 9 73
 10 22 79 3 15 86 4 97 25 106 24 113
 13 130 21 in unius potestate 66 11

L. Iulius (Caesar cos. 90 PW.
142) 34
L. Iunius (Pullus cos. 249 PW.
133) 14 27 72 7 94 16
Iuno 100 24 — Lacinia 24 9 12
— Moneta 48 26 s. 49 1 93 30
— Sospita 3 4 47 17 *Hqα*
178 13
Iuppiter 6 13 9 8 11 6 13 24 21 s.
51 4 16 74 6 9 81 15 25 s. 82 5
83 16 19 87 24 91 9 95 8 20 97
10 99 11 152 24 153 4 — opti-
mus maximus 8 28 — puer
100 23 — Dodonaeus 37 16
— Stator 37 27 *Zεύς* 178 13
pater ipse 51 15 pater alti-
tonans 82 16 ipse creator 91
21 Iove tonante fulgurante
81 16 signum Iovis 82 23 stella
— 42 2 103 15

Kalendae 133 20

Labienus *v.* Atius
Lacedaemonia 55 1
Lacedaemonii 19 8 36 19 37 3 ss.
46 5 10 13 53 31 86 19 87 7 93 2
19 102 26
Laches 59 8 s.
Lacinia Iuno 24 9
Laius 143 26 *bis* 144 1
Lanuvium 38 25 47 25 88 27
ager Lanuvinus 38 27
Latinus sermo 68 16 Latina
lingua 130 3 bellum Latinum
27 9 Latini 25 24 s. (feriae)
Latinae 9 21 24 — litterae 65
22 Latine loqui 111 4 114 18
161 16
Lavernium 153 10
Lebadia 36 26 87 21
signum Leonis 58 4
ager Leontinus 36 11
Leuctra 86 19 Leuctrica pugna
36 20 37 4 13

M. (Licinius) Crassus (Dives cos.
70 55 PW. 68) 15 4 73 2 21
100 36 106 24 Publius filius
73 4
Ligures 38 12
(Q.) Lucilius (Balbus PW. 20)
5 6
Lyceum 4 26 11 23 Lycium 66 33
Lycli 13 22
Lycurgus 46 9
Lydius 10 12
Lysander 37 5 9 46 12 93 7

Macedones 58 5
Macedonia 26 11
(L. Manlius) Torquatus (cos. 65
PW. 79) 10 11 83 22
Marcellus *v.* Claudius
(C. Marcius) Figulus (cos. 162
PW. 61) 96 1
Marcii fratres 43 17 55 6 113 5
C. Marius 29 26 30 8 51 13 123
18 22 26 s. 124 27 125 2 Maria-
num somnium 125 13
Marius Ciceronis carmen 51 2
Mars 42 4 Martis stella 103 15
Marsicum bellum 47 16 22 86 18
88 27
Marsus augur 63 15 94 6
Martialis flamen 49 26
Medea 146 14
Megara 28 16 122 25 Megaricus
134 14
Mercurius 23 9 Mercuri stella
103 12 172 9 12
Midas 38 18 92 14
Milesius 53 21 ager Milesius
53 25
Milo 144 2
Minerva 117 27
Molossorum rex 37 18
Moneta Iuno 49 1 93 30
Mopsus 43 1
Musa 9 6 117 27
Mytilenae 155 5

Natta 10 17 82 19 83 13 15
 de Natura deorum Ciceronis
 libri 4 17 64 29 128 14 130 10
 Nemea 133 17
 Neptunus 6 28 117 25
 P. Nigidius (Figulus) 154 2 155 7
 Nola 36 8 ager Nolanus 36 4
 Nova via 48 19 93 26
 Numantia 142 9 13 s.
 Numerius Suffustius 100 17

Oceanus 178 10
 Oedipus 143 26 144 1 145 8
 Olympa 126 17 144 2
 Olympias (Alexandri mater) 244
 123 4
 Olympus 10 14 82 16
 Ops 178 12
 Orator Ciceronis liber 65 18 de
 Oratore 65 17 oratorii libri
 65 16

Pacuius 62 25 121 27
 Pacuvius 13 1
 Palatium 16 4 48 18
 Pamphylia 2 7 Pamphylii 13 22
 Panaetius 4 3 7 6 13 101 23 27
 106 3
 Paniscus 12 20 84 4
 Parilia 106 15
 (Paris) 21 15 54 30 145 26
 Pasiphae 46 14
 Pasiteles 39 5
 Paulus v. Aemilius
 Pelius mons 146 4 6 8
 Peloponnesus 44 10
 Pergamum 21 17 Pergamenus
 97 27
 Peripateticus 3 18 22 25 35 25 42
 20 65 6 107 10 155 6
 Persae 23 19 44 2 6 58 4 105 22
 Persa catellus Tertiae 49 23
 99 21
 Perseus rex 49 19
 Persica Dinonis 23 14
 Phaedrus Platonis 40 1

Phalaris 235 123 11
 Phalereus (Demetrius) 105 17
 Pharsalia fuga 34 16
 Pherae 26 11
 Pherecydes 54 4 Pherecydeum
 76 21
 φιλιππίειν 115 16
 Philippus (Macedonum rex) 115
 17 s. 132 11
 Philistus 20 2 7 36 14
 Philoctetes 147 7
 Phoebus 9 27
 Phrygi cantus 54 25
 Phryx 38 18 44 22 45 14 98 22
 Phthia 26 3
 Pietas 47 11
 Pinarii 83 15
 Pisidae 2 6 13 22 44 22 50 20
 98 21
 Plato 23 7 25 28 30 18 31 12 17 19
 38 20 39 28 40 1 65 5 66 15 89 3
 92 14 101 18 116 5
 Plutonia 39 15
 Poeni 25 10 75 23 121 13 123 12
 Pollux 37 11 47 10 93 13
 Polydus 43 18
 curia Pompeia 73 12
 Cn. Pompeius (Magnus) 13 11
 14 5 73 5 12 20 86 12 97 13 24
 106 23 133 19
 Pontius 153 10 15
 Pontius Heraclides 23 6 62 12
 (M. Porcius) Cato (Censorius
 cos. 195) 14 18 85 25
 M. (Porcius) Cato (Uticensis)
 13 11 34 14 113 23
 Posidonius 4 1 2 32 9 60 6 62 8
 78 13 83 11 132 7 133 5
 C. Postumius haruspex 36 6
 Praeneste 101 16 Praenestini
 100 17 101 11
 Praxiteles 84 7 Praxitelia capita
 84 5
 Priamus 21 5 8 15 33 15 42 7 43
 14 72 26 91 4
 ager Privernas 46 23

Procles Lacedaemoniorum rex
 102 25 103 1
 Prusias 85 29
 Ptolemaeus (I. Soter) 122 29
 123 6
 Publicius vates 55 6 113 5
 bello Punico primo 72 5 — —
 secundo 37 23 72 11
 Puteolanum 130 15
 Pyrrhus 114 16 19
 Pytharatus archon 139 12
 Pythagoras 3 19 42 18 54 5 116 5
 Pythagorei 49 3 116 8 154 7
 Pythagorici 31 21
 Pythia 19 19 39 12 40 13 115 5 16
 Pythium oraculum 2 10 Pythius
 Apollo 19 6

 Remora 52 2
 Remus 51 24 (fratre 51 20) 82
 20 98 21
 Rhetorica Ciceronis 131 20
 Rhodius 32 10 34 6 ss.
 Roma 47 11 48 12 20 52 2 86 11
 93 22 25 104 16 106 (15) 16 (19)
 155 4
 Romani 110 1 114 17 25 — ho-
 mines 66 3 131 27 — augures
 13 21 94 7 — rusticus 27 14
 Romulus 2 16 15 27 16 5 50 25 s.
 51 17 19 25 52 15 82 19 83 16 94 9
 95 23 98 8 20 106 16
 (Q.) Roscius (Gallus Lanuvinus
 PW 16) 38 24 39 3 92 17
 P. Rutilius (Lupus cos. 90 PW.
 26) 3 5

 Saguntum 24 21
 Salacia 178 10
 Salli 16 3
 (Cn.) Sallustius (Ciceronis fa-
 miliaris PW. 6) 29 18 30 5
 Samnites 25 17 36 8
 Sarpedon 74 6
 Saturnus 42 4 178 12 Saturni stella
 103 16 genitor Saturnius 91 15

(P. Cornelius) Scipio (Nasica
 Corculum cos. 162. 155 PW.
 353) 96 1
 Scopas 12 22
 Scylax Halicarnassius 101 27
 Publius (Sempronius Gracchus,
 avus fratrum Gracchorum) 18 15
 Tib. (Sempronius) Gracchus
 (cos. 177 163 PW. 53) 17 2 7
 18 14 90 14 18 96 1 5 cf. 90 9
 Tib. (Sempronius) Gracchus
 (trib. pl. 133 PW. 54) 27 28
 C. (Sempronius) Gracchus (trib.
 pl. 123 PW. 47) 18 17 27 26
 28 3 90 8 123 13
 Serapis 117 24
 Servius Tullius 58 13
 Sibylla 39 12 47 3 12 111 25 112
 18 — Erythraea 17 21 Sibyl-
 lini versus 2 28 112 14
 Sicilia 2 10 20 7 26 23 155 1
 Siculi 25 10
 Silenus (histor. scriptor) 24 18
 Simonides (poeta) 28 8 12 122
 21 25 126 7
 (L. Cornelius) Sisenna (praet.
 78 PW. 374) 47 18 86 18
 Socrates 3 15 25 28 30 18 31 17
 42 18 58 20 24 59 5 7 14 129 22
 134 20 24 143 24 Socratici 3 15
 26 5 58 21
 Solo 53 18
 Solonium 38 26 92 20
 Sophocles 26 29 27 4
 Soranus 50 21
 Spartiatæ 37 15
 Spurinna (haruspex) 57 14
 Iuppiter Stator 37 27
 Stilpon Megaricus 134 13
 Stoicus 3 27 4 1 5 6 13 32 5 3 16
 7 5 28 7 35 25 40 23 42 20 56 22
 67 2 bis 71 26 72 18 73 20 27
 77 15 80 12 21 81 29 83 10 98 29
 101 8 23 102 20 106 3 107 9 23
 108 18 120 24 127 5 137 24 145
 11 16 152 26

Summanus 8 27
 Syracusae 25 7 8 26 24 Syracosii 20 1 Syracusani 25 11
 Syria 44 13 Syri 105 22

 Tages 84 32 85 3 21
 ager Tarquiniensis 85 1
 Tarquinius Priscus 16 5 18 21 25
 — Superbus 21 23
 Lucius Tarutius Firmanus 106 13
 Taygetus 54 3
 Tegeati 19 8
 Telmesus 44 9 Telmeses 45 19
 M. (Terentius) Varro (PW.suppl. 84) 34 14 113 24
 Terra 178 11
 Tertia v. Aemilia
 Teucer 39 24
 Thales 53 21 88 15
 Thebae 36 23 93 3 133 14 Thebani 37 1 87 23 133 14
 Theophrastus 65 5 13 133 16
 Thessalia 26 12 113 12
 Tiberis 9 2 82 10
 Tiresias 43 4 67 15
 Torquatus v. Manlius
 lacus Trasumennus 72 12
 Trochami 97 27
 Troglodytae 104 5
 Troia 21 17 43 20 91 4 24 Troiani 99 10 145 26 bellum — 36 2 90 23

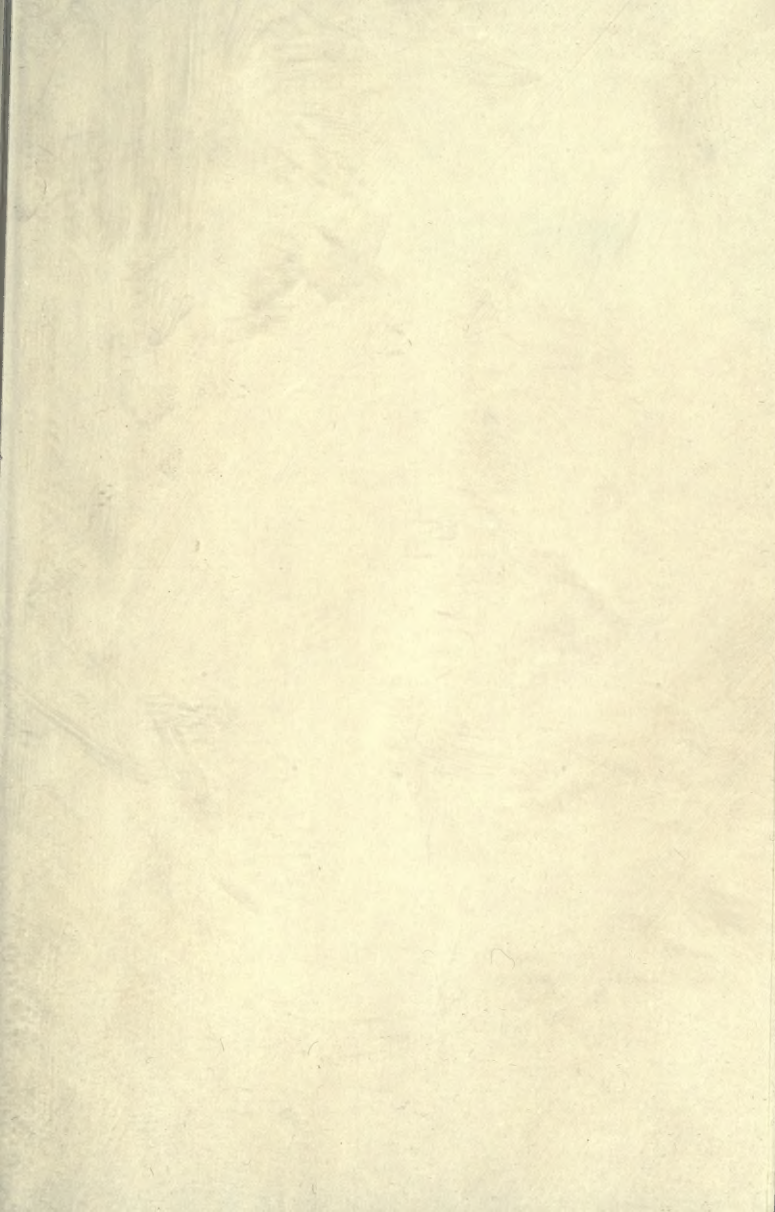
Trophonius (Zeus) 36 26
 Qu. Tullius Cicero 4 25 5 1 17 29 64 4 66 31 69 6 82 27 107 5 19 123 20 129 23
 Tusci 109 27
 Tusculum 47 10 104 16 Tusculanones 4 25 143 1 — disputationes 64 21 131 24
 Tyndareus 145 26
 Tyrrhena gens 10 12

 M. Valerius (Corvus III cos. 343) 25 16
 Veii 48 2 13 93 22
 Veiens 48 2 8 11 93 20 Veiens bellum 47 27
 Venus 117 4. — Coa 12 15 stella Veneris 42 2 103 13 Venerius iactus 12 12 s. 83 28 30 117 2
 Vesta 48 18 Vestalis 20 11
 Victoria 47 4
 Umbria 44 24 45 18
 Urania 9 6

 Xenophanes 3 11 42 19
 Xenophon 26 4 7 58 25

 Zeno 3 16 27 116 4 133 15 et qui ab eo essent profecti 3 16
 Zopyrus 134 21

023870069

REC 04 1991

